

БЕЛАРУСКІ ПЭН-ЦЭНТР

**ГРАМАДСКАЕ АБ'ЯДНАННЕ
«МІЖНАРОДНАЯ АСАЦЫЯЦЫЯ БЕЛАРУСІСТАЎ»**

**МІЖНАРОДНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК ЕЎРАЗІІ
(АДДЭЯЛЕННЕ КУЛЬТУРАЛОГІІ І СУВ'ЯЗЯЎ СУСЕДНІХ НАРОДАЎ)**

**НАЦЫЯНАЛЬНЫ НАВУКОВА-АСВЕТНІЦКІ ЦЭНТР
ІМЯ ФРАНЦЫСКА СКАРЫНЫ
ПРЫ МІНІСТЭРСТВЕ АДУКАЦЫІ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ**

**ТАВАРЫСТВА
«БЕЛАРУСЬ – БЕЛЬГІЯ»**

**БЕЛАРУСІНА
ALBARUTHENICA**

23

Кароль Бельгіі Бадуэн I наведвае Лювенскі універсітэт. Разам з іншымі студэнтамі яго вітаюць беларусы. Здымак пачатку 50-х гг. XX ст. са збору Зоі Смаршчок (Бельгія)

BELARUS-BELGIQUE
BELARUS-BELGIË
БЕЛАРУСЬ-БЕЛЬГІЯ
БЕЛАРУСЬ-БЕЛЬГІЯ

ГРАМАДСКА-КУЛЬТУРНАЕ ЎЗАЕМАДЗЕЯННЕ

МАТЭРЫЯЛЫ МІЖНАРОДНАГА «КРУГЛАГА СТАЛА»

Мінск, 18–19 мая 2001 г.

Мінск • «Беларускі кнігазбор» • 2002

УДК 008(476+493)(043.2)
Б Б К 71(4Беи)+71(4Бел)
Б 43

Серыя заснавана ў 1993 годзе

Рэдакцыйная калегія

Тамара Антановіч,

Наталля Давыдзенка (рэдактар),

кандыдат філалагічных навук *Леанід Казыра,*

Галіна Каржанеўская,

доктар філалагічных навук

Адам Мальдзіс (галоўны рэдактар),

Аляксандр Мархель

Рэдкалегія выказвае сардэчную падзяку

правадзейнаму сябру Міжнароднай акадэміі навук Еўразіі

Марысу Масанжу дэ Каломбу (Брусель),

віцэ-прэзідэнту ГА «МАН» **Моніцы Банкоўскі** (Цюрых, Швейцарыя)

за дапамогу ў выданні зборніка,

Зоі Смаршчок (Вільрайк, Бельгія)

за прадастаўленыя фотаздымкі

Беларусь – Бельгія: Грамадска-культурнае ўзаемадзеянне: Матэрыялы Міжнар. «круглага стала», Мінск, 18–19 мая 2001 г. / Рэдкал.: А. Мальдзіс (гал. рэд.) і інш. — Мн.: “Беларускі кнігазбор”, 2002. — 240 с. — (Беларусіка = Albaruthenica; Кн. 23).

ISBN 985-6638-68-2.

У зборніку змешчаны даклады і паведамленні, прысвечаныя палітычным, гістарычным, культурным сувязям Беларусі і Бельгіі. Асобныя раздзелы прысвечаны літаратурнаму ўзаемадзеянню (найперш перакладу), беларускай дыяспары ў Бельгіі (М. Равенскі, студэнты і выпускнікі Лювенскага ўніверсітэта). Выданне разлічана на гісторыкаў, палітолагаў, крэатываў.

УДК 008(476+493)(043.2)

Б Б К 71(4Беи)+71(4Бел)

ISBN 985-6638-68-2

© Міжнародная асацыяцыя беларусістаў, 2002

© Калектыў аўтараў, 2002

АГУЛЬНАСЦЬ

Анна Годар (Монс, Бельгия)

БЕЛАРУСЬ – БЕЛЬГИЯ: ВЗАИМНЫЕ ОТРАЖЕНИЯ КУЛЬТУР

Когда я была еще маленькой (так и кажется, что это было всего несколько лет тому назад), я увлекалась, как и множество моих сверстников, детскими журналами, печатавшими на своих страницах те разнообразные игры, что помогают коротать длинные зимние вечера, примиряют с пасмурными и дождливыми днями и нескончаемыми выходными либо просто позволяют проживать краткие минутки счастья. «Копируя этот рисунок, художник сделал семь ошибок: найди эти ошибки!» Или: «Какая из дорожек ведет к сокровищу, спрятанному в недрах лабиринта?» Или еще: «Заштрихуй все квадратiki, помеченные точкой, и ты увидишь, что из этого получится» и т. д., и т. п. Я была способна оставаться часами во власти этих чудесных игр. Конечно, среди них были и самые любимые: половинка листа заполнена причудливыми созвездиями цифр, на второй половинке изображен какой-нибудь персонаж с выражением грусти, радости или огорчения на лице. Задание было несложным, типа: «Ты хочешь узнать, что так обрадовало (огорчило...) Бориса (Жана, Пьера)? Соедини линиями все цифры от 1 до 100...». Порой цифры соседствовали друг с другом, иногда нужно было прочеркнуть по всей длине листа и было практически невозможно заранее догадаться, каким окажется конечный результат. Лишь мало-помалу начинал проявляться контур разгадки, чаще всего неожиданной...

Мысль об этом приходит мне в голову, когда приходится говорить о Беларуси и о том, что связывает ее с нами, бельгийцами. Звездочки фактов поблескивают и тут, и там, как бы приглашая связать их логической линией. Еще неясно, как и в каком порядке это следует делать, но какое это имеет значение? Достаточно начать и, совершенно магическим образом, точки

начинают обнаруживать свои связи, расчищая путь к неожиданным открытиям и открытиям.

Надеюсь, вы поняли, почему частые размышления о связях между нашими столь различными и вместе с тем столь похожими странами во взрослом возрасте стали для меня любимым и поистине захватывающим занятием.

В своем предыдущем выступлении в Минске (1998 г.) я говорила о том сильном воздействии на бельгийцев в целом и на жителей Валлонии, которую я знаю совсем близко, частых визитов многих тысяч белорусских детей в бельгийские семьи. Я задавалась также и вопросом обратного свойства: о влиянии — в кратко-, средне- и долгосрочной перспективе — этих все более частых зарубежных поездок детей на их собственные семьи по возвращении домой, в Беларусь.

Сколько новых совместных переживаний, фактов жизни, открытий! Сколько писем и посылок, летящих в обоих направлениях. Сегодняшние белорусские дети, уже растущие «немножко с Бельгией в сердце», да и бельгийские семьи, внезапно обнаружившие, что существует такое государство Беларусь, что оно отнюдь не Россия, да и находится не за тридевять земель, — чего мы можем ждать от них, на что надеяться? Вопрос по-прежнему остается открытым.

Сегодня, тремя годами позже, когда-то появившееся у меня убеждение еще более окрепло: наши две страны, границы которых неоднократно изменялись под воздействием причудливой игры Истории, эти два географических перекрестка Европы, сконцентрировавших в себе внушительный запас человеческого потенциала и разнообразия, представляют для культурной социологии воистину сокровищницу Али Бабы!

Метафора Али Бабы мне кажется здесь весьма уместной. В том числе и потому, что она воплощает идею мостика, переброшенного от мира детства к тому, о чем каждый из нас, по-своему и на свой лад, будет говорить в ходе настоящего «круглого стола»: к контакту культур и их взаимному влиянию в результате культурных обменов.

Но вернемся к образу пещеры Али Бабы: уже одно имя этого славного разбойника способно перенести нас разом в мир «Тысячи и одной ночи» и сказок прекрасной Шехерезады... Сами сказки эти, при определенном подходе, могли бы быть представлены и определены как серия чудесных историй, унаследованных нашими культурами от Востока и окрасивших своим волшебным цветом детство большинства из нас. Уже этого было бы достаточно, чтобы судить о культурном воздействии цикла Шехерезады. Но этим далеко не исчерпывается его роль. Спросите себя, сколько своеобразных символических рикошетов породили эти сказки в наших головах, чем отозвались в наших культурах? Не имеем ли мы перед собой один из самых ярких примеров механизма всемирного обогащения культур? Шехерезада, изначально принесенная в дар Западу, в свою очередь одарила мир

Анна Гадар, выкладчыца бельгійскага Інстытута перакладчыкаў у г. Монсе (другая злева) у гасцях у народнага мастака Беларусі Арлена Кашкурэвіча. 2001 г.

музыкальнымі шедеврамі, созданнымі Римскім-Корсаковым в Расіі ілі Равелем во Францыі (ограничимся здесь двумя примерами творчества наших с вами больших лингвистических соседей). Далее уже сама эта музыка дала толчок вдохновению Дягилева, позволившего Шехерезаде танцевать на лучших балетных сценах Европы и мира, вызывая восхищение бесчисленных художников и графиков. Сколько образов Шехерезады и иных персонажей сказок «Тысячи и одной ночи» было в результате воплощено и передано бессмертию на листах и полотнах! Жаль, что наши дети сохраняют, возможно, воспоминание только об анимационной и причесанной версии конца XX в., выпущенной студией Уолта Диснея. Но все же какой славный путь! Мог ли предположить Антуан Галан 300 лет тому назад, какая судьба уготована его детищу в истории мировой культуры?

Но о ком это мы? Антуан Галан (1646–1715) — упоминание об этом гениальном французском переводчике-ориенталисте, к сожалению, блистательно отсутствует в современных школьных учебниках. Однако именно его старанием и тщанием текст «Тысячи и одной ночи» (наряду с переводом на французский язык Корана) сыграл свою исключительную роль в «просвещении» Запада. Вот оно — звено, недостающее для полноты картины, когда я говорила об Али Бабе. На нем хочу особо остановиться сегодня: это понятие точки стыковки, или сопряжения.

Такой точкой сопряжения культур, «открывателем дверей», или, попросту говоря, посредником культурных контактов может стать (вспомним еще раз А. Галана), например, переводчик. В этом случае нетрудно увидеть разом механизм культурного взаимодействия, если, разумеется, речь идет

о безупречном и грамотно запущенном в широкое обращение переводе. Но такой точкой может стать и журналист, профессионал больших репортажей. Это может быть и любой талантливый инициатор идей, объединитель людей и проектов. Не следует также исключать и чистой случайности.

Ясно одно: в контакте культур не существует четких и непротиворечивых законов. Нередко крупные официальные инициативы довольно быстро выдыхаются, не достигнув поставленных целей, в то время как случайная встреча, дружеская дискуссия или незначительное, на первый взгляд, решение приводят, в долгосрочной перспективе, к весьма значительным результатам и последствиям. Всем нам нелишне вспоминать об этом в повседневной практике человеческого общения: это наполняет ее дополнительным смыслом, привнося в нее необходимый привкус мечты и творческой фантазии, что совсем неплохо. Чтобы выразить ту же мысль еще яснее: кто может заранее знать, какой процесс способен породить в том числе и наш сегодняшний «круглый стол»? Каким эхом отзовется он в дальнейшем?

В этот приезд я поставила себе целью поговорить с белорусскими коллегами (априорно объединенных их интересом к Бельгии) о некоторых культурных сюжетах, имеющих отношение к нашей стране. Поскольку недостатка в таких сюжетах нет, я заранее приношу вам свои извинения за откровенно субъективный выбор. Впрочем я полагаю, что самое важное заключается отнюдь не в личностном характере моего выбора, а скорее в той занятой констатации, к которой я пришла, начав размышлять о возможных темах для обсуждения: какую бы тему я ни избрала, она, подобно игре с цифрами и линией, о которой я говорила в начале, неизбежно выводит меня на Беларусь. Делается это помимо моей воли, подчас совершенно неожиданно, как вы сами сможете это увидеть. Все зависит, как говорится, от «ракурса» рассматривания.

Начну с нескольких слов о моем городе — Монсе, культурной столице и административном центре провинции Эно. Имя города происходит от латинского *mons, montis* — гора, холм (возвышенность высотой 86 м, конечно, не Бог весть что, но для нашего равнинного края и это уже — маленькое чудо).

Для самих бельгийцев и Монс, и его окрестности долгое время ассоциировались с идеей заброшенности и унылости. Это впечатление в значительной степени обязано упадку угольной промышленности в провинции и регионе (ибо Монс традиционно жил в окружении многочисленных шахтерских поселков), особенно усилившемуся после Второй мировой войны.

Однако сегодня, по всеобщему признанию, Монс совершенно удивительным образом преобразил свой облик, перенеся свои усилия на развитие образования и художественного творчества. Сохраняя репутацию города искусства и знания (три крупных университета и несколько известных

институтов), Монс усиливает свою роль культурного маяка, свет которого виден далеко за пределами провинции. Он известен как место рождения многих оригинальных инициатив, постоянно приводится в качестве блестящего примера превращения бывшего индустриального центра в историко-образовательный и развлекательный, упоминается в списке городов, реализующих яркую урбанистическую концепцию и т. д.

Впрочем, не будем затягивать рекламную паузу. Вглядимся лучше в те цвета, которые привносит в эту многокрасочную мозаику Беларусь. И остановимся только на двух примерах из числа недавних и, пожалуй, наиболее примечательных.

В 1998 г. в самом центре Монса состоялось открытие одного удивительного места, которое я не без колебаний могу назвать «музеем» — настолько сам этот термин переполнен коннотациями дремотности, мало или совершенно неприменимыми к тому, о чем я хочу рассказать. Это место получило название Mundanem. Прежде чем представить его подробнее, несколько слов о предыстории. Вы увидите, как она переплетается достаточно занятным образом с Беларусью.

Страдая от почти неизлечимой формы комплекса Икара (недавно я обнаружила, что именно так называется боязнь летать самолетом), я приехала в Минск поездом. Преимущество долгих путешествий состоит еще и в том, что они оставляют вам достаточно места для размышлений о беге времени, для любования сменяющимися за окном пейзажами, для игры фантазий и мечты... В поезде я вспоминала о строительстве линии Остенд – Брест – Москва, по которой катился мой вагон. Пути прокладывались где-то

Плакат беларускага мастака Руслана Найдзена, які заваяваў 1-ю прэмію на 8-м Міжнародным трыенале палітычнага плаката ў Монсе (Бельгія). Паштоўку з яго выявай прывезла А. Гадар

в конце XIX в. под руководством бельгийских инженеров железных дорог и при участии, главным образом, бельгийских строительных предприятий. Бельгия, которую Маркс когда-то назвал «раем капиталистов», была в то время наиболее индустриализованной страной Европы, а Валлония была сплошь покрыта предприятиями металлургической промышленности и металлообработки. Уже тогда инвесторам нужно было искать все новые возможности для вложений капитала. Царская же Россия манила и притягивала.

Среди промышленников того времени был один, которого называли «королем трамваев», настолько он держал в своих руках род деятельности, необходимой всем странам Европы, не исключая и белорусскую часть России. Этого человека звали Эдуард Отле (1842–1907). Он наверняка принял участие и в строительстве той самой дороги, по которой я совершала свое путешествие, и временами мне казалось, что вот он — совсем рядом, собравшийся в путь то ли для поиска новых объектов для своего *Societe des Tramways*, то ли с визитом к знакомым, как знать, может быть и в Витебск, где еще один бельгийский заводчик построил текстильную фабрику. Ему будет что рассказать домашним после возвращения к себе. Среди самых внимательных и благодарных слушателей — и его сын Поль, на которого рассказы отца наложили весьма сильный отпечаток, многое определивший в его дальнейшей жизни.

Родившись в весьма состоятельном семействе, Поль Отле (1868–1944) принадлежал к тому поколению молодых интеллектуалов гуманитарной и в чем-то утопической направленности, которое значительно отличалось от прагматического поколения своих отцов. После изучения права довольно рано он начинает интересоваться произведениями Огюста Конта, позитивизмом и совершенно особо — классификацией суммы человеческих знаний. Одна из его первых публикаций была, впрочем, посвящена уже опыту тематической классификации юридических статей, напечатанных в бельгийской прессе. Одержимый интересом к библиографической работе, он вскоре создаст совместно со своим другом Анри ла Фонтеном (тоже бельгиец и тоже юрист, но, кроме того, и политик-пацифист, получивший Нобелевскую премию мира в 1913 г.) Международный библиографический центр в Брюсселе.

Главная цель Международного библиографического центра поражала воображение: речь шла ни больше ни меньше о создании всемирного библиографического каталога, содержащего сведения обо всех произведениях, когда-либо напечатанных на Земле и по всем без исключения темам. Для выполнения задачи необходимо было начать с создания методов и орудий библиографического поиска. Известно ли вам, что знаменитая и знакомая всем библиотекарям мира каталожная карточка формата 12,5 на 7,5 сантиметров с дырочкой, позволявшей крепить ее в нужном месте каталожного ящика, была изобретением Поля Отле?

Анна и Люк Гадары перад сваім домам у дзень свята г. Монса.
2001 г.

В общей сложности универсальный библиографический репертуар должен был состоять из примерно 12 миллионов таких карточек. Они накапливались в Брюсселе во Дворце пятидесятилетия, в одном из помещений, получившем в 1919 г. название Всемирный дворец — Мунданеум. Наряду с карточками складывается также собрание разного рода дидактических документов, плакатов и афиш и даже самых своеобразных и довольно неожиданных предметов — клыки африканского кабанчика, семена экзотических растений и мн. др.

Этот проект был революционным для своего времени: своего рода Интернет эпохи бумажных каталогов.

Тем временем Отле и ла Фонтен стремились пойти еще дальше: неустанно расширяя Мунданеум, превратить его во Всемирный город знания. Составлялись и детально разрабатывались величественные планы строительства этого будущего огромного города-перекрестка человеческих цивилизаций, который предполагалось построить в... Женеве. Любопытно, что в конкурсе проектов принял участие и великий архитектор Ле Корбюзье, проект которого, впрочем, не был принят. Но с течением времени, в силу самых различных причин, среди которых немалое место занимает поразительное ускорение научно-технического прогресса, позволившее обнаружить явную устарелость методов работы Мунданеума, проект был предан забвению, а собранные коллекции были надолго похоронены в стенах безликих и безымянных хранилищ Брюсселя.

Уже к концу жизни Отле (1944) и Фонтена (1943) Мунданеум начинал владить жалкое существование... После многолетних мытарств собранных

коллекций они были переданы во владение Франкоязычного сообщества Бельгии, доверившего на исходе 90-х гг. их хранение городу Монсу. И чудо возобновляется: в 1998 г. Мунданеум вновь возрождается из пепла к величайшей радости исследователей и ценителей его коллекций. В великолепном обрамлении весьма необычного по своей архитектуре здания мы вновь можем приобщиться к истории начала XX в., сокрытой в лоне коллекций, и к фактам необычайного жизненного подвига двух отцов-основателей музея. Невозможно описать словами это уникальное место, настолько оно оригинально и не похоже ни на что иное. Однако важнее знать, что в стенах этого музейного центра большая группа исследователей работает отныне над информатизацией и классификацией фондов. Недавно открыта страница Мунданеума в Интернете, и весьма скоро все документальные сокровища коллекций будут доступны для консультаций через персональный компьютер.

Среди многочисленных и полностью еще не раскрытых фондов наверняка обнаружатся документы белорусской печати. Я проверю это, как только сие станет возможным, и не премину познакомить вас с результатами.

Второй пример белорусского «следа» в бельгийской культуре и, в частности, в Монсе, более свеж. Совсем недавно мне стало известно, что произведение одного белорусского художника было выставлено на обозрение публики в городском Музее изящных искусств. Речь шла о графической работе, точнее, плакате, отмеченном в конкурсе на лучшую афишу 8 Международного триеннале политического плаката за его эстетические достоинства и оригинальность композиции. Автора афиши зовут Руслан Найден, и мне кажется (хотя до конца я в этом не уверена), что он уроженец Минска. К сожалению, это почти все, что мне удалось узнать об авторе, но я благодарна ему уже за то, что он дал мне возможность рассказать вкратце о Музее изящных искусств и о некоторых его программах. Упомянув, в том числе, о месте, которое он отводит афише и плакату, представляющим особый и совершенно самостоятельный вид и жанр искусства.

Начиная с 1978 г., Музей изящных искусств в сотрудничестве с Центром рисунка и печатной гравюры города Ля Лувьер и Франкоязычным сообществом Бельгии организует раз в три года международный конкурс, открытый для художников из всех стран. Этот конкурс носит официальное название Международное триеннале политического плаката, в котором термин «политический» употребляется в самом широком, почти этимологическом смысле, подразумевая и борьбу за сохранение окружающей среды, и борьбу против СПИДа, с безработицей, за равенство социальных возможностей и т. д.

То обстоятельство, что конкурс проводится именно у нас, объясняется, помимо всего прочего, и тем, что провинция Эно в силу ряда исторических причин, о которых упоминалось выше, искони считалась краем борьбы за социальные права, регионом, в котором наиболее мощно развернулась

с момента ее создания в 1885 г. деятельность Бельгийской рабочей партии. В этом контексте, естественно, политический плакат был одним из важнейших подспорий в общественной борьбе. Но не имел ли он также главной своей целью демократизацию общества, предоставляя в его распоряжение через плакаты, расклеенные на стенах городских улиц и сооружений, те знания и информацию, к которым, как правило, был закрыт доступ большинству простых смертных?

Будь он политического, социального или культурного содержания, плакат прежде всего — непосредственное отражение госпожи Истории, гораздо более доступное прочтению, нежели картина или скульптура. С художественной точки зрения он отнюдь не является произведением второго сорта. Расцвечивая городские улицы, он эволюционирует одновременно со сменой исторических времен и воплощает непостоянство и изменчивость человеческой мысли. Хорошо задуманный и сработанный плакат оказывается сильнее любой словесной жвачки, ведя без экивоков к сути дела, попутно возбуждая наше воображение и взывая к нашему природному чувству юмора.

Безусловно, это одна из форм подлинного искусства, нуждающаяся, как и все прочие его виды, в защите, поддержке и поощрении. Все сказанное, впрочем, вполне отвечает культурной политике нашего региона. Откровенно говоря, проведение триеннале в Монсе есть своего рода удачный повод для ее практического воплощения. Но одновременно это также и возможность организовывать встречи различных эстетических подходов во всем широком культурном многообразии.

Среди участников Международного триеннале с недавнего времени начинают появляться и белорусские художники, присутствие которых становится все более ощутимым и заметным. Этому, вероятно, не стоит удивляться, поскольку Беларусь исторически и культурно соседствует с Россией, Прибалтикой, Польшей. А бесспорные достоинства и роль стран Восточной Европы в истории мировой графики ныне уже не нуждаются в излишних доказательствах.

Что мне представляется занятным, так это сам факт, что, упоминая сегодня о присутствии современных белорусских художников-графиков в Бельгии, я как бы раскрываю перед белорусскими коллегами еще один пласт их собственного художественного наследия, о существовании и значении которого многие, возможно, даже и не подозревали. Мне лично это напоминает «эффект запущенного бумеранга». Причем, как ни трудно увидеть, я отнюдь не играю в одиночку и бумеранг был пущен с вашей стороны.

Другой такой бумеранг, причем весьма увесистый, был послан в мою сторону организаторами сегодняшней встречи. Причем бумеранг этот имел форму и обличие одного из моих соотечественников по имени Морис Карем. Как мне стало известно, в прошлом году у вас состоялось чествование этого замечательного поэта в связи со столетием со дня его рождения. Парадокс, но в Бельгии этот юбилей остался почти незамеченным.

Должна честно признаться, что я была буквально ошарашена успехом поэзии Карема в сегодняшней Беларуси и необычайным интересом к нему, в то время как многие у нас в Бельгии (стыдно, но и я была в их числе) почти забыли о его существовании. И именно благодаря вам я узнала о существовании и о деятельности брюссельского Фонда Мориса Карема, в котором я, кстати, позднее побывала с большим удовольствием и пользой. Через вас я осознала факт необычайной популярности этого бельгийского автора, которому мы у себя поспешили приклеить ярлычок наивного детского поэта, за пределами Бельгии (в особенности в России, в странах Восточной Европы, а также в Японии и Латинской Америке). Благодаря вам сегодня я убеждена, и это убеждение разделяют все сотрудники Фонда Карема, что через свою славу за рубежом он вернется на родину, где наконец ему будет воздано по справедливости.

Во время посещения Фонда Мориса Карема я почувствовала, насколько органично и восхитительно он вписывался своим творчеством в свою эпоху. Стены его дома-музея полнятся свидетельствами дружбы, присланными в его адрес многими выдающимися личностями художественного и литературного мира (среди них и великолепный художник Поль Дельво). Заинтересовавшись, я даже обнаружила несколько портретов Карема, принадлежащих кисти Леона Наве (1900–1967), монсовского художника, входившего в художественную группу «Нервия», существовавшую в провинции Эно в межвоенную эпоху, и о которой я также хотела бы рассказать вам при случае. Карем был близко знаком с Анто Картом, художником из Монса, основателем этой группы. Поэт часто посещал старинное аббатство д'Орваль в бельгийских Арденнах. Именно в этом аббатстве Анто Карт работал над проектом витражей.

Вы теперь видите, как вижу это и я, что какой бы сюжет мы не затронули, он петлей возвращается к своему началу. Пройден еще один этап пути — завершена петля. Бесспорно, можно было бы множить и удлинять траектории мысли, поскольку всегда досадно урезать свои строчки. Особенно когда речь идет о культуре. Но будем считать, что наш сегодняшний маршрут — всего лишь начало прогулки, которая доставляет лично мне истинное удовольствие. Я благодарю вас всех за то, что вы согласились совершить ее вместе со мной.

Александр Мархель (Минск)

БЕЛОРУССКО-БЕЛЬГИЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИАЛОГ

Дипломатические отношения между Республикой Беларусь и Королевством Бельгия установлены 10 марта 1992 г. В августе 1994 г. открыто Посольство Республики Беларусь в Брюсселе (совмещает функции представительства при ЕС и НАТО). С октября 1994 г. послом стал В. Лабунов. В 2001 г. его заменил С. Мартынов.

В 1994 г. состоялся визит в Бельгию делегации Республики Беларусь во главе с заместителем председателя Совета Министров.

В 1995 г. Бельгию с официальным визитом посетил министр иностранных дел Республики Беларусь. В ходе визита состоялось подписание с НАТО Рамочного документа Программы «Партнерство ради мира». Принято решение об открытии бельгийской кредитной линии для Беларуси в сумме 350 млн. бельгийских франков (около 8 млн. долларов США).

В 1995 г. состоялся визит в Бельгию президента Республики Беларусь А. Лукашенко, в ходе которого прошли переговоры с Королем Бельгии Альбертом II, премьер-министром, министром иностранных дел Бельгии, председателем Европарламента и председателем Европейской комиссии.

В 1996 г. Бельгию с официальным визитом посетил премьер-министр Республики Беларусь.

Интенсивно развиваются белорусско-бельгийские межпарламентские отношения.

В ноябре 1997 г. состоялся визит в Бельгию делегации Национального собрания во главе с председателем Комиссии по международным делам и национальной безопасности Совета Республики. Делегация была принята в Парламенте Бельгии первым заместителем председателя Комиссии по внешним связям Сената Бельгии.

В марте 1998 г. Бельгию посетил с визитом заместитель председателя Палаты представителей Национального собрания. Во время своего визита он был официально принят в Парламенте Бельгии заместителем председателя Палаты представителей.

27 апреля – 3 мая 1998 г. состоялся визит в Бельгию и Нидерланды парламентской делегации Национального собрания Беларуси во главе с заместителем председателя Комиссии по образованию, культуре и науке Палаты представителей.

28 марта 2000 г. в Палате представителей Парламента Бельгии произошли слушания по Беларуси с участием посла В. Лабунова.

С 27 октября по 1 ноября 2000 г. состоялся визит в Беларусь бельгийской делегации во главе с сенатором Анной Мари Лизен. Основной целью визита являлось знакомство с условиями жизни людей в районах, подвергшихся радиоактивному загрязнению. По возвращении на родину А. М. Лизен направила послания в адрес генерального директора МВФ Х. Кехлера и представителя Бельгии при МВФ В. Киненса, а также провела телефонный разговор с Генеральным секретарем ООН К. Аннаном. В письмах и телефонной беседе сенатор попыталась убедить представителей МВФ и ООН изменить политику этих организаций в отношении Беларуси в направлении увеличения проводимых гуманитарных программ.

В качестве международных наблюдателей в парламентских выборах в Беларуси приняли участие бельгийские депутаты. По итогам пребывания и наблюдения за выборами они в ходе телевизионных пресс-конференций высказали самые позитивные отзывы о Республике Беларусь, заявили, что проведение белорусских парламентских выборов 15 октября 2000 г. соответствовало общепринятым демократическим стандартам.

На заседании Постоянного комитета ПА ОБСЕ, которое прошло в Вене 14 января 2000 г., руководитель бельгийской делегации Ф. де Донеа воздержался при голосовании по резолюции по Беларуси. Таким образом, Бельгия оказалась единственной страной ЕС, не поддержавшей дискриминационную резолюцию, рассмотрение которой инициировала делегация США.

В декабре 2000 г. бельгийскими парламентариями в рамках Межпарламентского союза создана группа межпарламентского бельгийско-белорусского сотрудничества.

В феврале 2001 г. Беларусь по приглашению Национального собрания посетила делегация Палаты представителей Парламента Бельгии.

Из числа политических деятелей Бельгии наиболее тесные отношения установлены со следующими членами федерального парламента:

Жан-Поль Анри — представитель Социалистической партии (фр.), первый заместитель председателя Палаты представителей, председатель парламентской Комиссии по национальной обороне и член бельгийской национальной делегации в ПАСЕ (присутствовал в качестве международного наблюдателя на парламентских выборах в Беларуси);

Герт Версник — член правящей партии ФЛД, председатель Комиссии по международным делам Палаты представителей, очень влиятельное лицо в парламенте и правительстве, является личным другом премьер-министра (члены одной партии) и министра иностранных дел.

Патрик Морио — один из лидеров правящей Социалистической партии (фр.), член Комиссии Палаты представителей по международным делам (присутствовал в качестве международного наблюдателя на парламентских выборах в Беларуси);

Стеф Горис — член правящей партии ФЛД, является председателем недавно созданной Комиссии Палаты представителей по торговле вооружениями, близкий друг коллег по партии премьер-министра и Г. Верника (присутствовал в качестве международного наблюдателя на парламентских выборах в Беларуси);

Ф. де Донеа — член правящей партии РЛП — ДФФ, в настоящее время министр-президент правительства региона Брюссель-столица, глава бельгийской национальной делегации в ПА ОБСЕ.

Анна-Мари Лизен — член правящей Социалистической партии (фр.), сенатор. Председатель Комиссии Сената по внутренним делам, мэр города Хэу, член бельгийской национальной делегации в ПА ОБСЕ.

Эрик Метенс — влиятельный член Социалистической партии (фр.), президент Ассоциации «ОЖЕН», в настоящее время является кандидатом на должность почетного консула Республики Беларусь в регионе Валлония (присутствовал в качестве международного наблюдателя на парламентских выборах в Беларуси).

ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО

В 2000 г. по сравнению с 1999 г. товарооборот Республики Беларусь с Бельгией увеличился на 15,5 процента, экспорт возрос на 21,3 процента, импорт — на 11,7 процента. Дефицит торгового баланса составил 13,9 млн. долларов США.

Динамика внешней торговли Республики Беларусь и Бельгии
млн. долларов США

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Товарооборот	97,0	89,8	87,0	86,9	69,2	79,9
Экспорт	53,4	23,5	21,3	28,8	27,2	33,0
Импорт	43,6	66,3	65,7	58,1	42,0	46,9
Сальдо	9,8	-42,8	-44,4	-29,3	-14,8	-13,9
Доля в товарообороте со странами вне СНГ, %	2,6	2,1	1,8	1,8	1,5	1,5

В I квартале 2001 г. продолжалась тенденция роста товарооборота. Общий объем товарооборота составил 18,7 млн. долларов США и увеличился по сравнению с аналогичным периодом 2000 г. на 10,8 процента.

Экспорт снизился на 8 процентов, составив 7,9 млн. долларов США, импорт увеличился на 30 процентов, составив 10,8 млн. долларов США.

В товарной структуре белорусского экспорта в 2000 г. наибольший удельный вес занимали: минеральные продукты — 22,9 процента; древесина и изделия из нее — 18,8 процента; продукция химической промышленности — 15,1 процента.

В товарной структуре импорта Республики Беларусь преобладали: продукция химической промышленности — 39,6 процента; текстиль и текстильные изделия — 19,5 процента; продукция пищевой промышленности и сырье для ее производства — 12,9 процента.

По данным Министерства статистики, на 1.01.2001 г. в Беларуси работает 6 предприятий с участием капитала из Бельгии, в том числе 2 совместные и 4 иностранных, бельгийские инвестиции (сформированный уставный фонд) составили 432,5 тыс. долл. США, или 0,13% от общего объема иностранных инвестиций, в том числе СП — 224,5 тыс. долл. США, ИП — 208 тыс. долл. США.

Открыта бельгийская кредитная линия. В ноябре 1998 г. завершена реализация первого транша кредитной линии на сумму 156,4 млн. бельгийских франков (3,6 млн. долларов США) из общей суммы 350 млн. бельгийских франков (около 8 млн. долларов США). На ПО «Белмедпрепараты» поставлено оборудование и запущена линия по производству жидких лекарственных препаратов в ампулах.

Выделение второго транша кредита в размере 95 млн. бельгийских франков (около 2 млн. долларов США), предназначенного для финансирования проекта технического перевооружения таблеточного производства на ПО «Белмедпрепараты», в настоящее время заморожено бельгийской стороной.

Регулярно проводятся двусторонние визиты деловых кругов Бельгии и Беларуси, организуются совместные семинары.

29–31 марта 2000 г. состоялся визит в Бельгию делегации деловых кругов Республики Беларусь, который явился четвертым по счету мероприятием в рамках проведения регулярных семинаров, традиционно организуемых для деловых кругов Республики Беларусь в Нидерландах и Бельгии.

В семинаре приняли участие представители 11 компаний с каждой стороны. Кроме того, с бельгийской стороны участвовали представители ТПП Брюсселя, Бельгийского офиса внешней торговли, Бельгийско-люксембургской торговой палаты по связям с Россией, Беларусью, Украиной и Казахстаном.

В октябре 2000 г. состоялся визит в Республику Беларусь делегации Европейского союза малых и средних предприятий (ЕСМСП) во главе с его президентом Якобусом Кирсом. Основной целью визита был мониторинг реализации проектов Программы ТАСИС в Республике Беларусь.

В ноябре 2000 г. состоялся визит в Беларусь бельгийской делегации деловых кругов, в ходе которого представители Бельгии смогли поознако-

Сябры Таварыства «Беларусь – Бельгія» і іх бельгійскія калегі на могілках ахвяр Першай сусветнай вайны, якія пацярпелі ад газавай атакі іпрытам, каля г. Іпр. 1998 г.

миться с общеэкономической ситуацией в Республике Беларусь, состоянием банковского сектора, процессом приватизации, налоговым и инвестиционным законодательством, а также с работой свободных экономических зон. Прием делегации осуществляла Белорусская торгово-промышленная палата.

В рамках визита состоялись встречи в МИД, БелТПП, министерствах экономики и сельского хозяйства, Мингорисполкоме, ряде предпринимательских фирм, а также на предприятиях, заинтересованных в сотрудничестве. В ходе переговоров были рассмотрены проекты для возможной реализации в области создания земельного и рыболовческого хозяйств, совместного производства растительного масла, открытия плодоовощной биржи. Подписано Соглашение о сотрудничестве между Белорусской торгово-промышленной палатой и Бельгийско-люксембургской торговой палатой по связям с Россией, Беларусью, Украиной и Казахстаном.

СОТРУДНИЧЕСТВО В ГУМАНИТАРНОЙ ОБЛАСТИ

Между Республикой Беларусь и Королевством Бельгия установлены и развиваются контакты в гуманитарной области. Важной сферой этого сотрудничества является оказание Бельгией помощи в плане ликвидации последствий аварии на Чернобыльской АЭС. По линии общественных и благотворительных фондов и организаций осуществляется поставка в Беларусь грузов с гуманитарной помощью (прежде всего медицинское и

санитарное оборудование) ряду медицинских и детских учреждений в пострадавшие районы. В 2000 г. стоимость грузов с гуманитарной помощью из Бельгии в Беларусь составила 265,7 тысячи долларов США и увеличилась на 65,3 процента по сравнению с 1999 г.

Более трех тысяч белорусских детей ежегодно выезжают в Бельгию на оздоровление.

С целью сбора средств для оказания гуманитарной помощи бельгийскими благотворительными ассоциациями организуются концерты детских творческих коллективов из Беларуси.

В Бельгии проводятся выставки белорусских мастеров художественного творчества. В 2000 г. в Брюсселе прошли выставки керамики Ирины Мойгис и живописи Александра Шибнева. В Европейском Парламенте состоялись две выставки картин белорусских художников, посвященные 14-й годовщине аварии на ЧАЭС, которые, наряду с привлечением внимания объединенной Европы к проблеме последствий чернобыльской катастрофы, решали задачу пропаганды белорусского изобразительного искусства. В одной из престижных брюссельских галерей «Бортъе» проведена выставка живописи белорусского художника А. Смоляка, завершившая серию экспозиций работ названного автора в Бельгии, начало которой было положено в ноябре 1998 г. выставкой в Европейском Парламенте.

В 2000 г. в интересах развития двусторонних культурных связей состоялся визит в Беларусь вице-ректора Международного франкофонного университета, представителя ряда общественных организаций в ЮНЕСКО, политолога, профессора Ф. Дессара, в ходе которого был намечен ряд интересных совместных предложений в области культуры и образования.

Морис Масанж де Колломб (Брюссель)

**«АКЦИЯ «МОСТ»:
ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ ОПЫТ ГУМАНИТАРНОЙ,
ОБЩЕСТВЕННОЙ И КУЛЬТУРНОЙ ПОМОЩИ**

Когда председатель Общества «Беларусь – Бельгия» мадам Тамара Антонович пригласила меня в рамках данного «круглого стола» выступить с сообщением о наших международных связях, я посчитал необходимым сделать оговорку: мое мнение, мои ответы на некоторые вопросы являются недостаточно уверенными и полными, так как у меня нет нужных сведений, чтобы говорить, например, о дипломатическом представительстве или о деятельности больших государственных институтов.

Но, тем не менее, после размышлений, бесед со своими друзьями я пришел к выводу, что могу внести определенный вклад в начавшийся здесь разговор в форме личных наблюдений и свидетельств, краткого изложения нескольких положений, основанных на личном опыте в сфере гуманитарной, общественной и культурной помощи. Делая это, я осознаю ограниченность моих возможностей, поэтому не претендую на обобщения или открытия. Буду говорить лишь о «микро-акции», которую следует вписать в более широкий фон, рассматривать как частную инициативу, дополняющую действия более высокого уровня.

Деятельность, которую я провожу уже более десяти лет на индивидуальном, целиком частном основании под названием «Акция «Мост», является чисто общественной, добровольной, культурной — одним словом, гуманитарной. Эта акция, требующая продолжительного пребывания в отдаленных от Бельгии местах, первоначально предназначалась для Сибири, но не так давно распространилась и на Беларусь.

Разработанные нами проекты, которые прежде всего соединяли сердца, варьировались: бесплатное распределение медикаментов в больницах и интернатах (общая стоимость их на сегодняшний день — около 2,5 миллиона долларов США), отправка книг, предназначенных для общественных библиотек, организация выезда и пребывания за границей ученых и артистов.

В Беларуси же моя акция заключается прежде всего в доставке и бесплатном распределении медикаментов среди жертв аварии на Чернобыльской АЭС, а также пожилых лиц, ветеранов последней мировой войны. Постоянное обдумывание этих проектов вызвало у меня несколько мыслей, которыми мне хотелось бы с вами поделиться.

Первая. Хотя одновременно существуют большие программы, мой проект имеет и несомненно будет иметь свое поле для действий — пусть ограниченных, но призванных противостоять в отдельных случаях формализованным положениям, дополнять их тогда, когда масштабные действия не доходят до конкретного человека, не проходят сквозь мелкие «ячейки сети».

Вторая. Индивидуальные гуманитарные инициативы все же наталкиваются на ограничения, которые можно преодолеть только сообща, совместными действиями. Этим обусловлена значимость контактов и диалогов между людьми, в результате чего как раз и выявляются «потенциальные месторождения» идей и проектов сотрудничества.

Третья. Необходима нарастающая и сближающая интеграция. Недостаточно только посылать, привозить. Необходимо также осуществлять контроль за проводимыми операциями, не дожидаясь их завершения. Такая необходимость не должна порождать недоверие — она продиктована, скорее, чувством лояльности к дарителям, стремлением к прозрачности в действиях — ради возобновления добровольных актов. Опыт некоторых больших международных учреждений как раз, полагаю, подтверждает всю значимость работы, связанной с установкой соответствующего контроля исполнения на местах.

Четвертая. Желательно, по возможности, отдавать предпочтение проектам, предполагающим ответственность — с учетом вины каждой из сторон (прежде всего дарителя, вкладчика). Следовало бы воздерживаться от «пассивной» помощи. Для того чтобы проиллюстрировать данную мысль, приведу два примера. Первый: с одной стороны доставляются медикаменты, с другой — оказывается административное давление. Второй: неточно определяются потребности, что влияет на объем и ход доставки (на ее завершающем этапе). При организации и обеспечении сохранности перемещаемых грузов за границей одной из сторон надо также предполагать ответственность заинтересованных лиц другой стороны. Здесь важно, каким образом будут доказываться виновность и невиновность, определяться эффективность программ, учитываться особенности оборудования.

Пятая и последняя. Необходимо учитывать многоаспектность, «многокультурность» наших действий, делать ставку на эффективность гуманитарных акций, осуществляемых через специфические контакты. Мы не можем отрицать частные, личные поправки. Необходимо проводить экономические исследования, чтобы правильно осознать требования местного законодательства, положения существующей в Беларуси практики.

Доктар, правадзейны сябра Міжнароднай акадэміі навук Еўразіі Марыс Масанж дэ Каломб на сустрэчы з Міхаілам Гарбачовым (Масква). 1995 г.

Если взять точкой отсчета 1997 год, это — мой четвертый визит в Беларусь в рамках гуманитарной, социальной и культурной миссии. Начало ей, повторюсь, было положено десять лет тому в Сибири. Продолжение же — здесь, на белорусской земле. Эти визиты позволили мне обнаружить некоторые соответствия между вашей страной и Бельгией, например, то обстоятельство, что по своему географическому положению наши страны часто оказывались полем сражений, а наши народы часто являлись невинными жертвами. Белорусский народ всегда в таких случаях держался мужественно. Особенно это проявилось недавно, когда ему пришлось противостоять последствиям ужасной чернобыльской трагедии.

Благодаря Белорусскому обществу дружбы и культурной связи с зарубежными странами и Обществу «Беларусь – Бельгия» я смог понять и оценить, насколько белорусы открыты в диалоге, готовы к сотрудничеству, насколько они гостеприимны.

Как и вы, мы всегда стремились к тому, чтобы принимать у себя наших соседей как друзей, а не как завоевателей. И сейчас мы принимаем их как людей, с которыми ведем диалог и сотрудничаем во имя блага наших стран.

Мое пребывание в вашей стране позволило мне также обнаружить и оценить большой интеллектуальный и культурный потенциал, уровень белорусов. К примеру, вчера благодаря ректору Белорусского государственного университета информатики и радиоэлектроники Михаилу Батуре я открыл для себя это высшее учебное заведение, которым ваша страна может гордиться. Какой кладезь талантов! Какой энтузиазм и какой динамизм у преподавателей этого университета!

Если говорить о культуре, я также был поражен всем тем, что увидел и услышал. Мне часто удавалось бывать на спектаклях вашего оперного театра — не только в Минске, но и в Мадриде, Маастрихте. Вы, конечно же, знаете, что ваши певцы пользуются большим успехом за границей. Но вы, очевидно, не знаете, что ваш ансамбль «Бліскавіца» очень высоко оценен в Бельгии. Я присутствовал на двух его концертах в очень известном и престижном Элізабетхолле, очевидно, самом большом в нашей стране, ибо он вмещает 2 400 зрителей.

Позвольте мне здесь рассказать случай, связанный с последним визитом вашего ансамбля. По окончании спектакля артисты обнаружили, что их автобус исчез. Неужели украли? К счастью, оказалось, что автобус был только перемещен полицией в связи с неправильной парковкой. Был затребован огромный штраф, к тому же, в связи с тем, что все это происходило в выходные дни, размер штрафа был удвоен. На переговоры о том, чтобы вернуть автобус, ушло много времени. Пришлось преодолевать первоначальную недоброжелательность по отношению к белорусам. Но хлопоты и волнения закончились все же благополучно.

Мне хочется также подчеркнуть роль частных инициатив в области образования и культуры. Благодаря им устанавливается диалог, который ведет к лучшему взаимопониманию и взаимообогащению.

Сегодня я особенно счастлив в связи с тем, что нахожусь среди вас. Ибо этим вечером открывается неделя «Беларусь – Бельгия». Сегодня из Брюсселя прибыла к вам миссия Торговой палаты Бельгии и Люксембурга для России и Беларуси, возглавляемая государственным министром Робертом Урбеном. Этот визит происходит во время, когда Бельгия готовится председательствовать в Европейском Союзе.

Позвольте мне пожелать успехов «круглому столу» — диалогу партнеров, которые, надеюсь, разработают конструктивные предложения, способные приблизить Беларусь к Международному сообществу. Пусть эта работа носит прагматический, взвешенный и продуманный характер, приобретает свои, неповторимые нюансы.

Дамы и господа! Прежде, чем закончить свое выступление, я хотел бы еще раз подчеркнуть, что гуманитарной, общественной и культурной деятельности я посвятил около десяти лет. Все это время был энтузиазм, но случались и провалы, разочарования. И все же, несмотря на них, мы продолжаем работу в вашей стране, надеясь, что личные контакты, завязанные здесь, дадут богатые импульсы новым проектам. Пусть продолжается линия объективности, установившаяся и объединившая нас на этом «круглом столе».

Тамара Антановіч (Мінск)

3 ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСКА-БЕЛЬГІЙСКІХ ГРАМАДСКА-КУЛЬТУРНЫХ АДНОСІН

Афіцыйна дыпламатычныя адносіны паміж Беларуссю і Бельгіяй устаноўлены 10 сакавіка 1992 г. Але гісторыя грамадска-культурных адносін пачалася значна раней.

2 мая 1447 г. вялікім князем Казімірам быў выдадзены прывілей, які дазваляў пакідаць Вялікае Княства Літоўскае «для пошуку лепшай долі і навучання рыцарскай справы ва ўсялякія землі, акрамя непрыяцельскіх», княжатам, панам, ваярам, шляхціцам, баярам, а ў Статуце Княства 1566 г. адзначалася, што за мяжу могуць выязджаць вольныя людзі «ўсялякага стану». Вядома, што з сярэдзіны XVI да сярэдзіны XVII ст. у розных універсітэтах Еўропы (Балоні, Падуі, Цюбінгена, Вітэнберга, Гейдэльберга, Лейпцыга, Кракава, Кёнігсберга і інш.) навучаліся каля 460 студэнтаў з шляхецкіх сем'яў Беларусі і Літвы. Вучыліся і ў Бельгіі, у Лювенскім універсітэце.

У другой палове 20-х гг. XVII ст. падарожнічаў па краінах Еўропы будучы кароль Рэчы Паспалітай Уладзіслаў IV. Ён наведаў Аўстрыю, Рэйнскую правінцыю, Баварыю, Італію і Бельгію. Яго спадарожнікам быў высокаадукаваны малады чалавек Казімір Семяновіч з роду князёў Семяновічаў, якія валодалі землямі на Віцебшчыне. К. Семяновіч называў сябе «шляхціцам-ліцвінам». У 1645 г. ён паехаў у Рэспубліку Аб'яднаных правінцый (так афіцыйна называліся ў той час 17 правінцый Бельгіі і Нідэрландаў), каб пазнаёміцца з багатай еўрапейскай літаратурай пра артылерыю, піратэхніку, з кнігамі па гісторыі і культуры. У той час там ішла Трыццацігадовая вайна. З войскамі Фрыдрыху Генрыху Аранскага К. Семяновіч браў удзел у аблозе розных гарадоў. У Нідэрланды ён вяртаўся ў 1648, 1649 г. Вынікам гэтых паездак было выданне першай кнігі на лацінскай мове «Вялікае мастацтва артылерыі», якая выйшла ў 1650 г. пры маральнай і фінансавай падтрымцы багатага і ўплывовага апекуна-эрцгерцага Леапольда Вільгельма Габсбурга — віцэ-караля Бельгіі і Бургунды, намесніка іспанскага караля ў Нідэрландах. Спрыялі працы К. Семяновіча і каралі Рэчы Паспалітай

Уладзіслаў IV і Ян Казімір. Другая ж частка кнігі не была выдадзена, бо ў хуткім часе аўтар памёр пры невядомых абставінах. Праца «Вялікае мастацтва артылерыі» была напісана на лацінскай мове, перакладзена на нямецкую, англійскую і многія іншыя мовы. Яна была сустрэта ў Еўропе з вялікай зацікаўленасцю, доўгі час прадвызначала шляхі развіцця еўрапейскай артылерыі, мела вялікае значэнне для будучага касмічнага ракетабудавання.

Не мінуў Бельгію ў сваім падарожжы (1624–1625) па краінах Заходняй Еўропы пасля заканчэння Падуанскага універсітэта паэт і перакладчык Станіслаў Серафім Ягадзінскі, які нарадзіўся на Гродзеншчыне ў сям’і збяднелага шляхціца.

А ў 1760 г. Табіяшам Граткоўскім, паэтам і настаўнікам са Случчыны, была напісана паэма «Марское падарожжа», дзе ён расказаў аб крушэнні карабля, на якім плыў пасля наведвання Антверпена, куды прыехаў, закончыўшы Лейдэнскі універсітэт.

Міхал Казімір Агінскі, вялікі гетман літоўскі, пасля смерці караля Аўгуста III быў адным з кандыдатаў у каралі Рэчы Паспалітай. У 1771 г., пасля таго, як ён перайшоў на бок Барскай канфедэрацыі, яго трохтысячны атрад быў разбіты Суворавым, а маёнткі ва Усходняй Беларусі канфіскаваны Расіяй. У 1782 г. Міхал Казімір Агінскі выехаў за мяжу, дзе шукаў дапамогі, каб вярнуць свае маёнткі. Ён наведаў Брусель, Амстэрдам, Берлін, Англію, прускага караля Фрыдрых Вільгельма II.

З 1848 г. жыў у Бельгіі і выкладаў філасофію ў Лювенскім універсітэце выдатны беларускі філосаф, тэолаг, крытык прафесар Вінцэнт Бунчынскі, які пасля закрыцця Полацкай акадэміі ў 1820 г. вымушаны быў эміграваць — спачатку ў Аўстрыю, а потым у Бельгію. Тры тамы кнігі «Філасофскія разважанні» напісаны ім у Вене, а ў Лювене засталася многа яго рукапісаў па філасофіі і тэалогіі, якія чакаюць сваіх даследчыкаў.

Вялікі падскарбі літоўскі Міхал Клеафас Агінскі, вядомы як музыкант і кампазітар, быў добра знаёмы з музычнай літаратурай Заходняй Еўропы, у тым ліку бельгійскай. Гэтаму садзейнічала і яго пасада надзвычайнага пасланніка ў Галандыі ў 1789 г.

Творы вядомага бельгійскага кампазітара і скрыпача Анры В’ётана былі ў рэпертуары беларускага скрыпача, кампазітара, музыказнаўчага пісьменніка Міхала Ельскага (нарадзіўся ў Дудзічах, што ў Пухавіцкім раёне), які выступаў у Германіі, Польшчы, Вільні, Мінску і г. д. Але спачатку, у 1860-я г., ён вучыўся ў Анры В’ётана. У далейшым яны падтрымлівалі добрыя сяброўскія адносіны.

У Бруселі былі надрукаваны ноты оперы Яна Голанда «Агатка, або Прыезд пана» на лібрэта М. Радзівіла, якая ўпершыню была пастаўлена ў Нясвяжы ў 1784 г. Ноты знаходзяцца ў бібліятэцы Каралеўскай кансерваторыі Бруселя. А для Беларусі іх адкрыла дацэнт Беларускай акадэміі музыкі Вольга Дадзімава, пасля чаго ў 1994 г. упершыню опера прагучала па Беларускам радыё.

Вывучаць стан сельскай гаспадаркі ў Бельгію і іншыя краіны Еўропы (Германію, Англію, Францыю) ездзіў вучоны-аграном, эканаміст, прафесар Горы-Горацкага земляробчага інстытута (1863–1865) Аляксей Бажанаў. Ён меў маёнтак у Гродзенскай губерні, дзе праводзіў эксперыменты, а потым пашыраў народныя спосабы вядзення сельскай гаспадаркі. Даказваў неабходнасць шырокага выкарыстання сельскагаспадарчых машын, прадастаўлення сялянам крэдытаў, сельскагаспадарчай адукацыі.

У Бельгіі праводзіліся міжнародныя выстаўкі. Так, у Антверпене ў 1907 г. праходзіла фотавыстаўка, на якой Самір Юхнін са Слуцка атрымаў залаты медаль. Ён меў фотасалон у Слуцку. Выпускаў паштоўкі.

У час Другой сусветнай вайны ў Бельгійскім супраціўленні ўдзельнічалі і беларусы. Прозвішчы двух з іх вядомыя: Н. Кошалеў і І. Шыян, якога называлі «няўлоўным Янам».

Для беларусаў асаблівае значэнне мае Лювенскі каталіцкі універсітэт. Заснаваны ў 1425 г., ён цвёрда прытрымліваўся царкоўнай дысцыпліны, але разам з тым быў вельмі талерантны, у ім знаходзілі прытулак людзі розных веравызнанняў. Так было з прафесарам Вінцэнтам Бунчынскім, так было з 34 беларускімі студэнтамі, якіх лёс прывёў у Бельгію. Яны вучыліся там з 1949 да 1963 г. і пасля заканчэння універсітэта сталі дактарамі, хімікамі, эканамістамі, фармацэўтамі, аграномамі, матэматыкамі, геолагамі, гісторыкамі, мастакамі і г. д. Закінутыя на чужыну, яны авалодалі многімі замежнымі мовамі, сталі выдатнымі спецыялістамі. Лювенскі універсітэт стаў іх родным домам. Яны сустрэлі высакародных людзей, якія ім дапамагалі. Многа зрабіў святар айцец Роберт ван Кавэлярт. Ён быў з вядомай у Бельгіі сям'і, яго дзядзька быў прэзідэнтам Бельгійскага парламента. Было створана Беларускае студэнцкае згуртаванне і Камітэт дапамогі беларускім студэнтам, які ўзначаліў прафесар Дэні. Айцец Роберт ван Кавэлярт таксама ўвайшоў у склад камітэта.

У верасні 1950 г. у Лювенскім універсітэце быў арганізаваны студэнцкі хор пад кіраўніцтвам выдатнага кампазітара і музыканта Міколы Равенскага. Дзейнічала і танцавальная група. З канцэртамі студэнты ездзілі па Бельгіі, у Францыю, Англію, Германію. Песні ў выкананні хора былі запісаны на кружэлкі, якія прадаваліся ў розных краінах Еўропы.

Але М. Равенскі быў моцна хворы і ў сакавіку 1953 г. памёр. Ён пахаваны ў Лювене, помнік на яго магілу зрабіў скульптар Міхась Наўмовіч, які жыве ў Парыжы, а вядомы беларускі скульптар Алесь Шатэрнік рыхтуе мемарыяльную дошку з надзеяй, што яна будзе вісець на адным з будынкаў Лювенскага універсітэта.

М. Равенскі напісаў «Жыццяпіс», рукапіс якога захоўваецца ў архіве Фундацыі імя Пятра Крэчэўскага ў Нью-Йорку. Там аўтар адзначае, што лювенскі перыяд яго творчасці быў вельмі плённым. Менавіта тут была напісана фантазія для скрыпкі і фартэпіяна, фартэпіянная трохгалосая фуга «На выгнанні», «О Беларусь, мая шыпшына!» (на словы У. Дубоўкі), «Мой

родны кут», «Ноч над Менскам» і др. Падрыхтаваны да друку зборнік апрацаваных ім беларускіх песень і яго твораў. Яго ж песня «Магутны Божа» на словы Н. Арсенневай стала духоўным гімнам беларусаў.

Пасля смерці кампазітара хорам кіраваў спачатку Алесь Карповіч, затым Кастусь Кіслы.

У 1950 г. была заснавана парафія Беларускай аўтакефальнай царквы ў Лювене. Дапамог гэта зрабіць каталіцкі святар айцец Роберт ван Кавэ-лярт. Узначаліў жа яе айцец Аўген Смаршчок.

У 1949 г. паўстаў Саюз беларусаў Бельгіі. Доўгі час яго старшынёй быў а. Аўген Смаршчок, цяпер ім кіруе Янка Жучка. Мэта згуртавання — пашырэнне беларускай нацыянальнай ідэі, прапаганда беларускай культуры, падтрымка беларусаў.

Большасць беларусаў пасля заканчэння Лювенскага універсітэта ў 1963 г. выехалі з Бельгіі ў іншыя краіны. Тыя ж, што засталіся, сталі выдатнымі спецыялістамі, яны не забылі роднай мовы, культуры, беларускія святы. Кожны з іх — асоба, якой можа ганарыцца Беларусь.

Міхась Саўка з Навагрудчыны закончыў факультэт археалогіі і гісторыі Лювенскага універсітэта. Ён працаваў мастаком-рэстаўратарам у Каралеўскім інстытуце мастацкай спадчыны ў Бруселі. З 1982 г. займаў пасаду кіраўніка працамі інстытута. М. Саўка распрацаваў спецыяльную тэхніку рэстаўрацыі, быў выдатным спецыялістам у старажытным насценным роспісе, пісаў артыкулы, займаўся археалагічнымі раскопкамі ў Турцыі, Алжыры, Грэцыі. Быў запрошаны вучыць каралеву Фабіёлу маляванню і рэстаўрацыі. Міністэрства французскай культуры Бельгіі прысвоіла яму званне доктара мастацтваў. Дасягненні ў галіне рэстаўрацыі былі настолькі значнымі, што М. Саўку прысвоілі званне кавалера ордэна Кароны. Ён быў сябрам Беларускага інстытута навукі і мастацтва ў ЗША, некалькі разоў арганізоўваў там свае выстаўкі. Мала хто ведае, што М. Саўка пісаў вершы. Ён прысылаў іх народнаму пісьменніку Беларусі Янку Брылю, які даў ім высокую адзнаку і хацеў сабраць іх, каб выдаць зборнік. М. Саўка памёр у 1990 г. неўзабаве пасля смерці сына, пахаваны яны ў Лондане.

Янка Жучка пасля заканчэння політэхнічнага факультэта Лювенскага універсітэта працаваў інжынерам-будаўніком. Ён распрацоўваў сталёвыя, пазней сталёва-бетонныя канструкцыі для будаўніцтва дамоў і мастоў. Многа вялікіх, прыгожых мастоў пабудаваны ў Бельгіі па яго праектах і пад яго кіраўніцтвам. Многа год ён быў дарадчыкам па гэтаму пытанню, чытаў лекцыі інжынерам, архітэктарам, студэнтам. Я. Жучка валодае многімі мовамі. На працягу многіх год ён быў галоўным рэдактарам часопіса «Сталь», які выходзіў на французскай, англійскай, нямецкай, італьянскай і іспанскай мовах. У яго цудоўная сям'я, мае трох сыноў, унукаў.

Выдатным хімікам-фармацэўтам стаў Аляксей Арэшка. Скончыўшы хімічны факультэт Лювенскага універсітэта, ён абараніў доктарскую дысертацыю, працаваў кіраўніком групы даследчыкаў у буйной фармацэўтычнай

Лаўрэн Клыбік, фармацэўт з Бельгіі, каля стэнда, прысвечанага яго дзейнасці, у музейнай экспазіцыі «Беларусы ў свеце» Нацыянальнага навукова-асветніцкага цэнтра імя Ф. Скарыны са старшынёй Таварыства «Беларусь – Бельгія» Тамарай Антановіч, якая прывезла экспанаты ў Мінск. 1996 г.

фірме, мае пяць патэнтаў. Ён выкладаў хімію студэнтам. Валодае многімі замежнымі мовамі, любіць і ведае мастацтва і музыку.

Зоя Жалязоўская (Смаршчок), Іна Саўко і Лаўрэн Клыбік скончылі фармацэўтычнае аддзяленне Лювенскага універсітэта. З. Жалязоўская ўсе гады кіравала буйной дзяржаўнай аптэкай. І. Саўко працуе ў фармацэўтычнай фірме, а Л. Клыбік адкрыў сваю аптэку. Яго ведаюць не толькі ў Бруселі, прыязджаюць да яго за лекамі нават з суседніх краін. Ён асвоіў гамеапатыю, што таксама зрабіла яго вельмі папулярным. Цікава, што ў зале аптэкі для наведвальнікаў вісіць карта Беларусі. Усе яго кліенты ведаюць, што ён беларус. Свой загарадны дом ён назваў «Хутар» — у памяць пра бацькоўскі хутар, які быў канфіскаваны ў 1939 г., і бацьку, які загінуў недзе ў ГУЛАГу (арыштаваны ў 1939 г.). З’яўляецца членам Асацыяцыі гамеапатаў Бельгіі. У яго ёсць працы «Кава і яе ўздзеянне на арганізм», «Праполіс і ўздзеянне радыяцыі на жывы арганізм» і г. д. Цікавыя артыкулы аб Л. Клыбіку напісала журналістка Ірына Крэнь. Л. Клыбік дапамог у наладжванні сувязяў з музеем Марыса Карэма, расказаўшы дырэктару музея спадарыні Жанін Бюрні аб Таварыстве «Беларусь – Бельгія».

У Бруселі жыве лаўрэат Нобелеўскай прэміі прафесар Ілля Прыгожын. Гэта дырэктар Міжнароднага інстытута фізікі і хіміі, Фонду Е. Салвея. Карані яго радаводу вядуць у Магілёў, дзе ў музеі ёсць экспазіцыя пра знакамітага навукоўца. У беларускім друку былі публікацыі, прысвечаныя І. Прыгожыну, яго працам. Адна з першых («Свет наш незваротны») была

напісана паэтэсай, журналісткай Галінай Булыка і надрукавана ў газеце «Культура» ў 1993 г.

Бельгіец айцец Клаўдзій Рабіне ужо пяць год узначальвае беларускую службу Радыё «Ватыкан». Знаёмства з Беларуссю для яго пачалося з хворага хлопчыка Сашы Угліка, якога маці прывозіла на лячэнне ў Рым. На жаль, хлопчык памёр, але айцец Клаўдзій не забыў Беларусь. Некалькі разоў прыязджаў у Мінск, прапаведваў у час святой імшы ў касцёле святых Сымона і Алены. Вывучае беларускую мову, знаёмы з гісторыяй, культурай Беларусі. Айцец Клаўдзій лічыць, што Беларусь і Бельгія маюць многа агульнага, нават аднолькава любімую страву — бульбу.

У Бельгіі жывуць нашчадкі знакамітых беларускіх магнацкіх родаў, якія адыгрывалі вялікую ролю ў гісторыі і культуры Беларусі: Тышкевічы, Сапегі, Радзівілы, Чацвярцінскія.

Як толькі здарылася чарнобыльская трагедыя, бельгійцы пачалі прысылаць гуманітарную дапамогу і запрашаць на лячэнне і адпачынак у Бельгію дзяцей з забруджаных раёнаў Беларусі.

Многа працуе ў гэтым накірунку Мальтыйскі ордэн у Бельгіі. Ідэя акцыі належыць спадарыні Ізабеле дзю Буа д'Эш Святаполк-Чацвярцінскай, якая нарадзілася ў Жалудку, дзе да гэтага часу знаходзіцца палац яе бацькоў, які з'яўляецца помнікам дойлідства XVIII ст. (занесены ў каталог помнікаў, якія абараняюцца законам). Яна пакінула яго пацігадовай дзяўчынкай, але заўсёды хацела сюды вярнуцца. Разам з амбасадарам Мальтыйскага ордэна баронам Панжерам д'Опдорпам прысылала і прывозіла абсталяванне для новай бальніцы ў Жалудку, лекі для дзяцей з забруджаных радыяцыйнай раёнаў і для шпітала ІВАВ у Бараўлянах.

Такі кароткі агляд адносін бельгійцаў да беларусаў. Што ж ведаюць беларусы пра Бельгію? Як адносяцца да яе культуры, гісторыі?

З дзяцінства мы ведаем цудоўную кнігу Шарля дэ Кастэра «Легенда пра Ціля Уленшпігеля», казку «Сіняя птушка» Марыса Метэрлінка, вершы Эміля Верхарна, дэтэктывы Жоржа Сімянона. Часта ў хатніх бібліятэках можна сустрэць рэпрадукцыі Яна ван Эйка, Пітэра Паўэла Рубенса, Антоніса ван Дэйка, Франса Снейдэрс, Якаба Йорданса, Пітэра Брэйгеля і г. д. У нацыянальным мастацкім музеі Беларусі неаднаразова чыталі лекцыі пра гэтых мастакоў, іх творчасць. Паэтэса Галіна Булыка пад уражаннем іх мастацтва напісала вершы «Пітэр Брэйгель Старэйшы. I. Перспектыва; II. Шэсце сляпых; III. «Трыумф смерці» (1986, 1994).

Упершыню на беларускай мове раман «Легенда аб Цілі Уленшпігелі» быў надрукаваны ў 1934 г. Барыс Міцкевіч, літаратуразнаўца, выкладчык БДУ, даследаваў бельгійскую літаратуру, і ў 1960 г. выйшла яго праца «Шарль де Костер и становление реализма в бельгийской литературе», а ў 1964 г. — «Шарль дэ Кастэр. Бібліяграфія».

Кампазітар Яўген Глебаў напісаў музыку да балета «Ціль Уленшпігель», які быў пастаўлены Беларускаім дзяржаўным тэатрам оперы і балета

ў 1974 г., а ў 1977 г. — сімфанічную паэму «Успамін пра Ціля». Паэт Леанід Дранько-Майсюк пасля наведвання Бельгіі ў 1986 г. напісаў дарожныя нататкі «На радзіме Ціля Уленшпігеля», якія былі надрукаваны ў газеце «Літаратура і мастацтва».

Адкрыла беларусам творы выдатнага бельгійскага паэта Марыса Карэма, які меў ганаровае званне «прынца паэтаў», паэтэса Эдзі Агняцвет. І Марыс Карэм, і Эдзі Агняцвет любілі дзяцей і пісалі для іх цудоўныя вершы. Пераклады надрукаваны ў зборніку вершаў для дзяцей «Краіна паэмія», у 1986 г. — у часопісе «Далягляды», у 1993 г. — у зборніку «З французскай і бельгійскай паэзіі».

Вядомая беларуская паэтэса, лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Аркадзя Куляшова Ніна Мацяш у 1982 г. пераклала твор Жоржа Сіменона «Першая справа Мегрэ», яна ж зрабіла пераклады твораў 14 бельгійскіх паэтаў.

Вялікія артыкулы аб Бельгіі ёсць у «Беларускай Савецкай Энцыклапедыі», «Беларускай энцыклапедыі». У беларускім друку было больш за 300 артыкулаў аб узаемадачынненнях Беларусі і Бельгіі.

Бельгійцы мелі магчымасць пазнаёміцца з мастацтвам беларусаў. У 1996 г. дзявочы хор Беларускага каледжа мастацтваў, якім кіруе выкладчыца Галіна Цітова, на 46 Еўрапейскім фестывалі хораў у бельгійскім горадзе Неерпельдэ атрымаў 1-ю прэмію. Удзел у фестывалі бралі тады 146 хораў з розных краін Еўропы. У горадзе Бернеме на Міжнародным фестывалі фальклору выступіў народны ансамбль «Магілёўцы». Многа бельгійцаў прыязджала ў блізкі Люксембург на Міжнародны турнір духавых аркестраў, дзе аркестр «Фанфары Беларусі» пад кіраўніцтвам Аркадзя Берына атрымаў Гран-пры, дыплом, кубак пераможцы і адмысловую пячатку. У знакамітым Элізабетхале ў Антверпене з вялікім поспехам выступала «Бліскавіца» — ансамбль харэаграфічных і музычных мініячур. Гэтым ансамблем кіруе выпускніца Беларускага інстытута культуры Ірына Канавальчык.

У Бруселі ладзіў сваю выстаўку знакаміты беларускі мастак Аляксей Марачкін.

З 1992 г. праводзіцца бізнес-конкурс міжнароднай арганізацыяй «Дасягненні маладых» — МЭМ (мадэляванне эканомікі і менеджменту). Удзельнікам яго не павінна быць больш за 22 гады. У верасні 1999 г. гэты конкурс праходзіў у Бруселі. У ім бралі ўдзел сотні каманд з усяго свету. Пераможцамі сталі студэнты Беларускага дзяржаўнага эканамічнага ўніверсітэта Ганна Мураўская і Дзмітрый Далгарукі. Яны атрымалі званне лепшых мекеджэраў у свеце.

Такім чынам, мы бачым, што цікавасць да Бельгіі вялікая, і таму 1 лістапада 1996 г. пры Таварыстве дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі арганізавалася Таварыства «Беларусь – Бельгія». Яно аб'яднала людзей, якіх цікавіць гісторыя, культура, стан адукацыі і іншыя бакі жыцця Бельгіі, якія хочуць пазнаёміць бельгійцаў з Беларуссю і беларусаў з Бельгіяй.

Мала хто ў Беларусі ведае, што плошча Бельгіі 30,5 тысячы кв. км, а ў Беларусі 207,6 тысячы кв. км, а насельніцтва і ў Бельгіі, і ў Беларусі каля 10 мільёнаў чалавек; што ў Бельгіі тры дзяржаўныя мовы: фламандская, французская, нямецкая, а кароль Бельгіі абавязкова віншуе бельгійцаў са святам на гэтых трох мовах (каб нікога не пакрыўдзіць); што ў Бельгіі няма ніякіх выкапняў і кароль часта напамінае бельгійцам, што самае галоўнае багацце Бельгіі — «шэрае рэчыва галаўнога мозга бельгійцаў». Каралеўства Бельгія як самастойная дзяржава існуе з 1830 г., а да гэтага яна была пад уладай рымлян, іспанцаў, аўстрыйцаў, французцаў і г. д. На сённяшні дзень — гэта высокаразвітая і заможная краіна Еўропы.

На жаль, многага не ведаюць аб Беларусі ў Бельгіі. Напрыклад, што Беларусь — адметная, старажытная дзяржава, а не «Заходняя Расія».

Сябрамі таварыства з'яўляюцца навукоўцы, пісьменнікі, журналісты, урачы, настаўнікі, інжынеры, рабочыя, студэнты, вучні і г. д.

Актыўны ўдзел у дзейнасці таварыства прымаюць народны мастак Беларусі Арлен Кашкурэвіч; віцэ-прэзідэнт Беларускай эстэтычнай асацыяцыі, галоўны рэдактар часопіса «Асновы мастацтва» доктар філасофскіх навук, прафесар Вадзім Салееў; заслужаная артыстка Беларусі Тяццяна Мархель, паэт Леанід Дранько-Майсюк, паэтэсы Галіна Каржанеўская і Галіна Булыка; цудоўны дзіцячы хор, лаўрэат многіх Міжнародных конкурсаў «Крынічка», якім кіруе настаўніца Алена Гуляева, і г. д. Неабходна адзначыць, што садзейнічалі стварэнню Таварыства «Беларусь – Бельгія» тагачасны старшыня прэзідыума Беларускага таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі Арсен Ваніцкі, яго намесніца Ніна Іванова.

Мы правялі шэраг вечароў у ДOME дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі. Напрыклад:

- Паралелі ў гісторыі Беларусі і Бельгіі;
- Каралеўства Бельгія — парламенцкая рэспубліка, партыі Бельгіі;
- Сістэма адукацыі і аховы здароўя ў Бельгіі;
- Фламандскія мастакі, эпоха Рубенса;
- Музыка Бельгіі і Беларусі XIX стагоддзя — часоў знакамітых скрыпачоў А. В'этана і М. Ельскага;
- Аб мастацкім руху ў Бельгіі Art Nouveau;
- Накірункі бельгійскай літаратуры;
- Вечар, прысвечаны 100-годдзю з дня нараджэння вялікага паэта Бельгіі Марыса Карэма;
- Вечар паэзіі вядомых беларускіх паэтаў Галіны Каржанеўскай і Леаніда Дранько-Майсюка, сучаснікаў «прынца паэтаў» М. Карэма.

Штогод ладзяцца вечарыны, прысвечаныя Дню прысягі караля ў ліпені і Дню каралеўскай дынастыі. На гэтых вечарынах выступаюць навукоўцы, паэты, артысты, студэнты, ансамблі (скрыпачоў, флейтыстаў, фальклорныя).

Неаднаразова выступала са сваімі вучнямі настаўніца французскай мовы гімназіі № 8 г. Мінска Святлана Марынчык, яны перакладалі вершы Марыса Карэма на беларускую мову.

Нашымі гасцямі на вечарынах часта бываюць бельгійцы. Ладзяцца выстаўкі кніг, газет, паштовак, фотаздымкаў, гучыць музыка Беларусі і Бельгіі, паказваюцца відэафільмы пра Бельгію і Беларусь. Неабходна адзначыць, што многа матэрыялаў для правядзення вечароў (касеты, відэафільмы, слайды і г. д.) прысылае бельгіец, сябра Беларусі, які неаднаразова прывозіў лекі для дзіцячага анкалагічнага цэнтра ў Бараўлянах і для шпітала ІВАВ, Марыс Масанж дэ Каломб.

У Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт паступаюць вывучаць рускую мову бельгійскія студэнты. Сябры таварыства знаёмяць іх і іхніх бацькоў, калі тыя прыязджаюць наведаць сваіх дзяцей у Мінск, з тэатрамі, музеямі, помнікамі дойлідства Беларусі, выстаўкамі, майстэрнямі нашых мастакоў і, зразумела, з беларускай мовай, гісторыяй Беларусі.

Сябры таварыства прымалі гасцей з Бельгіі: амбасадара Мальтыйскага ордэна ў Бельгіі барона Панжера д'Опдорпа, спадарыню Ізабелу дзю Буа д'Эш Святаполк-Чацвярцінскую — сакратара Мальтыйскага ордэна, спадара Філіпа дзю Буа д'Эш (юрыст); Марыса Масанжа дэ Каломба — кандыдата філасофскіх навук, доктара эканамічных навук, вядомага грамадскага дзеяча Бельгіі; Анну Гадар — прафесара Інстытута перакладчыкаў у г. Монсе (выкладае рускую мову), Пауля Веркройзе — дырэктара прыватнай школы ў г. Дадзізеле (Фландрыя) і яго жонку Крысту; Геерта Дэпла — выкладчыка Інстытута Дамініка Савіо ў Гітсе (Фландрыя).

Па запрашэнню бургамістра горада Хоогледэ (Фландрыя) Жан-П'ера Пілаэрта дэлегацыя Таварыства «Беларусь—Бельгія» наведала Бельгію. У складзе дэлегацыі была народная артыстка Беларусі Таццяна Мархель, дацэнт Нацыянальнай акадэміі музыкі Вольга Дадзіёмава, сакратар таварыства Зміцер Хадакоў, старшыня таварыства Тамара Антановіч. Адбылася сустрэча ў Міністэрстве культуры і сацыяльнай дапамогі Фландрыі. Дэлегацыя наведала Інстытут Дамініка Савіо ў Гітсе, дзе лечацца і вучацца дзеці, хворыя на дзіцячы цэрэбральны паралюш і пасля цяжкіх чэрапна-мозгавых траўм; Сельскагаспадарчую фермерскую акадэмію; тэатральна-музычную акадэмію ў горадзе Роселярэ, гарадскую клініку ў горадзе Хоогледэ. Бургамістр Ж.-П. Пілаэрт пазнаёміў нас з канцэртнай залай, выставачнымі заламі ў горадзе, якія былі пабудаваны пад яго кіраўніцтвам.

Фламандцы ганарацца сваёй гісторыяй, культурай. Яны пазнаёмілі нас з радзімай Ціля Уленшпігеля; з горадам Іпрам, зруйнаваным у 1914 г. немцамі, дзе ўпершыню выпрабавалі атрутны газ іпрыт; старажытным горадам Бруге.

Мы жылі ў Пауля і Крысты Веркройзе, Геерта і Мар'ялен Дэплаў. Іх дзеці Еф'я і Том займаліся ў Мінскім лінгвістычным ўніверсітэце. Пауль Веркройзе — дырэктар прыватнай школы, якую ён выкупіў у дзяржавы і каталіцкай

царквы. Там займаюцца дзеці ад 5 да 14 год. Школа мае многа камп'ютэраў, цудоўную спартыўную залу, цікава абсталяваныя класы, сталовую і г. д. Школьны аўтобус збірае раніцай і развозіць вечарам вучняў малодшых класаў па дамах, калі аб гэтым папрасяць бацькі. Ёсць начныя класы, дзе бацькі пры неабходнасці могуць пакінуць дзяцей. Вучні з пяці год вывучаюць некалькі моваў. Цікава назіраць, як яны лёгка пераходзяць з адной мовы на іншую. Такіх школ у Еўропе многа. Іх дырэктары і настаўнікі штогод сустракаюцца ў адной з краін для абмеркавання школьных пытанняў.

Геерт і Мар'ялен Дэплы працуюць з хворымі дзецьмі ў Інстытуце Дамініка Савіо. Там пануюць добразычлівасць, клопат аб дзецях. Акрамя дзяржавы грошы на ўтрыманне гэтай установы выдзяляе каталіцкая царква і фірмы.

З Каралеўскай кансерваторыяй у Бруселі нас пазнаёміў прафесар Георг Стэлэнс.

У Бруселі мы сустрэліся з прадстаўнікамі беларускай дыяспары Зояй Жалязоўскай, Лаўрэнам Клыбікам, Янам Жучкам.

Вынікам паездкі сталі прапановы дырэктара Сельскагаспадарчай фермерскай акадэміі прысылаць на стажыроўку фермераў або студэнтаў пры ўмове, што яны валодаюць французскай, фламандскай або нямецкай мовай. Такую ж прапанову зрабіў і дырэктар інстытута Дамінік Савіо. А прафесар брусельскай Каралеўскай кансерваторыі выказаў жаданне пазнаёміцца з музычным жыццём Беларусі, з працай калег з акадэміі музыкі.

Неаднаразова прыязджала ў Мінск прафесар Інстытута перакладчыкаў у г. Монсе (Валонія) Анна Гадар. Яна любіць Беларусь, Мінск, прысылае сваіх студэнтаў вучыцца ў Мінскім лінгвістычным універсітэце. Яна згадзілася з прапановай прафесара Адама Мальдзіса перакласці на французскую мову некаторыя творы Уладзіміра Караткевіча. З яе дапамогай плацуюцца арганізацыя выстаўкі ў г. Монсе твораў выдатнага беларускага мастака Арлена Кашкурэвіча. Для тэатра «Відарыс» у Барысаве яна перадала п'есу Мішэля дэ Гельдэрода «Доктар Фаустас», якую тэатр рыхтуе да пастаноўкі.

Цікавыя адносіны склаліся з Музеем выдатнага бельгійскага паэта Марыса Карэма, якім кіруе прэзідэнт Фонду Марыса Карэма мадам Жанін Бюрні. Яна прыслала кнігі з творамі паэта і аб ім, фотаздымкі, касеты з запісамі вершаў М. Карэма і музыкі, якую ён любіў, для таварыства і выкладчыкаў французскай мовы, а з Аннай Гадар — і для Беларускай нацыянальнай бібліятэкі. Гэтыя кнігі мы перадалі ў час канферэнцыі Алене Далгаполавай, якая працуе ў адзеле рэкламы бібліятэкі. Таварыства «Беларусь – Бельгія» паслала ў музей кнігі аб прыродзе, гісторыі, мастацтве Беларусі, творы нашых пісьменнікаў, газеты і часопісы, якія цяпер знаходзяцца на стэндах у выставачнай зале музея.

У Мінску ўжо праводзіліся канферэнцыі, прысвечаныя беларуска-бельгійскім адносінам. 13–14 лістапада 1998 г. Мінскі дзяржаўны

Арыстка Таццяна Мархель, выкладчык
Інстытута Дамініка Савіо Геерт Дэпл і
Тамара Антановіч у Бельгіі.
1998 г.

лінгвістычны ўніверсітэт правёў Міжнародную канферэнцыю «Беларусь – Бельгія: дыялог культуры». На працягу многіх год Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі праводзіць Міжнародныя чытанні «Вялікія пераўтваральнікі прыродазнаўства». 18–19 лістапада 1996 г. яны былі прысвечаны лаўрэату Нобелеўскай прэміі Іллі Прыгожыну, які жыве ў Бруселі. У канферэнцыі прымала ўдзел Беларускае філасофскае таварыства, Філасофская асамблея г. Мінска. Гэтыя дзве канферэнцыі прайшлі пры падтрымцы Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь.

Сябры таварыства мараць аб правядзенні Дзён культуры Бельгіі ў Беларусі і Дзён культуры Беларусі ў Бельгіі, жадаюць, каб на адным з будынкаў Лювенскага ўніверсітэта вісела мемарыяльная дошка, прысвечаная выдатнаму сыну Беларусі М. Равенскаму.

Ігар Афнагель (Мінск)

НЕКАЛЬКІ ГІСТАРЫЧНЫХ ЗГАДАК І ПАРАЛЕЛЯЎ

Кантакты Беларусі і Бельгіі налічваюць два стагоддзі. Так, вядома, што бельгійскае выдавецтва ў XIX ст. рэкламавала будучае выданне В. Дуніна-Марцінкевіча, паколькі ў Беларусі роднае слова пісьменніка было забаронена; што ў Бельгіі захоўваецца вялікая колькасць беларускіх матэрыялаў (напрыклад, музычныя творы Яна Голанда, аўтара першай на тэрыторыі Беларусі аперэты «Агатка», пастаўленай у XVIII ст. нясвіжскім тэатрам, і інш.). Многія знакамітыя ў свеце спецыялісты ў галіне народнай гаспадаркі, палітыкі родам з Беларусі жывуць у Бельгіі, у тым ліку і нашчадкі князёў Радзівілаў і графаў Тышкевічаў.

Пасля Другой сусветнай вайны ў Лювене і Лювенскім універсітэце знайшлі прытулак многія беларусы, у тым ліку выдатны кампазітар, аўтар гімна «Магутны Божа» Мікола Равенскі. Гэты універсітэт у пасляваенныя гады закончылі такія вядомыя дзеячы беларускай эміграцыі, як Вітаўт і Зора Кіпелі, Янка Запруднік, Уладзімір Бакуновіч, Янка Жучка, Анатоль Занковіч, Леанід Карась, Павел Урбан, Уладзімір Цвірка і інш. У 1947-м – пачатку 1960-х гг. дзейнічаў Саюз беларусаў Бельгіі, створаны дзяспарай. У кастрычніку 1949 г. у г. Лювене адбыўся з’езд беларускай каталіцкай інтэлігенцыі Вялікабрытаніі, Бельгіі, Германіі, Францыі, на якім было створана Беларускае акадэмічнае каталіцкае аб’яднанне «Рунь» (існавала да канца 1960-х гг.).

Хочацца адзначыць некаторыя паралелі і гістарычныя ўрокі для Беларусі. Таксама як і назва «Беларусь», назва «Бельгія» доўгія вякі афіцыйна не ўжывалася. Толькі з канца XVIII ст. ён стаў ужывацца больш-менш афіцыйна. Таксама, як і Беларусь, Бельгія ў час узнікнення сваёй незалежнасці (1830) многім здавалася недаўгавечным утварэннем. Перад краінай стаялі вялікія праблемы: наяўнасць дзвюх асноўных нацыянальнасцяў, захопніцкія тэндэнцыі суседніх вялікіх дзяржаў, неўрэгуляванасць тэрытарыяльных і эканамічных спрэчак з Нідэрландамі, некаторыя рэлігійныя супярэчнасці. Але народ Бельгіі прайшоў праз шматлікія выпрабаванні, у тым ліку праз дзве сусветныя вайны, і прыйшоў да высокага ўзроўню жыцця, дабрабыту. І усё гэта

адбылося ў краіне такой самай, як і Беларусь, беднай на прыродныя багачці, дзякуючы развіццю дэмакратычных традыцый, памяркоўнаму палітычнаму курсу большасці прадстаўнікоў дынастыі Саксен-Кобург-Гота на бельгійскім каралеўскім троне (у першую чаргу Леапольда I, Леапольда II, Альберта I, Бадуэна I і цяперашняга караля Альберта II), дзякуючы гарманічнаму спалучэнню ўсіх трох галін улады (заканадаўчай, выканаўчай, судовай), развіццю незалежных сродкаў масавай інфармацыі і дзяржаўнаму неўмяшанню ў іх справы, дружалюбнаму і адкрытаму супрацоўніцтву з суседнімі краінамі, выкарыстанню шырокага міжнароднага вопыту.

Неабходна адзначыць, што за ўсю 170-гадовую гісторыю Бельгіі ва ўрадавых колах не было ніводнай спробы навязаць сваю волю народу прымусам, дыктатарскімі метадамі. Шырокае развіццё прафсаюзнага руху, парламентарызму, вырашэнне ўсіх праблем у выніку абмеркаванняў — характэрная рыса развіцця сучаснай Бельгіі, таксама, як і іншых краін Заходняй Еўропы.

Галіна Туміловіч (Мінск)

БЕЛЬГІЯ І БЕЛЬГІЙЦЫ: НА СКРЫЖАВАННІ ДАРОГ І КУЛЬТУР

Калі гавораць пра «скрыжаванне дарог», звычайна маюць на ўвазе геапалітычнае становішча Бельгіі ў Еўропе. Але я хацела б пачаць з дарог у прамым сэнсе, бо гэта першае, што мяне надзвычай уразіла. Справа ў тым, што аўтадарогі ў гэтай краіне ярка асветлены ў мэтах бяспекі руху. Эканамічныя разлікі паказалі, што, з улікам невялікай працягласці, гэта не ўплывае катастрофічна на бюджэт дзяржавы. Тым не менш, ад многіх бельгійцаў можна пачуць незадаволенасць з прычыны «такага бяздумнага выкідвання грошай на вецер», некаторыя выказваюцца яшчэ больш катэгарычна, называючы гэта «вар’яцтвам» з боку ўрада.

З другога боку, асветленыя ноччу аўтастрады з’яўляюцца прадметам нацыянальнага гонару для жыхароў краіны, і яны любяць гаварыць пра тое, што лётчыкі, пралятаючы на вялікай вышыні, беспамылкова вызначаюць Бельгію па яркай ззяючай лініі дарог. Не магу не падкрэсліць той незвычайнай атмасферы і таго незвычайнага настрою, якія суправаджаюць праезд па начной Бельгіі. Для мяне асабіста гэта проста падзея, эмацыянальны шок, чаго не здаралася ў іншых краінах Еўропы.

Далейшае знаёмства з краінай (а ўпершыню я там пабывала ў 1996 г.) прыносіць новыя ўражанні, новыя адкрыцці і падчас новае бачанне, здавалася б, вядомых рэалій бельгійскай рэчаіснасці. Для мяне, напрыклад, было складана напачатку ўявіць, як на тэрыторыі ў 30 з паловай тысяч кв. км — што амаль у тры разы менш за Беларусь — пражывае такая ж, як і ў нас, колькасць насельніцтва. Бельгія, такім чынам, з’яўляецца (разам з Галандыяй) адной з самых густанаселеных краін Еўропы і свету. Шчыльнасць насельніцтва тут складае 331 чалавек на 1 кв. км. Прычым у межах самой Бельгіі шчыльнасць нераўнамерная: больш высокая ў Фландрыі (што мяжуе з Галандыяй) — 400 чалавек на 1 кв. км., у Валоніі яна складае 200 чалавек. Для параўнання дадзеныя па іншых краінах: Германія — 228, Італія — 190, Францыя — 106, Беларусь — 48 чалавек.

Сябры Таварыства «Беларусь – Бельгія» на тэрыторыі Сельскагаспадарчай фермерскай акадэміі ў г. Роселярз (Бельгія). 1998 г.

Яшчэ складаней уявіць, што насельніцтва такой невялікай па тэрыторыі краіны раздзяляецца на тры моўныя групы. У Фландрыі размаўляюць па-фламандску, у Валоніі — па-французску і, нарэшце, на ўсходзе краіны, на мяжы з Германіяй, каля 100 тысяч чалавек размаўляюць па-нямецку.

Валонія і Фландрыя падзяляюцца, у сваю чаргу, на правінцыі. Іх у Бельгіі 10. Цікава, што цэнтральная тэрыторыя па моўнай прыкмеце падзелена на дзве правінцыі: Брабант фламандскі і Брабант валонскі. Сам Брусель з прылеглымі раёнамі выдзелены ў асобную сталічную акругу.

Адносна моваў яшчэ адна заўвага: у франкамоўнай Валоніі існуе таксама мясцовы дыялект, але ён захавалася толькі ў фальклоры. Думаецца, моўная праблема ў краіне ўсё ж не домислы журналістаў, бо звязана з існаваннем дзвюх гістарычных абласцей. Нездарма з 1993 г. унітарная дзяржава трансфармуецца ў федэрацыю.

Адрозненне між двума гістарычнымі рэгіёнамі адлюстравана, вядома, не толькі ў мове. Побач з агульнанацыянальным сцягам Бельгіі на адміністрацыйных будынках можна бачыць то жоўтае палатно з чырвоным пёўнем (сімвал Валоніі), то чорнага фламандскага льва на гэтакім жа фоне. Дзяржаўны сцяг Каралеўства Бельгіі ўбірае ў сябе ўсе гэтыя тры колеры — чорны, жоўты, чырвоны, якія — у адрозненне ад сцяга Германіі — чаргуюцца злева направа ў выглядзе вертыкальных палос. Самі бельгійцы жартуюць так: чорны — кока-кола, жоўты — смажаная бульба (нацыянальная страва), чырвоны — кетчуп. Такого роду жарты даюць уяўленне пра гастранамічныя схільнасці бельгійцаў або, прынамсі, сведчаць аб распаўсюджанасці названых прадуктаў у краіне.

Кажучы пра сімвалы, нельга не згадаць своеасаблівы сімвал Бруселя — Манекен-Піс (літаральна — «хлопчык, які сікае»), чыя бронзавая постаць збірае вакол сябе шмат турыстаў. Хлапчук, які самым бясхітрасным чынам напаўняе ракавіну старыжытага фантана, нагадвае пра асаду Бруселя варожымі арміямі. Адна з легенд сцвярджае, што такім чынам маленькі хлопчык без вады заліў палаючае ядро, кінутае непрыяцелем, і тым самым выратаваў горад. Зрэшты, гэта не адзіная версія... Пэўна вядома толькі тое, што скульптура была ўстаноўлена ў першай чвэрці XVII ст., а 1 мая 1698 г. апранута ў першы свой касцюм. Зараз у гардэробе бронзавага хлопчыка звыш 300 самых розных касцюмаў — ад вайсковага да карнавальных.

Сам Брусель з ягонай напрыгажэйшай Гран пляс — сэрцам старога горада — таксама без перабольшання можна аднесці да сімвалаў краіны, і яго значэнне немагчыма пераацаніць. Ён увасабляе ўсё, чым жыве Бельгія сёння і чым яна з поўным правам ганарыцца з часоў сярэднявечча, у тым ліку славуць бельгійскія карункі і габелены.

Да знакавых мясцін, што ўвасабляюць Бельгію, несумненна, трэба аднесці Ватэрлоа — месца канчатковага разгрому напалеонаўскай арміі, а таксама мястэчка Даме — радзіму Ціля Уленшпігеля, героя выдатнага твора Шарля дэ Кастэра. Урадженцам Гента быў яшчэ адзін сусветнавядомы пісьменнік, лаўрэат Нобелеўскай прэміі Марыс Метэрлінк.

Неад’емнай і важнай часткай культуры і гісторыі Бельгіі з’яўляюцца фламандскія жывапісцы — Рубенс, Ван Дэйк, Йорданс, браты Ван Эйкі, Брэйгель (Старэйшы і Малодшы) і іншыя. Іх бессмяротныя палотны старанна захоўваюцца ў шматлікіх музеях, цэрквах і саборах удзячнымі нашчадкамі. Увогуле падкрэсленая пашана да сваіх вялікіх суайчыннікаў — важная асаблівасць менталітэту бельгійцаў. Напрыклад, у адной з цэркваў XVI ст., што знаходзіцца ў мястэчку Экосік (10 тысяч насельніцтва), вы можаце пакланіцца праху сястры Рубенса. Тут у добрым стане захаваліся два цудоўнейшыя замкі, адзін як музей, а ў другім жыве графскае сямейства.

Не раз даводзілася бачыць, як у каталіцкіх храмах захоўваюцца праваслаўныя абразы, падараваныя цэрквамі альбо прыватнымі асобамі. Ці ж гэта не сведчанне паважлівага стаўлення на іншых народаў і канфесій?

Які ж яны — людзі, што насяляюць гэтую краіну ды старанна захоўваюць рэліквіі мінулых стагоддзяў і адначасна адкрытыя для дыялогу і абмену культурамі? Мяне, у якасці суправаджаючай групу беларускіх дзяцей, што накіроўваліся на аздараўленне, уразіла наступная лічба: у адной толькі Валоніі на заклік чарнобыльскіх мацярок адгукнулася 14 дабрачынных фондаў. Усяго іх у Бельгіі 40.

Адразу па прыездзе я заўважыла чорныя жалобныя сцяжкі, што развяваліся на аўтамабільх. Чорныя стужкі віселі таксама на многіх будынках побач з партрэтамі дзвюх дзяўчынак, замучаных маньякам. Гэта выразнае

сведчанне здольнасці народа суперажываць чужую бяду і аб'ядноўвацца праз гэтае суперажыванне.

І такая вось яркая дэталі: пра нараджэнне дзіцяці ў сям'і і смерць родзіча бельгійцы паведамляюць не па тэлефоне, а выключна ў пісьмовым выглядзе, і гэта стала агульнапрынятай нормай.

Мне давялося быць сведкай і ўдзельніцай акцый па аказанню гуманітарнай дапамогі абяздоленым дзецям розных краін — ад Руанды да Румыніі ў 1996 г. Урэшце мой асабісты пяцігадовы вопыт гуманітарнага супрацоўніцтва, што тычыцца беларускіх дзяцей, дазваляе рабіць пэўныя высновы. Бельгійскія сем'і, якія прымаюць дзяцей, вельмі розныя па свайму сацыяльнаму і маёмаснаму стану. Сярод іх не толькі ўладальнікі дамоў, але і фермаў (цяпер там мода набываць і рэстаўраваць старыя фермерскія маёнткі). У адных па 2–3 аўтамабілі прэстыжных марак, другія не маюць нават пасудамыйнай машыны. Адны вераць у Бога і спраўна наведваюць храмы, другія хутчэй аддаюць даніну традыцыям. Гэты шэраг можна прадоўжыць. Усіх гэтых людзей аб'ядноўвае імкненне дапамагчы іншым, г. зн. яны знаходзяцца на той ступені маральнага развіцця, калі дапамога лічыцца натуральнай патрэбай чалавека. «Мы павінны дзяліцца, мы павінны таксама навучыць нашых дзяцей дзяліцца з бліжнімі», — такія фразы мне даводзілася чуць не аднойчы. Пры гэтым варта ўдакладніць, што ўласцівыя для бельгійцаў ашчадныя адносіны да грошай і ўсяго нажытага не адным пакаленнем, спараджаюць і беражлівае, прадуманае іх выкарыстанне і размеркаванне.

Бельгійцы праяўляюць вялікую цікавасць да спасціжэння іншых культур. Як і ўсе еўрапейцы, любяць падарожнічаць. Звыклым месцам адпачынку для іх з'яўляецца Францыя (зімою — Альпы, летам — Лазурны бераг або Праванс у цэлым), Швейцарыя, Італія, Іспанія. У апошнія гады праяўляецца цікавасць і да Беларусі. Цяпер бельгійцы ведаюць, што Марк Шагал не проста «рускі мастак», а наш зямляк, што існуе самабытная, адрозная ад рускай беларуская мова. Беларускія дудкі, выкананыя нашымі майстрамі, знайшлі сваё месца сярод экспанатаў музея музычных інструментаў у Бруселі.

На ўзроўні дзейнасці дабрачынных фондаў ужо на працягу 10 год існуе школьны праект, у рамках якога беларускія дзеці, што прыязджаюць на аздараўленне ў верасні, штодзень наведваюць бельгійскія школы і займаюцца там асобна з беларускімі настаўнікамі. Там яны маюць магчымасць кантактаваць з бельгійскімі школьнікамі як на перапынках, так і на некаторых уроках. Безумоўна, падобная «інтэграцыя» лепей за ўсё ажыццяўляецца на ўроках малявання, працы, прыродазнаўства, фізкультуры. Нашых дзяцей больш за ўсё здзіўляе той факт, што ў тамтэйшых школах нароўні з астатнімі навучаюцца дзеці-інваліды (з калецтвамі) або запаволенага развіцця. Гэта мае выхаваўчае значэнне для здаровых дзяцей і гуманістычнае — для тых, хто абмежаваны ў сваіх магчымасцях.

Жывая цікавасць да нашай краіны праяўляецца ў ходзе гутарак і лекцый, што праводзяцца нашымі перакладчыкамі. Пытанні проста бясконцыя і тычацца ежы і жылля, гульні і забаў, нашага клімату і рэльефу, Чарнобыля і яго наступстваў. З нецяпеннем чакаюцца традыцыйныя дні сумесна арганізаваных канцэртаў і святочных сталоў з нязменнымі «Купалінкай» і «Лявоніхай». Гэта сапраўдная падзея як для дзяцей і настаўнікаў, так і для сем'яў, што прымаюць беларускіх дзяцей.

Падводзячы вынікі вышэйсказанаму, хацелася б звярнуць увагу на той факт, што я імкнулася ахапіць найбольш характэрныя асаблівасці і рэаліі бельгійскага жыцця, усё тое, што складае непаўторны каларыт гэтай краіны і менталітэт яе жыхароў, і зыходзіла пры гэтым з асабістых уражанняў. А наколькі дзве еўрапейскія дзяржавы — Беларусь і Бельгія — змогуць паразумецца і замацаваць кантакты, пакажа будучыня.

Вадзім Салееў (Мінск)

БЕЛАРУСЬ І БЕЛЬГІЯ: КУЛЬТУРНЫЯ ПАРАЛЕЛІ

Краіна, як і асобны чалавек, мае ў сваім фарміраванні іразвіцці тры асноўныя, тры вызначальныя, тры відавочныя рады фактараў:

- а) фактары прыроднага асяроддзя;
- б) фактары, звязаныя з развіццём соцыуму (сацыяльнай сферы жыццядзейнасці);
- в) фактары духоўнасці, культуры, якія засноўваюцца на традыцыях, сваімі каранямі ўваходзяць у спрадвечнае жыццё этнасу — народа.

І сапраўды, быццё народа, як і жыццё асобнага чалавека, пачынаецца з вызначэння біялагічнай нішы, прыродных умоваў, потым мае шмат перападаў і перасячэнняў у сістэме соцыуму, у сацыяльнай сферы жыццядзейнасці, а ўрэшце, перамешваючыся з сацыяльным, яно выразна выяўляецца ў духоўнай сферы быцця.

Але першасная сувязь прыроднага непасрэдна з духоўным у старажытныя часы была ўласціва і мысліцелям Еўропы. Гэтая традыцыя ідзе ад Гіпакрата, філосафа і «бацькі» медыцыны, які сцвярджаў, што «месца нараджэння назаўсёды прадвызначае лёс (характар) чалавека». Яго прадаўжальнікі XVII–XIX стст. звязвалі геаграфічныя ўмовы непасрэдна з працэсамі фарміравання этнасу (асабліва пры гэтым падкрэслівалася роля клімату). Такія ідэі мы знаходзім у Дж. Віко, Ш. Мантэск’е, І. Тэрдэра, І. Канта.

Пошукі еўрапейскіх мысліцеляў у пэўнай ступені абагульняюць Г.-В.-Ф. Гегель, які ў энцыклапедыі філасофскіх навук звязваў працэс фарміравання нацыянальнага характару этнасу з месцазнаходжаннем і стабільнасцю клімату: «Нязменнасць клімату, уся сукупнасць уласцівасцяў і асаблівасцяў краіны, у якой тая або іншая нацыя мае сваё сталае месцазнаходжанне, спрыяе нязменнасці яе характару. Пустыня, блізкасць краін да мора ці аддаленасць ад яго — усе гэтыя абставіны могуць мець уплыў на нацыянальны характар».

Абапіраючыся на гэтыя і іншыя выказванні, можна, ідучы далей, сцвярджаць, што зямля (тая ці іншая) з'яўляецца сама па сабе носбітам і прыродна-экалагічнага, і сацыяльнага вопыту. У выніку доўгай стваральнай дзейнасці на зямлі народ выпрацоўвае і духоўны вопыт, які ўкараняецца ў дадзенай зямлі, умацоўваецца на гэтай глебе, фарміруе традыцыі духоўнасці, якія перадаюцца наступным пакаленням.

Але прыйдзем канкрэтна да нашых краін — Беларусі і Бельгіі.

Бельгія, размешчаная на захадзе Еўропы, мае тэрыторыю ў 30 з паловай тысяч квадратных кіламетраў, насельніцтва яе складала ў 1986 г. — 9 895 тысяч жыхароў. Яна мяжуе з чатырма суседзямі (Францыя, Германія, Нідэрланды, Люксембург), выходзіць на захадзе да Паўночнага мора. Гэта, у асноўным, нізінная краіна (акрамя ўсходняй часткі, дзе ўзвышаюцца Ардэны), прычым на захадзе яна паніжаецца да ўзроўню мора. Зразумела, фламандскія правінцыі адрозніваюцца ад валонскіх. Асобная тэрыторыя нібы пераходная — цэнтральны Брабант з Бруселем, цяпер адным з цэнтраў Еўрасаюза.

А Беларусь — таксама нізінная краіна, якая, па сведчанню А. Смоліча, уяўляе сабой «у большасці лясістую раўніну. Захад і поўнач яе вышэйшыя, з моцна няроўнаю, узгоркаваю паверхняю зямлі: поўдзень жа Беларусі ўяўляе з сабе балоцістую роўную нізіну. Сярод зялёных пушчаў ды пячаных узгоркаў блішчаць лустры незлічоных азёраў. Серабрыстыя стужкі вялікіх рэкаў прарэзваюць край ва ўсіх кірунках». Беларусь мае плошчу 207,6 тыс. кв. кіламетраў, амаль 10 млн. чалавек насельніцтва. Клімат яе мяккі, даволі цёплы і вільготны. Амаль тое ж і ў Бельгіі: яе акеанічны клімат, зразумела, таксама адрозніваецца мяккасцю і вільготнасцю.

Геаграфічнае размяшчэнне абодвух краін садзейнічала таму, што ў мінулым яны часта цяпелі ад чужынцаў, якія з'яўляліся з розных бакоў свету. Калі ўзяць сацыяльна-гістарычны ракурс, дык перад абодвума народамі ўвесь час стаяла праблема дзяржаўнасці, суверэннасці: больш магутныя суседзі заўсёды імкнуліся прадставіць іх зямлю як сваю ўласную тэрыторыю, а людзей — як падданых той ці іншай імперыі. Прыгадаем толькі вядомай барацьбу за «іспанскую спадчыну», праўленне Габсбургаў, нідэрландскую рэвалюцыю, якія, вядома ж, выдатна паўплывалі на жыццё Бельгіі і бельгіяцаў.

А ўспомнім цяжкі гістарычна-сацыяльны шлях беларускага этнасу: страта дзяржаўнасці, далучэнне да Рэчы Паспалітай, а потым да Расійскай імперыі, падзел Беларусі ў 20–30-х гг., жыццё «за савецкім часам»...

На такім падобным прыродна-сацыяльным фоне ўзнікаюць і тыпалагічныя блізкія духоўныя праблемы.

Перш за ўсё — праблема нацыянальнай ідэнтыфікацыі. Тое, што ўзровень беларускай нацыянальнай самасвядомасці надзвычай нізкі, мае і гістарычныя, і сацыяльныя тлумачэнні. У XVII–XIX стст. магутныя суседнія славянскія культуры дэнацыяналізавалі шляхту — элітарную частку беларускага этнасу, і таму агульны этнонім — «беларусы» практычна з'явіўся толькі

Сустрэча сяброў Таварыства «Беларусь – Бельгія» з брусельскімі беларусамі ў кітайскім рэстаране. 1998 г.

ў пачатку XX ст. пераважна дзякуючы «Нашай ніве», класікам беларускай літаратуры, найперш Янку Купалу, Якубу Коласу, Максіму Багдановічу. Хаця нельга забыць і іх папярэднікаў у XIX ст. — К. Каліноўскага і асабліва Ф. Багушэвіча, які так шчыраваў у імя беларушчыны, беларускай мовы.

У Бельгіі XIX ст. прайшло таксама пад знакам сцвярджэння нацыянальнай ідэі. Прыгадаем хаця б палымяны заклік выдатнага бельгійскага паэта, гісторыка і філосафа Я.-Ф. Вілемса (постаць, якая вельмі нагадвае Ф. Багушэвіча) «Да бельгійцаў» (так называўся яго верш, напісаны ў 1818 г.).

Цяпер у вырашэнні нацыянальных праблем як у Беларусі, так і ў Бельгіі таксама застаюцца вялікія складанасці.

Беларуская нацыянальная самасвядомасць ўзрастае вельмі марудна — галоўным чынам з-за постсавецкай ментальнасці, уласцівай большасці жыхароў нашай краіны.

У Бельгіі павышэнне нацыянальнай тоеснасці сярод фламандцаў (прыгадаем, што іх у 1986 г. у гэтай краіне было 5 млн. 676 тыс. чалавек, або 57,6 працэнта) прывяло да «размывання» агульнабельгійскай свядомасці. Прычым так істотна, што цяпер, у пачатку XXI ст., узнікае пытанне пра само існаванне бельгійскага этнасу і бельгійскай дзяржавы.

Застаюцца ў абедзвюх краінах вострымі і праблемы мовы.

Як вядома, французская мова, якой карыстаюцца валонцы (іх у краіне больш за 3 млн. чалавек — каля 32 працэнтаў), з 1830 г. з'яўляецца афіцыйнай мовай Бельгіі. Фламандская ж мова такі статус атрымала толькі ў 1898 г. Цяпер жа, у сувязі з павелічэннем ролі фламандскага пачатку, суадносіны моваў могуць змяніцца.

У Беларусі праблема беларускай мовы — адна з самых балбочых. Пачынаючы з XVI ст., яна з'яўлялася нібы другаснай, спачатку ўступаючы польскай, потым рускай. Урбанізацыя і уніфікацыя культур у былым СССР нанеслі ёй вельмі значную шкоду. Таму, нягледзячы на тое, што ў Рэспубліцы Беларусь цяпер дзве дзяржаўныя мовы, пазіцыя беларускай, якая мае невялікае пашырэнне ў штодзённым ужытку ў гарадах, з'яўляюцца вельмі хісткімі.

Аднак духоўная прастора, якую нападуняюць дзве невялікія еўрапейскія дзяржавы, застаецца ўсё ж насычанай падобнымі духоўнымі праявамі. Асабліва гэта бачна ў мастацтве. Уплыў высокага еўрапейскага Адраджэння выразна адбіўся на мастацтве і Беларусі, і Бельгіі. Прыгадаем толькі першадрукарскі подзвіг Скарыны і Мірскі замак, шэдэўр беларускага дойлідства. Пад тым жа рэнесансным уплывам узнікла і вядомая фламандская школа жывапісу, якая стала выдзяляцца пасля 1566 г., а ў XVII ст. спраўдзіла творчасць Рубенса. А бельгійская літаратура, якая дала свету, дзякуючы Шарлю дэ Кастэру, такі шэдэўр, як «Легенда аб Уленшпігелі»? А вядомыя сімвалісты XIX і XX стст. Э. Вехарн і М. Метэрлінк, творчасць якіх аказала ўплыў на паэзію нашага Максіма Багдановіча? А архітэктура Бельгіі першай трэці XX ст., якая дала нам узоры еўрапейскага мадэрнізму?! З другога боку — беларускае мастацтва з вядомымі ў Еўропе імёнамі Уладзіміра Караткевіча, Васіля Быкава, Рыгора Барадуліна, Язэпа Драздовіча, Міхаіла Савіцкага, Георгія Паплаўскага, Яўгена Глебава і інш. Згадаем таксама зорак сусветнай велічыні — Марка Шагала і Казіміра Малевіча, якіх у свой час песціла беларуская зямля.

І хочацца верыць, што духоўныя памкненні нашчадкаў названых твораў прывядуць у XXI ст. да новага прарыву ў духоўнасці, культуры народаў дзвюх невялікіх краін, размешчаных па розных баках адзінай Еўропы, павялічаць павагу да іх сярод іншых народаў.

СТАРОНКІ ГІСТАРЫЧНА-КУЛЬТУРНАЙ СУПОЛЬНАСЦІ

Ігар Лялькоў (Парыж)

ЖЫЛЬБЕР ДЭ ЛАНАА: ФЛАМАНДЗЕЦ У ВЯЛІКІМ КНЯСТВЕ ЛІТОЎСКІМ ПАЧАТКУ XV ст.

Так ужо склалася гісторыя нашага кутка Еўропы, што, як гэта ні дзіўна, але часта першыя кантакты дзяржавы продкаў сённяшніх беларусаў, Вялікага Княства Літоўскага, з рознымі краямі заходняй часткі нашага кантынента адбываліся, «дзякуючы» гэтак званым Паўночным крыжовым паходам. Так называліся асвечаныя папам выправы рыцараў з хрысціянскіх краін на паганскія землі ва Усходняй Прыбалтыцы, у тым ліку і на тэрыторыі сённяшніх Беларусі і Літвы, з мэтай хросту іх жыхароў. Плацдармамі для гэтых выправаў з пачатку другой трэці XIII ст. сталіся Прусія і Інфлянты (Лівонія), якія ў той час належалі рыцарска-манаскаму Нямецкаму (Тэўтонскаму) ордэну. Адметнай рысай апошняга было тое, што хоць ён і быў «адкрыты для ўсіх, незалежна ад нацыянальнага і сацыяльнага паходжання, у ім ад пачатку дамінавалі немцы»¹. Пэўна, менавіта таму агульным месцам і ў нашай гістарыяграфіі, і ў масавай свядомасці застаецца цвёрджанне, што ў час названых выправаў ВКЛ вяло змаганне менавіта «з немцамі».

І сапраўды, без тэўтонцаў ніводны «рэйз» на Літву не абыходзіўся. Аднак апрача іх удзел у гэтых паходах прымала рыцарства з усёй хрысціянскай Еўропы. Часам яны збіралі ўсе «вяршкі» тагачаснай заходнееўрапейскай арыстакратыі. Так, у зімовай выправе 1344–1345 гг. прымалі ўдзел чэшскі кароль Ян Люксембургскі, яго сын — прынц-рэгент Чэхіі Карл (будучы кароль Чэхіі ды імператар Святой Рымскай імперыі Карл IV), кароль Венгрыі Людовік Анжуйскі (будучы папярэднік Ягайлы на польскім троне), граф Галандыі Вільгельм, герцаг Бурбонскі,

¹ Сагановіч Г. Нямецкі ордэн // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Мн., 1999. Т. 5. С. 340.

бургграф Нюрнбергскі, графы Шварцбургскі й Гальштынскі. У 1391 г. на Коўна й Трокі на чале 300 брытанскіх рыцараў хадзіў граф Генрых Дэרבі, які ў 1399–1413 гг. быў каралём Англіі Генрыхам IV. Увогуле, калі з 1394 г. англійскія «госці» былі выключаны з удзелу ў выправах на Літву за забойства адным з іх у Каралёўцы (Кёнігсбергу) пляменніка шатландскага караля, баявая моц крыжакоў значна зменшылася, бо «колькасцю сярод удзельнікаў «рэйзаў» рыцары Брытанскага каралеўства саступалі толькі французскім»².

Глыбінныя прычыны, якія прымушалі лепшае рыцарства з усёй Заходняй Еўропы штогод рабіць далёкія й небяспечныя падарожжы ў Прусію ды Інфлянты, між іншым, выдаткоўваючы на гэта немалыя ўласныя сродкі, розным даследчыкам бачацца па-рознаму. Пры гэтым заўважу, што мала хто ўсур’ёз прымае ў разлік афіцыйна дэклараваную мэту гэтых выправаў — «нясенне святла праўдзівай веры паганцам». У лепшым выпадку гаворка ідзе пра «абарону заходніх каштоўнасцяў на мяжы хрысціянскага Захаду з паганскім Усходам». Але часцей сустракаюцца больш праязныя тлумачэнні гэтага феномена: магчымасць для дробнай шляхты «паказаць сябе» ў рыцарскай справе на вачах у наймагутнейшых арыстакратаў Заходняга Свету і, тым самым, атрымаць шанец патрапіць да іх на службу або проста практыкаванне найбольш папулярнага тагачаснага шляхецкага «спорту» — палявання на паганцаў. Аднак асабіста я больш схільны пагадзіцца з меркаваннем аўтара аўтарытэтнага даследавання «Нямецкі ордэн» Хартмута Букмана, згодна з якім «не падлягае сумненню, што выправа ў Прусію й вайна з літвінамі належалі ў XIV ст. да стандартных складнікаў рыцарскага ладу жыцця»³.

Кожны рыцар, які прэтэндаваў на павагу да сябе «братоў па саслоўю», мусіў прыняць удзел у бітвах з «нявернымі» ў чатырох паганскіх краінах: Прусіі, Літве, краіне татароў і ў Святой Зямлі (Палесціне). Часта ўдзел у выправе ў адну з гэтых тагачасных «гарачых кропак» з’яўляўся часткаю рытуалу пасвячэння ў рыцары. У такім выпадку ўрачысты абрад пасвячэння адбываўся пасля першага бою. Рыцар лічыўся тым дасканалейшым, чым больш такіх вайсковых падарожжаў было на яго рахунку. Так, адным з узораў «дасканалыя рыцарства» быў ужо згаданы тут чэшскі кароль Ян Люксембургскі, які тры разы браў удзел у крыжацкіх «рэйзах» на ВКЛ, шмат паваяваў і ў іншых краях, а скончыў сваё жыццё ў 1346 г. у слаўтай бітве пад Крэсі, змагаючыся на баку французоў супраць англічан.

Вось адным з такіх «дасканалых рыцараў» і быў герой нашага паведамлення — Жыльбер дэ Ланаа (Ghillebert de Lannoy). Ён нарадзіўся

² Сагановіч Г. Ад Крэва да «Вялікае вайны»: Вялікае Княства Літоўскае і Нямецкі ордэн у 1385–1409 гг. // Спадчына. 2000. № 1. С. 107.

³ Woockmann H. Zakon Krzyżacki / Tłum. z niemieckiego. Warszawa, 1998. S. 186 (арыгінальная назва даследавання — «Der Deutsche Orden»).

ў 1386 г. у Фландрыі, якая якраз каля гэтага часу, далучаная бургундскім герцагам Філіпам Смелым да яго дзяржавы, сталася часткай Бургундыі. Паходзіў Жыльбер са старажытнага роду дэ Ланаа, што дасюль лічыцца адным з найстарэйшых і найважнейшых у Бельгіі, хаця некаторыя даследчыкі схільныя шукаць вытокі гэтай сям’і ў суседняй Францыі⁴. З 13 гадоў малады арыстакрат вёў рыцарскае жыццё: удзельнічаў у турнірах, біўся з паганцамі й хрысціянамі ў час крыжовых выправаў і шматлікіх міжусобных войнаў, шмат падарожнічаў і, відаць, як чалавек, надзелены не абыякімі здольнасцямі не толькі ў ратным майстэрстве, часта выконваў дыпламатычныя даручэнні розных манархаў. Сярод шматлікіх краін, куды закідваў лёс гэтага шукальніка прыгодаў, было і Вялікае Княства Літоўскае, прычым продку сённяшніх бельгійцаў давалося наведваць радзіму продкаў сённяшніх беларусаў нават двойчы.

Першае з гэтых падарожжаў у некаторай меры сталася вынікам таго, што Торуньскі мір 1411 г., заключаны паміж Польшчай і ВКЛ з аднаго боку і Нямецкім ордэнам з другога, неўзабаве па знамянальнай Грунвальдскай бітве 1410 г. быў вельмі хутка парушаны крыжакамі, якія не маглі змірыцца з вымушанымі тэрытарыяльнымі саступкамі. Ужо ў 1413 г. вялікі магістр Генрых фон Пляўэн (дарэчы, швед па паходжанню) павёў рыцараў на польскае Памор’е. Праўда, гэтая выправа атрымалася нядоўгай і не перарасла ў поўнамасштабную вайну па прычыне ўнутраных праблем у манаскай дзяржаве і адхілення фон Пляўэна ад улады. Аднак менавіта яна сталася нагодай для першага знаёмства Жыльбера дэ Ланаа з краінамі еўрапейскага Усходу. Незадаволены хуткаплыннасцю баявых дзеянняў у Памор’і, ён накіраваўся шукаць нагоды для рыцарскіх падзвігаў у Інфлянты. Але ваяўнічы імгэт маладога фламандца не знайшоў падтрымкі і ў тамтэйшых крыжакоў, таму яму давалося «абмежавацца» азнямяляльным (і, дарэчы, вельмі небяспечным на той час) падарожжам па землях Усходняй Еўропы па маршруце Ноўгарад – Пскоў – Дынабург – Вільня – Трокі – Коўна – Мемель.

Падрабязнасці гэтай вандроўкі дайшлі да нас дзякуючы «Падарожным нататкам» дэ Ланаа, якія, як выглядае, былі напісаныя ім па вяртанні на радзіму на падставе запісаў, зробленых у дарозе. Гэтыя нататкі карысталіся пэўнай папулярнасцю ў Заходняй Еўропе ў XV–XVI стст., трапляючы, цалкам або ў вытрымках, у розныя рукапісныя зборнікі, але надрукаваны былі толькі ў канцы XIX ст. у Лювене⁵. Трэба, аднак, адзначыць, што ва Усходняй Еўропе яны былі ўведзены ў навуковы ўжытак значна раней, пасля чаго пачалося іх навуковае выкарыстанне тутэйшымі даследчыкамі⁶.

⁴ Гл.: Бель А. Ланаа // *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*. Мн., 1997. Т. 4. С. 331.

⁵ *Euvres de Ghillebert de Lannoy recueillies et publiées par Ch. Potvin*. Louvain, 1878.

⁶ Гл.: Gilbert de Lannoy i jego podróże // *Materyały do dziejów polskich*. Poznań, 1847; Путешествия и посольства господина Гилльбера де Ланнуа // *Записки Одесского общества истории >*

Нас, натуральна, больш за ўсё цікавіць тая частка «Падарожных натак», якая датычыцца наведвання іх аўтарам Вялікага Княства Літоўскага. І перш за ўсё, нельга не адзначыць яго назіральнасць і прыродную цікаўнасць. Яшчэ ў час пераезду з Прусіі ў Інфлянты па шляху, які пралягаў па ўсходняму ўзбярэжжы Балтыйскага мора, Жыльбер дэ Ланаа не без здзіўлення занатаваў, што берагавая паласа ад вусця Нёмана і далей на поўнач завецца Літоўскім берагам, хаця знаходзіцца яна ў Жамойцкай краіне. Сама Жамойць, спрэчная на той час тэрыторыя, падалася фламандцу жалю вартай краінай, спапялёнай і бязлюднай. У дужках адзначым, што сталася яна гэткай з вялікай «дапамогай» гасцінных суправаджальнікаў дэ Ланаа ў гэтым падарожжы — інфлянцкіх крыжакоў. Апісаў рыцар і тагачасную Вільню, зоркім вокам вайскоўца заўважыўшы яе безабароннасць па прычыне адсутнасці гарадскіх муроў. Затое яго пахвалы заслужыў новы замак у Троках, пабудаваны, згодна з дэ Ланаа, «на французскі ўзор». Не абмінуў падарожнік сваёй увагай і вялікі звярынец каля Трокаў — «абгароджаны парк», у якім трымалася разнастайная дзікая й хатняя жывёла.

Што да насельнікаў краю, які ён, дарэчы, называў «каралеўства Літва», то было адзначана вельмі добрае іх стаўленне да чужынцаў, шчодрасць і гасціннасць. Паколькі Жыльбер дэ Ланаа, відавочна, не разумеў гаворак жыхароў ВКЛ, то яго звесткі аб «моўным становішчы» ў краіне выглядаюць даволі супярэчліва. У адным месцы ён зазначае, што «народ гэтай краіны мае сваю ўласную мову», а паведамляючы пра тое, што ў Троках жывуць татары, немцы, ліцвіны, рускія й шмат яўрэяў, дадае, што «ўсе яны карыстаюцца адметнай мовай». Такім чынам, застаецца незразумелым, хто выступае ў яго пад найменнем «ліцвінаў» і «рускіх», бо раней ён згадвае яшчэ і «жамойтаў», а таксама, як справядліва заўважыў Паўла Урбан, «чым, напрыклад, адрознівалася мова тых «ліцвінаў» і «рускіх» з Трокаў»⁷. А пра тое, што фламандскаму падарожніку часам вельмі цяжка было дакладна разабрацца ў рэаліях жыцця такой надзвычай шматэтнічнай і шматканфесійнай краіны, як Вялікае Княства Літоўскае, сведчыць яго кароткая зацемка аб стане хрысціянства ў Літве: маўляў, тут будуюцца шмат цэркваў і налічваецца 12 епархій. Пры гэтым былі палічаныя разам і каталіцкія, і праваслаўныя епархіі, хаця, без сумневу, «сапраўдным хрысціянствам» рыцар лічыў толькі каталіцтва.

Між іншым, асобай, якую Жыльбер дэ Ланаа шукаў у Вільні, не заспеўшы, паехаў шукаць у Троках, быў не хто іншы, як сам вялікі князь літоўскі Вітаўт. Прычым, як выглядае, малады падарожнік меў вельмі добрыя

> и древностей. Одесса, 1853. Т. 3; Емельянов В. Путешествия Гильберта де Ланноа в восточные земли Европы в 1413–14 и 1421 г. // Университетские известия / Киевский университет св. Владимира. 1873. № 8; Урбан П. Да пытання этнічнай прыналежнасці старажытных ліцьвіноў. Мн., 1994; Белы А. Пад крыжом святога Георгія // Падарожнік. 1996. № 2.

⁷ Урбан П. Да пытання этнічнай прыналежнасці старажытных ліцьвіноў. С. 9.

рэкамэндацыйныя лісты, бо, напрыклад, у сталіцы Вялікага Княства ён карыстаўся гасціннасцю дзвюх сяццёр вялікай княгіні Анны (дачкі смаленскага князя Святаслава Іванавіча) — Ульяны, жонкі першага віленскага ваяводы Альберта (Войцаха) Манівіда, і Агрыпіны, удавы па намесніку кіеўскім князю Іване Альгімантавічу Гальшанскім. Гаспадара не аказалася і ў Троках, таму дэ Ланаа давялося яшчэ патрапіць у неназваны замак над Нёманам, дзе вялікі князь адпачываў і займаўся паляваннем. Найбольш верагодна, што гэтым замкам быў толькі што адбудаваны пасля крыжацкіх разбурэнняў замак у Мерачы, куды, як піша Адам Кіркор, «прыезджалі Вітаўт, Ягайла і іх нашчадкі на паляванне і для адпачынку»⁸. Там і адбылося знаёмства фламандскага рыцара са славутым ліцвінскім уладаром, а таксама з яго сям'ёй. Так атрымалася, што якраз у гэты час апрача вялікага князя і вялікай княгіні літоўскіх — Вітаўта і Анны ў наднёманскім замку гасціла і вялікая княгіня маскоўская Соф'я Вітаўтаўна (дачка Вітаўта ад першай жонкі Марыі з князёў Лукомскіх і жонка маскоўскага гаспадара Васілія I) са сваёй дачкою Аннай. Дарэчы, нельга не згадзіцца з Паўлам Урбанам у тым, што, улічваючы паходжанне ўсіх вышэйназваных княжацкіх асобаў, апрача лаціны, на якой размаўлялі яны з госцем, асабіста ці праз талмача, пры сустрэчах і ў Вільні, і ў Мерачы фламандзец «мог пачуць толькі славянскую або старабеларускую мову».

Асабістае знаёмства Жыльбера дэ Ланаа з вялікім князем Вітаўтам, відаць, паслужыла адным з важкіх аргументаў на карысць даручэння менавіта яму адказнай дыпламатычнай місіі, якая і сталася нагодай для яго другога падарожжа па землях ВКЛ у 1421 г. Гэтым разам дэ Ланаа з'явіўся тут у якасці пасла Генрыха V, караля Англіі і, адначасова, рэгента Францыі — афіцыйнага нашчадка пераможанага англічанамі французскага караля Карла VI. Фламандзец быў накіраваны да гаспадароў Польшчы і Літвы, Ягайлы і Вітаўта, і да візантыйскага імператара Мануіла II, каб падрыхтаваць глебу для стварэння кааліцыі хрысціянскіх дзяржаў на чале з Англіяй для крыжовай выправы супраць туркаў-асманаў. Цяпер яго шлях ляжаў на поўдзень, праз Падолле, дзе ў Камянцы ён зноў сустрэўся з Вітаўтам. Другая іх сустрэча адбывалася ўжо ў нашмат больш афіцыйнай абстаноўцы, чым першая. Жыльбер дэ Ланаа прысутнічаў пры прыняцці вялікім князем літоўскім пскоўскага і наўгародскага пасольстваў, прычым характар гэтага прыняцця не пакідаў сумнення ў васальна-сюзэрэнным характары ўзаемаадносін паміж Вялікім Княствам і Пскоўскай і Наўгародскай дзяржавамі. Пасля перамоваў у Камянцы, атрымаўшы ад Вітаўта каштоўныя падарункі, ахоўныя лісты, граматы да яшчэ аднаго Вітаўтавага васала, татарскага хана, а таксама праваднікоў і ахову, дэ Ланаа выправіўся ў Крым, каб далей працягнуць свой шлях да Канстанцінопаля.

⁸ Киркор А. Городские поселения в Литве // Живописная Россия: Литовское и Белорусское Полесье: Репринт. воспроизведение изд. 1882 г. Минск, 1993. С. 168.

У нататках пра ўказаная падарожжа звесткі побытавага і этнаграфічнага характару ў асноўным датычацца тэрыторыі сённяшняй Украіны. Што да інфармацыі больш агульнага плана, то пэўную цікавасць выклікаюць крытычныя заўвагі шчырага рыцара-католіка на адрас Вітаўта за яго сувязь з гусітамі, парушэнне пятніцавага посту і г. д. Адначасна ВКЛ паўстае ў гэтых запісах як магутная і ўплывовая дзяржава, што трымае ў сваім падпарадкаванні ўсю вялізную ўсходнееўрапейскую прастору, ад Ноўгарада да Крыма. Дарэчы, менавіта ўплывовасці Вітаўтавай дзяржавы Жыльбер дэ Ланаа мусіў быць удзячны за цудоўнае выратаванне каля Кафы, калі на яго пасольства напалі белаардынцы. Як пісаў сам фламандзец, «на шчасце, у гэты дзень я і людзі мае насілі на сабе шаломы і знакі службы Вітаўта, а татары, якія знаходзіліся ў засадзе, былі з людзей старога імператара Солкакага (Едыгея, эміра Белаі Арды. — *І. Л.*), што памёр, а раней быў у вялікім сяброўстве з Вітаўтам, і так яны мяне адпусцілі»⁹.

Што да асноўнай місіі дэ Ланаа, то яна скончылася безвынікова, бо недавер Візантыі да заходнееўрапейскіх крыжакоў аказаўся мацней за страх перад асманамі, і на схіле жыцця (памёр у 1462 г.) фламандскаму рыцару яшчэ давялося дазнацца пра падзенне Канстанцінопаля. Разам з тым, менавіта гэтая місія, па трапнай заўвазе А. Белага, «падвяла рысу пад доўгім перыядам насцярожана-варожага стаўлення да ВКЛ як да дзяржавы «язычнікаў» і садзейнічала распаўсюджванню ведаў аб ёй у Заходняй Еўропе»¹⁰. Такім чынам, можна лічыць, што першыя сур'ёзныя кантакты паміж продкамі сучасных бельгійцаў і беларусаў у пачатку XV ст. атрымаліся ўзаемаплённымі — мемуарна-падарожная літаратура Фландрыі ўзбагацілася цікавымі нататкамі пра экзатычны еўрапейскі Усход, а Вялікае Княства Літоўскае атрымала нашмат больш прывабны вобраз у вачах Захаду.

---

⁹ Путешествия и посольства господина Гильберта де Ланнуа... С. 442.

¹⁰ Бела А. Ланаа. С. 332.

Владимир Трацевский (Минск)

БЕЛЬГИЙСКИЕ ИСТОКИ НЕКОТОРЫХ АРХИТЕКТУРНЫХ АСПЕКТОВ АГРАРНОЙ РЕФОРМЫ 1557 г.

В XVI – первой половине XVII в. в Беларуси происходило формирование земельной собственности феодалов, расширение сословных прав. Крупными землевладельцами тогда стала небольшая часть феодалов-бояр (с XIV в. — паны), остальные феодалы владели меньшими или совсем мелкими имениями. За владение землей они несли военную службу у великого князя или крупных феодалов. Со временем эту часть населения стали называть земянами, или шляхтой. Главным же собственником был великий князь. К концу XVI в. королевские владения значительно сократились, остались лишь столовые экономики. Остальные же перешли в ведение сейма. Крупными землями владела церковь.

Землевладельцы создавали для себя хозяйства, которые вначале назывались дворами, а затем фольварками (польск. folwark от нем. Vorwerk — хутор). Образцовыми являлись церковные фольварки. Быстрое распространение фольварков началось с конца XV в. в связи с ростом спроса на зерно и другие сельскохозяйственные продукты как внутри страны, так и за границей. В середине XVI в. шляхта добилась беспопытного вывоза и ввоза товаров, что способствовало бурному развитию фольварочного хозяйства. В основном фольварки создавались в бассейнах рек Немана, Буга, Нарева и Западной Двины, по которым осуществлялась связь с портами Балтики — Гданьском, Кенигсбергом, Ригой. Для повышения денежных доходов феодалы вынуждены были вносить существенные изменения в организацию сельского хозяйства. Однако существовала чересполосица, отсутствие точного учета земельных наделов, неопределенность границ деревень и отдельных дворов препятствовали переходу к более прогрессивным методам организации сельского хозяйства, созданию фольварков, установлению повинностей.

Четкие планировочные решения уличных деревень и земельных наделов привлекли внимание крупных феодалов. Особую

активность проявляла королева Бона Сфорца (итальянка по происхождению) — мать великого князя и короля Сигизмунда II Августа, способствовавшая крестьянской колонизации неосвоенных земель, усилению королевской власти путем укрепления экономики. В Беларуси ей принадлежали крупные землевладения.

Первые попытки реорганизации хозяйственной системы были приняты в 1552–1555 гг. в имениях королевы (Клецком и Пинском княжествах), хорошо знакомой с прогрессивными европейскими системами ведения сельского хозяйства. Кроме того, в Польше регулярная планировка поселений была уже известна с XIII в. Ее развитие связано с деятельностью ордена августинцев, переселившихся из Бельгии. Управляющий имениями королевы Боны П. Фальчевский разработал аграрную реформу — «Уставу на волоки», которая и была проведена в 1557 г., сначала только в королевских владениях на западе Беларуси, в Литве и Восточной Польше. Главный надзор за проведением реформы осуществлял виленский воевода Николай Радзивилл Черный. Реформа сыграла решающую роль в ломке планировочных традиций, дальнейшем развитии сети дорог, в изменении объемно-планировочной структуры поселений и ландшафта Беларуси.

С целью увеличения рентабельности фольварков и крестьянских хозяйств было осуществлено преобразование хозяйственной системы королевских экономий. Реформа предписывала организацию фольварочного хозяйства на новых началах. Не принимая во внимание существующие поселения, всю землю разбивали на отдельные участки. Лучшие из них отошли под создаваемые фольварки. Остальные предназначались для новых деревень. Старые деревни ликвидировались или перестраивались.

Фольварк представлял собой часть феодального владения, где самостоятельно велось господское хозяйство. Состоял он из земельного участка и двора. Двор — комплекс жилых и хозяйственных построек, обычно располагавшихся по периметру прямоугольного участка. В Гродненской губернии в 1780 г. фольварки имели, как правило, всего по четыре постройки. И только фольварки предместий Гродно и Крынок имели господские дома. Вначале фольварки были небольшими. Их наделы составляли 3–7 волок (60–150 га), с середины же XVIII в. — в среднем 250 га. На один фольварк приходилось 5–7 деревень. Фольварочная система была ликвидирована после 1861 г., но как тип поселения фольварк просуществовал до 1930 г.

Одновременно с устройством фольварочного хозяйства создавались деревни нового типа. Реформа установила подворное землепользование вместо общинного. Каждый двор получил по волоке земли (21,37 га), которая была оценена. Были назначены оброк или барщина. Земельные массивы, отводимые для деревень, стремились нарезать прямоугольной формы, что не всегда удавалось. Делились они на три равных поля, на каждом из которых крестьянский двор получал полосу земли.

Сябры Таварыства «Беларусь – Бельгія» каля будынка Беларускага таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі. 2001 г.

Согласно реформе, деревни должны были располагаться на среднем поле. В то же время артикулом XXIX «Уставы на волоки» допускалось не придерживаться четкой схемы полей в случае сложных местных условий. Деревни застраивались только в одну улицу. Усадьбы располагались на полосах земли, предназначенных для каждого крестьянского двора. Ревизорами указывалось место застройки по фронту и ориентация жилищ торцами в сторону улицы. Определялись и размеры усадебных участков. В пределах усадебных участков крестьяне имели право по своему усмотрению группировать хозяйственные постройки. Здесь, несомненно, сказалось влияние народных архитектурно-строительных традиций.

Изучение большого количества карт и планов деревень XVIII–XIX вв., а также натурные обследования позволили установить шесть вариантов размещения построек в регулярных деревнях уставного типа:

1. Дома одной стороны улицы размещаются напротив домов другой стороны — в Пружанской, Мелетичской и Кобринской частновладельческих экономиях.
2. Дома располагаются вразбежку — в Крынской и Озерской экономиях.
3. Усадьбы располагаются только по одну сторону улицы, хозяйственные постройки — за жилым домом (односторонняя застройка).
4. Жилые дома — по одну сторону улицы, а хозяйственные постройки — напротив, по другую.
5. Жилые дома строятся по одну сторону улицы, а хозяйственные постройки — по другую (в шахматном порядке). В результате на каждой стороне улицы жилые дома чередуются с чужими хозяйственными дворами.

6. Жилые дома и хозяйственные постройки каждого двора располагаются в шахматном порядке, но только по одной из сторон улицы. В данном случае усадьбы на ее каждой стороне чередуются с чужими свободными полосами земли.

Для однородных по своей структуре деревень уличная планировка оказалась наиболее целесообразной. Здесь полнее проявилось стремление к простоте и экономичности. Наличие шести архитектурно-планировочных вариантов застройки новых деревень свидетельствует о том, что, помимо основной цели — увеличения доходов короля и феодалов, «Устава на волоки» предусматривала создание архитектурно организованного пространства с использованием средств профессиональной архитектуры — регулярности, симметрии, ритма. Причем в первую очередь учитывалось перспективное восприятие изнутри поселения. Впервые архитектурно организованное пространство противопоставлялось окружающей среде. И здесь был использован западноевропейский, в том числе и бельгийский, опыт, перенесенный на славянские земли августинцами (кстати, они имели монастыри и в Беларуси, например, в Михалишках).

Стремление максимально обезопасить смежные дома в противопожарном отношении обусловило необходимость размещения застройки вдоль улицы в шахматном порядке. Такие деревни, кроме того, становились более выразительными. Но особенно выгодно отличались те из них, в которых постройки располагались под углом к улице. С введением регулярной планировки началось развитие новых традиций.

Распространение регулярной планировки поселений в XV–XVI вв. было обусловлено всем ходом развития хозяйственной системы края. Реформация явилась фактором, ускорившим процесс перестройки подавляющего большинства деревень.

Экономическая реформа 1557 г. была весьма ярким явлением в истории белорусского народа. Ее отдельные аспекты не утратили своей значимости и сегодня.

Зінаіда Дудзюк (Брэст, Беларусь)

НА СКРЫЖАВАННІ ГІСТАРЫЧНЫХ ШЛЯХОЎ

Мінулае не знікае. Яно працягвае жыць у гістарычных дакументах, у памяці людзей, творча пераўвасабляецца і ўваходзіць у сённяшні дзень. Нават самы далёкі ад гісторыі ці мастацтва чалавек з цікавасцю чытае і слухае пра мінуўшчыну, таму што яна стваралася нашымі продкамі, а значыць, датычыцца і кожнага з нас. Падзеі мінулай гісторыі беларусаў і бельгійцаў дзіўным чынам пераклікаюцца, часам нават даты супадаюць. Напрыклад, у 1795 г. Вялікае Княства Літоўскае, куды ўваходзіла і Беларусь, было далучана да Расіі, а Бельгія ў гэты ж самы год — да Французскай Рэспублікі. У 1830 г. у Бельгіі ўспыхнула паўстанне, якое прынесла незалежнасць краіне. У гэты ж час адбылося паўстанне і ў Беларусі, але вынік яго быў процілеглы. Падзеі 1812 г. таксама глыбока закранулі лёсы беларускага і бельгійскага народаў. Але адметныя яны тым, што ў іх непасрэдна скрыжваліся гістарычныя шляхі гэтых народаў.

На той час грамадства былога Вялікага Княства Літоўскага раздзялілася: частка шляхты паступіла на службу да расійскага цара, другая не жадала прымаць новы рэжым, прагнула вызвалення і ўсклала вялікія надзеі на Напалеона, менавіта ў яго войска ўцякала шляхецкая моладзь. У прыватнасці, пра гэта пісаў у сваіх мемуарах наш зямляк Фадзей Булгарын. Пра падзеі таго часу яскрава апавядае і камедыя Яна Ходзькі «Вызваленая Літва, або Пераход цераз Нёман».

У паўмільённым войску Напалеона ў 1812 г. было 300 000 французаў (паколькі ў той час Бельгія ўваходзіла ў склад Францыі, дык бельгійцы таксама лічыліся французамі), 136 000 немцаў, 90 000 ліцвінаў і палякаў, 40 000 аўстрыйцаў, 32 000 італьянцаў і ілірыйцаў, 9000 швейцарцаў, 5000 іспанцаў і партугальцаў.

Расія, у сваю чаргу, набірала з насельніцтва былога Вялікага Княства Літоўскага рэкрутаў і афіцэраў. Такім чынам, у 1812 г. ліцвіны ваявалі і на баку французскага войска, і на баку расійскага, гэта азначае, што яны маглі быць у ваенных дзеяннях адначасова як паплечнікамі бельгійцаў, так і праціўнікамі.

Падзеям 1812 г. прысвечаны мой раман «Архірэевы скарбы». Часам у мяне пытаюцца, што можна напісаць на гэтую тэму, калі ўжо існуе «Вайна і мір»? Даводзіцца тлумачыць, што Леў Талстой пісаў пра расіян, а я — пра беларусаў. «Народ памірае, калі не ведае сваёй гісторыі», — слухна адзначаў класік бельгійскай літаратуры Шарль дэ Кастэр. Падзеі мінулага часу павінна асэнсоўваць кожнае пакаленне, гэта неабходна для таго, каб правільна вызначыць наступны шлях дзяржавы. На жаль, нярэдка сустракаюцца палітычныя дзеячы, якія прэтэндуюць на ролю пачынальнікаў гісторыі таго ці іншага народа. Шарль дэ Кастэр асабліва папярэджваў пра існаванне і такіх палітыкаў, якія пад маскай непадкупнасці і любові да чалавечтва ў зручны момант «возьмуць і прыдушчаць чалавека або нацыю», а спосабаў для такога дзеяння існуе шмат.

Самае страшнае зло на зямлі — вайна. Яна падмяняе паняцці, скасоўвае ўсе гуманныя законы, абвяшчае героямі забойцаў і грабежнікаў, абяцэннае чалавечыя жыцці і духоўныя скарбы. Яна нясе з сабой страшныя эпідэміі, якія вынішчаюць людзей больш, чым самыя кровапралітныя бітвы. Вайна забівае не толькі жывых, але і тых, хто мог бы нарадзіцца, але ўжо ніколі не народзіцца.

У рамане я апавядаю пра прыход вайны 1812 г. на нашу зямлю, імклівы і пакутны рух яе на Маскву, а пасля — вяртанне назад з жудаснымі ахвярамі. Самой мне, зразумела, не даводзілася бачыць вайну, пры напісанні твора я карысталася гістарычнымі фактамі, дакументамі, мемуарнай літаратурай і згадкамі відавочцаў: французаў, бельгіяцаў, палякаў, рускіх і людзей іншых нацыянальнасцяў. Але пішу я не столькі пра ваенныя баталіі, колькі пра душу чалавека на вайне, пра той жах і пакуты, якія яна перажывае, калі бачыць чужую смерць і прадчувае сваю.

Апавядаю я не толькі пра ліцвінаў, але і пра французскіх жаўнераў, сярод якіх былі бельгіяцы, што воляй лёсу вымушаны былі паміраць на нашай зямлі або ратавацца ў сялянскіх хатах ад голаду і холаду. Зразумела, што пераказваць раман — справа няўдзячная, яго трэба чытаць.

Напэўна, мне давядзецца ў творчасці яшчэ і яшчэ звяртацца да тэмы вайны, бо занадта часта даводзіцца бачыць вайсковыя парады і ваенныя дзеянні па тэлебачанні, чуць, як палітыкі і камерсанты апавядаюць пра вялікія даходы ад гандлю зброяй. Людзі не задумваюцца, што тая зброя, якую яны прадалі сёння, заўтра можа павярнуцца супраць іх жа.

У мяне ёсць адна вялікая мара. Я хачу, каб аднойчы наступіў такі дзень, калі ўсе народы свету дамовяцца і распуцяць свае войскі, у выніку чаго на зямлі не застанеца ніводнага генерала і салдата, а вялізныя сродкі, якія траціліся на зброю і войска, пойдучы на развіццё адукацыі, літаратуры і мастацтва, на забеспячэнне годнага жыцця людзей.

Галина Малыгина (Минск)

ИЛЬЯ ПРИГОЖИН — СВЯЗУЮЩАЯ НИТЬ В БЕЛОРУССКО-БЕЛЬГИЙСКИХ КУЛЬТУРНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Для того чтобы понять идущие в современной науке процессы, необходимо принять во внимание, что наука — культурный феномен, складывающийся в определенном культурном контексте.

(И. Пригожин. Философия нестабильности)

В Белорусском государственном университете информатики и радиоэлектроники 18–19 ноября 1998 г. прошли XVI Международные чтения, посвященные творчеству Ильи Пригожина и его вкладу в развитие науки, философии и культуры. Идея организации ежегодных чтений, посвященных научной деятельности выдающихся преобразователей естествознания, принадлежит кафедре философии БГУИР, а ее бессменными руководителями являются доктор философских наук профессор Ю. Харин (председатель) и кандидат философских наук доцент И. Габрусь (ученый секретарь). И. Пригожин знал о предстоящих чтениях и собирался принять в них личное участие, однако по состоянию здоровья не смог этого сделать. Тем не менее, основатель брюссельской школы командировал в Минск одного из сотрудников возглавляемого им Международного института физической химии. К немалому, но приятному удивлению участников форума им оказался коренной петербуржец А. Карпов, работающий в Брюсселе под руководством И. Пригожина. А. Карпов передал письменное приветствие нобелевского лауреата ректору БГУИР В. Ильину и всем участникам чтений, а также выступил с программным докладом, содержащим результаты по основным направлениям современных научных исследований И. Пригожина (вторая страница приветствия репродуцируется на с. 61).

Один из самых выдающихся ученых современности Илья Пригожин родился 25 января 1917 г. в Москве. Его отец, Роман Пригожин, — уроженец Могилевской губернии, выпускник химического отделения Московского высшего технического

училища. В 1921 г. семья эмигрировала на Запад. Творческая жизнь ровесника революции, но уже бельгийского подданного И. Пригожина связана с Бельгией, а многогранные результаты его таланта принадлежат всему человечеству. С 1959 г. И. Пригожин — директор Международного института физики и химии, с 1967 г. — директор Пригожинского центра исследований статистической механики, термодинамики и сложных систем в Техасском университете (США), с 1977 г. — нобелевский лауреат по химии («за вклад в теорию неравновесной термодинамики, в особенности в теорию диссипативных структур, и за ее применения в химии и биологии»).

Перу Пригожина принадлежит 12 монографий. К счастью, все они переведены на русский язык и их названия говорят сами за себя: «От существующего к возникающему: время и сложность в физических науках», «Исследование сложности», «Порядок из хаоса. Новый диалог с природой» (совместно с И. Стенгерс), «Время, хаос, квант», «Конец определенности: время, хаос и новые законы природы» и др.

С именем Пригожина в современной науке и философии ассоциируется весь набор «синергетических» понятий: нелинейность, нестабильность, энтропия, самоорганизация, бифуркация, динамический хаос, диссипативные структуры, брасселятор, флуктуация и др. Простой перечень полученных Пригожиным результатов занял бы не одну страницу и был бы написан представителями разных научных «конфессий». Однако все эти результаты подчинены основной идее И. Пригожина, которая символически выражена им на обложке его книги «Конец определенности» — летящая стрела подрезает плодоножку яблока. Падающее яблоко — образ ньютоновской картины мира, тяготеющей к законченности, определенности и жесткой обусловленности. Летящая стрела — символ творческой свободы и критического мышления, преемственности в науке, смены мировидения и конца определенности и завершенности ньютоновской модели мира.

Квантово-релятивистская физика уже показала, что микромир и мир околосветовых скоростей устроен иначе, чем это описано в классической физике. Открытие И. Пригожиным динамического хаоса и самоорганизации в диссипативных системах было третьей «золотой» медалью, завоеванной физикой в XX веке и изменившей окончательно теоретическую модель мира. Осознание ограниченности традиционного взгляда на науку как беспроигрышного варианта контроля человеком природы заставило ученых «покинуть» уютный (т. е. предсказуемый) мир классической науки и, сменив, подобно декорациям на сцене, старые взгляды на новый тип мышления, переместиться в мир нестабильности, в мир самоорганизующихся и саморазвивающихся систем (природной, биологической, социальной).

Каковы последствия этих «перемещений»? С одной стороны, налицо очередная научная революция, ощущение интеллектуального счастья от исторической причастности к открытиям мирового масштаба, ощущение мощного «заряда» к переосмыслению всего знания под углом зрения

Лаўрэат Нобелеўскай прэміі, замежны
акадэмік Нацыянальнай акадэміі навук
Беларусі Ілья Прыгожын

синергетики. С другой стороны, вполне понятное волнение в начале нового пути, призванного по-новому раскрыть единство и взаимосвязь трех миров: природы, общества и человека.

В итоге рождается очередная историческая надежда: найти новую форму диалога человека с природой и реализовать гуманистический потенциал, заложенный в трудах великого гуманиста, чьи предки жили в Беларуси, — Ильи Пригожина.

Старонка прывітання
І. Прыгожына

Брэст, 16 жніўня 1998
Рэктар Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта інфармацыі і радыёэлектронікі
Ільію
Мінск
Рэспубліка Беларусь

Уважаны Рэктар,

Смагу, што не скажу прывітаць на Ваду канферэнцыю, арганізаваную ў Мінску 18-19 жніўня 1998 г.

Я рад, што мой саюзнік з-р Вэстэй Карпэс зможа ўдзельнічаць у канферэнцыі. У мяне таксама прадметнае, чаму, што ён гаворыць на рускай і зможа абмяркоўваць з удзельнікамі канферэнцыі.

Пажаляце мне паспрабаваць каротка падрыхтаваць змест мой работы і тое, што я кажаю на канферэнцыі. Менавіта інтэлектуальныя праблемы ірэнжыні. Я папрасіў прафэсара Карпэса прывесці зям аглядальніка мой апошняй кніжкі "The End of Certainty", гэта во другой главе і аб'ядоваў, як развіццё май логіцы і філосафіі і ачытаныя праблемы ірэнжыні, і таму я не быў удзячнаваты традыцыйнай фармулёўкай законаў ірэнжыні, якія з'яўляюцца аб'ектамі ірэнжыні і дэterminістычнасці.

Моя работа саставіць з двох частак. Першая доважыць тэрміналогію саставіць, даважыць на ранішнім. Нежаданымі рэзультатам аказаўся стварэнне новага прасторна-ірэнжыні стравура і саставіць, дэталі, ад ірэнжыні. Я наважыць ачытаныя праблемы ірэнжыні. Эце ірэнжыні саставіць, ірэнжыні і ірэнжыні во многіх аб'ектах.

Эце ірэнжыні во другой частцы работы. Как ачытаны стравура ірэнжыні і фармулёўка фізіка і мікравольна, будзе то ірэнжыні во ірэнжыні ірэнжыні. Складаны рэзультат, які будзе ірэнжыні ірэнжыні з-р Карпэса, саставіць в том, что для

Светлана Воробьёва, Анатолий Легчилин (Минск)

РЕЦЕПЦИЯ ПРОБЛЕМ АРГУМЕНТАТИВНОЙ РИТОРИКИ Х. ПЕРЕЛЬМАНА В УЧЕБНЫХ КУРСАХ БЕЛОРУССКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

В Белорусском государственном университете происходят кардинальные трансформации в организации учебного процесса. Они касаются не только реорганизации учебного процесса, но и пересмотра его содержания. Следует признать, что в условиях тотальных изменений в социуме, усложнении процессов коммуникации изменяются требования, предъявляемые к молодым специалистам, которые «вооружены» знаниями теории, но не всегда готовы к напряжённой деятельности в различных ситуациях (экономических, правовых, социально-психологических и др.), которые иногда отождествляют наличие диплома с «индულгенцией» от постоянной тренировки интеллектуальных функций.

В курсах «Логика», «Логика и коммуникация», «Логика и риторика», «Риторика», «Философия» и др. кардинально переосмысливается предметно-содержательный аспект и подвергаются ревизии стратегии их преподавания. Следует признать, что прежние программы данных гуманитарных дисциплин значительно отстали от реальных процессов, происходящих в науке, от реальной жизни в целом. Успехи формальной логики первых четырёх десятилетий XX столетия (построение формально-логических исчислений, попытка разрешить логическими методами парадоксы теории множеств, программа редукции математики к логическому анализу и её «фиаско» в образе ограничительных теорем Гёделя и Тарского) означали лишь одно — проблемы экстенциональной бессодержательной логики решены. Синтактика и семантика логического семиозиса нашли своё отражение в учебных процессах. Но с начала 50-х годов был содержательно тематизирован третий аспект логического семиозиса — прагматика. Логические схемы были дополнены риторическими фигурами и обрели модус коммуникативной реальности. Осознавая неразрывную связь между логикой и риторикой,

можно программировать поиск эффективных средств осуществления межличностной коммуникации, конструирования персуазивного дискурса с целью адекватного понимания и убеждения реципиента информации.

Реальную задачу — освободить теорию аргументации от опеки синтаксическо-семантической формальной логики и осмыслить отношения между логикой и риторикой — впервые сформулировал и разрешил бельгийский философ и логик Х. Перельман (1912–1984). Он родился в Варшаве, но после Первой мировой войны его семья переехала в Бельгию и обосновалась в Брюсселе. В 1935 г. Перельман окончил Свободный университет в Брюсселе. После Второй мировой войны он стал профессором логики, этики и метафизики этого университета. На формирование мировоззрения Перельмана большое влияние оказал бельгийский социолог Е. Дюпреэль (1897–1967), включивший в категориальный аппарат социологии понятие ценности как феномена, объединяющего определённые слои общества. Ученицей Дюпреэля была Л. Ольбрехт-Тытека. С 1947 г. Перельман вместе с ней начал исследования в области риторики, неформальной логики и аргументации. Он основал и возглавлял Брюссельскую школу «новой риторики» (неориторики), сложившуюся в 50-е гг. XX ст. Труды Перельмана «Философия и риторика» (1952), «Новая риторика: Трактат по аргументации» (1958), созданные в соавторстве с Л. Ольбрехт-Тытекой, ознаменовали начало риторического Ренессанса во второй половине XX ст., ставшее истоком нового периода в развитии риторики и базисом нового направления в неориторике — аргументативной риторики. Книга «Новая риторика: Трактат по аргументации» обострила интерес к теории аргументации, инициировала перемещение логической проблематики в коммуникативный контекст. Преобразующая сила идей Перельмана в области философских основ риторики во многом предопределила существенные изменения в области философии коммуникации, логики и непосредственно самой риторики. Продолжением наметившейся тенденции стал XIII Международный философский конгресс в Мехико в 1963 г., в рамках которого Парижский Институт философии организовал симпозиум по проблемам философской аргументации с участием Перельмана.

Перельманом разработана принципиально новая методология решения многих логических проблем и в первую очередь проблема неформальной аргументации, которая осталась за рамками европейской логики аристотелевского типа, но некоторые элементы которой в качестве фигур логического мышления присутствовали в восточной логике, например, в буддийской. Речь идёт о таких формах обоснования, как пример, иллюстрация, образец и др.

Постмодернистские мотивы философского проекта Перельмана предопределили тотальную ревизию методологического базиса риторики как теории коммуникативного воздействия. В контексте коммуникативного поворота от философии субъективности к философии интересубъективности,

от философии долингвистического сознания (*cogito*) к философии языка не мог не обостриться интерес к риторике — единственному разделу знания, который постоянно был обеспокоен проблемой передачи информации от одной субъективности к другой. В качестве одной из производных данного процесса можно рассматривать атрибуты постмодернистского мышления, релевантные новым риторическим концепциям, — иррационализм, метаформа вместо формальной логики, игра вместо науки, риторика вместо классической (двузначной) логической аргументации.

Гносеологический релятивизм деконструктивистов инспирировал поиск Перельманом «риторической формы» аргументации, имманентной языку как инструменту коммуникативных технологий в персуазивных, т. е. воздействующих на аудиторию, контекстах. Полифония классической рациональности и истины заменена в ней интенцией дискурсных практик и доксы (мнения). Ксенофановский тезис о том, что истина и мнение не одно и то же, позволил не только провести дистинкции между ними, но и надолго элиминировать последнее из когнитивной сферы. Постулат Аристотеля о доступности человеческому разуму истины и о доказательстве как единственно приемлемой форме её обоснования стал методологическим принципом классической философии и её базиса — классической логики. Дедуктивные силлогистические умозаключения рассматривались в качестве адекватных логических способов доказательства, обеспечивающих тотализирующую активность разума. Вся логическая аргументация была редуцирована к данной проблематике. Перельман в духе критического переосмысления классической методологии трансцендирует когнитальное сознание и акцентирует проблему неформальной аргументации как элемента интерсубъективности, диалогического дискурсного поля с участием «других».

Актуализируя проблему общения через призму риторической модели коммуникации, Перельман тематизировал две значимые для философии XX столетия проблемы — проблему времени и проблему языка. Классическая философия и классическая логика стремились освободиться от времени и языка как источников изменений, множественности интерпретаций, как помех для однозначности, ясности, чёткости, детерминирующих идеал абсолютного знания, представления о котором окончательно оформились в рамках модернистского проекта (Декарт, Кант и др.). Стремление классической логики к формализации языка как единственному способу утвердить свой предмет означало освобождение от «живого» языка общения с его двусмысленностью, традициями и постоянной эволюцией. Перельман рассматривает аргументацию как элемент риторической коммуникации в темпоральном модусе. В его концепции вневременные истины с атрибутами конечности и нереверсивности (необратимости) уступили место аргументации с релевантной ей темпоральностью. Классическое доказательство и его гносеологическая трансцендентальность «ускользали от

Марыс Масанж дэ Каломб (у цэнтры) у час гуманітарнай перадачы лекаў шпіталю інвалідаў Вялікай Айчыннай вайны (Бараўляны, 2001)

времени» посредством изоляции от любого контекста, что достигалось либо искусственной формализацией (как в формальной логике), либо тотальным охватом всего мира, т. е. божественной мистификацией: «Бог видит вечность, а человек видит то, что видит Бог», и тем самым блокировали любые дискурсные трансформации. «Время, — указывает Перельман, — изменяет условия рассуждения: оно инспирирует иерархизацию понятий, их перестройку для адаптации к конкретной ситуации»¹, допускает эффект временного согласия в коммуникации, проявления настойчивости со стороны коммуникантов, информационные повторения, изменение контекста, регламент, «кредит» внимания и доверия реципиента и т. д., не релевантные доказательству.

Конечность (окончателность) и неопровержимость результата доказательства в аргументативной риторике Перельмана заменены бесконечностью и опровержимостью, означающими возможность в будущем поиска и выбора лучшего решения. Автор решения представляет собой исполнителя в рамках ролевой картины мира, субъекта выбора в рамках императивной картины мира и субъекта частной инициативы в рамках окказиональной картины мира.

Перельман игнорировал трансцендентальность непротиворечивого сознания с его вневременной интенцией к истине, открыв сферу трансцендентного, «иногo» как «громадного поля рассуждений, связанных

¹ Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L. De la temporalité comme caract er de l'argumentation // Rhétoriques. Bruxelles, 1989. P. 437-466.

с противоречивостью, критицизмом и обоснованием любого типа», или как дискурса диалектики. Ментальные фигуры трансцендентального сознания составляют структуры аналитических рассуждений. Они были узурпированы научными приоритетами формальной логики. Диалектические рассуждения апеллируют к аргументам, диапазон оценок которых лежит вне шкалы «истина–ложь». Они могут быть сильными или слабыми, релевантными или нерелевантными, реферирующими к эксплицитному или имплицитному смыслу и т. д. Диалектические рассуждения рассматривались в классической риторике, но отсутствие необходимого методологического базиса и средств анализа не позволяли в необходимой мере реализовать программу их исследования. Перельман, разграничивая сферы формальной логики и риторики, указывает дистинкции между ними: дискурсный фон риторики, аргументация вместо доказательства в качестве процедуры обоснования, оценка вместо истины, релятивизм убеждения вместо его абсолютности. Преодолевая «дилетантизм» классической риторики, он включил в философию риторики базисные элементы феноменологического восприятия мира: интенциональность как направленность сознания на объекты действительного или возможных миров (и, соответственно, интенциональные состояния мнения, желания, веры, надежды и др.), интенциональность как отнесённость интенциональных состояний к определённым фрагментам концептуальной системы носителя интенциональных состояний и индексальность как зависимость содержания интерпретации от определённой концептуальной системы. Это позволило Перельману тематизировать риторическую коммуникацию как персуазивную форму общения, основанную на взаимосвязи информационного воздействия, аргументации и компетенции её участников. Несмотря на то, что структуры убеждений как производные аргументационных фигур носят эгоцентрический характер, они формируются в результате конструктивного взаимодействия с внешней информационной средой. Следовательно, состав, характер и способ организации аргументации детерминируются принципами коммуникативного сотрудничества, его конфигурациями, контекстами и конституциями.

В теории аргументации Перельмана как новом, неклассическом, неформальном направлении в области теоретических основ интерактивного мышления и коммуникации указано на различие между доказательством как строгой формально-логической процедурой и обоснованием как риторическим приёмом убеждения, а также сформулированы основания современной теории аргументации. Положив в основу теории аргументации идею о необходимости разработки логики гуманитарного знания, Перельман провозгласил основной целью аргументации присоединение аудитории к положениям оратора посредством убеждения. Он исследовал проблемы аргументации в юриспруденции, философии, политике и журналистике. В первую очередь, Перельмана интересовал вопрос об использовании

ценностно-оценочных суждений (мнений) (*le jugement de valeur*) в решении ряда юридических проблем, а также их функционирование в структуре «эйдоса–логоса–этоса» аксиологического и/или агонального (политического, судебного, публицистического, рекламного) дискурсов. Идеал непротиворечивости в обосновании нестрогих (недвузначных) конструкций заменяется процедурой «оценивать» («*mettre en valeur*»), позволяющей извлечь какую-либо пользу из оценки.

Концепция Перельмана основывается на убеждении, что риторика в современных условиях не должна строиться на её противопоставлении философии и подчинении формальной логике, так как предмет риторики необходимо соотносить с мнением (Аристотель относит его к сфере правдоподобного знания), а не с истиной². Ценность, как и истина, является не свойством, а отношением между действительностью и выражающей её мыслью. Истинный и ценностный подходы к внекогитальной сфере не тождественны друг другу, но и не являются взаимоисключающими. Замена интенции истины аристотелевской риторики интенцией мнения позволяет изменить характер предмета риторики и сместить акценты с гносеологического уровня поиска истины на проблемы аргументации.

Структурирование аргументативной риторики Перельмана позволяет выделить её ключевые понятия, принципы и проблемы: методологическое обоснование концепции; аргументация и её специфика; оратор и аудитория с определением их возможностей и объёмов компетенции; исходный базис (посылки) аргументации; выбор, критерий выбора и презентация аргумента; семиотика аргументации; риторическая техника аргументации. В рамках аргументативной риторики Перельман разработал концепцию риторической коммуникации. Интерпретация основных факторов риторической коммуникации и изложение её основных концептов трансцендируют обычные переформулировки классической риторики в терминах семиотики, теории коммуникации, современной лингвистики и т. п. Метафизическая интенция к тотальной унификации взглядов, не допускающая плюрализма мнений, интерпретирующая разум как «самодостаточную самоопределённость», заменяется принципом переосмысления как повторного обращения к собственным посылкам, их переоценку или опровержение в рамках знаковых комбинаций (уровень синтаксиса), в пределах трансцендентальной языковой комбинаторики (уровень семантики) и в границах ситуационной обусловленности (уровень прагматики).

Включение в предметное содержание учебных курсов основных теоретических новаций Перельмана позволяет преодолеть классический подход в науке. Традиционные понятия и концепты классической логики и классической философии неприменимы к дескрипции неклассических объектов и ситуаций. Логика «чистого разума», рациональности (модель

---

² Perelman Ch. *Logic and Rhetoric // Modern Logic — a survey*. [Bruxelles], 1980. P. 457–463.

бескомпромиссного cogito) дополняется «фигуральной», «метафорической» логикой, логикой «тропологических процессов», утверждается когнитивный статус оценочных суждений и т. д., универсальная аудитория как абстракция отдельных человеческих качеств (интеллект, интуиция, воля, толерантность, желание и т. д.) заменяется понятием частной (particulier) аудитории, на которую можно повлиять.

Рецепция идей Перельмана дополняет учебно-методическую программу по формированию потенциального оратора как «личности, использующей язык», «чувствительной» к «другому», способного повлиять на аудиторию, конституировать согласие с ней посредством присоединения к положениям оратора. Предметом согласия могут выступать презумпции (например, презумпция невиновности), ценности (например, справедливости), иерархии (например, превосходство справедливого над полезным), а также истины, факты. Тематизация согласия оратора и аудитории определяет характер высказываемого оратором общеизвестного либо предположительного факта (сфера истины или презумпции), либо мнения, разделяемого аудиторией (сфера предпочтений, т. е. иерархия культурных, нравственных и др. ценностей) и в любой форме коммуникации предполагает наличие посылок, принятых и одобряемых большинством аудитории, что составляет когнитивный и аксиологический базис согласия. Возникновение проблемы полисемичности выражений требует уточнения их смысла, сопровождающегося имплицитным соотношением замысла (цели) говорящего с оценкой слушающего для установления и последующего сохранения согласия, для обеспечения параллельности движения мысли говорящего и слушающего. Каждый прецедент согласия базируется на топосе («общем месте»). Топосы согласия представляют собой общие посылки (актуализируемые или подразумеваемые), имплицитно присущие обоснованию большей части предпочтений и выборов.

Содержательное переосмысление учебных дисциплин, осуществляемое посредством рефлексии и рецепции аргументативной риторики Перельмана, позволяет перейти от демонстрации и некритического восприятия классической формальной логики и классической философии к действительному формированию критического мышления студентов и магистрантов. Интеллектуальный инструментарий, предложенный бельгийским учёным, направлен на образовательный (диагностика и развитие знаний в системе формирования познавательных интересов, интеллектуальных и побудительных умений будущего специалиста), профессиональный (определение возможностей, ответственности и результатов профессиональной активности), креативный (выявление степени мастерства и оценка социальной значимости инноваций в процессе творческой деятельности) и рефлексивный (самоосознание личности как развивающегося «я» и понимание партнёров по коммуникации) аспекты развития студентов, магистрантов и аспирантов.

Галіна Каржанеўская (Мінск)

МАЛЬТЫЙСКІ ОРДЭН І ЯГО БЕЛЬГІЙСКАЕ АДДЗЯЛЕННЕ

У побытавай свядомасці Мальтыйскі ордэн звязваецца з нечым таемным і малавядомым, накітавалі масонаў. Ён быў бы наймаверна далёкім ад тэмы нашага «круглага стала», калі б не бельгійскае яго аддзяленне, пра якое я скажу ніжэй і з прыезду якога ў Беларусь пачалося, па сутнасці, існаванне нашага грамадскага таварыства.

Гаспітальеры (або *іаніты*) — так называўся духоўна-ваенны ордэн, створаны ў Іерусаліме ў пачатку XII ст. пасля першага

Ганаровы Пасол Суверэннага Мальтыйскага ордэна ў Беларусі барон Панжэр д'Олдорп (у цэнтры) у Беларускім таварыстве дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі перад дабрачыннай паездкай у Жалудок.

Трэцяя злева — княгіня Ізабела дзю Буа д'Эш Святаполк-Чацвярцінская (ураджэнка Жалудка, жыве ў Бруселі), вядомая сваёй дабрачыннай дзейнасцю. На сустрэчы з імі прысутнічалі старшыня праўлення Беларускага таварыства дружбы Арсен Ваніцкі (другі злева), паэтэса Галіна Каржанеўская (чацвёртая злева), намеснік старшыні праўлення Беларускага таварыства дружбы Ніна Іванова (шостая злева), старшыня Таварыства «Беларусь – Бельгія» Тамара Антановіч (сёмая злева) і інш. 1998 г.

крыжовага паходу. Ордэн меў шэраг крэпасцяў у Сірыі і Палесціне і іграў вялікую ролю ў абароне ад мусульман. Валодаў значнымі землямі на Усходзе і ў Заходняй Еўропе, дзе ўсталёўваў ваенна-прыгонны рэжым для насельніцтва.

У 1291 г. ордэн быў выцеснены туркамі з Іерусаліма, але захапіў астравы Кіпр і Радос, дзе і замацаваўся. У 1530 г. атрымаў у падарунак ад рымскага імператара востраў Мальту (адсюль і сённяшняя назва), яго рыцары-крыжакі абаранялі Міжземнае мора ад турак.

У час Вялікай Французскай рэвалюцыі мальтыйцы страцілі свой асяродак — Мальту. У адной крыніцы сказана, што востраў захапілі англічане, у другой — Напалеон. Так ці інакш, але гэтым скарыстаўся расійскі самадержац Павел I. Ён прыгрэў рыцараў у Расіі ды заключыў з імі саюз супраць турак і французаў і, такім чынам, здзейсніў неверагоднае: злучыў праваслаўе з каталіцкім старадаўнім ордэнам. Ён зацвердзіў знак ордэна св. Іаана, а за 25 год службы расійскіх салдат узнагароджвалі медным Мальтыйскім крыжам.

Пра ўсюдыіснасць і ўплывовасць гэтай арганізацыі сведчыць той факт, што камандорства ордэна гаспітальераў больш за два з паловай стагоддзі існавала ў Беларусі. Яго заснаваў з дазволу вялікага магістра мальтыйцаў нясвіжскі князь Мікалай Крыштоф Радзівіл Сіротка у сваім мястэчку Сталовічы над Шчарай, а пазнаёміўся з ордэнам пад час падарожжа ў Італію. Першым камандорам Сталовіцкага камандорства стаў князь Жыгімонт Кароль Радзівіл, сын Сіроткі, а апошнім — Людвік Радзівіл.

У 1639 г. для рыцараў быў пабудаваны касцёл, а потым кляштар. Тут, згодна са статутам гаспітальераў, дзейнічаў шпіталь для бедных і нямоглых. Сталовіцкае камандорства праіснавала да 1868 г. Зараз галоўны асяродак ордэна знаходзіцца ў Рыме, лік філіялаў па ўсім свеце невядомы.

Бельгійскі філіял выйшаў на Беларусь дзякуючы сакратару яго, пані Чацвярцінскай. Яна паходзіць са старажытнага шляхетнага роду. Нарадзілася ў мястэчку Жалудок цяперашняга Шчучынскага раёна і яшчэ дзіцем пакінула родныя мясціны разам з бацькамі пасля прыходу чырвоных. Іх родавы палац, пакуль яго займала савецкая вайсковая часць, быў у прымальным стане. У пачатку 90-х вайскоўцы з'ехалі, палац аказаўся на балансе аднаго рэжымнага прадпрыемства і, па сутнасці, быў разрабаваны. Мясцовы краязнаўца І. Глаз адшукаў каардынаты пані, грамадзянкі Бельгіі, праз Інтэрпол, і мы, сябры Таварыства «Беларусь – Бельгія», сталі сведкамі драматычнай сцэны: немаладая пані, збялелая як палатно, аглядала пустую, з выбітымі вокнамі і ўздраным паркетам колісь шыкоўную будыніну, дзе яна бегала дзіцем. Адно толькі слова сарвалася з вуснаў паважнай мальтыйкі, калі яна пакідала абгароджаную здзічэную тэрыторыю з кінутым танкам пасярод двара: «Варвары».

Такім чынам, асабістыя, не вельмі вясёлыя акалічнасці спрыялі таму, што краіна Беларусь трапіла ў поле зроку каталіцкага ордэна гаспітальераў.

Амбасадар бельгійскага аддзялення барон Панжер д'Опдорп у суправаджэнні сакратара філіяла і кавалера Марыса Масанжа дэ Каломба прыбыў да нас у 1997 г. і ўручыў даверчыя граматы прэзідэнту Беларусі.

Мальтыйскі ордэн неаднаразова прывозіў у нашу краіну гуманітарную дапамогу (у асноўным лекі), паспрыў у будаўніцтве новай бальніцы ў Жалудку, а таксама пасябраваў з мінскім Домам дружбы і культурнай сувязі, бо пан барон быў заўважаны на нядаўнім святочным канцэрце ў гонар 70-годдзя гэтай грамадскай арганізацыі.

Думаецца, такія кантакты карысныя для абодвух бакоў. Мудрыя раяць: калі ты адкрыўся, то трэба пашырацца.

Алена Міхалюк (Мінск)

ПРА ЗАКОНЫ, ЯКІЯ ПАДТРЫМЛІВАЮЦЬ І АБАРНЯЮЦЬ БЕЛЬГІЙСКУЮ МОЛАДЗЬ

Закон аб абароне моладзі быў выдадзены ў 1965 г. Па свайму зместу ён узгадняўся з еўрапейскім Дагаворам аб правах чалавека і Канвенцыяй аб правах дзіцяці, прынятай федэральным заканадаўствам Бельгіі. Гэты закон складаецца з аспектаў сацыяльнай і юрыдычнай дапамогі моладзі.

Сацыяльная дапамога ўключае ў сябе службу па прыёму і разгляду заявак бацькоў і дзяцей. Падтрымку забяспечвае камітэт па спецыяльных клопатах аб моладзі.

Прадстаўнікі юрыдычнай дапамогі клопоцяцца пра ажыццяўленне мер, прадугледжаных судом па справах непаўналетніх.

Сацыяльны аспект дапамогі моладзі з'яўляецца цалкам абавязкам бельгійскага грамадства. Калі параўнаць яго з юрыдычным аспектам, то ён больш складаны. Напрыклад, пад строгі кантроль павінны быць узяты:

- меры, якія вызначаюць адносіны бацькоў і дзяцей;
- дапамога ў выпадку, калі ўчынак расцэнчваецца як злачынства;
- становішча агульнай адукацыі.

Федэральнае заканадаўства Бельгіі таксама мае магчымасць вызваліць дзіця з-пад бацькоўскай апекі або адмовіць бацькам у праве атрымання дапамогі для таго, каб утрымліваць сям'ю. З другога боку, меры могуць прымацца і супраць падлеткаў. Ажыццяўленне гэтых мер кантралюецца бельгійскім грамадствам. Яно і з'яўляецца адказным за іх выкананне.

Закон аб абароне моладзі 1965 г. размяркоўвае таксама дапамогу паміж сем'ямі, якія адчуваюць у ёй патрэбу, можа вызваліць дзіця з-пад бацькоўскага ўплыву і ўстанаўлівае, якія меры могуць прымацца, калі ўчынак расцэнчваецца як злачынства.

Законам прадугледжана і атрымання абавязковай адукацыі. Гэта зроблена з мэтай усеагульнага выхавання.

У Бельгіі існуе камітэт па спецыяльных клопатах аб моладзі. Ён складаецца з 12 членаў. Гэтыя людзі актыўна працуюць

Барон Панжэр д'Опдорп (другі злева) у бібліятэцы імя Адама Міцкевіча касцёла св.в. Сымона і Алены ў Мінску

з моладзю, іх сем'ямі. Трэцяя частка ўсіх прадстаўнікоў камітэта павінна быць не старэй 30 гадоў.

Камітэт па спецыяльных клопатах аб моладзі прызначаны дапамагаць бацькам і дзецям, калі паміж імі ўзнікаюць сур'ёзныя праблемы або калі бацькі па нейкіх прычынах больш не могуць выходзіць дзяцей.

Існуе таксама і камісія па пасрэдніцтву, якая была ўтворана як зв'язно паміж бакамі сацыяльнай і юрыдычнай дапамогі моладзі. Яе галоўная мэта — своечасова выяўляць, наколькі не супадаюць погляды бацькоў і дзяцей, прадухіляць магчымасць канфлікту і прыводзіць да кампрамісаў. Камісія па пасрэдніцтву вырашае, ці змест праблемы дастаткова сур'ёзны, каб прадставіць яе суду па справах непаўналетніх.

Заканадаўства павінна не дапускаць з'яўлення сітуацый, калі трапляе ў небяспеку фізічная недатыкальнасць або парушаюцца агульныя магчымасці для развіцця падлетка. А такія сітуацыі могуць быць вынікам канфліктаў паміж сваякамі або выклікацца ўмовамі, у якіх жыве падлетак.

Між іншым, у абавязкі службы ўваходзіць забеспячэнне падтрымкі, арганізацыя дыялога паміж бацькамі і дзецьмі, аказанне нейкай асаблівай дапамогі, напрыклад, у пошуку часовага жылля ў надзвычайных абставінах. Служба цалкам грунтуецца на добраахвотнай аснове. Гэта значыць, што без згоды бацькоў і дзяцей ніякай дапамогі не аказваецца.

У дадатак да індывідуальнай дапамогі існуе служба па агульнай ахове, мэта якой — прадухіленне складаных сітуацый у любых відах дзейнасці моладзі.

ЛІТАРАТУРНЫЯ СУВЯЗІ, ПЕРАКЛАДЫ, ПАРАЛЕЛІ

Ірына Багдановіч (Мінск)

**БЕЛЬГІЙСКІЯ ЛІТАРАТУРНЫЯ ЎПЛІВЫ
Ў БЕЛАРУСКАЙ ПАЭЗІІ ПАЧАТКУ ХХ ст.
(М. Метэрлінк, Э. Верхарн, Я. Купала
і паэты 20-х гадоў)**

Успомнім славурых бельгійцаў,
Чый дух праз стагоддзі не згас,
Хто змрок расвятляў бліскавіцай,
Каму быў пакорны Пегас:

Вось Ціль Уленшпигель Кастэра
Паўстаў як народны змагар,
Пёк попел Клааса, як вера,
Што Фландрыя ўскрэсне з-пад хмар.

Еўропа чакала не марна,
Мінаў дэкадэнцкі экстаз,
Стаў голас рашучы Верхарна
Матывам абуджаных мас.

У жэрле эпохі пярлінкай —
Прароцтвам аб будучых днях —
Гучаў сімвалізм Метэрлінка,
І жар яго мар не ачах.

На ліры самотнай Купала
Акорды свае падбіраў,
І рэха бельгійцаў лунала
Ў душы беларускай вірах.

На кліч адраджэнскага рання
Ішла Беларусь — Маладой!
Каб сцвердзіць адказ на пытанне:
— А хто там ідзе грамадой?..

Бліскучы росквіт бельгійскай літаратуры канца XIX ст. даў свету славы імяны, якія аказалі значны ўплыў на развіццё літаратур у іншых краінах. Найперш з пісьменніцкага кола «Маладая Бельгія» вылучаліся Марыс Метэрлінк і Эміль Верхарн, чый творчы ўплыў адбіўся на еўрапейскім літаратурным працэсе, а таксама на эстэтычных пошуках маладой беларускай літаратуры, што самасцвярджалася на пачатку XX ст. у каардынатах нацыянальнага адраджэння. М. Метэрлінк лічыцца найбольш буйным прадстаўніком бельгійскага сімвалізму. Беларускі сімвалізм як эстэтычная з’ява пакуль што мала даследаваны¹, аднак, відавочна, найбольш яркія яго мастацкія дасягненні звязаны з імем Янкі Купалы. Кола заходнееўрапейскіх літаратурных прыхільнасцяў Купалы дастаткова акрэсленае. Як сам паэт прызнаваўся ў лісце да Л. Клейнбарта, ён «аддаў даніну часу і захапляўся што называецца сімвалістамі — Андрэевым, Салагубам і інш., з польскіх — Пшыбышэўскім. З замежнай літаратуры: Байран, Шэкспір, Шылер, Сэрвантэс і аўтар выскачэў з памяці — сачыненні яго «Бранд», «Будаўнік Сольнес», «Жанчына з мора» і інш.»². Апошні — Г. Ібсен, а Метэрлінк, як бачна, не згадваецца. З гэтай прычыны не знойдзем яго і ў купалаўскім энцыклапедычным даведніку. Аднак ці значыць гэта, што Купала не ведаў твораў занага пісьменніка, якія пакарылі Еўропу і прынамсі з 1903 г. актыўна перакладаліся і ставіліся ў Расіі, а ў 1911 г. іх аўтар стаў лаўрэатам Нобелеўскай прэміі? Працаўнік прыватнай бібліятэкі Б. Даніловіча «Веды» ў Вільні, сам прыроджаны і апантаны бібліяфіл-кнігалюб, Купала быў, бяспрэчна, у курсе еўрапейскіх літаратурных навінак, магчыма і хутчэй за ўсё, на той час праз рускі (польскі?) пераклад. Але пашыраць кола сваіх сімвалісцкіх захапленняў у 1928 г., у час напісання ліста Л. Клейнбарту, відавочна, было не асабліва прыдатным у тагачаснай сітуацыі «ідэалагічнага фронту», дзе Купалу і так даставалася ад ваяўнічых наскокаў.

Уплыў Метэрлінка, аднак, па асацыятыўна-тыпалагічнай блізкасці і па шэрагу прыёмаў сімвалісцкага пісьма дае сябе адчуць у купалаўскай творчасці 1910-х гг. У гэты час найбольш ярка раскрыўся талент Купалы-сімваліста — ім былі напісаны драматычныя паэмы «Адвечная песня» (1908) і «Сон на кургане» (1910). Не будзем прасталінейна сцвярджаць, што тут ёсць непасрэдны метэрлінкаўскі ўплыў, які акрэсліваецца шэрагам відавочных паралеляў, вобразных пераклічак, прамых запазычанняў. Купала заўсёды творча пераасэнсоўваў здабыткі папярэднікаў. З метэрлінкаўскіх твораў найбольш паўплывалі на тагачасны еўрапейскі стыль, як вядома, п’есы «Сляпыя» (1890) і «Сіняя птушка» (1908), якія адлюстроўваюць розныя ступені ідэйна-мастацкай эвалюцыі пісьменніка. «Сляпыя» — вяршыня сімволіка-алегарычнага пісьма Метэрлінка, дзе гучыць матыў Невядомага, трагічнага наканавання, перад якім бяссільным і ахвярным робіцца

¹ Гл.: Васючэнка П. Славянскі сімвалізм: нацыянальна-адметнае і агульнае. Мн., 1998.

² Купала Я. Зб. тв.: У 7 т. Мн., 1976. Т. 7. С. 424.

чалавечы лёс. Твор можна назваць алегорыяй стану богапакінутасці чалавечтства. Уся пабудова п'есы, яе алегарычны сэнс і сімвалісцкі стыль сведчылі аб новым разуменні сутнасці драмы аўтарам. У эстэтычных поглядах Метэрлінка драматургія звязваецца з цікавасцю да «прабуджэння душы», а не з перадачай руху падзей, развіццём інтрыгі, дынамікай дзеяння. «На самой справе, — каментуе Метэрлінка даследчык, — найважнейшыя падзеі чалавечага існавання не здараюцца гучна, не ўспыхваюць эфектна, [...] наадварот, яны хаваюцца ў глыбіні душы, яны *маўчаць* у сваёй далёкай самотнасці. І драматычны інтарэс перасоўваецца: для таго, каб выразіць сапраўды трагічнае ў чалавечым лёсе, трэба вынайсці штосьці іншае замест непатрэбных жэстаў, вымушаных забойстваў і крыкаў»³. Дыялог — асноўны структурна-кампазіцыйны элемент драмы — становіцца пры гэтым «дваістым»: «непазбежны» дыялог, які тлумачыць падзеі і ўчынкі персанажаў, і іншы дыялог, які здаецца лішнім, але менавіта ён апеллюе непасрэдна да душы, і гэтым тлумачыцца сэнсавае («невывразимое») значэнне ўсяго твора⁴. Прынцып «другога (іншага) дыялогу», такім чынам, уводзіў у сферу духоўнага, невядомага, трансцэндэнтнага, зносіны з якім ажыццяўляюцца не столькі семантыкай слова, колькі семантыкай маўчання. Беларуская літаратурна-крытычная думка з асяроддзя «Узвышша» таксама спрычынілася да аналізу творчасці славутага бельгійскага сімваліста. Так, узвышшаўскі аглядальнік замежнай літаратуры З. Снежка пісаў пра Метэрлінка і яго творы: «Яны паказваюць не дзеянні людзей, а настроі. Так, яго драмы адбываюцца «у нейкай невядомай краіне», «у нейкі невядомы час», выводзяцца «нейкія дзіўныя людзі, што не маюць ні характару, ні бытавых, сацыяльных рысаў», не маюць «ні мэтаў, ні жаданняў». Яны «ні за што не змагаюцца, а жывуць, як «сляпяя», знаходзячыся нібы ў лесе гушчэрным, дзе ўсё палохае іх». П'есы Метэрлінка «ўтвараюць настроі ў гледача, паказваюць трагізм чалавечага жыцця», «нэрвуюць» гледача⁵.

Купалаўскія сімвалісцкія драмы па-свойму таксама адлюстроўвалі трагізм чалавечага быцця — трагізм існавання беларуса ў абсурдным і варажым свеце. Алегарычную карціну грамадскага жыцця, дзе ўсё патыхае трагізмам і разбурэннем, стварае Купала ў трэцім абразку драматычнай паэмы «Сон на кургане» — «Пажарышча». Адзін з персанажаў і гэтага разбэрсанага прытулку — папялішча беларускага дома, яго гісторыі і трагічна неакрэсленай будучыні — Сляпая. Ці не з метэрлінкаўскай групы сляпых, пакінутых святаром-айцом сам-насам з варажым і небяспечным для іх светам, прывандравала яна ў купалаўскі твор, дапамагаючы ствараць вобраз аслепленай рэальнасці, дзе бездараж і невядомасць авалодваюць лёсамі людзей?

³ Філасофія Метэрлінка. [Б. м і б. г.] С. 9.

⁴ Тамсама.

⁵ Узвышша. 1928. № 1. С. 172–173.

Намеснік старшыні Таварыства «Беларусь – Бельгія», паэт Леанід Дранько-Майсюк
вядзе пасяджэнне у ДOME дружбы

Што тут творацца за дзівы,
Божа ты мой літасцівы?!

Стогнуць, плачуць і рагочуць...
Што ім трэба? Чаго хочуць? ⁶

Так некалькі разоў паўтарае Сляпяя ў сваёй рэпліцы, узмацняючы тым самым адчуванне хаосу, настрой роспачы і безнадзейнасці, няведання шляху выйсця з трагічнай сітуацыі. Такі ж настрой ствараюць і паўтаральныя рэплікі Сама — галоўнага персанажа твора, падкрэсліваючы матыў недаўмення, недарэчнасці яго самапраўдання:

Рагавачі бег з папару
Усіх чыста ад пажару. ⁷

Сапраўды, такія дыялогі і рэплікі ніяк не рухаюць дзеянне, сюжэт твора, яго інтрыгу. Яны ствараюць настрой, маюць алегарычную карціну грамадскага стану і стану душы. Гэта, па сутнасці, і ёсць той «іншы дыялог» як адзін з прыёмаў сімвалісцкага пісьма, які ставіць п'есу Купалы ў кантэкст мадэрнісцкай «новай драмы», збліжаючы твор з мастацкімі адкрыццямі Метэрлінка.

«Сіняя птушка» ўзнікла на новым этапе творчай эвалюцыі яе аўтара. У гэтай філасофскай феерычнай казцы пісьменнік сфармуляваў свае думкі

⁶ Купала Я. Зб. тв. Т. 6. С. 113.

⁷ Тамсама. С. 114.

аб сэнсе чалавечага жыцця, паказаўшы, як іранічна заўважыў той жа З. Снежка, «праўда, неяк туманна, вобраз будучыны, «нейкага блакітнага царства»⁸. Тут былі высока ўзняты «скарбы непрыкметнай чалавечай душы ў паўсядзённым жыцці», акцэнтавалася ўвага на «адважнасці і парываннях, неабходных людзям». Метэрлінк развенчваў плоцкія радасці як прымітыўныя і прапаноўваў новы маральна-этычны каштоўнасны рад: радасць завершанай працы, радасць служэння іншым, радасць быць справядлівым, радасць быць добрым і інш. Пошукі шчасця, «сіняй птушкі», суправаджаюцца шматлікімі перашкодамі ў выглядзе сімвалічных спакусаў: краіны Успамінаў, Царства Будучыні, Садоў Асалоды... Урэшце, пераадолеўшы ўсе цяжкасці і выпрабаванні, героі (брат і сястра) знаходзяць «сінюю птушку» ў сваім доме, вярнуўшыся назад з сваёй казачнай вандроўкі. Купалаўскі Сам, шукаючы сімвалічны Скарб, аналагічны сваім эквівалентам шчасця «сіняй птушцы», не здабыў яго, не перамог Чорнага — змрочнага ахоўніка Скарбу. Дом Сама ператварыўся ў пажарышча, рэчаіснасць для яго стала вечным шляхам-пошукам Бацькаўшчыны і яе долі. У межах твора ўсё гэта застаецца няздзейсненым, замест таго ўзмацняецца катастрафізм і трагічнасць быцця. Разам з дзецьмі ў п'есе Метэрлінка на пошукі «сіняй птушкі» выйшлі алегарычныя персанажы: Агонь, Цукар, Вада і Хлеб; іх вяла душа Святла. Магчымасці сэнсавага напаўнення падобных умоўных вобразаў-сімвалаў паралельна скарыстаў і Купала ў «Адвечнай песні», увёўшы туды сімволіка-алегарычныя персанажы Зімы, Лета, Вясны, Восені, Голаду, Жыцця, Бяды, звязаўшы, дзякуючы ім, кампазіцыю твора ў адзінае цэлае, закранаючы адразу міфалагічны і містычны пласты свядомасці, што адпавядала як нацыянальнай традыцыі, так і эстэтычным пошукам еўрапейскай літаратуры.

Ва ўспрыняцці ўзвышшаўскай літаратурна-крытычнай думкі 20-х гг. «пісьменнікі «Маладой Бельгіі» з'явіліся правадырамі дзвюх моцных плыняў у літаратуры Бельгіі — сымбалізму і урбанізму»⁹. Калі Метэрлінк прадстаўляў першую плынь, то геніем другой быў Эміль Верхарн, імя якога пакрыта гучнай еўрапейскай славай першаадкрывальніка урбаністычнай тэмы і тэмы рэвалюцыйнага абуджэння мас, а таксама вынаходніка свабоднай вершаванай формы. З усёй шматграннасці і рознапланавасці верхарнаўскай паэзіі духам часу быў вылучаны комплекс матываў і вобразаў цыклаў «Палі ў трызненні» (1893), «Прывідныя вёскі» (1894), «Гарадыспруты» (1896). Менавіта гэтыя цыклы аказаліся прадвесцем урбаністычных пераменаў у Еўропе і прадвесцем будучых рэвалюцыйных пераўтварэнняў. Урбанізм і рэвалюцыйны парыў мас як праявы новага, як фундаментальны авангардны рывок мастацкай свядомасці апладнілі сабой эстэтычныя пошукі паэтаў іншых краін і асабліва прыдатнымі, арганічнымі

⁸ Узвышша. 1928. № 1. С. 173.

⁹ Тамсама. С. 171.

аказаліся ў рускай паэзіі, а праз яе апасродкавана і ў беларускай. Як вядома, для рускай паэзіі і рускамоўнага чытача Э. Верхарна адкрыў В. Брусаў, які перакладаў яго, пісаў аб ім артыкулы і меў непасрэдныя сяброўскія кантакты.

У 1913 г. Верхарн прыязжаў у Расію, абудзіўшы гэтым новы ўсплеск цікавасці да сябе і сваёй творчасці. З 1906 г. з'яўляюцца яго пераклады ў рускамоўнай культурнай прасторы, а з 1919-га на працягу 20–30-х гг. выходзяць шматлікія перавыданні ў розных перакладчыцкіх версіях. У беларускай паэзіі візіт Верхарна адбіўся майстэрскім перакладам яго верша «Паўстанне» Максімам Багдановічам, які перастварыў першыя пяць строф:

Вуліцы — ў руху кракоў,
Целаў, і плеч, і працягнутых рук,
Рвушчыхся дзіка ўгару, як галіны кустоў,
Так і здаецца, што тут самой вуліцы рух,
Мкнущчай, лятучай, дрыжашчай ад слёз,
Злобы, надзей і пагроз;
Вечара чырвань і золата крыноць у глыбі яе...
Ў гуле трывожным званоў
Смерць устае,
Смерць успывае са сноў
З вамі, агні, зіхацяшчыя саблі, штыкі:
Колькі галоў
Ўздзеты у іх на канцох, як сарванья
груба цвяткі!¹⁰

Лічыцца, што «сацыялістычныя ідэі Верхарн успрыняў у агульным выглядзе: народ, які паўстаў і ў «Кавалі», і ў «Мяцежы», і ў «Паўстанні», вызначаецца ў яго нязменна як натоўп¹¹, і яго папракаюць за гэта. Аднак менавіта «дзякуючы свайму рэвалюцыйнаму пафасу» гэтыя творы карысталіся нязменным поспехам на расійскіх абшарах пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі. Такім чынам, найбольшы знешні ўплыў аказала так званая «сацыяльная трылогія Верхарна — цыклы «Палі ў трызненні», «Гарады-спруты», «Прывідныя вёскі», драма «Зоры» (1898), «у ёй Верхарн зрабіў, па сутнасці, усеабдымны мастацкі аналіз эпохі: канфлікт горада і вёскі, працы і капіталу, сучаснасці і будучыні чалавецтва»¹².

У беларускай эстэтычнай свядомасці адбілася менавіта такое ўспрыняцце Верхарна — як наватара урбаністычнай і рэвалюцыйнай тэмаў, як сацыяльнага рэфарматара і абаронцы працоўнага люду. Тут адбылася далейшая, на мясцовай глебе, рэалізацыя яго ідэй. Верхарн, піша З. Снежка,

¹⁰ Багдановіч М. Поўны зб. тв. Мн., 1991. Т. 1. С. 379.

¹¹ История всемирной литературы. М., 1994. Т. 8. С. 309.

¹² Ковалёва Т. В., Леонова Е. А., Кириллова Т. Д. История зарубежной литературы: (Вторая половина XIX – начала XX веков). Мн., 1997. С. 126.

«першы адарваў паэзію ад традыцыйнага супакою, ад гармоніі і мілагучнасці і прынёс у паэзію грукат машын, гудкі заводаў, ліхаманкавае жыццё, што ў мінуты руйнуе старыя будынкі і будзе велізарныя гмахі»¹³. Ён з'яўляецца першым паэтам-урбаністам, і несумненным прызнаецца яго ўплыў на далейшае бурнае развіццё еўрапейскага і рускага футурызму. Пазней жа ў Расіі Э. Верхарн быў кананізаваны менавіта як «бацька пралетарскай літаратуры», вясцун рэвалюцыйнага пераўтварэння грамадства.

Верхарнаўскія матывы ў беларускай паэзіі былі адчувальныя яшчэ да кастрычніцкіх пераменаў і праявіліся ў творчасці капільскіх гурткоўцаў, што выдавалі газеты «Заря» і «Голос низа», — Ц. Гартнага і А. Гурло. Першы ў «Песнях гарбара» (1912) стварыў вобраз працаўніка-вырабляльшчыка скураў, што быў тыпалагічна блізкі верхарнаўскаму кавалю. У вядомым вершы «Каваль» Верхарн намаляваў уражальны вобраз старога майстра-каваля, які ў стараннасці і цяпленні «куе клінкі», церпячы несправядлівасць «сябелюбівых сляпцоў», якія «ўпэўнена вядуць іншых», але менавіта яго рукою будзе выхаплены ўрэшце «какой-то новыі мир из мрака и из крови, и счастье вырастет, как на полях цветы» (пераклад В. Брусава)¹⁴. Верш Верхарна быў грозным прадвесцем будучых сусветных перамен, краху грамадства, падзеленага на «галодных беднякоў», якія цяжкай працай зарабляюць на кавалак хлеба, і «ўладароў жыцця», якія гадуюць адчай і стымулююць ярасць і злосць першых. Менавіта «ярасць», «горасць злосці» і «мятежа гудящий рев» кідае верхарнаўскі каваль у свой горан:

Он верит пламенно, что злобы неизменной,
Глухих отчаяний безмерная волна,
К единому стремлением сильна,
Однажды повернёт к иному времена
И золотой рычаг вселенной!¹⁵

(Пераклад В. Брусава)

Цішка Гартны, несумненна, прасякнуўся настроймі верхарнаўскага верша: яму быў блізкі і зразумелы намаляваны вялікім паэтам вобраз, які да таго ж адпавядаў уласным эстэтычным пошукам маладога беларускага аўтара і яго ж уласнаму працоўнаму гарбарскаму вопыту. Ён натхнёна паэтызуе працу гарбара, ствараючы таксама вобраз самавітага «рыцара працы»:

Я рабочы-гарбар,
Рыцар працы цяжкой,
Я з жалезнай душой,
З сэрцам палкім, як жар.

¹³ Узвышша. 1928. № 1. С. 174.

¹⁴ Верхарн Э. Избранное. М., 1955. С. 101.

¹⁵ Тамсама.

Ў вачох іскры маіх,
А жалеза ў руках,
Скура гнецца ад іх
Ў адзін міг, ў адзін мах...¹⁶

Робячы таксама акцэнт на сацыяльнай нядолі працаўніка-гарбара, Ц. Гартны прарочыць і яму «прыход шчасця», тлумачыць, што менавіта ў яго працы — «зьярно» лепшай новай долі. Праўда, рэвалюцыйны матыў карэннай ломкі свету ў гартнаўскім вершы не гучыць з такой сілай, як у Верхарна, хоць і ў яго вершы прысутнічае намёк на тое, што «рычаг вселенной» будзе калісьці павернуты рукамі пралетарыяту:

Не здавайся, гарбар,
Ты за працай сваей:
Глебу пільна гатуй
І ў ёй шчасце, брат, сей!¹⁷

Другі капільскі паэт, Алесь Гурло, некаторы час быў пад уплывам свайго сябра, моднага тады пецяўбургскага паэта Аляксея Гасцева, вядомага сваімі вершамі ў «верхарнаўскім» стылі. А. Гасцеў быў прызнаным лідэрам расійскай пралетарскай літаратуры, песняром гарадской фабрычнай рамантыкі, які імкнуўся стварыць «лірыку рабочага руху», «лірыку жалеза». «Смотрите! — я стою среди них, станков, молотков, вагранок и горн и среди сотни товарищей... Гляжу на них и выпрямляюсь. В жилы льется новая железная кровь...»¹⁸, — так пісаў А. Гасцеў у кнізе «Поэзия рабочего удара», якая да 1926 г. вытрымала шэсць выданняў. А. Гурло, які да рэвалюцыі досыць працяглы час жыў у Пецяўбургу, служыў на Балтыйскім флоте і нават, як вядома, браў удзел у штурме Зімяга палаца (ці не да такіх «іных времен» прадбачыў паварот «золотого рычага вселенной» Верхарн?!), усё ж не быў настолькі аддадзены «фабрычна-жалезнай» тэматыцы ў паэзіі, каб трывала ўпісацца ў каноны пралетарскай літаратуры. Ён быў больш традыцыйным, мякка-лірычным у настройах і нават прызнаваўся ў адваротным: «Я за музу к сабе ўзяў, прырода, цябе, каб ты казкі аб жыцці шаптала». Аднак менавіта з яго вершаў узяў эпіграф для свайго цыкла «Горад» Алесь Дудар, вядомы сваім радыкальным паваротам у 20-я гг. да распрацоўкі урбаністычнай тэмы: «Горад — шум, горад — рай, горад — чары...» «Беларусь мая ў фабрычных трубах, Беларусь нікім яшчэ не змерана», — пісаў А. Дудар у паэме «Сягоння», адчуваючы сябе першаадкрывальнікам у агляванні гарадскога жыцця. Калі прыняць пад увагу, што ў беларускай паэзіі ўсё ж першынство ў гэтай тэме належыць М. Багдановічу з яго цыклам

¹⁶ Анталогія беларускай паэзіі: У 3 т. Мн., 1993. Т. 1. С. 500.

¹⁷ Тамсама. С. 501.

¹⁸ Гастев А. Поэзия рабочего удара. М., 1926. 6-е изд. С. 15.

вершаў аб Вільні і іншымі гарадскімі матывамі, то пры пэўным удакладненні Дудар таксама можа прэтэндаваць на лідэрства. У М. Багдановіча паэтызацыя горада не была яшчэ звязана з пераменай вектараў жыцця, а менавіта гэты матыў перамогі горада (верхарнаўскага «горада-спрута») над «прывіднымі вёскамі» і стаў дамінаваць у беларускай паэзіі ў 20-я гг. перадусім у творчасці маладнякоўцаў. Урбаністычная тэма ў той час значыла карэнны паварот жыцця на новых, вызначаных рэвалюцыяй асновах, бо горад успрымаўся яшчэ і як сімвал салідарнасці і перамогі працоўных. Новая Беларусь у гэтай рэальнасці павінна была стаць урбаністычнай, хаця ў верхарнаўскай трактоўцы тэмы гучаў і матыў экалагічнай перасцярогі, прадчування катастрофы; А. Дудар жа, як паэт новых дзён, на той час чуў-ся ў межах аптымістычнага настрою:

Ах, я знаю! Звонкім гулам
Ўспеняць раніцу гудкі,
Загудзіць завод, як вулей,
Запыхцяць рухавікі.

Гэй, далёкія палеткі!..
Над ракой стулы клён!..
Наш пасеў — жалезных кветак
Забуюніў над зямлёй...¹⁹

Верхарнаўскі урбаністычны трагізм адчуваецца ў вершах «Зыход», «Гарады і поле», дзе аўтар малюе карціну вялікага зрушэння народаў, якіх новыя ўмовы жыцця прымусілі пакінуць звычны вясковы лад, парушыць шматвяковую традыцыю і шукаць новай долі на шляхах блукання там, дзе наперадзе маніць бляскам новага «фаворскага святла» агромністы «горад-спрут». Урбаністычная перабудова жыцця, такім чынам, адкрывае вялікія перспектывы для далейшага грамадскага рыўка, а з другога боку, незваротна руйнуе штосьці вялікае і святое, для чаго ў новым вымярэнні, магчыма, не знойдзецца замены. І гэта выклікае душэўны смутак і перасцярогу:

Но дух полей был мирным духом Бога,
Он не хотел борьбы, исканий, мятежа;
Он пал. И вот шумит враждебная тревога
На четырёх концах родного рубежа.

Поля кончают жизнь под страшной колесницей,
Которую на них дух века ополчил,
И тянут щупальцы столица за столицей,
Чтоб высосать из них остаток прежних сил.²⁰

(Перевод В. Брюсова)

¹⁹ Дудар А. Сонечнымі сцэжкамi. Мн., 1925. С. 44.

²⁰ Верхарн Э. Избранное. С. 186.

Такой сілы трагічнага светаадчування ў беларускай паэзіі дасягнуў Я. Купала ў вершы «Сыходзіш, вёска, з яснай явы...» (1929), які стаў водгукам паэта на калектывізацыю і індустрыяльнае абнаўленне жыцця на хвалі сацыялістычных пераўтварэнняў. Купалаў роздум над лёсам вёскі, што выйшла «да новай долі, новай славы», далёкі ад бадзёрага вітання. Паэт-прарок разумее і паказвае незваротнасць перамен, яго верш гучыць як маркотная эпітафія ранейшай традыцыйнай вёсцы:

Над вежамі тваіх бажніцаў
Фабрычны комін возьме ўладу,
А звон збянтэжаных званицаў
Гудка жывучая крыніца
Заглушыць гулкім гудам-ладам...²¹

Тыпалагічная блізкасць светаадчуванняў двух вялікіх класікаў бельгійскай і беларускай літаратур тут такая, што Купала ледзь не літаральна паўтарыў верхарнаўскую вобразную паралель: «Фабричные гудки запели над простором, церковные кресты марает черный дым».

Такім чынам, творчыя сувязі бельгійскай і беларускай літаратур праявіліся ў формах непасрэднага і апасродкаванага ўплываў класіка сімвалістычнай «новай драмы» М. Метэрлінка і адкрывальніка урбаністычнай і рэвалюцыйнай тэм у паэзіі Э. Верхарна на крышталізацыю беларускай літаратурна-мастацкай традыцыі і выяўленне некаторых рыс авангарднага светаадчування. Таксама гэтыя стасункі часам мелі характар тыпалагічных сыходжанняў, што тлумачылася пэўнай блізкасцю перажывання падобных сацыяльных і псіхалагічных сітуацый пісьменнікамі, чый творчы геній быў здольны да філасофскіх абагульненняў і прароцтва.

---

²¹ Купала Я. Поўны зб. тв. Т. 4. С. 177.

Ніна Мацяш (Белаазёрск, Беларусь)

НАД ПЕРАКЛАДАМІ ФРАНСУА ЖАКМЕНА

Мая зацікаўленасць бельгійскай культурай, яе літаратурай, у прыватнасці, набывае ўсё сталейшы характар. Калі на пачатку 80-х я, так бы мовіць, «дзеля хлеба» пераклала «Першую справу Мегрэ» сlynнага Жоржа Сіменона, выдадзеную «Мастацкай літаратурай» у 1982 г., дык апошнім часам перастворанне бельгійскай франкамоўнай паэзіі стаецца патрэбай душы. Не так даўно Ян Чыквін, паэт і рэдактар часопіса «Тэрмапілы», папрасіў падрыхтаваць яму нізку вершаў з сучаснай французскай паэзіі. А тут акурат іншы мой сябар, Зміцер Ярашэўскі, які жыве ў Нямецчыне, пасля побыту свайго ў Бруселі прэзентаваў мне паэтычную анталогію «*Ça rime et ça game*». Гэтая кніга, нягледзячы на сваю зарыентаванасць на дзятву ды юнацтва, і для мяне сталася тым шчодрым расквечаным лугам, дзе пчала маёй цікаўнасці патрапіла нашчыраваць небагога ўзятку. Мною перастворана 14 вершаў трынаццаці паэтаў. Гэта Франсіс Андрэ, Мары-Клэр д'Арбэ, Жан-П'ер Верагжан, Мішэль Гаран, Ражэ Гасан, Каміль Гааман, Эрнест Дэлеў, Франсуа Жакмен, Жак Ізаар, Марыс Карэм, Норж, Анры Фалез ды Ашыль Шавэ. Тут і класікі бельгійскай літаратуры, і маладзейшыя паэты, вельмі адрозныя як складам мыслення, так і форматворчасцю. Перакладзеныя мною вершы, безумоўна, не здатныя адлюстраваць усю творчасць гэтых паэтаў, бо мой выбар абмяжоўваўся анталогіяй «*Ça rime et ça game*». Аднак, спадзяюся, што пэўнае ўяўленне пра тэмы і стылі дае і яна. Падборка ўжо рыхтуецца да выдання ў нумары «Тэрмапілаў» за 2001 г., і можна будзе пазнаёміцца з ёю ў самы бліжэйшы час.

Сама я цяпер у жаданым палоне інтэлектуальна вытанчанай паэзіі Франсуа Жакмена. Маю яго выдатную кнігу «*Les saisons*» — «Поры года». І хоць, як сам Жакмен сказаў, «у царстве півоні выстарчае таямніцы палання, каб насыціць свядомасць», вельмі добра, што ў той кнізе змешчана і лекцыя Франса дэ Хеса (*Frans de Haes*) пра жыццё і творчасць гэтага паэта.

Нарадзіўся Франсуа Жакмен у мястэчку Хесбінён пад Льежам у 1929 г. У адзінаццацігадовым узросце разам з усёй сям'ёй

Бельгійскі паэт Камель Ванхол,
удзельнік паездкі
«Еўрапейскі літаратурны экспрэс - 2000»,
у Вязынцы, на радзіме Янкі Купалы

па рашэнню бацькі, заможнага камерсанта, апынаецца ў Лондане, дзе паспяхова вывучае англійскую мову, ахвотна акунаецца ў англійскую культуру, захапляецца Фройдам, піша першыя вершы — па-англійску. Праз восем гадоў, пасля вяртання ў родную Бельгію, улучваецца ў франкамоўную стыхію і культуру. Збліжаецца з літгуртом «Кобра», з выспавядаўцамі авангардысцкага постсюррэалізму. Служыць у арміі ў Бруселі, потым, аж да выхаду на пенсію, працуе перакладчыкам пры льежскім сталеліцейным заводзе Sockerill. Аўтар блізу калі не дзесятка паэтычных зборнікаў, спаміж якіх удастоенага прэміі, уручанай раз у трохлеце Французскай супольнасцю Бруселя, «Шэрае даміно» (1984, прэмія 1986) і «Поры года» — *найзначнейшая*, на думку літаратуразнаўцаў, кніга ў творчасці паэта і ўсёй пасляваеннай бельгійскай літаратуры.

Неардынарнасць паэтычнага зору («Ішлося лесам, як па галерэі, цятай у ценю»), нестандартнасць вобразаў («Тхне брагай з прывялага рота жніва»), вагомасць кожнага слова пры вылучнай празрыстасці фразы («Трэба ці ўцякаць з гэтых дзюнаў гнятлівых, ці паміраць санліва»), мянлівыя абразкі прыроды і рух аўтарскай думкі надаюць надзвычайную асалоду чытачу твораў Жакмена, дапамагаць глядзець на свет ягонымі вачыма і ўлучвацца ў плынь ягонай свядомасці.

«Снасць халадку // перацята. // Цяпер мусіш трываць жухлую // моташнасць існавання без засені. // Няма нудоты руйнотнейшай ад // гэтай небыці, што абрынаецца ў // ліпені».

«Свято заходзіць у лес, // быццам адтайвананне. // Яно слядкуе па сцежках, якія // абмінае лістота. // Усё стаецца відомым і // невтылумачным.

// Свядомасць збіваецца з тропу ад думкі пра // нейкую зыркую непаз-
бежнасць».

«Сама прыцінь. Ціша // ляляе пчылы свае. // На макаўцы веку // праз-
мерная чыстасць; яна // пагражае ўсяму, што мае схілку // штокольвечы
значыць. // Стрэлка спякоты не хоча // паказваць сіюмінутнасць, най-//
прадаўнейшы час усяго».

«Светлячок выярчвае // арабескі ночы. // Гэта дрогкая дарога, // якая
вядзе да бясформнасці. // Гэта прыязны шлях, // па якому ціха ступа-
юць // пачвары».

Гранічная прастата і ўражлівае прадонне паэтычнага выказу, неспадзя-
ванасць метафары і ейная трапнасць, раскутасць аповяду і вагомасць рэф-
лексіі. Усё, лучна з формай — вольным вершам, выверанай пасекласцю
радка, — скіравана на адно: як мага дакладней і ёмісцей выказацца, уця-
лесніць бесцялеснае — ідэю, думку, пачуццё.

Працытаваныя «паэтычныя філазафемы», як бы я назвала гэтыя вер-
шы Ф. Жакмена, узяты з цыкла «Лета». Цыкл «Вясна», за выняткам не-
калькіх вершаў, падрыхтаваны ў маім перастворы і друкуецца ў майскім
нумары «Крыніцы» за 2001 г. Шкада, што сам Франсуа Жакмен не паба-
чыць гэтага: ён пайшоў з жыцця яшчэ ў 1992 годзе... Буду перакладаць і
астатнія два цыклы — «Восень» ды «Зіму». Спадзяюся, што знайду ім пры-
тулак у перыядычных выданнях. Мару пра асобную кнігу «Пораў года» на
беларускай мове. Але хто ж прафінансуе тое выданне?..

Маргарыта Яфімава (Мінск)

ЭДЗІ АГНЯЦВЕТ — ПЕРШАЯ ПЕРАКЛАДЧЫЦА ПАЭЗІІ МАРЫСА КАРЭМА НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ

Эдзі Агняцвет найбольш вядома як выдатны майстар дзіцячай кнігі. «Яна — агульнапрызнаны талент і аўтарытэт нашай беларускай дзіцячай літаратуры, — значае лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі пісьменніца Алена Васілевіч. — І ўсё роўна, усё роўна не пагаджуся, — эмацыянальна працягвае яна, — што Эдзі Агняцвет паэтэса толькі дзіцячая...» Безумоўна, не толькі дзіцячая, хоць гэтая галіна творчасці была вельмі дарагой і блізкай ёй. «Для вас жыву, спадзяюся, шукаю», — шчыра прызналася яна дзецям у адным са сваіх вершаў.

Юным чытачам — у асноўным дашкольнікам і малодшым школьнікам — адрасавана каля трыццаці кніг пісьменніцы, у тым ліку «Першы ліст», «Незвычайныя канікулы», «Краіна маленства», «Падарожнік», «Доктар Смех», «Мы сур'ёзныя, мы вяселья», «Хто пачынае дзень?», «Ад зярнятка да вясклікі», «Буду настаўнікам», «Хай часцей смяюцца дзеці», «Пад сінім небасхілам» і іншыя.

Дзіцячыя творы Э. Агняцвет прадстаўлены ў чытанках для дашкольнага ўзросту, школьных падручніках і хрэстаматых, анталогіях дзіцячай літаратуры. Яна сама прыняла ўдзел у складанні вучэбных хрэстаматый. У 1986 г. за кнігу вершаў і перакладаў для дзяцей «На двары алімпіяда» (1984) паэтэса была адзначана міжнародным Ганаровым дыпламам імя Х.-К. Андэрсена.

І ўсё ж дзіцячая літаратура — толькі адзін накірунак дзейнасці Э. Агняцвет. Яе мастакоўская індывідуальнасць своеадметна выявілася і ў паэзіі для дарослых (больш як дзесяць кніг), і ў перакладах (шэсць кніг). Рускі паэт Сяргей Баруздын, які добра ведаў Эдзі Агняцвет як дзіцячую аўтарку, калі даведаўся пра яе «дарослую» паэзію і пераклады, зазначыў: «Эдзі Сямёнаўна не перастае мяне па-харошаму здзіўляць. У яе творчасці ўгадваецца мастак шырокага дыяпазону. А самае галоўнае, што

яна — сапраўдны паэт». Гэтым, безумоўна, тлумачыцца яе поспех ва ўсіх галінах дзейнасці, у тым ліку перакладчыцкай.

На вялікі жаль, перакладчыцкая дзейнасць Э. Агняцвет зусім не даследавана. Гэта амаль няходжаная поле, а яно заслугоўвае ўвагі. Не памылюся, сказаўшы, што нават адной перакладчыцкай дзейнасці дастаткова было б, каб імя Э. Агняцвет заняло належнае месца ў беларускай літаратуры. Перакладала яна шмат: творы рускіх, украінскіх, літоўскіх, латвійскіх, польскіх, балгарскіх, узбекскіх, таджыкскіх і іншых аўтараў. Найбольш вядомы і высока ацэнены яе пераклады з французскай мовы.

У перакладчыцкай дзейнасці, як і ва ўсёй сваёй творчасці, Э. Агняцвет кіравалася прынцыпам: «Пішы пра тое, што ўсхвалявала і да глыбіні душы кранула цябе, што прайшло праз тваё сэрца». Таму і звярнулася яна да перакладаў з французскай мовы, што яе ўсхвалявалі, «літаральна заваражылі», як пісала, песні Беранжэ. У іх музыцы, «народнай сутнасці, дасціпнасці і вастрыні думак адчула сугучнае беларускім народным песням, творчасці народнага песняра Беларусі Янкі Купаль». Захацелася ёй заглыбіцца ў змест твораў Беранжэ, перакласці яго песні на беларускую мову і абавязкова з арыгінала. Таму ўзялася за сур’ёзнае вывучэнне французскай мовы. Вельмі дапамагло ёй у гэтым, як зазначыла ў аўтабіяграфіі, «ывучэнне багатага французскага фальклору, французскіх народных песень, прыказак, абыдаў, знаёмства з французскім жывапісам, французскай перыёдыкай».

У 1960 г. выйшлі з друку ў перакладзе Э. Агняцвет «Выбраныя песні» П.-Ж. Беранжэ, потым убачылі свет наступныя кнігі перакладаў з французскай мовы: анталогія дзіцячай паэзіі «Краіна Паэмія» (1962), алегарычная казка А. Сент-Экзюперы «Маленькі прынец» (1969), выбраныя творы Г. Апалінэра «Зямны акіян» (1973), П. Элюара «З табой» (1980). У 1993 г. (калі, дарэчы, Э. Агняцвет споўнілася 80!) з’явілася новая кніга яе перакладаў — «З французскай і бельгійскай паэзіі». У ёй былі прадстаўлены вершы пяці французскіх паэтаў — Гіёма Апалінэра, Поля Элюара, Луі Арагона, Рабэра Дэсноса, Жака Прэвера і аднаго бельгійскага — Марыса Карэма.

Асоба і паэзія апошняга зацікавілі Э. Агняцвет ужо тады, калі яна пазнаёмілася і пачала перакладаць надзвычай папулярную ў Францыі анталогію дзіцячай літаратуры «Краіна Паэмія», якая неаднаразова там перавыдавалася аж з 1928 г. У яе ўвайшлі пераважна творы французскіх аўтараў, а таксама бельгійскага паэта М. Карэма. У 1962 г. (якраз 40 гадоў таму!) у перакладзе на беларускую мову, ажыццёўленым Э. Агняцвет, «Краіна Паэмія» выйшла ў Мінску. Беларуская перакладчыца структуру арыгінала гэтай кнігі істотна не мяняла. У беларускім выданні «Краіны Паэміі» было змешчана дзевяць вершаў М. Карэма: «Мой тата», «Маёй маці», «Чалавек», «Просьба да ландыша», «Туман», «Калыханка», «Крыкі птушак», «Добрыя каралі», «Тра-ля-ля-ля-ля!». Гэта першыя творы М. Карэма, якія загучалі на беларускай мове і засведчылі права Э. Агняцвет называцца першай перакладчыцай паэзіі М. Карэма на беларускую мову.

Выданні Марыса Карэма дэманструе
супрацоўніца Нацыянальнай бібліятэкі
Беларусі Алена Даўгаполава. 2001 г.

Тыя дзевяць названых вышэй вершаў М. Карэма — дзіцячыя, бо і анталогія таксама дзіцячая, але гэты таленавіты бельгійскі паэт не менш шырока вядомы і як аўтар твораў для дарослых. Да апошніх дзён жыцця (дарэчы, і Э. Агняцвет таксама) ён пісаў і для дзяцей, і для дарослых, а пачынаў свой шлях у літаратуры як дзіцячы паэт, калі быў школьным настаўнікам. У дзевятнаццаць гадоў атрымаў дыплом настаўніка і больш як дваццаць пяць гадоў захоплена працаваў у школе. Для вучняў, як сведчаць яго біяграфічныя звесткі, пісаў вершы, легенды, байкі, казкі. Яны падабаліся дзецям, і гэта яшчэ больш заахвочвала маладога настаўніка да літаратурнай творчасці. Дарэчы, першую сваю кніжку для дзяцей М. Карэм выдаў на ўласныя сродкі. Яго зборнік паэзіі «Асабняк» быў адзначаны прэміяй імя Верхарна, а ў 1975 г. Французская акадэмія прысвоіла М. Карэму высокі тытул прынца паэзіі (сустракала ў даведніках замест гэтай назвы іншую: кароль паэтаў).

М. Карэма называюць паэтам радасці, паэтам сонечнага святла, што ўсё ж найперш характарызуе яго як дзіцячага аўтара. Пераканаўча пацвярджаюць гэта тыя дзевяць вершаў з кнігі «Краіна Паэмія». Чатыры з іх разам з новымі перакладамі дзіцячых вершаў М. Карэма («Зялёны ліст», «Трусік і Смаўжыха» і інш.) увайшлі ў кнігу перакладаў «З французскай і бельгійскай паэзіі». У гэтым выданні змешчаны таксама творы «дарослай» паэзіі: «Успамін», «Гора», «Драўляныя ногі», «Вайсковыя могілкі», «Калі з вайны вяртаецца марак», «Крынічная вуліца» і інш.

Калі знаёмішся з вершамі М. Карэма, пераконваешся, што паэзія сапраўднага Майстра заўсёды застаецца Паэзіяй незалежна ад узросту, якому яна прызначана. У перакладах выразна адчуваецца асоба аўтара, вышыня

яго духоўнасці, свет яго ідэалаў, мараў, яго настрой. Здаецца, нібы чуеш біццё сэрца паэта, і гэта невыпадкова. Сам М. Карэмзначаў: «Стараўся знайсці такую форму, каб яна стала празрыстай, як шкло, праз якое можна было б убачыць, як б'ецца маё сэрца».

У дзіцячай паэзіі добрае, чулае, шчодрое сэрца М. Карэма б'ецца пяшчотна, захоплена, радасна, у ім жывуць казкі, прамянца мары. Пра гэта з добразычлівай усмешкай піша паэт у вершы «Свет дзяцей», дзе адзначае, што не мае ляпмы Аладзіна і кот яго не носіць чарадзейных ботаў, але...

Але вясёлы свет дзяцей
Жыве ў душы. Дзівосны ён!
Я ветрам казак і надзей
Захоплен, трапіў у палон.

Усё гэта вельмі тонка адчула Э. Агняцвет. У той час яна ўжо мела багаты вопыт дзіцячай паэтэсы, вопыт перакладчыцы. Апрача таго, усё адзначанае было бліжэй да самой яе творцы, і яна імкнулася ў сваіх перакладах захаваць уласціваю дзіцячай паэзіі М. Карэма светласць, псіхалагізм, казначнасць, мяккі гумар, атмасферу лагоды і шчасця. Вельмі хацеў ён бачыць дзетак шчаслівымі: «Радасцю дзіцячай я да скону буду даражыць», — пісаў М. Карэм у тым жа вершы. Ведаў паэт, што для шчасця дзецям патрэбны ўвага, клопат, атмасфера ўзаемаразумення, згоды. У такім свеце жывуць героі яго дзіцячых твораў. Хлопчык з верша «Мой тата» шчаслівы, што можа прытуліцца да бацькі, сесці да яго на калені, задаць многа-многа пытанняў. Калі тата побач, малы адчувае сябе «асілкам, самым дужым, самым мужным і багатым».

Шчаслівая, не можа стрымаць узнёсла-светлых пачуццяў гераіня верша «Маёй маці». Здаецца, сэрца дзяўчынкі ад пяшчоты і любові кветкамі квітнее, нібы птушыным спевам поўніцца. Пранікнёна, хвалююча гучаць яе словы, звернутыя да маці:

Для цябе я ў сэрцы маю
Кветак больш, чым у садах.
Ты маё паслухай сэрца!
Колькі птушак там, —
здаецца,
Болей, чым ва ўсіх садах!

Вершы «Мой тата», «Маёй маці» напісаны ад імя саміх дзяцей і, перакладаючы іх на беларускую мову, Э. Агняцвет, па ўсім відаць, імкнулася не толькі захаваць натуральнасць гучання голасу малых, але і псіхалагічную адметнасць дзіцячага «я». З асэнсавання дзецьмі свайго «я» (зго) пачынаецца фарміраванне асобы, і ад таго, у якіх умовах яна фарміруецца, пад уздзеяннем якіх абставін, у многім залежыць, якім чалавекам вырасце дзіця. Разумеў М. Карэм, што з дзецьмі пра гэта трэба гаварыць без дакучлівых

павучанняў, якія ніколі не дадуць жаданых вынікаў. Яго верш «Чалавек» пераконвае ў тым, што выдатны бельгійскі паэт-педагог умеў даступна, займальна, з належным педагагічным эфектам весці з дзецьмі размову на гэтую складаную тэму. Увага аўтара ў вершы звернута на светла-радасны настрой невысокага хлопчыка, які сам, як дарослы, ускапаў рыдлёўкай градку. У душы яго — адчуванне гордасці і шчасця: «Я ўскапаў рыдлёўкай градку!», «Я зямлю ўскапаў рыдлёўкай!..». Здаецца малому, што яго радасць перамогі падзяляюць усе, нават той чмель, які прыветна «ківае яму галоўкай». Упэўнены хлопчык, што і пеўнік будзе рады, залюбуецца ягонай градкай, калі ўбачыць яе. А што ўжо казаць пра тату і маці?!

Ці не з такой воль радасці, з такога ўзнёсла-светлага свайго «я» і пачынаецца чалавек? — падказвае аўтар зместам і самой назвай верша «Чалавек».

М. Карэм умеў узабагаціць пачуцці дзяцей, дапамагчы ім не забыцца і багаццем прыроды, па-мастацку пазнаёміць іх у сваіх вершах з некаторымі прыроднымі з’явамі. Пры гэтым аўтарам арыгінала выкарыстаны — і перакладчыца ўлічыла гэта! — фальклорныя традыцыі, метафарычнасць, прыёмы адухаўлення, персаніфікацыі, гіпербалы. Таму няўлоўны туман у аднайменным вершы М. Карэма ўспрымаецца дзецьмі як рэальная істота, вельмі падобная да чараўніка, які

З мехам баваўняным
Прышоў і ўсё забраў.
Не бачна з-за туману
Ні кветак, ні траў.
Пад белаю заслонай
Схаваліся і клёны...

Ёсць у вершы надзвычай удалая дэталь — гэта прыгода, якая ажыўляе твор, радуе дзяцей іскрынкамі дасціпнага гумару: разгубіўся малы верабейка, калі апынуўся ў заслоне туману, не можа зразумець, што адбываецца, нават сябе самога нібы знайсці не можа:

Я — тут, я там?!
Куды мне дзецца?..

Як не ўсміхнуцца дзецям, што чытаюць ці слухаюць гэты верш? Яны ж ведаюць: туман разыдзецца і ўсё будзе на сваіх месцах. Трывога маленькага наіўнага верабейкі дарэмная!..

Адухоўлена прырода і ў вершах М. Карэма «Калыханка», «Зялёны ліст», «Просьба да ландыша» — у іх багата казачных элементаў і цёплага гумару. Апаэтызаваны ў вершы «Просьба да ландыша» і вясновы «светлы лівень», і ландыш, і яго сыночкі — маленькія званочкі, і сам месяц май, і гурт дзяцей, якія рады прыходу вясны. Каб найбольш урачыста, душэўна прыві-

таць вясну, май, дзеці ласкава просяць у званочкаў, сыночкаў ландыша, завінець звонка:

Вы, няхітрыя званочкі,
Ландыша сыночкі,
Зазваніце:
Май ідзе!

Гэтыя пранікнёныя, эмацыянальна хвалюючыя словы-просьбы дзяцей становяцца рэфрэнам верша: неаднаразова паўтораныя, яны ўзмацняюць пяшчотна-радаснае гучанне верша і нібы даюць магчымасць пачуць трапяткую, светлую мелодыю вясны. У ёй ажыўленьня, шчаслівыя галасы дзяцей зліваюцца з гукамі казачна лёгкіх крокаў мая, вясновага ліўня, з сонцам і перазвонам маленькіх званочкаў ландыша.

Творы М. Карэма вызначаюцца багаццем, разнастайнасцю гукаў; у тых вершах, што прысвечаны прыродзе, паэт нібы гаворыць дзецям: прыроду трэба ўмець не толькі бачыць, але і слухаць! Часам гукі нібы хаваюцца ад нас, найчасцей хаваюцца ў цішыню. Ды настолькі надзейна, што іх «падслухаць часам нельга нават», — падкрэсліваецца ў словах рэфрэна верша «Калыханка». Аднак ужо пасля другой страфы слова «нельга» замяняецца ў рэфрэне словам «цяжка». Значыць, можна, хоць і няпроста, зрабіць гэта: пачуць самыя, здаецца, патаемныя, глыбока загоеныя гукі. Трэба толькі навучыцца слухаць цішыню, падключыўшы дзеля таго і фантазію, і мастацкае ўяўленне. Тады, у чым пераконвае верш, пачуеш «шэпт ласкавы лісцікаў і травь», «ласкавы плюскат крыніцы», да якой «прыляцеў дрозд напіцца». Можна нават пачуць, колькі пяшчоты і душэўнага цяпла аддае маці сваёй песні-калыханцы, калі так ласкава люляе роднае дзіця. Невыпадкова шмат разоў паўторана ў «Калыханцы» слова «ласкава», якое, безумоўна, вычытана перакладчыцай у арыгінале і захавана ёю, бо ласкавасць — асноўная танальнасць не толькі гэтага верша, але і ўсёй дзіцячай паэзіі М. Карэма. Таму, чытаючы творы выдатнага бельгійскага мастака на беларускай мове, адчуваеш, як многа душэўнага цяпла, непадробнай любові і шчырасці ўвасоблена ў яго паэзіі, з якой педагогічнай мудрасцю знаходзіў ён тэмы для размовы з дзецьмі, дбаў пра выхаванне ў іх чалавечнасці, эстэтычнай чуйнасці, каб умелі адчуць жывую душу прыроды, успрымалі яе як чароўны свет гармоніі, дзе ўсё нагадвае дзіўную казку. Хіба ж не казка гэта, калі літаральна на тваіх вачах нараджаецца (раскрываецца) кляновы ліст, які так падобны да дзіцячай далонькі?

Кляновы ліст раскрыўся,
Як хлопчыка рука.
Расою ліст умыўся,
Вясёлку пагукаў.

Ён гушкаўся на сонцы,
Мінаючы імглу,
А потым на далоні
Пакалыхаў пчалу...

Ліст клёна ў вершы «Зялёны ліст» ачалавечаны, усімі сваімі дзеяннямі, настроем ён вельмі падобны да дзіцяці, якое толькі пачынае пазнаваць свет. На кожным кроку яго чакаюць новыя ўражання, адкрыцці, забавы. Усё цешыць, усё падабаецца яму: рады ён цяплу вясны, птушкам, пчолцы, лесу, які стаў яму сваім, бо ў ім столькі цікавага і так багата лісцяў — радні малога лістка. У стане гэтага захаплення, сапраўднай эйфарыі кляновы лісток выказвае свой настрой усхваляваным воклічам: «Нарадзіўся я ў свет у добры час!»

Як важна, каб такую радасць, любоў да жыцця адчулі, асэнсавалі дзеці. Каб навучыліся даражыць жыццём, знайшлі з гадамі сваё месца ў ім. Каб умелі радавацца жыццю, сонцу, высокаму небу, як гэты маленькі кляновы лісток, як сініца, берасцянка, голуб, жаўрук з верша «Крыкі птушак». Напісаны верш у форме дыялога, у ім пра сябе, пра свой настрой акрыленай радасці, удзячнасці, захаплення гавораць самі птушкі. Аднак шчаслівае суладдзе галасоў парушае сваім смуткам зязюля. Яна нібыта гаруе па дзетках сваіх... Але ж вядома ўсім, што гэтая птушка сама падкідвае свае яйкі ў чужыя гнёзды, сама пазбаўляе сябе радасці мацярынства... Не ведае спакою і радасці птушка каня. Дарэчы, у перакладзе верша «Крыкі птушак», змешчаным у кнізе «Краіна Паэмія», была івалга. Замест яе ў названым творы, надрукаваным Э. Агняцвет ужо ў зборніку яе перакладаў «З французскай і бельгійскай паэзіі», з'явілася птушка з характэрнай беларускай назвай каня¹, добра вядомая ў Беларусі па народнай легендзе. Згодна з легендай, каня сама асудзіла сябе на адзіноту і пакутлівы неспакой з-за таго, што супрацьпаставіла сябе грамадзе, аддзялілася ад яе, адмовілася дапамагчы ў справе, якая рабілася дзеля агульнай карысці.

Уключыўшы ў верш вобраз кані, Э. Агняцвет больш завастрыла ўвагу на важнай псіхалагічнай дэталі: не кожнаму дадзена шчасце радавацца жыццю. Такого шчасця не заслужылі зязюля і каня. У іх душах укараніліся эгаізм, душэўная чэрствасць, жорсткасць. Яны не ведаюць супакаення, іх гнятуць трывогі, незадаволенасць. Іх халодныя сэрцы не здольны адгукнуцца на чужую бяду, адчуць радасць сяброўства, згоды. Такія не бачаць красы жыцця, не ўсміхаюцца прыветна новаму дню, кветцы, зіхатлівай вясёлцы. Духоўны свет іх збеднены.

«Той багачее, хто смяецца!» — кажа мудрая сарока ў тым жа вершы. Зразумела, што тут маюцца на ўвазе не матэрыяльныя выгоды і багачце, а духоўныя набыткі — уменне адчуваць усю паўнату жыцця, радавацца яму. Гэта пацвярджаюць і адказы птушак: «Ад радасці мне цёпла жыць!» (сініца),

¹ Каню ў Беларусі называюць яшчэ кнігаўкай, руская назва гэтай птушкі — чыбіс.

«Маё гняздо ў праменьнях ранку!» (берасцянка), «Над галавой я маю неба!» (жаўрук) і інш.

Эмацыянальна ярка, бурна, агніста выяўляецца радасць жыцця ў вершы Марыса Карэма з некалькі незвычайнай, гулліва-гарэзлівай назвай «Тра-ля-ля-ля-ля!». Пачынаецца ён цэлым каскадам кароткіх, пругкіх, энергічных вершаваных радкоў, вытрыманых пераважна ў клічных інтанацыях. Карагод кружыцца, шырыцца, набірае хуткасць, і вось ужо ў такт музыцы «кружыцца вятрак, скача пшаніца, скача сонца ў полі», а аўтар зноў заўзята, з імпэтам заахвочвае: «Больш запалу, болей!» І гэта ўжо не проста скокі, а сяброўскае яднанне рук, настройў, сэрцаў. Паэта захоплівае агульная атмасфера святочнасці, узаемаразумення, радасці, і міжволі з'яўляецца ў яго, мастака-гуманіста, думка: як добра было б, каб у такім вольным і дружным карагодзе злучылі свае рукі, паядналися людзі ўсёй зямлі:

Эх, шалёны рух!
Тра-ля-ля-ля-ля!
Пашырайце круг!
Хай уся зямля
Скача ў карагодзе,
Не кажыце — годзе!

Працуючы над перакладамі, Э. Агняцвет імкнулася не проста знайсці аналагічныя словы. Яна вельмі тонка адчувала, наколькі складаная і адказная справа — пераклад паэзіі: «Паэзія — няўлоўны сакрэт», — пісаў народны паэт Беларусі Пімен Панчанка. А народны паэт Беларусі Максім Танк знайшоў для гэтага няўлоўнага сакрэта эстэтычна надзвычай удалую, трапную, трапяткую ўмоўна-вобразную асацыяцыю: «Паэзія — вясёлкавы мост ад слова людскога да мары». Як жа важна, каб перакладчык адчуў, зразумеў, не разбурыў, не знішчыў гэты вясёлкавы мост, перакладаючы творы паэзіі. Як дасягнуць гэтага?

Некаторыя свае думкі адносна перакладаў Э. Агняцвет выказала ў вершах. Яна не прымала літаральнага, падрэдкавага перакладу: «Хіба нявольніцай буду, слухмянай слугой перакладу?» Не была яна слугой перакладу, лічыла гэтую сферу дзейнасці такой жа творча ўдумлівай, натхнёнай, як і пісанне ўласных вершаў ці паэм. Таму і падкрэсліла, што аддала перакладам шмат душэўнай сілы. Бачыла сваю задачу Э. Агняцвет як перакладчыца ў тым, каб не сказаць сэнс, пафас, падтэкст арыгінала. Падкрэслівала, што гэта вельмі працаёмкі, складаны, аналітычны працэс, які патрабуе актыўнай работы думкі, фантазіі, мастацкага ўяўлення, паэтычнага натхнення. Улічваючы гэта, Э. Агняцвет у сваёй невялікай прадмове да кнігі ажыццёўленых ёю перакладаў выбраных твораў Г. Апалінера «Зямны акіян» пісала: «Нельга перакладаць верш за вершам... Кожны верш, кожная паэма патрабуюць ад перакладчыка напружанай думкі, пошуку вобразаў...» Звярнула яна ўвагу і на тое, як важна, каб перакладчык «уважліва прыслухаўся

да інтанацыі арыгінала, не застаўся аб'якавым да яго рытму, паўз». Гэта сведчыць пра клопат, жаданне паэтэсы як мага больш тонка адчуць і ўзнавіць рытма-мелодыю, музыку арыгінала.

Э. Агняцвет была вельмі чуйнай да музыкі, грала на фартэпіяна, брала ўрокі вакалу ў кансерваторыі, добра спявала. Захаваўся запіс беларускай народнай песні «Ой, не кукуй, зязюленька...» ў яе выкананні, і ў дзень 80-годдзя паэтэсы гэты запіс прагучаў па радыё. Паэзія Эдзі Агняцвет шчодрa насычана музыкай. «Многія яе вершы, — зазначае вядомы беларускі паэт Артур Вольскі, — падказаны музыкай, натхнёны музыкай, так ці інакш знітаваны з музыкай. Паэтка не можа без яе...»²

Як бачым, вельмі музычны паэт Бельгіі М. Карэм перакладзены на беларускую мову вельмі музычнай беларускай паэткай-перакладчыцай. Таму, спадзяюся, нават па прыведзеных прыкладах перакладаў можна меркаваць, што Э. Агняцвет данесла да нас, дала адчуць нам, беларускім чытачам, багацце і разнастайнасць вобразаў і інтанацый, тонаў, адценняў, рытмаў, паўз і іншых выяўленчых сродкаў, якімі вызначаецца светлая, сонечная плынь дзіцячай паэзіі М. Карэма.

Музыка твораў паэта, адрасаваных дарослым, не заўсёды такая бязвоблачна-аптымістычная. Таму што ў размове з дарослымі чытачамі ён звяртаецца і да трывожных, складаных, часам балючых і драматычных тэм і праблем. Тут больш адчувальныя павышаныя інтэлектуальнасць, філасафічнасць паэзіі М. Карэма, яго грамадзянская актыўнасць, пераважаюць вершы-роздумы, часам агульначалавечага маштабу, сярод іх — роздумы пра вайну. Яго вельмі хвалявалі праблемы вайны і міру. Невыпадкова некалькі гадоў М. Карэм узначальваў Бельгійскі камітэт абароны міру. Важнае пранікнёнае слова ў абарону міру на зямлі казаў ён і ў сваёй паэзіі, выявіў навагарства ў пошуку нестандартных сюжэтных сітуацый, вобразна-выяўленчых сродкаў, спосабаў раскрыцця сваёй грамадзянскай пазіцыі, пазіцыі гуманіста, чалавекалюба.

Творы М. Карэма ваеннага цыкла глыбока кранальныя, нельга аднесціся аб'якава нават да іх загаловаў: «Драўляныя ногі», «Ваенныя могілкі», «Калі з вайны вяртаецца марак...». Уражвае ўжо сама назва верша «Драўляныя ногі». Як жа глыбока трэба было асэнсаваць, «перахварэць» болю мільёнаў людзей, каб вось гэтак псіхалагічна выверана падкрэсліць, зрабіць мастацкім вобразам — сімвалам бяды драўляныя ногі. Лёгка было збіцца на натуралізм, аднак гэтага не здарылася, бо таленавіта ўлічаны аўтарам арыгінала (і перакладчыцай) той жа няўлоўны сакрэт паэзіі. Дапамагла М. Карэму ў гэтым арыгінальная, па-мастацку ўражлівая, па-філасофску заглыбленая ўмоўна-вобразная асацыяцыя: жывыя дрэвы і «драўляныя ногі з войнаў»... Асацыяцыя гэтая запамінальная, балючая: калі пасадыць вішнёвы сад, дык з кожнага дрэўца можна зняць у ліпені хоць па некалькі вішань...

² Дзесяткі кампазітараў звярталіся да паэзіі Э. Агняцвет. Многія вершы яе сталі песнямі, пакладзены ў аснову музычных твораў. Паводле яе лібрэта створаны дзве оперы для дзяцей.

А калі пасадзіць дзеравякі —
Ногі з войнаў, што грукалі ўсюды,
Мог бы вырасці лес аж пад хмары.
Дзе і птушкі і папараць-цуда...

Толькі б слёз не хапіла ні ў кога
Арасіць хоць бы ўзгорак у полі.
Ды й не могуць драўляныя ногі
Прарасці без карэнняў
Ніколі...

Звернем увагу на запаволены рытм верша, на паўторы зычных р, з, д, п, якія паглыбляюць драматызм зместу твора, садзейнічаюць стварэнню журботнай мелодыі, блізкай да жалобнага марша. Цэзура ў канцы другога чатырохрадкоўя перанесла слова «Ніколі» ў асобны радок — нібы заключны, шчымліва-балючы акорд той мелодыі. Верш публіцыстычны ў сваёй аснове, хоць няма ў ім палымяных заклікаў, воклічаў, слоў адкрытага пратэсту — усё гэта ў падтэксе. Неабходна было глыбока ўвайсці ў структуру, змест верша, перажыць тое, што хвалявала аўтара, каб узнавіць у перакладзе складаную ўмоўна-вобразную асацыятыўнасць гэтага твора, спалучэнне ў ім лірызму, драматызму, публіцыстычнасці.

Нават па зробленых перакладах на ваенную тэму можна пераканацца ў тым, што Э. Агняцвет доказна пацвердзіла ўменне таленавітага бельгійскага мастака пазбягаць аднастайнасці. Адкрытай публіцыстычнасцю вызначаецца верш «Ваенныя могількі», і пачынаецца ён шчымліва-трагічным воклічам: «Колькі тут мёртвых для беднай травы». Гэтак жа гучаць і словы абвостранага, непараўнага болю і страт: «Не ўбачыць салдату зялёных бароў!» Пачуцці болю, нязгоды, малення і пратэсту асабліва выразна сканцэнтраваны ў апошнім радку верша — у публіцыстычна-хвалюючым, абагульняючым пытанні — пратэсце: «Навошта загінула столькі людзей?!» Экспрэсіўнасць, боль гэтага рытарычнага пытання выразна падкрэслены сінтаксічнымі знакамі — пыталынік, клічнік, шматкроп'е.

Разуменне вайны як вялікай трагедыі ўвасоблена і ў вершы «Калі з вайны вяртаецца марак...». У ім праз пакутлівыя душэўныя перажыванні марака, які вярнуўся з вайны і не знайшоў ні свайго дома, ні родных, сцвярджаецца тая ж думка: вайна — гэта вялікая трагедыя, гэта бесчалавечна... Трэба сказаць, што М. Карэм не меў на ўвазе нейкую пэўную вайну, у яго гэта зборны вобраз. Бельгійскі паэт-чалавекалюб увогуле быў супраць войнаў, бо лічыў, што ў цывілізаваны век дзяржавы могуць (і павінны!) самыя складаныя праблемы, спрэчкі вырашаць мірным шляхам. Сваімі вершамі пра вайну ён пацвердзіў права людзей, усёй планеты Зямля жыць без войнаў, у згодзе і міры. Гэта была таксама заветная мара і Э. Агняцвет. Яна

ведала, колькі гора, страт і пакут спазнаў народ яе роднай Беларусі ў час вайны. На вайне загінуў і яе родны брат, якому было 20. Месца пахавання знайсці не ўдалося, і таму паэтка часта спынялася ля магілы невядомага ёй салдата, якому было столькі ж гадоў, што і яе брату і які таксама загінуў на вайне ў 1944-м:

На пліце — дзве нязгасныя даты,
Толькі дваццаць мінула салдату...
Ён у сорок чацвёртым загінуў.
У яго не было яшчэ сына...

(«Гэты ціхі куток...»)

Прыцягнулі ўвагу беларускай перакладчыцы і вершы М. Карэма «Гора», «Успамін», «Жонка рыбака», дзе зноў выявілася заклапочанасць аўтара арыгінала лёсам чалавека. Абагульнена-горкую назву мае верш «Гора», у аснове якога ляжыць вядомы ва ўсім свеце вандроўны сюжэт народнага гора. Гэты сюжэт і сам вобраз гора былі надзвычай пашыранымі і ў дарэвалюцыйнай беларускай літаратуры. Нават калі толькі вымаўляем назву верша М. Карэма, адразу ж прыгадваецца аднайменны верш беларускага паэта-класіка XIX ст. Ф. Багушэвіча. У вершах «Гора» гэтых двух паэтаў, якія жылі ў розны час, у розных краінах, увасоблена адна і тая ж думка аб несправядлівасці сацыяльных умоваў, у якіх пакутаваў працоўны чалавек. Калі чытаеш і адзін і другі твор, ствараецца ўражанне, што селянін усюды нібы з горам нараджаўся і ніяк уратавацца ад яго не мог.

Што толькі ні рабіў герой верша Ф. Багушэвіча, каб пазбавіцца гора: і ў рэчы яго тапіў, і ў агні паліў, і ў зямлю, у глыбокі роў, закапваў, а аднойчы нават склаў гора ў торбу і «аж у Мерыку (Амерыку) адвёз». Але нязменна гора зноў аказвалася побач з селянінам.

У аднайменным вершы бельгійскага паэта сітуацыя некалькі іншая: мы нібы бачым вынікі трагічнага ўплыву гора на лёс сацыяльна неабароненага чалавека. Трывожным, глыбока драматычным сімвалам становіцца ў гэтым вершы пустая хата. Па ўсім відаць, што з яе за даўгі выгнаны былыя гаспадары, а ўсё, што яны мелі, за даўгі прададзена, усё — нават сабачая будка, фіранкі. Толькі гора прадаць не маглі... Застаўшыся ў адзіноце, яно не знаходзіць спакою: і смяецца, і плача. Тут ёсць над чым падумаць — верш багаты філасофскім падтэкстам. На нейкі момант узнікае ўражанне, што гора шкадуе былых гаспадароў, невыпадкова ж «камусыці ў адплату» яно на пэўны час з дапамогай чарадзейнага люстэрка (шкельца) пры месячным святле вяртае ўсе рэчы ў хату. Аднак гора ёсць гора, сутнасць яго вядомая: заселяцца ў хату новыя гаспадары, і гора будзе таксама і іх лёс ламаць-нявечыць... На іншае гора няздатнае — на тое яно і гора...

І хай рознымі шляхамі, але ўсё ж і бельгійскі паэт М. Карэм, і беларускі паэт Ф. Багушэвіч прыйшлі да адных і тых жа высноў: пры неспрыяльных сацыяльных умовах гора невынішчальнае!

Развагі пра гора, пра лёс чалавека маюць своесаблівы працяг у вершы М. Карэма «Успамін». Гэта твор таксама філасофскага складу: у ім супрацьпастаўлены бязрадаснае жыццё ўжо немаладога селяніна-гаротніка і кароткае шчаслівае імгненне пары яго маленства, якое стала для героя верша самым дарагім і светлым успамінам на ўсё жыццё. Чалавек задумваецца над перажытым і нібы ўпершыню так востра адчувае, як драматычна склаўся яго лёс, у якой беднасці і пакутах ён жыве. А наперадзе што чакае? Хочацца яму хоць на імгненне вярнуцца ў маленства, убачыць сябе тым акрыленым верай і шчасцем хлапчанём, які «пад сонцам бег басанож» насустрэч жыццю... Аднак як ні намагаўся ён зрабіць гэта, дасягнуць жадамага не змог. Бачыў усё той жа свой бядняцкі пакой, шыбу, дзе белы агонь маразоў, печку, каля якой «хоць трэсні, ні трэскі якой». Убачыў свой твар у люстэрку — і не пазнаў сябе:

Хтось глядзеў на яго ў здзіўленні
Наіўнымі, дзіцячымі вачамі
І плакаў над сівымі валасамі...

Вельмі тонка ўмеў адчуць душу чалавека, боль, пакуты людзей Марыс Карэм. Адмоўна ставіўся да класавай няроўнасці, непрыхільна, скептычна адносіўся да тых, хто бачыў шчасце выключна ў золаце, у набыцці багацця. «Глуха б'ецца сытае сэрца — да ўсяго раўнадушнае, апроч золата», — пісаў ён у вершы «Золата». У ім, а таксама ў вершы «Флейта ў садзе» выразна чуюцца сатырычныя ноты.

Мяккім лірызмам вызначаюцца вершы бельгійскага паэта «Каханай», «Рукі маёй маці», напісаныя ад імя аўтарскага «я». Услаўляючы каханне, высакародства гэтага пачуцця, М. Карэм у вершы «Каханай» усхвалявана піша пра радасць гарманічнага зліцця галасоў і настройў закаханых, пра смутак ростані, калі ўсё нібы становіцца шэрым: неба, дрэвы, хвалі, «свет цэлы, як шэры дым» і нават «шэры шум травы». Любоўю да маці, пачуццямі сыноўняй удзячнасці сагрэты верш «Рукі маёй маці». Вобразы маці і бацькі апаэтызаваны аўтарам у вершы «Крынічная вуліца», дзе прыводзіцца нямала аўтабіяграфічных звестак, цікавых для чытачоў і для даследчыкаў літаратуры. На вуліцы з прыгожай назвай Крынічная нарадзіўся паэт:

Я нарадзіўся ў цяжкі дзень нястачы,
Але на вуліцы Крынічнай свет убачыў.
Багацця хата родная не мела,
Але была бялізна заўсёды белай.

Уключаны ў верш шмат іншых дэталей, якія дапамагаюць адчуць атмасферу згоды, дабрыні ў сям'і, дзе рос паэт, дзе змалку ён прывучаўся да працы, палюбіў музыку, песні. У сям'і спявалі ўсе, і будучы паэт не ўяўляў жыцця без песні:

Скажыце мне: ці могуць у жыцці
Без песні людзі ў радасці расці?

Адкрывае М. Карэм тут некаторыя сакрэты сваёй творчай лабараторыі, свайго паэтычнага крэда: ён ніколі нічога знарок не прыдумваў, пісаў, «як ішло жыццё», спяваю тэя словы і мелодыі, якія ў сэрцы яго спяліліся:

...так гнецца ля ракі трысцё.
Так месяц свеціць на пачатку лета.
Так ландыш у лясным паветры
Трымціць пад красавіцкім ветрам.

Вось адкуль падкупаючая шчырасць, дабрывня, душэўная светласць паэзіі М. Карэма, якую Э. Агняцвет так глыбока і тонка адчула і асабліва сці якой улічыла ў сваіх перакладах. Дзякуючы ім, а таксама выбару твораў для перакладаў, нават тэя дваццаць два яго вершы, што загучалі на беларускай мове, даюць магчымасць уявіць маштабнасць мыслення, арыгінальнасць, шчодрасць таленту гэтага выдатнага творцы — мастака, педагога, філосафа, чалавека, які любіў людзей.

Рускі паэт С. Баруздын, імя якога прыгадвалася ў пачатку гэтага артыкула, маючы на ўвазе пераклады з рускай мовы Э. Агняцвет, пісаў: «Я пераклады глыбокія, індывідуальныя, а галоўнае тое, што яны становяцца фактам той мовы, на якую перакладзены». Спадзяюся, што не памылюся, калі гэтыя словы паўгару і ў дачыненні да зробленых ёю перакладаў з французскай мовы М. Карэма, таму што яны сапраўды сталі фактам нашай беларускай літаратуры — і дзіцячай, і дарослай.

Зазначу, што нялёгка было працаваць над гэтым матэрыялам, бо цяжка было знайсці нават агульныя звесткі пра М. Карэма. Ды і пра творчасць Э. Агняцвет у такім аспекце пісаць не даводзілася. Аднак не шкадую затрачанага часу, бо працавала з вялікай цікавасцю і карысцю. Шмат новага ў працэсе гэтай працы адкрыла для сябе ў творчасці Э. Агняцвет, пра якую мне даводзілася не раз пісаць. Увайшла ўпершыню ў зусім незнаёмы мне да гэтага свет паэзіі М. Карэма. Зачаравана, усхвалявана... Шкадую, што ўжо позна ўзяцца за вывучэнне французскай мовы, каб прачытаць творы гэтага выдатнага Майстра ў арыгінале. Не сумняваюся, што абавязкова яго паэзія прывабіць новых перакладчыкаў.

Дзякуючы М. Карэму і перакладчыцы яго твораў на беларускую мову Э. Агняцвет я адкрыла ў паэзіі і самой асобе гэтага таленавітага мастака шмат таго прывабнага, што характэрна для ўсяго народа Бельгіі. Здаецца, адлегласць паміж Беларуссю і Бельгіяй стала карацейшай...

Jeannine Burny (Bruxelles)

MAURICE CARÊME — UNE VIE, UNE CŒUVRE

Humaniste, s'il en fut, Maurice Carême a traversé ce siècle avec la lucidité d'un homme qui n'ignore rien ni du mal, ni des ombres dramatiques de l'humanité, ni des brûlures de l'histoire. Et, le sachant, il ne s'est jamais laissé aller ni à désespérer ni à douter que le seul chemin du bonheur était celui du dépassement.

On a dit de lui qu'il était le poète de la joie et l'on a créé autour de cette image simpliste, une vision plus qu'incomplète de l'œuvre du grand poète belge. Il est vrai qu'il a chanté de nombreuses reprises le bonheur de vivre, mais celui-ci fut pour lui une sublimation du tragique de la vie. Toute son œuvre est marquée par cette qualité et il faut avoir lu superficiellement et sa poésie et sa prose pour mettre en doute que Carême fut aussi le chanteur de la misère morale et physique de l'homme.

Dès 1930, à trente et un ans, il opte pour un style d'une transparence lumineuse. Non qu'il méconnaisse les tendances futuristes ou surréalistes de son temps, mais il semble savoir d'instinct qu'il ne pourra dire l'essentiel de sa pensée poétique que grâce à cette simplicité complexe, à cette clarté profonde dont il fera les caractéristiques majeures de sa création.

On peut se demander pourquoi Maurice Carême — en dépit de tant de tendances modernistes de l'époque — va maintenir ce choix de la simplicité du verbe à travers toute sa vie. Il est un immense lecteur, et sa vision de la poésie est non seulement universelle, mais elle remonte jusqu'aux premiers textes littéraires connus. Il est un passionné du domaine de l'anthologie et il ne cessera de tenter d'y déceler les raisons qui ont permis aux grands poètes de parvenir jusqu'à nous. Une question le hante: *«Pourquoi ces textes nous touchent-ils encore, nous émeuvent-ils, pourquoi ont-ils gardé leur pouvoir poétique? Et cela quelquefois malgré les siècles qui nous séparent de leurs auteurs, malgré les distances, les différences de civilisation, de religion, de culture?»*. Il lui apparaît que ce qui a survécu se caractérise par une magie du langage à laquelle s'associe presque toujours la profondeur des sentiments exprimés.

Марыс Карэм. Фота Жанін Бюрні

En outre, il vit parfois très mal dans cette ambiance où le modernisme prend des formes si trompeuses. Il est de plus en plus persuadé que bien des créateurs de ce vingtième siècle se sont égarés sur des routes sans issue qui les ont menés très loin de leur vérité. Il ne croit ni aux écoles ni aux modes. *«Celles-ci ne créent pas les génies, mais suscitent les épigones»*, remarque-t-il à de nombreuses reprises. A propos de ceux que l'on considère en France comme les plus marquants des poètes surréalistes, il constate : *«C'est justement ceux qui ont osé être le plus authentiquement eux-mêmes qui en sont les fleurons les plus inclassables. Devant les chefs-d'oeuvre d'Eluard, d'Aragon, de Desnos, on ne peut que constater une inimitable originalité qui s'écarte de toutes les modes, de toutes les théories. Leurs voix sont uniques et retrouvent sans l'avoir voulu celles des grands poètes du passé comme si un fil invisible les reliait à eux»*.

Qu'en est-il aussi de son art poétique? S'est-il astreint à user de formes classiques dont il n'a pas osé enfreindre les lois rigides? Il avait indéniablement une facilité à trouver la rime adéquate, une rime qui ne venait jamais alourdir sa prosodie. Il a marqué souvent une préférence pour des rimes pauvres, les trouvant, disait-il, moins voyantes plus inattendues, moins exploitées par ses prédécesseurs. A plusieurs reprises, il les remplaça par des assonances ou des contre-asonances ou par des rappels de sonorités à l'intérieur des vers. La musique de ceux-ci fut si étonnante que les compositeurs en firent de nombreuses variations et Maurice Carême devint, à leurs yeux, *«le poète qui est et sera le plus mis en musique qui vivra jamais!»* Nous avons recensé, à ce jour, plus de deux mille quatre cent cinquante poèmes mis en musique et deux cent soixante-dix musiciens. Quant à l'architecture de ses poèmes, il sut lui imprimer un merveilleux équilibre. Attiré par toutes les formes poétiques, par les mètres les plus variés, par les

enjambements de vers qu'aucun artifice ne semblait avoir élaboré, il restait persuadé de la nécessité de leur perpétuelle recréation. *«Ce sont des outils au service de l'écrivain, non des moyens de contrainte. Je crains que beaucoup de poètes contemporains auront choisi le vers libre parce qu'ils imaginaient plus apte à exprimer leur vision poétique, je crois au contraire qu'il est bien plus malaisé à réussir, qu'il y faut un art et une maîtrise que l'on n'atteint qu'après des années d'écriture. Bien plus que ce que l'on dit, c'est la manière de dire qui importe, professait-il. Lorsqu'il y a symbiose entre les deux, on atteint au génie.»*

Ces paroles de Maurice Carême montrent à quel point il a eu, comme le remarqua Jacques De Decker, lors du colloque **MAURICE CARÊME OU LA CLARTÉ PROFONDE**, *«une conscience poussée de ses moyens et de son art. (Mais) toute cette compétence ne servirait à rien si elle n'était pas animée par cette fraîcheur, par cette limpidité du regard qu'il a su préserver pendant toute sa vie et à travers toute son oeuvre».*

La culture de Maurice Carême était immense et, si sa connaissance de la poésie s'avère universelle, il était aussi un grand lecteur d'essais sur la littérature, sur l'art et sur la philosophie. Il s'était penché sur les sources et l'histoire de toutes les religions et, la maturité venue, sur les sagesses orientales. Il n'y avait pas pour lui de différences entre les hommes, il n'y avait que des degrés dans les qualités humaines, les seules qui importaient à ses yeux. Il ne connaissait pas d'autre supériorité que ces qualités-là, celles qui ont fait des phares d'un Jésus, d'un saint Jean de la Croix, d'un Gandhi ou d'un Rabindranath Tagore.

En lisant il y a peu le livre de Tzvetan Todorov, **ÉLOGE DU QUOTIDIEN**, oeuvre qui paraissait à point nommé dans le renouveau littéraire qui s'amorçait en fin du vingtième siècle, je me pris à penser que le miracle de la poésie de Maurice Carême répondait peut-être au miracle de la peinture hollandaise du 17-ème siècle, à savoir *«que, touché lui aussi, par une grâce — nullement divine, nullement mystique — il lui a été permis de lever la malédiction qui pesait sur la matière, de se réjouir de l'existence même des choses, de faire s'interpénétrer idéal et réel, et donc de trouver le sens de la vie dans la vie même (...) et de découvrir que la beauté pouvait imprégner la totalité de l'existence».*

Жанин Бюрни (Брюссель)

МОРИС КАРЕМ — ЖИЗНЬ И ТВОРЧЕСТВО

Будучи гуманистом, Морис Карем прошел через наш век, пережив всю его боль, соучаствуя в драматической судьбе своих героев-современников, всем своим естеством ощущая ожоги военных пожаров, и не утратил при этом спокойной ясности души. Познав глубину страданий, никогда не поддавался отчаянию и ни на миг не сомневался, что дорога к счастью — это непрерывное преодоление препятствий на жизненном пути.

О Кареме говорят, что он был поэтом радости, и вокруг этого однозначного восприятия сформировалось упрощенное понимание творчества великого бельгийского поэта. Действительно, во многих своих произведениях он воспевает счастье жизни, и именно это позволяет преодолеть ее трагизм. Все его творчество носит на себе печать этого противоречия, и лишь для тех, кто поверхностно читал его стихи и прозу, неведомо, что Морис Карем был также певцом обездоленных жизнью людей.

Начиная с 1930 г., когда ему исполнился 31 год, он выбирает свой стиль — прозрачность и свет. Нельзя сказать, что Карем не был знаком с модернистскими и сюрреалистическими тенденциями своего времени, но, похоже, поэт инстинктивно чувствовал, что только благодаря этой сложной простоте, этой глубинной ясности он сможет донести до читателя суть своих стихов. Эта простота и ясность станут основными характеристиками творчества Мориса Карема. Можно задать вопрос, почему Карем, вопреки всем модернистским тенденциям эпохи, отстаивает свой выбор и остается верен простоте слова в течение всей жизни? Для него, неутомимого читателя, это не только универсальный взгляд на поэзию, но и средство познания литературного наследия от первых памятников письменности до наших дней. С большим интересом Карем относится к антологиям и не устает искать причины, позволившие произведениям великих поэтов дойти до нас. Один вопрос не покидает его: «Почему эти произведения все еще трогают нас, почему они сохранили свою поэтическую силу? Сохранили, несмотря на годы, разделяющие нас, невзирая на расстояния, различия жизненного

уклада, религий, культур?» И ему становится очевидным, что дошедшие до нас произведения обладают магией слова, порожденной глубиной выраженных в них чувств.

Более того, иногда он плохо себя чувствует в атмосфере, где модернизм принимает крайне обманчивые формы. Поэт все более убеждается, что многие литераторы XX в., блуждая по бесконечным дорогам творческих поисков, зашли в тупик, так и не приблизившись к правде. Карем не верит ни в школы, ни в моды. «Они не создают гениев, а поощряют эпигонов», — неоднократно повторял поэт. Выражая свое мнение о поэтах-сюрреалистах, наиболее значимых во Франции, он говорит: «И именно те, кто осмелились быть доподлинно самими собой, оказались самыми своеобразными, их творчество вне литературных течений. Читая шедевры Элюара, Арагона, Десноса, нельзя не отметить их неподражаемую оригинальность, далекую от моды, от литературных теорий. Голоса их сливаются в неповторимой гармонии и, возможно, сами того не сознавая, присоединяются к голосам великих поэтов прошлого, как будто их связывает невидимая нить».

Нельзя ли сказать те же слова и о поэтическом искусстве самого Карема? Не ограничил ли он себя классическими формами, не смея нарушать строгие законы? Несомненно, он легко находил нужную форму, рифму, которая никогда не отягощала просодию. Часто Карем предпочитал простые рифмы, менее заметные, более неожиданные и, по его словам, не такие расхожие. Неоднократно он заменял их ассонансами или диссонансами или же повторениями созвучий внутри стиха. Их мелодичность была настолько выразительна, что композиторы часто обращались к ним, и Морис Карем стал в их глазах «поэтом, на стихи которого пишут музыку чаще других и будут писать всегда!». На сегодняшний день насчитывается более 2450 песен, написанных на его стихи 270 музыкантами. Что касается структуры стихотворений, поэт умел придать ей исключительную уравновешенность. Будучи мастером поэтической формы, владея разнообразными стихотворными размерами и переносами строки, поэт оставался убежденным в необходимости постоянного совершенствования своих поэтических творений. «Все это инструменты на службе у писателя, а не средства принуждения. Меня беспокоит, что многие современные поэты отдают предпочтение белому стиху, предполагая, что с его помощью легче выразить свою поэтическую концепцию, я же, напротив, считаю, что таким путем намного труднее добиться результата, в данном случае нужны искусство и мастерство, достигаемые лишь после долгих лет литературного творчества. Намного значительней, чем это принято считать, является литературный стиль», — учил поэт. «Когда есть симбиоз этих двух начал, приближаешься к гениальности».

«Эти слова Мориса Карема, — говорил Жак де Декер на коллоквиуме «Морис Карем или глубинная ясность», — показывают, насколько высоки

Марыс Карэм.
Фота Жанін Бюрні

были его требования к процессу создания собственных произведений. Но эта высокая компетентность ничему не служила бы, если не была бы пронизана свежестью, озарена ясностью взгляда, хранимыми писателем всю жизнь и пронесенными через все творчество.

Морис Карем — поэт огромной внутренней культуры. Кроме обладания широчайшими познаниями в поэзии, он был и серьезным читателем жанра литературного эссе, глубоко знал искусство и философию. Он интересовался происхождением и историей всех религий, а в зрелом возрасте принялся за изучение восточной мудрости. Он не делал различий между людьми. Единственно, что имело значение в его глазах, — это человеческие добродетели. И для Карема не было ничего важнее этого. Именно человеческие добродетели явились нам в светлых обликах Иисуса Христа, Иоанна Крестителя, Ганди, Рабиндраната Тагора.

Перечитывая недавно книгу Цветана Тодорова «Хвала обыденному», одно из последних произведений XX в., затрагивающее обсуждаемую нами проблему, я вдруг осознала, что чудо поэзии Карема, пожалуй, аналогично чуду голландской живописи XVII в., а именно: «...приняв на себя благодать божественную или не названную, она выполнила предназначение снять тяготевшее над материей проклятие и возрадоваться самому факту существования, позволить идеальному и реальному слиться, а значит, найти смысл жизни в самой жизни [...], заявить о том, что красота может проникнуть в самые отдаленные уголки бытия».

Перевод с французского Светланы Маринчик

Наталля Марцынкевіч (Мінск)

МУЗЕЙ МАРЫСА КАРЭМА Ў СІСТЭМЕ МУЗЕЯЎ БЕЛЬГІІ

У 2000 г. Таварыства «Беларусь — Бельгія» ладзіла вечарыну з нагоды 100-годдзя з дня нараджэння знакамітага бельгійскага паэта Марыса Карэма (1899–1978). Нельга было не зацікавіцца асобай, якую Парыжская акадэмія мастацтваў удасतोіла звання «прынец паэтаў» — трэцім па ліку за сто год існавання такога тытула. Ён пісаў для дарослых, для дзяцей. Пісаў так, што быў зразумелы дзецям. Пісаў пра мінулую вайну, і таму такі зразумелы беларусам. Цудоўныя пераклады бельгійскага паэта на беларускую мову зрабіла Эдзі Агняцвет. Марыса Карэма настолькі шануюць у Бельгіі, што стварылі персанальны музей паэта, як у нас — Янку Купалу і Якубу Коласу, Максіму Багдановічу і Уладзіміру Караткевічу. А гэта толькі павысіла маю зацікаўленасць вызначанай тэмай, паколькі сама займаюся музейнай справай.

Спецыяльных навуковых даследаванняў пра музеі свету ў беларускай гістарыяграфіі, на жаль, яшчэ няма. Вядомы гісторык-музеязнаўца А. Гужалоўскі толькі рыхтуе дапаможнік для студэнтаў. Праўда, аўтар ласкава дазволіў мне азнаёміцца з рукапісам. У бібліятэках замежных выданні пра музеі знайсці няпроста — нават у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі. Адною з асноўных крыніц, якой я карысталася, быў Інтэрнет, а таксама матэрыялы, якія даслала ў Таварыства «Беларусь – Бельгія» мадам Ж. Бюрні, галоўны захавальнік Музея Марыса Карэма.

Найперш разгледзім, што сабой уяўляюць музеі Каралеўства Бельгіі.

Бельгія нагадвае музей пад адкрытым небам. У адрозненне ад Беларусі, там захавалася непараўнальна больш сведчанняў даўніны. Гонарам краіны з’яўляецца сусветна вядомы жывапіс XV ст. — «залатога веку» нідэрландскага выяўленчага мастацтва. Большасць музейных збораў Бельгіі па традыцыі складаюць мастацкія творы. Буйнейшымі мастацкімі музеямі з’яўляюцца Каралеўскі музей прыгожых мастацтваў у Бруселі, Каралеўскі музей прыгожых мастацтваў у Антверпене, Муніцыпальная

Надмагілле Марыса Карэма. Фота Камера-клуба

мастацкая галерэя ў Бруге. Там можна пабачыць палотны вялікага Пітэра П. Рубенса, таямнічага і велічнага Яна ван Эйка, самотнага і ўрачыстага Рагіра ван дэр Вейдэна, вытанчанага Ганса Мемлінга.

Існуюць і больш універсальныя музеі — Каралеўскі музей мастацтва і гісторыі ў Бруселі, Каралеўскі музей Цэнтральнай Афрыкі ў Тэрвурэне, Музей побыту Сярэднявекі і Новага часу ў Бруге, які называюць яшчэ Музеям Грутхус, паколькі ён знаходзіцца ў доме сям’і Грутхус — жамчужыне грамадзянскай архітэктуры позняга Сярэднявекі.

У цэнтры музейнага экспанавання Бельгіі традыцыйна стаіць асоба. Зноў жа вельмі шануюцца мастакі, якім прысвячаюцца асобныя музеі. Вялікую вядомасць набылі Музей Маера ван дэн Берга і Музей Плантэна — Марэгуса ў Антверпене, а таксама Музей Ганса Мемлінга ў Бруге.

Але што ж сабой уяўляе музей Марыса Карэма? Месціцца ён у доме паэта. Гэты будынак, вядомы як Белы дом, узведзены ў 1933 г. у традыцыях архітэктуры правінцыі Брабант, адкуль паэт родам. Статус музея Белы дом набыў пасля смерці Карэма, 13 студзеня 1978 г. Адзіным уладальнікам музея і ўсёй спадчыны паэта выступае Фонд Марыса Карэма, заснаваны 4 снежня 1975 г. Ён жа валодае і выключным правам на выданне твораў паэта. Гэта — тыповы для Бельгіі недзяржаўны музей. І тое, што асобны музей прысвечаны якраз Марысу Карэму, — гэта таксама тыпова для Бельгіі, але ў той жа час і трохкі нетыпова, бо прысвечаны ён не мастаку, а паэту.

Музей Марыса Карэма, зразумела, сваім багаццем фондаў не можа раўняцца з Каралеўскімі музеямі Бруселя і Антверпена. Затое ён прываблівае наведвальнікаў сваёй адметнасцю, арыгінальнасцю. «Музей не такі, як іншыя!» — з выклікам паведамляе рэклама. Якім чынам гэта дасягаецца?

- Там сабраны ўсе вядомыя ўласныя рэчы Марыса Карэма, пачынаючы ад калыскі і заканчваючы пасмяротнай маскай паэта.
- Там сабраны самыя розныя рэчы, якія адлюстроўваюць атмасферу тых часоў, калі жыў і тварыў паэт.
- Там сабраны экспанаты, якія перадаюць дух родных паэту мясцін — правінцыі Брабант (старажытны посуд, мэбля, іншыя рэчы).
- Там сабраны творы жывапісцаў і скульптараў, з якімі сябраваў Марыс Карэм.
- У музеі — цэлая галерэя партрэтаў паэта.

Усё гэта робіць музей не толькі літаратурным, але і мастацкім, нават гісторыка-этнаграфічным, а дакладней — універсальным.

У музеі ёсць архіў, у фондах якога захоўваюцца ўсе выданыя творы паэта, рукапісы, пісьмовыя дакументы, аўдыё- і відэамагнеты, творы, пакладзеныя на музыку, фотатэка, фільмы пра паэта, яго перапіска. Кнігі, звязаныя з жыццём і творчасцю Марыса Карэма, складаюць цэлую бібліятэку. Іншымі словамі, практычна ўся спадчына паэта і летапіс яго жыцця канцэнтруюцца ў адным месцы. Архіўная зала і бібліятэка даступныя для ўсіх зацікаўленых асоб.

Фонд паэта пры неабходнасці матэрыяльна падтрымлівае даследчыкаў-карэмазнаўцаў. У музеі праводзяцца навуковыя канферэнцыі, вечарыны паэзіі. Уваход платны. Наведванні — па папярэдняй дамоўленасці. Гэта значыць, што музей абыходзіцца без штатных наглядчыкаў, якія вартуюць пустыя залы. Ён працуе на канкрэтных наведвальнікаў.

Накірунак дзейнасці бельгійскага музея шмат у чым нагадвае дзейнасць нашых беларускіх літаратурных музеяў. Але ёсць нам чаму і павучыцца. Вось пра што, у прыватнасці, сведчыць вопыт Музея Марыса Карэма.

- Літаратурны музей можа быць настолькі універсальным, наколькі універсальнай і невычарпальнай з’яўляецца асоба літаратара, якому ён прысвячаецца. Гэта музей — без межаў і абмежаванняў.
- Літаратурны музей толькі тады набывае вялікую каштоўнасць і арыгінальнасць, калі максімальна канцэнтруе спадчыну творцы і выступае яго асноўным захавальнікам.
- Літаратурны музей паспяхова працуе, калі мае канкрэтнага гаспадара, напрыклад, спецыяльна створаны фонд. У параўнанні з дзяржаўнымі чыноўнікамі фундатары больш зацікаўлены ў захаванні і прапагандзе спадчыны творцы.
- Недзяржаўныя музеі Бельгіі маюць магчымасць зарабляць грошы і ў той жа час карыстаюцца правам на пэўную падтрымку дзяржавы.

Многі больш-менш падрабязна ахарактарызаваны толькі адзін музей Бельгіі. Але і ён дастаткова пераканаўча сведчыць пра неабходнасць культурных кантактаў паміж музейнымі ўстановамі Беларусі і Бельгіі.

Светлана Маринчик (Минск)

СТИХИ МОРИСА КАРЕМА В БЕЛОРУССКОЙ ШКОЛЕ

В школах Беларуси изучаются иностранные языки — английский, испанский, немецкий, польский, французский. Иностранный язык — это средство приобщения к культуре другой страны, знакомство с ее традициями, знакомство с иным типом мышления, постижение иного образа выражения понятий, образов, мыслей.

Межкультурный аспект всегда имел большое значение в преподавании иностранного языка, но в последнее время получил особое звучание. В методике преподавания определилась новая тенденция — изучение иностранного языка в процессе постижения культуры, на базе аутентичных материалов. Эта концепция была сформулирована и разработана на международных семинарах в городах Грац (1996), Варшава (1997), Санкт-Петербург (1997), Будапешт (1998), организованных по инициативе Европейского центра современных языков.

Свой вклад в разработку этой концепции внесла и Беларусь. В рамках Республиканской программы «Иностранные языки» созданы учебники французского языка Д. Вадюминой, базирующиеся на концепции «изучение языка через культуру». Помимо богатейшей культуры Франции перед нами открываются врата в мир содружества стран, говорящих на французском языке, стран франкофонии. С бельгийским поэтом Морисом Каремом белорусские школьники могут познакомиться уже на первых страницах учебника. На протяжении последних 30 лет его имя вместе с именами французских поэтов Поля Элюара и Робера Десноса не сходит со страниц школьных учебников. Их стихи позволяют учиться легко, непринужденно, что доставляет радость от занятий. Это очень важно для детей, делающих первые шаги в изучении иностранного языка. Морис Карем писал для своих учеников, и слова учителя остались в книгах навечно. Немногие поэты удостоены Французской академией звания «короля поэтов». Среди них — бельгиец Морис Карем. Часто французские дети спрашивают: «А что, Морис Карем — бельгиец? Я всегда думал, что он француз».

Белорусы знают Карема как мастера слова. Помимо русских переводчиков стихи М. Карема на протяжении многих лет переводила Эди Агняцвет. Поэтесса знакомила белорусских читателей с его жизнью и деятельностью. Морис Карем — активный участник Движения сторонников мира, на протяжении нескольких лет он был председателем Бельгийского комитета защиты мира. Поэт приезжал в СССР, участвовал в Пушкинском празднике поэзии. Обо всем этом узнали ученики гимназии № 8 г. Минска на занятиях языкового кружка. К сожалению, в нашей республике ощущается недостаток художественной педагогической литературы на французском языке. Нет профессионального педагогического издания. В этой трудной ситуации на помощь нашим педагогам пришли российские коллеги. Газета «1 сентября», в приложении «Французский язык», опубликовала материалы, посвященные 100-летию юбилею М. Карема.

Нами была проведена большая поисковая и исследовательская работа. При содействии некоторых родителей гимназии мы получили из музея Мориса Карема в Брюсселе сборники стихов, кассету с записью поэтических произведений автора, биографические материалы и исследовательские работы по его творчеству. Эти материалы, любезно предоставленные нам хранительницей музея Жанин Бюрни, оказали неоценимую помощь в подготовке устного журнала «Наш друг Морис Карем. К 100-летию со дня рождения». Ребята продемонстрировали этот журнал в гимназии перед своими сверстниками, поделились материалами с учениками других школ, изучающими французский язык (№ 74, 79, 145, 174), а также выступили на собрании Общества «Беларусь – Бельгия» в Доме дружбы и культурной связи с зарубежными странами. Конечно, потребовалась большая подготовительная работа по отбору и адаптации материалов с тем, чтобы ребята смогли воспользоваться полученными книгами и документами. Стремление к полному пониманию стихов и документов, полученных из Музея Мориса Карема, будет для них стимулом в дальнейшем обучении. Творчество Мориса Карема открыто для молодых исследователей!

Таццяна Махнач (Мінск)

БЕЛЬГІЯ Ў БЕЛАРУСКІМ ДРУКУ

Па матэрыялах беларускага друку можна вызначыць, як у грамадска-палітычным кантэксце развіваліся беларуска-бельгійскія сувязі на працягу мінулага стагоддзя, калі ўзаемаадносіны паміж краінамі грунтаваліся на ідэалагічных падыходах. Каб уявіць гэтыя дачыненні, мною праведзена бібліяграфічнае даследаванне «Бельгія ў беларускім друку». Гэта каля пяцісот інфармацыйных адзінак па гісторыка-культурных сувязях. У храналагічным плане яна ахоплівае амаль сто гадоў (1902–2001 гг.) і дае магчымасць убачыць цэласную карціну ўзаемных адносін.

На пачатку XX стагоддзя Бельгія прадстае перад беларускім чытачом праз творчасць бельгійскага пісьменніка Марыса Метэрлінка. У 1902 г. у Бельгіі была выдадзена яго драма «Монна Ванна», і ў тым жа годзе на сцэне Мінскага гарадскога тэатра адбылася прэм’ера гэтай п’есы, рэцэнзіі на якую з’явіліся ў газеце «Северо-Западный край» (6, 7 окт.) — «Монна Ванна» і «Метерлинк и его драма «Монна Ванна». У 1908 г. на старонках газеты «Минское эхо» (30 окт.) чытаем артыкул П. Кагана «Разгадка «Синей птицы», прысвечаны вядомаму твору М. Метэрлінка. М. Караліцкі піша пра Метэрлінка ў артыкуле «Искусство будущего» у газеце «Украина» (7 сак.). Гэта першыя беларускія публікацыі, звязаныя з Бельгіяй і адзначаныя ў складзенай бібліяграфіі.

Вялікую цікавасць выклікае рэдакцыйны артыкул «Бельгія і ... Беларусь», надрукаваны ў газеце «Гоман» (Вільня) у 1916 г. (11 верас.), які, лічу, актуальны і зараз. Названы артыкул пра бельгійскае нацыянальнае адраджэнне ў XIX стагоддзі — прыклад для беларусаў на пачатку XX стагоддзя. Аўтар піша: «Бельгія і наш Край — на першы погляд, нічога супольнага мець не могуць, а ўсё ж такі ў іх ёсць адна супольная рыса, якая выступае вельмі ярка. У нас прывыклі глядзець на Бельгію як на французскую зямлю; але ж гэта памылковы погляд. Ні ў сваёй мінуўшчыне, ні цяпер Бельгія не была і не ёсць французскай... Незавідныя палітычныя варункі і суседства Францыі зрабілі тое, што

французская культура і французская мова пашырыліся не толькі між блізкімі да французаў валонамі, але і між вышэйшымі і сярэднімі класамі фламандцаў. Шляхта зусім адраклася ад свайго народу і роднай мовы...» На пачатку XIX стагоддзя ўзнік фламандскі нацыянальны рух, які зрабіў Бельгію незалежнай дзяржавай, а для Беларусі незалежнасць тады заставалася гістарычнай перспектывай. Гэта, напэўна, адзіны ў той час артыкул, які падкрэслівае агульнае ў гісторыі Бельгіі і Беларусі. У наш час, у бюлетэні «Кантакты і дыялогі» (1997. № 2), артыкул З. Хадакова «Беларусь – Бельгія: гістарычныя паралелі» пашырае нашы веды аб супольным у грамадскім жыцці абедзвюх краін.

Бельгійская літаратура пад час свайго адраджэння прайшла вельмі кароткі шлях нацыянальнага развіцця і хутка стала вядомай сярод еўрапейскіх літаратур. У 20–30-я гг. XX ст. у пралетарскай Беларусі расце цікавасць да бельгійскай літаратуры. Таму «Чырвоны сейбіт» (1927. № 20, 21) друкуе артыкул бельгійскага пісьменніка Леона Берж'е «Пралетарскія раманісты Бельгіі». У адказ бельгійская камуністычная газета «Драпо Руж» змяшчае на сваіх старонках нататкі аб гэтай публікацыі, у якіх спадзяецца, што цікавасць да бельгійскай літаратуры будзе спрыяць развіццю больш сталых культурных адносін паміж Бельгіяй і Беларуссю. У тым жа годзе газета «Савецкая Беларусь» знаёміць сваіх чытачоў з апавяданнем аднаго з «пралетарскіх раманістаў Бельгіі» Жака Туселя «Каменаломні» аб жыцці бельгійскіх шахцёраў. Творчасці гэтага пісьменніка прысвяціў артыкул «На шляхах да пралетарскай літаратуры ў Бельгіі» З. Снежка, які пачаў распрацоўваць у беларускім літаратуразнаўстве бельгійскую тэму. У часопісе «Узвышша» (1928. № 1) выходзіць яго грунтоўны артыкул «Бельгійская літаратура». Аўтар адзначае, што гэты артыкул ён напісаў з дапамогай свайго бельгійскага калегі Леона Берж'е. Такім чынам пачынаюць развівацца літаратурныя ўзаемасувязі. Крытык разглядае творчасць пісьменнікаў з групы «Маладая Бельгія», якая ставіла сабе за мэту ўтварэнне нацыянальнай бельгійскай літаратуры. Да іх належаць Шарль дэ Кастэр, Каміль Леманье, Жорж Родэнбах, Марыс Метэрлінк, Эміль Верхарн, Жорж Экаўт і іншыя.

«Узвышша» вядзе рубрыку «Хроніка», дзе паведамляе, над чым працуюць замежныя (у тым ліку бельгійскія) грамадскія дзеячы і пісьменнікі. Часопіс адзначае, што вядомы бельгійскі грамадскі дзеяч доктар Шамельгут сабраў шмат матэрыялаў аб Беларусі для кнігі «Народы Еўропы і барацьба нацыянальнасцяў»; Леон Берж'е піша ўспаміны аб пісьменніках П'еры Брэдкурэнсе і Е. Экаўце, якія былі яго літаратурнымі настаўнікамі. Такую ж рубрыку вядзе і часопіс «Маладняк» (1930. № 5). На старонках газеты «Чырвоная Беларусь» (1930. 10 лют.) друкуецца апавяданне Леона Берж'е «Вартавы» у перакладзе З. Белага. У 1934 г. у перакладзе Леанілы Чарняўскай, жонкі Максіма Гарэцкага, выходзіць кніга Шарля дэ Кастэра «Тыль Уленшпігель», якая перавыдаецца напярэдадні Другой сусветнай вайны ў 1940 г. (больш на беларускай мове яна не выдавалася).

Такім чынам, у першай палове XX стагоддзя беларускі чытач знаёміцца з Бельгіяй і яе культурай на старонках друку пераважна праз мастацкую літаратуру — перакладныя творы і артыкулы літаратурных крытыкаў.

У другой палове XX ст. і асабліва ў апошнія пятнаццаць гадоў бельгійская тэматыка на старонках беларускага друку стала больш разнастайнай і цікавай для чытача. Цікаваць да Бельгіі і яе культуры пашырылася, бо змянілася грамадска-палітычная сітуацыя ў Беларусі, адчыніліся межы краін. Людзі сталі мець магчымасць бачыць раней невядомыя краіны, знаёміцца з іх культурай сваімі вачыма.

У пасляваенныя гады не знікла цікаваць да бельгійскай літаратуры. У 1955 г. у сувязі са стагоддзем з дня нараджэння Эміля Верхарна ў часопісе «Советская Отчизна» (№ 3) былі апублікаваны яго вершы ў перакладзе І. Сіманоўскага. Са старонак газеты «Літаратура і мастацтва» (1959. 29 крас.) чытачы пазнаёміліся з вершам Давіда Шэйнера «Зімовая песня» у перакладзе У. Бойкі. У літаратуразнаўстве трэба адзначыць выхад у свет кнігі Б. Міцкевіча «Шарль де Костер и становление реализма в бельгийской литературе» (1960).

У гэты час адной з формаў супрацоўніцтва з замежнымі дзяржавамі было правядзенне Дзён, Тыдняў, Дэкад культуры асобных краін. У ліпені 1956 г. у Мінску праходзіў Тыдзень бельгійскага кіно, падзеі якога знайшлі сваё адлюстраванне ў артыкулах Е. Бондаравай «Первое знакомство. Фестиваль бельгийского киноискусства» (Совет. Белоруссия. 25 июля) і А. Сурскага «Тыдзень бельгійскага кіно» (Звязда. 27 ліп.). Беларусы ўпершыню пазнаёміліся з бельгійскім кінамастацтвам. У тых ж гады ў грамадзян Беларусі з'явілася магчымасць самім пабачыць Бельгію, і яны дзеляцца сваімі ўражаннямі са старонак газет. Гэта нататкі савецкага марака Л. Козыра «Сваіма вачыма» (Чырвон. змена. 1954. 15 крас.), дарожныя нататкі журналіста В. Палякова «Па Бельгіі і Галандыі» (Звязда. 1959. 26 мая) і расказ І. Кулініча, сведкі трагедыі на бельгійскай шахце «Марсінэль» (Віцеб. рабочы. 1954. 14 верас.).

Пад час Другой сусветнай вайны беларусы змагаліся з фашыстамі ў бельгійскім Супраціўленні ў атрадзе «За Радзіму». Пра гэтыя падзеі распавядаюць артыкулы Я. Рэзнікава «Яны змагаліся ў Бельгіі» (Магілёўск. праўда. 1959. 22 ліп.), Ю. Клімовіча «В лесах Бельгии» (Совет. Белоруссия. 1965. 13 июля), Я. Рамановіча «Неуловимый Ян» пра ўдзельніка партызанскага руху на тэрыторыі Бельгіі І. І. Шыяна (Во славу Родины. 1990. 13 окт.) і інтэрв'ю з ім «Скрозь церні» у «Мінскай праўдзе» (1990. 13 студз.). Нягледзячы на сумесную барацьбу з фашызмам, пасляваенныя міждзяржаўныя адносіны носяць эпізядычны характар, а ў друку падкрэсліваецца супрацьлегласць ідэалогій. У 1974 г. дэлегацыя Бельгійскай сацыялістычнай партыі навідала Мінск (Звязда. 22 чэрв.). Да 45-годдзя Кампартыі Бельгіі часопіс «Камуніст Беларусі» (1966. № 8) публікуе артыкул «Во главе масс», «Чырвоная змена» — артыкул В. Кузняцовай «Табе зайздросціць дзяўчінка

з Бельгіі» (Чырвон. змена. 1961. 23 верас.), дзе параўновае шчаслівае са-
вецкае дзяцінства з дзяцінствам у капіталістычнай краіне. Дзіцячая газета
«Зорька» (1966. 29 янв.) друкуе рускі тэкст песні бельгійскіх піянераў
«С песней в путь выходим». Як вядома, пасля вайны шмат беларусаў заста-
лося жыць у Бельгіі, але дзеці некаторых эмігрантаў у савецкі час адпачы-
валі ў Беларусі ў піянерскім лагеры «Зялёны бор», што ў Крыжоўцы. Аб
гэтым распавядае Дз. Чаркасава ў газеце «Голас Радзімы» (1979. 16 жн.).
Пазней гуманітарныя кантакты пашыраюцца і беларусы маюць магчымасць
параўноўваць лад жыцця абедзвюх краін. У 1990 г. беларускаму пісьменні-
ку У. Ліпскаму давялося пабываць у Бельгіі ў дзіцячым скаўцкім лагеры, аб
чым ён паведамляе ў артыкуле «Чатыры дні ў скаўтах: Бельгійскі дзённік»
(Звязда. 1990. 5, 7 верас.). Дзіцячая газета «Переходный возраст» (1995.
№ 8) публікуе «Дневник моего лета» беларускай школьніцы Ю. Мары аб
паездцы ў Бельгію.

У Бельгіі, у Лювенскім каталіцкім універсітэце пасля вайны вучылася
беларуская моладзь, якая выдавала «Інфармацыйны бюлетэнь Саюзу бела-
русаў Бельгіі», дзе паведамляла аб культурным жыцці дыяспары. У гэты
час у Бельгіі жыў і працаваў вядомы кампазітар Мікола Равенскі (яго магі-
ла знаходзіцца ў Лювене). У беларускім друку (у тым ліку і эмігранцкім)
яму прысвечана шмат артыкулаў. Былы студэнт гэтага універсітэта Б. Рагу-
ля выдаў успаміны «Беларускае студэнцтва на чужыне» (Лондан (Канада);
Нью-Ёрк, 1996), якія знайшлі водгук ў Беларусі ў артыкулах В. Астрогі,
А. Карлюкевіча, С. Чыгрына, А. Бяляцкага. Да гэтага часу карэспандэнцыі
з Бельгіі дасылае выпускнік Лювенскага універсітэта Янка Жучка, старшы-
ня суполкі беларусаў у Бельгіі, які шмат друкуецца ў замежным беларускім
друку і зрэдку ў нашай краіне.

У 60-я гг. працягваецца культурны абмен паміж нашымі краінамі, які
раней пачаўся з Тыдня бельгійскага кіно ў Мінску. Пашыраюцца яго фор-
мы. У Мінск на гастролі прыязджае музыкант-арганіст Флор Пеетэрс. Аб
ім — у артыкуле В. Нікалаева «За пультам — Флор Пеетэрс» (Мін. праўда.
1963. 16 кастр.). Артыкул Б. Крэпака «Бельгія, якая яна ёсць» (Літ. і мас-
тацтва. 1965. 5 кастр.) распавядае пра выстаўку карцін бельгійскіх маста-
коў-графікаў у Мінску. Газета «Советская Белоруссия» (1969. 12 авг.) у ар-
тыкуле А. Астрамецкага паведамляе пра гастролі ў Бельгіі Дзяржаўнага
ансамбля танца БССР.

Трэба адзначыць, што ў наступныя гады і да нашага часу культурны
абмен знаходзіцца на невысокім узроўні і носіць, на жаль, амаль аднабако-
вы характар. Беларускія газеты паведамляюць, што з выступленнямі ў Бель-
гію выязджалі самадзейны ансамбль песні і танца «Брэстчанка» (Заря. 1990.
21 июня), ансамбль «Красавік» Мінскага універсітэта культуры (Беларус.
1994. № 4), дзявочы хор Беларускага каледжа мастацтваў — на фестываль
у Неерпельдэ (Літ. і мастацтва. 1998. 17 ліп.), ансамбль музычнай і ха-
рэаграфічнай мініацоры «Бліскавіца» (Кантакты і дыялогі. 1999. № 5).

Таксама з прэсы мы даведваемся аб тым, што ў Бельгіі паспяхова прайшлі выстаўкі карцін беларускіх мастакоў Андрэя Задорын і Андрэя Смаляка. Пра выстаўку беларускага габелена гаворыцца ў артыкуле М. Старых «Беларускі габелен у Бельгіі» (Добры вечар. 1993. 2 жн.). Пад час акцыі «Літаратуры экспрэс «Еўропа–2000» Мінск пабачыў фламандскі пісьменнік Камель Ванхол (Кантакты і дыялогі. 2000. № 9), а з беларускага боку пазнаёміцца з Бельгіяй мелі магчымасць пісьменнікі В. Іпатава, Л. Дранько-Майсюк, А. Федарэнка.

На старонках беларускага друку з'яўляюцца новыя пераклады з бельгійскай літаратуры. Раней У. Дамашэвічам былі перакладзены і надрукаваны ў часопісе «Полымя» (1969. № 5) апавяданні Анры Карнелоса «Чорныя барабаны» і Альбера Эгпарса «Калі Юда зваўся Цыцэронам». У апошнія гады з'явіліся перакладчыкі, якія перакладаюць з французскай і нідэрландскай. Так, у «Полымі» (2000. № 5) было апублікавана эсэ Філіпа Бласбана «У сапраўдным выгнанні» ў перакладзе Ю. Барысевіча. У часопісе «Крыніца» (1994. № 12) — драма «Эскурыял» Мішэля дэ Гельдэрода ў перакладзе А. Асташонка і артыкул аб ім, у «Немане» (1988. № 8, 9) — раман Хюберта Лампо ў перакладзе В. Ошыса «Явление Иоахима Стиллера» і фантастычныя навелы ўраджэнца г. Гента Жана Рэя ў перакладзе І. Найдзянкова і С. Уфімцавай (Всемир. лит. 1999. № 2, 9; Навіны Бел. акадэміі. 1992. 24 крас. 24 ліп., 7, 14 жн.), творы Ж. Сіменона ў перакладзе Н. Мацяш і А. Асташонка. Найбольш папулярнымі бельгійскімі паэтамі на старонках беларускіх часопісаў і газет з'яўляюцца Эміль Верхарн у перакладах І. Сіманоўскага, М. Багдановіча, Л. Баршчэўскага і Марыс Карэм у перакладах Э. Агняцвет.

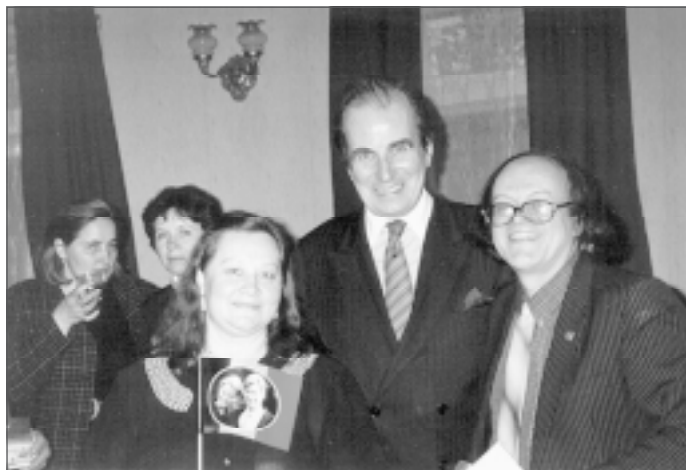
На сцэне Нацыянальнага тэатра оперы і балета быў пастаўлены балет «Ціль Уленшпігель» (Лібрэта У. Елізар'ева, музыка Я. Глебава). Беларускія тэатральныя дзеячы цікавяцца бельгійскай драматургіяй. У «Чырвонай змене» (1985. 23 ліп.) надрукавана рэцэнзія на спектакль, пастаўлены Беларускай студыяй тэлебачання па п'есе Ё. Вандэлоо «Тыздзень капітанаў», а на сцэне Гомельскага незалежнага тэатра ішоў спектакль па п'есе Ф. Кромелінка «Ты, ты, ты», аб чым паведамляецца ў артыкуле Л. Наўменавай «Усё, як у жыцці» (Нар. воля. 1998. 13 студз.).

Як адзначалася раней, з падзеннем «жалезнага занавесу» міждзяржаўныя адносіны выйшлі на дыпламатычны ўзровень. У Бельгіі адчынілася пасольства Беларусі. Пашыраюцца грамадскія і навуковыя кантакты паміж Беларуссю і Бельгіяй. Беларускія газеты друкуюць інтэрв'ю з бельгійскімі вучонымі, якія прыязджаюць да нас. Так, прафесар П. Вене ў «Навінах АНБ» (1995. 3 лістап.) дае інтэрв'ю пра навуковы праект INTAS, «Вестник фонда фундаментальных исследований» (1997. № 2) друкуе выступленне праф. Д. Гоулда на Міжнародным семінары ў Мінску на гэтую ж тэму. Бельгійскія вучоныя і педагогі Ф. Дэсар, Х. Хальсберг, А. Гадар удзельнічалі ў Мінскім лінгвістычным універсітэце ў Міжнароднай канферэнцыі

«Беларусь – Бельгія: дыялог культур», матэрыялы якой выйшлі асобнай кнігай у 1998 г. Прафесар В. Віле і прафесар К. Цітгат з брусельскага Інстытута Erasmus гутараць з журналістам газ. «Аргументы и факты» (1994. № 45) пра дапамогу Мінскаму лінгвістычнаму універсітэту, студэнты якога праходзяць стажыроўку ў Бельгіі, а да нас прывязджаюць бельгійскія студэнты. У артыкуле У. Бандарэнкі «Андрей, Чернобыль... — с французским проносом» (Рэспубліка. 2000. 30 снеж.) распавядаецца пра стажыроўку ў Гомельскім універсітэце студэнткі-русісткі Жулі Канціно. «Народная воля» (1998. 22 кастр.) друкуе інтэрв'ю Ірыны Крэнь з доктарам права Марысам Масанжам дэ Каломбам пра гуманітарную дапамогу Беларусі і інтэрв'ю Г. Маціошынай са Стэфам Горысам, дэпутатам Бельгійскага парламента і Савета Еўропы, пра сучаснае палітычнае становішча Беларусі (2001. 6 лют.). У Антверпене ў Інстытуце трапічнай медыцыны вядзе гутарку аб СНІДзе з доктарам Бобам Каленбюндэрсам Г. Маціошына (Нар. воля. 2000. 31 сак.), а ў Бруселі В. Мяшкоў размаўляе аб сюрпрызах надвор'я з супрацоўнікам Каралеўскага метэаралагічнага інстытута Люкам Дэбантрыдзерам (Совет. Белоруссия. 1999. 17 авг.).

Цяпер і «простыя» беларусы маюць магчымасць пабачыць Бельгію сваімі вачыма, якая прываблівае нас незвычайнай, не тыповай для Беларусі архітэктурай, высокай бытавой культурай і культурай увогуле. Таму ў выніку шматлікіх вандровак з'яўляюцца разнастайныя краязнаўчыя артыкулы пра Бельгію. Газета «Туризм и отдых» (1996. 20 июня) прываблівае сваіх чытачоў у Бельгію артыкулам М. Жыўлюк «Под звон мечей» пра горад Буён. Пра першую газавую атаку ў горадзе Іпр пад час Першай сусветнай вайны расказваюць газеты «Навіны» (1999. 6 жн.) і «Хроника» (1999. № 4). У горадзе Лювене ў той жа час немцамі была знішчана ўнікальная бібліятэка, заснаваная ў XV ст. (Книга и мы. 1998. 29 мая – 5 июня). Пра звычай жыхароў і архітэктuru фламандскіх гарадоў Бруге і Сінт-Ніклаас — у артыкулах М. Лук'янава «Омары для старины Жюля» (Вечер. Минск. 2000. 19 июня) і А. Сяднёва «Чтобы не сломалась статуя, нужно поломать голову» (Вечер. Брест. 1997. 1 янв.). Пра невялікі гарадок Бэнш у Валоніі, дзе знаходзіцца Міжнародны музей карнавалу і масак, піша Т. Кухаронак, якая была там на навуковай канферэнцыі (Мастацтва. 1997. № 7). Пра сярэдневяковага кнігадрукара з горада Анверпена Крыстофа Плантэна мы чытаем у артыкуле дырэктара Музея Плантэна — Марэціуса Франсіна дэ Нава (Книга и мы. 1995. № 11). Аўтар гэтых радкоў наведваў вышэйназваны музей мінулым летам, а таксама пабачыў гарады Брусель, Антверпен, Бруге, Цюрнхэйт, Брасхаат. Бельгія — краіна прыгожых старажытных гарадоў, утульных дамоў, зялёных лугоў, цудоўных кветак і гасцінных людзей, якія любяць сваю радзіму.

Пашырэнне культурных, навуковых, міждзяржаўных сувязяў выклікала неабходнасць стварэння Таварыства «Беларусь – Бельгія», дзейнасць якога спрыяе двухбаковым гуманітарным кантактам, аб чым сведчаць

Удзельнікі Міжнароднага «круглага стала» «Беларуска-бельгійскае грамадска-культурнае ўзаемадзеянне». У цэнтры Таццяна Махнач, Марыс Масанж дэ Каломб, Вадзім Салееў

шматлікія публікацыі. Гартаючы старонкі беларускіх газет і часопісаў на працягу ста гадоў, можна ўявіць цэласную карціну развіцця грамадска-культурных дачыненняў паміж Беларуссю і Бельгіяй. Спадзяюся, што дадзены культуралагічны агляд даў магчымасць зрабіць гэта.

Владимир Макаров (Минск)

О ФРАНКОЯЗЫЧНОЙ БЕЛЬГИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ: ПО СОКРОВИЩАМ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ БЕЛАРУСИ

Людям свойственно подводить итоги прожитого и пережитого. Тем более за такие периоды, как столетие. Уходит старое поколение, и, словно опасаясь, что в круговерти новых забот и перспектив многое из накопленного культурного богатства может безвозвратно исчезнуть, оно стремится закрепить в летописи века особо важные проблемы. Не этим ли объясняется, например, то, что в начале третьего тысячелетия вновь обострился вопрос о культурных ценностях, которые во время войны были утрачены законными владельцами и в результате, по разным причинам и при разных обстоятельствах, оказались в других странах Европы или за океаном. Конечно, мировое сообщество не раз обращалось к проблеме реституции перемещенных культурных ценностей, выразив свою позицию в многочисленных документах международного значения, но все это как бы застывало в дипломатических формулах или в отвлеченных юридических констатациях. А если за прошедшие полвека какие-либо крупные акты реституции действительно имели место, то это происходило пусть и при торжестве справедливости, но совсем не в силу авторитета международных конвенций. Так, после войны французским властям удалось обнаружить в Германии и возратить на родину большое количество произведений искусства, главным образом картин, конфискованных немцами во время оккупации Франции. Возвращение Дрезденской галереи было осуществлено на основании межгосударственного соглашения, но трудно допустить, что здесь не проявился особый характер политических и идеологических отношений между Советским Союзом и тогдашней ГДР.

Иными словами, указанная деятельность не получила подлинно международного размаха, она ограничивалась, как правило, отдельными актами, имевшими скорее символический смысл, вроде возвращения какой-либо культурной реликвии во время официального визита высокого гостя. За всем этим

скрывается порой нежелание расстаться с трофейными приобретениями. Такие проявления национального эгоизма хорошо известны. Давно уже Греция требует вернуть ей скульптуры Парфенона, вывезенные еще в 20-е гг. XIX в. на основании сомнительной сделки и хранящиеся ныне в Британском музее. В иных случаях чужие культурные ценности скрываются в тайных хранилищах и архивах, в запасниках государственных музеев. Трудно вообразить, сколько таких сокровищ растеклось по частным коллекциям во всем мире.

Нам все это хорошо известно из собственного горького опыта, особенно в связи со Второй мировой войной, когда большая часть белорусских музеев, библиотек, архивов была разграблена, многие реликвии нашей культуры были вывезены и до сих пор находятся за рубежами Беларуси. Мы даже не знаем, сколько культурных ценностей в действительности было потеряно в годы войны — каталогизировано из них не более 5 процентов¹. Некоторые из них, возвращенные из Германии, оказались в России или на Украине.

Думается, рано или поздно можно договориться с ближним зарубежьем о том, чтобы вернуть, например, из Киева наиболее ценную часть библиотеки Хрептовичей. Или из Саратовского художественного музея — замечательные полотна авангардистов, вывезенные когда-то из Витебска, или скорининские реликвии — первопечатные книги, тем более что в России они имеются в большом количестве экземпляров. Скорее всего мы не слишком настойчиво стучались туда, и те, от кого зависит решение, может быть, даже не знают о наших проблемах.

Но добиваясь возвращения того, что находится в чужом владении и по праву должно принадлежать нам, не следует забывать, что, как показывает жизнь, на такие требования редко откликаются. Причина того вряд ли кроется в отсутствии соответствующей юридической базы. На самом деле такая база, более чем достаточная, имеется благодаря многочисленным конвенциям, призывам, декларациям ООН, ЮНЕСКО. Под такими документами, кстати, есть и наши подписи. Чтобы по-настоящему сдвинуть эту проблему с места, необходимо проявить и добрую волю. Примеры такого поведения, к счастью, были. Что бы ни говорили о мотивах передачи Советским Союзом Дрезденской галереи тогдашней ГДР, в послевоенной истории это остается, пожалуй, уникальным по масштабам и значению актом реституции чужих культурных ценностей.

Хорошо, конечно, могут возразить, играть в благородство, если тебе это ничего не стоит. Ведь Беларусь не могла бы показать равновеликого

---

¹ Мальдзіс А. Практыка вяртання культурных каштоўнасцей у Беларусі: еўрапейская норма ці выключэнне з правіл? // Рэстытуцыя культурных каштоўнасцей: Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі, якая адбылася ў Мінску пад эгідай UNESCO 19–20 чэрвеня 1997 г. Мн., 1997. С. 238.

примера — у нас нет ни золота Шлимана, ни, очевидно, архивов из Нидерландов или Бельгии. Но у нас с послевоенного времени тоже оказалось богатство — пусть другой природы, но тем не менее особой культурной ценности. Это книги, которые в первые послевоенные месяцы поступили к нам из Германии.

В Национальной библиотеке Беларуси, а также в других учреждениях Минска, например, в Государственном лингвистическом университете, хранится большое количество книг, изданных в странах Западной Европы и отмеченных особой судьбой. Они попали к нам путями войны и до сих пор несут на себе — в прямом и переносном смысле — печать того времени. Начиная с 1941 г., после разгрома и оккупации многих стран в Европе, немецкие службы осуществили массовую реквизицию культурных ценностей, включая книжные собрания, у лиц, которые предпочли эмиграцию или были репрессированы оккупационными властями. Это были политические деятели, иногда очень высокого уровня, люди делового и финансового мира, представители творческой интеллигенции. Среди них было немало лиц еврейской национальности. Гонениям подвергались и многие организации, прежде всего политические. С еще большим размахом эта политика проводилась на Востоке, в частности, в Польше, а позже, с началом войны против Советского Союза, на территории Беларуси, Украины, России и Прибалтийских республик. Отобранные ценности вывозились в Германию. Книги концентрировались в нескольких хранилищах. Здесь же оказались и библиотеки, конфискованные нацистами в самой Германии. По-видимому, лишь небольшая часть этих книг была рассортирована и распределена по новым адресам. С окончанием войны книги из хранилищ, расположенных на занятой нашими войсками территории, были транспортированы в Советский Союз. Уже в 1945 г. часть из них оказалась в Беларуси. Среди них были и такие, которые вернулись в родные места. Но многие книги прибыли к нам с чужой «пропиской».

Во многих случаях легко определяются владельцы личных библиотек — по экслибрисам, выполненным от руки посвящениям можно утверждать, что у нас находится какая-то часть домашних библиотек Ж. Рейнака, Л. Блюма, Ж. Манделя, А. Бернштейна, М. Монда, Л. Пьер-Кена, Л. Леви, Б. Суварина, И. Рубинштейн и многих других представителей политического и творческого мира Франции.

Довольно много в Национальной библиотеке Беларуси и книг бельгийского происхождения, главным образом на французском языке. Как правило, они легко идентифицируются, так как многие из них выпущены за 2–3 десятилетия до Второй мировой войны бельгийскими издательствами — брассельскими или провинциальными, чаще всего льежскими. Иногда на них обнаруживаются и более конкретные признаки — библиотечные печати. Но особенно интересны книги с дарственными авторскими надписями, обращенными к бельгийским государственным или культурным деятелям.

Неся на себе приметы времени, они часто свидетельствуют о драматических событиях и приобретают таким образом некий символический смысл: ведь эти книги пострадали, как пострадали многие тысячи людей, которые по политическим, расовым или другим соображениям считались врагами рейха. Среди таких людей оказались и многие из тех, кого лишили прав, имущества, заставили искать спасения в других странах и, может быть, лишили жизни и кто более шестидесяти лет спустя напомнил о себе столь необычным образом.

Назовем прежде всего имя Поля ван Зеланда, занимавшего ключевые посты в довоенном и послевоенном правительстве Бельгии. Некоторая часть его библиотеки оказалась у нас, в Минске. На одной подаренной ему книге можно прочитать авторскую надпись: «Г-ну Полю ван Зеланду, премьер-министру, с уважением де Грюбен» (книга вышла в 1937 г. и посвящена экономической политике Германии). Автографы примерно такого же содержания обнаруживаются на книгах О. Лусвера («Колониальная проблема с международной точки зрения», 1936), Л. Моро («Баланс акционерных обществ», 1934), А. Дидье де Ру («В порыве туч», без даты) и в несколько более личной тональности — на книге М. ван Бевеланда «Побег»: «Моему дорогому великому брату Полю Зеланду. 15 сентября 1936 г.». Некоторые книги свидетельствуют о международном признании деятельности П. ван Зеланда. Так, английский политик Д. Дэвис, известный, в частности, как один из основателей Лиги Наций, пишет на своей книге «Проблема XX века: Исследование международных отношений»: «Его превосходительству г-ну ван Зеланду, премьер-министру Бельгии, в знак высокой оценки его заслуг в деле Справедливости и Мира. 17 апреля 1936 г.». На посвященной У. Черчиллю книге «У пропасти» Дэвис снова подчеркивает: «...г-ну ван Зеланду в знак признания его больших заслуг перед Лигой [Наций]. 24 октября 1936 г.». А вот и французские автографы: «Г-ну ван Зеланду, премьер-министру Бельгии, эти несколько страниц, посвященных роли бельгийского правительства во время войны, от одного француза с почтением. Париж, 16 июня 1936 г.» (А. Шатель. «Упущенный мир: Переговоры в 1917 г.». Париж, 1936); или: «Господину Президенту ван Зеланду с выражением почтения» (Р. Оше. Управляемая экономика: Соглашения и соглашения. Париж, 1936), а также надпись аналогичного характера на книге Э. Жиро «Исполнительная власть в демократиях Европы и Америки» (Париж, 1938). Наконец, как любопытный документ истории Франции и франко-бельгийских отношений — автограф наследника французского престола, жившего тогда изгнанником в Бельгии: «Господину министру ван Зеланду. Генрих. Граф Парижский. 1937 г.», на книге, изданной в том же году в Париже с курьезным, при сопоставлении с именем автора, названием «Пролетариат».

Эмиль Вандервельде — еще одна видная политическая фигура Бельгии первой половины XX в. Один из руководителей Рабочей партии страны,

а также II Интернационала, он был некоторое время министром иностранных дел. Есть основания полагать, что и из его личной библиотеки к нам попали книги. Об этом свидетельствует, в частности, адресованная ему дарственная надпись французского писателя А. Шамсона на книге «Год побежденных» (1934).

Особо следует сказать о книгах из библиотеки Фридриха Адлера, австрийского социал-демократа и секретаря II Интернационала, жившего с 1935 г. в Бельгии до момента оккупации страны немцами. Симптоматичны имена авторов и характер дарственных надписей на книгах. Среди них мы видим книгу «Иисус» (1927) — «Фрицу Адлеру с глубоким уважением. Анри Барбюс», а также работу Б. Николаевского «Азеф: История предательства» (1932) с автографом на немецком языке — «Глубокоуважаемому товарищу Фрицу Адлеру в знак дружбы от Б. Николаевского, Берлин. 10 мая 1932 г.». На книге Ф. Энгельса «Происхождение семьи, частной собственности и государства», опубликованной в 1931 г. в Париже на французском языке, читаем автограф переводчика: «Моему дорогому Фридриху Адлеру как свидетельство духовного единства и сердечной дружбы. Браке. 10 марта 1934 г.».

Естественно возникает вопрос о книгах из публичных библиотек, а также из библиотек, принадлежавших различным организациям и учреждениям Бельгии. В отношении некоторых других стран подобный вопрос не вызывает трудности: такие книги узнаются по библиотечным штампам, эклибрисам и даже по листкам регистрации выдачи книг. География подобных фактов показательна: Беларусь (Библиотека мужской гимназии в Могилеве); Нидерланды (Французский институт в Амстердаме); Греция (Библиотека еврейской общины в Салониках). Количественно выделяются французские библиотеки: Теософское общество Франции, Кружок офицеров, Библиотека литовских евреев им. Я. Рудмана, а также Украинская библиотека им. С. Петлюры. Вместе с широко известной Русской библиотекой им. И. С. Тургенева в Париже отметим Русскую библиотеку им. Лаврова. Австрия представлена Библиотекой трудящихся в Бригиттену.

Судя по этому перечню, можно заключить, что в общем и в своем отношении к библиотекам массового пользования немецкие оккупационные власти руководствовались теми же мотивами, что и в отношении частных книжных собраний. С той, однако, особенностью, что в западных странах библиотеки государственной принадлежности, т. е. в политическом отношении, так сказать, нейтральные, не подвергались конфискации (в отличие от оккупированных областей Советского Союза, где фактически все библиотеки подвергались разграблению или уничтожению). Во всяком случае, это известный факт — богатейшие коллекции Французской национальной библиотеки или Французской академии в военные годы сохранились полностью, как и библиотеки высших учебных заведений. Тем более обращает на

себя внимание то, что в Бельгии нацисты, очевидно, по-особому обошлись со Школой высших исследований Гента. Иначе было бы трудно объяснить тот факт, что в Минске среди книг бельгийского происхождения нередко обнаруживаются издания с печатью «Ecole des hautes études. Gand. Quai au blé» (например, на книгах таких авторов, как А. Бремон, Ж. Ривьер и т. д.).

Военное лихолетье сказалось не только на судьбе государственных и общественных деятелей Бельгии. Оно разрушило и привычный уклад жизни многих граждан, не связанных с высокой политикой. Такое испытание, в частности, выпало на долю профессора Льежского университета Олимпа Жильбара (Olympe Gilbert). В Словаре бельгийских писателей (1930) о нем всего несколько строчек: «Родился в Льеже в 1874 году. Доктор философии и литературоведения (романская филология), главный редактор газеты «La Meuse» (французское название реки Маас. — *В. М.*). Автор четырехтомного труда «Льеж во время I мировой войны» (1919). Публикуется в бельгийских и французских изданиях». Нам неизвестно, к сожалению, написал ли О. Жильбар о бедствиях Льежа в период оккупации 1940–1944 гг. В этом городе-музее, чудесном центре культуры, много бесценных памятников архитектуры, некоторые из них восходят к X в. Война привела его в состояние разрухи, почти 25 тыс. зданий в нем было уничтожено. В этом море невзгод судьба О. Жильбара осталась бы нам неведомой, если бы не оказавшиеся у нас многочисленные, часто с дарственными надписями, книги из его библиотеки. Как много говорят они об этом человеке, живом подобии родного ему города! Какие нити тянутся от них к знаменитым или неизвестным сегодня авторам, свидетельствуя о времени, в котором они жили вместе с адресатом, о мыслях и чувствах, которые они к нему питали.

Вот сборник стихов «Движущиеся хлеба» (1913) с надписью прославленного автора: «Олимпу Жильбару сердечно Эмиль Верхарн». Или две книги А. Рюйтера, изданные в Париже, «Дамы в саду» (1900) и «Искуситель» (1904). Имя автора памятно, помимо прочего, тем, что А. Рюйтер вместе с А. Жидом стоял у истоков «Нового французского журнала» (1909), стимулировавшего творчество молодых писателей и много сделавшего для развития во Франции издательской деятельности. И книги менее известного у нас, но весьма популярного в Бельгии в конце XIX и начале XX в. писателя Камилла Лемонье. На одной из них («По течению ручья», 1903) автограф: «Олимпу Жильбару, дорогому другу, любимому писателю с сердечным приветом». Много подобных посвящений на книгах других бельгийских авторов, издававшихся в Брюсселе, реже — в Антверпене на французском языке, — В. Жилля, Э. Глезенера, Ж. Грофье, М. Кюнеля и др.

Многие автографы говорят нам о тесных связях Бельгии и Франции, что естественно, если учитывать историческую, культурную и во многом языковую общность обеих стран. У О. Жильбара, очевидно, были тесные

отношения со многими видными парижскими писателями. К началу XX в. относятся подаренные ему с теплыми посвящениями книги Ж. Лоррена — «Принцессы Слоновой кости и упоения» (1902) и «Господин де Бугрелон» (1903). На книгах Ф. де Миомандра читаем: «Олимпу Жильбару как воспоминание о восхитительных и незабываемых часах, которыми мы ему обязаны, с самым дружеским чувством» (на книге «Хижина Любви, или Возвращение дяди Арсена», 1919) и «Олимпу Жильбару в память о прекрасной праздничной ночи, дружески» (на книге «Эти господинчики», 1922). Поль Фор (1872–1960) не часто упоминается среди писателей, оставивших яркий след в литературе. Но в свое время это была примечательная личность. В период, когда в культуре Франции набирали силу разного рода модернистские течения, ему удалось сохранить в своем творчестве вкус к народной поэтической традиции, к устоям простой жизни в сельской местности и в нешумных уголках Парижа. Удостоенный почетного звания «принца поэтов», он привлек к себе внимание также исканиями в театральном искусстве, прежде всего в области исторической драмы. Судя по его автографам, П. Фор на протяжении многих лет поддерживал дружеские творческие связи с О. Жильбаром. На сборнике «Французских баллад» (1913) можно прочесть: «Олимпу Жильбару в знак искреннего уважения и с наилучшими пожеланиями Поль Фор». Между прочим, столь популярная у нас лет 25 тому назад песня «Если бы парни всей земли...» чуть ли не цитирует балладу «Хоровод» («La Ronde») из этого сборника.

Можно привести немало других фактов, свидетельствующих о тесных контактах О. Жильбара с литературным миром Бельгии и Франции, но главное, что ощущается в книгах из его библиотеки, это дыхание его любимой Валлонии. Перед нами встает образ человека, живущего заботами своего края, хранящего его историю и культуру. К нему, коллеге, наставнику или покровителю, спешат авторы только что вышедших книг с надеждой на поддержку и выражением симпатии или благодарности. На сборнике рассказов-миниатюр, иллюстрированных изящными гравюрами С. Доннея, читаем посвящение: «Старому другу Олимпу Жильбару с любовью Шарль Дельшевальери. 16 апреля 1914 г.». А вот из Парижа автор пишет на томике стихов: «Олимпу Жильбару, Советнику по Просвещению, человеку творчества, этот скромный дар от молодого валлонца. Лео-Вальжос. 20.02.25 г.». С подобными посвящениями обращаются к О. Жильбару авторы вышедших в льежских издательствах работ по экономическим проблемам (Л. Дешен), поэтесса Э. Ламботт, исследователь валлонской живописи Ж. Босман и др. Несколько поэтических сборников Н. Рюэ, изданных в период 20–30-х гг. XX в., привлекает внимание тонким лиризмом, гармонией слова и чувства. И конечно, характером посвящений: «Г-ну Олимпу Жильбару, валлонцу, просвещенному и тонкому писателю в память о прекрасном празднике 7 мая 1927 г.» («Цветущий откос»). Или на другом сборнике:

Анна Гадар (у цэнтры) з выкладчыцай Мінскага лінгвістычнага ўніверсітэта Алай Раманоўскай і прафесарам гэтага ўніверсітэта Уладзімірам Макаравым. 1991 г.

«Г-ну Олимпу Жильбару, другу писателей и художников в знак уважения и преданности».

Бельгийские книги оказались у нас в силу трагических обстоятельств войны. В 1945 г. их можно было считать военными трофеями — ведь их обнаружили на территории только что поверженного врага, нанесшего нашей стране невосполнимые потери, в том числе в области культуры. Наши библиотеки были уничтожены, разграблены, сожжены. Это сотни и сотни тысяч книг. Многие из них — и очень ценные — до сих пор покоятся в чужих хранилищах или частных собраниях ². Нам о них ничего неизвестно. И все же не следует исходить из ложного в данном случае принципа «око за око». Настало время принять решение о дальнейшей судьбе находящихся у нас чужих книг. Книги должны вернуться на родину, туда, откуда они были вырваны грубой силой. Таким образом мы можем облегчить возвращение домой и наших, еще скитающихся на чужбине миллионов книг и других культурных ценностей.

---

² Рошчына Т. Роздум пра тое, як канкрэтна здзейсніць рэстытуцыю каштоўнасцей // Вяртанне-2. Мн., 1994. С. 188.

Галина Сенило (Минск)

РЕЦЕПЦИЯ БИБЛЕЙСКОЙ ПРИТЧИ О ГРЕХОПАДЕНИИ В НИДЕРЛАНДСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ XVII в.

Каждая национальная культура в тот или иной период переживает свой небывалый взлет, свой «золотой век». Для исторических Нидерландов, в состав которых входила и нынешняя Бельгия, этот «золотой век» пришелся на XVII в., один из самых драматических в европейской истории. Пожалуй, именно Нидерланды первыми открывают новую страницу европейской истории и культуры — Новое время (условной точкой его отсчета стала Нидерландская буржуазная революция). Маленькие Нидерланды пережили всё — трагические потрясения борьбы за независимость, горечь рабства и радость свободы, стабильность первой буржуазной республики — Голландии (или Республики Соединенных провинций), противостояние провинциалистов и унитаристов, острые религиозные конфликты между арминианами и гомаристами и универсализм духа, стоящего выше догматики любой конфессии. Именно в Нидерландах XVII в. соседствуют как необычайный социальный и исторический оптимизм и уверенность в неограниченных возможностях человека, так и катастрофичность мышления, ощущение трагизма, зыбкости, иррациональности действительности, порой совершенно ускользающей из-под власти человека.

Вероятно, в силу такой особой духовной и социокультурной ситуации Нидерланды стали родиной многих новых и определяющих тенденций в области философии, искусства, литературы. Так, не случайно здесь на новом витке возрождается стоицизм и создается настольная книга неостойков — трактат Юста Липсия «О постоянстве» («De Constantia», 1584). Сам же неостоицизм дает мощный стимул становлению маньеризма и барокко. Одновременно, в силу большого удельного веса рациональных элементов в духовной жизни (особенно в Голландии), столь же рано претерпевает становление и классицизм. Наряду с Италией, в Нидерландах раньше всего обозначаются новые тенденции в искусстве и литературе, а достижения последней

до сих пор недооценены по-настоящему. Следует напомнить, что нидерландский «золотой век» — не только великая живопись (П.-П. Рубенс и Рембрандт Харменс ван Рейн, Ф. Хальс и А. Ван Дейк, Ян Вермеер Делфтский и «малые» голландцы), не только великая наука (Х. Хёйгенс, или Гюйгенс, А. Левенгук, Я. Сваммердам, Г. Гроций), не только высокая философская мысль (У. Акоста и Б. Спиноза), но и великая литература: Г. А. Бредеро и С. Костер, Мейденский кружок во главе с П.-К. Хофтом и К. Хёйгенс, «гентский соловей» Д. Хейнсий и исполненный невероятной творческой мощи Й. ван ден Вондел, самый универсальный из художников слова, писавших по-нидерландски, и один из самых великих поэтов и драматургов XVII в. «По поводу Вондела то и дело возникает вопрос, почему живопись Нидерландов известна всем, а литература — нет», — с горечью констатирует Н. Балашов¹. Действительно, этот своего рода «предрассудок» в отношении к нидерландской литературе необходимо преодолеть, она должна занять достойное место и в вузовских филологических курсах, и в сознании широкого читателя.

Думается, не в последнюю очередь успехи и открытия данной литературы были обусловлены новым открытием и прочтением Библии, особенно ветхозаветных текстов, осознанием Библии как своего рода метатекста последующей культуры — текста, порождающего новые тексты. При этом, конечно, важны были старые средневековые традиции мистерий, школьной драмы. Затем, в эпоху Реформации, последовали неоднократные попытки изложить библейские сюжеты языком Теренция и Плавта. Огромный импульс для нового прочтения Библии дали Мартин Лютер и Эразм Роттердамский. Протестантизм по-настоящему открывает значимость для современной литературы и театра ветхозаветных сюжетов и образов, предлагает их новое прочтение. На авансцене литературы не только впервые появляются в качестве заглавных героев Иеффай, Самсон, Давид, Соломон и другие персонажи Ветхого Завета, но подвергаются переосмыслению и те образы, к которым охотно обращался средневековый мир: Адам, Ева, Каин, Авель, Ной — персонажи первозданного, еще допотопного мира. Особенно пристальный интерес XVII в. проявляет к сюжету о грехопадении, повествующем о первом опыте добра и зла и начале истории как противостояния добра и зла. В Нидерландах это проявляется, пожалуй, раньше и ярче всего — в первую очередь в творчестве Г. Гроция и его ученика и друга Й. ван ден Вондела. Оба они пристально всматривались в «крушение первого мира» («*ondergang der eerste wereld*»), пытаясь осмыслить трагические коллизии современности и прозреть будущее.

Безусловно, сюжет о грехопадении притягивал писателей и мыслителей Нового времени глубиной и неоднозначностью религиозных, этических

---

¹ Балашов Н. И. Вондел в системе западногерманской литературы XVII века // Вондел Й. ван ден. Трагедии. М., 1988. С. 420.

философских смыслов. Короткая библейская притча не только предупреждает о страшной опасности отклонения от пути Божьего, об опасности познания, его трагической двусмысленности, но и несет в себе указание на свободу воли как конституирующее начало, заложенное Творцом в человека. Само грехопадение имеет амбивалентный смысл: с одной стороны, оно открывает человеку собственную слабость и способность порождать зло, с другой — свободу избегать зла, преодолевать его. Более того, из самого «падения» вытекает великая мысль о необходимости духовного восхождения, постоянного морального самосовершенствования человека, собранности и бодрствовании его воли.

Вопрос о свободе воли и предопределении стал центральным для духовной жизни Германии и Нидерландов еще в эпоху Реформации — вылившись в спор между Эразмом Роттердамским и Лютером. В сентябре 1524 г. Эразм опубликовал трактат «О свободе воли», направленный против лютеровской доктрины жесткого предопределения. Согласно ей, человек после грехопадения утратил самую способность к добру. Более того, он не способен самостоятельно усвоить благодать и даже не способен веровать по своей воле. Эразм выступил против этого жесткого детерминизма и высказал мнение, что, отрицая свободу воли, Лютер тем самым отрицает возможность всякого нравственного совершенствования человека. Для великого нидерландского мыслителя это было равнозначно оправданию любого зла, творимого человеком, всякой распущенности и разнузданности. Лютер ответил трактатом с весьма показательным названием — «О рабстве воли», после чего Эразм выпустил трактат «Заступник, или Против зловреднейшего письма Мартина Лютера». Через сто лет эта полемика продолжилась в споре между лейденскими богословами Якобом Арминием и Франком Гомаром, между арминианами и гомаристами, и теперь это стоило крови одной из сторон. Арминиане, умеренные кальвинисты, сторонники «нового богословия» Эразма, подали в провинциальные штаты Голландии «ремонстрацию», где, высказывая свое кредо, заявили, что спасение человека зависит не только от воли Божьей, но и от самого человека. Под влиянием «великого пенсионария» Йоана ван Олденбарневелта провинциальные штаты согласились признать, что в «ремонстрации» арминиан нет ереси. Это решение не устроило «контрремонстрантов». Глава унитаристов статхаудер Мауриц Оранский обвинил Олденбарневелта в государственной измене, и тот был обезглавлен, а одного из духовных лидеров «ремонстрантов», Гуто Гроция, приговорили к пожизненному заключению. Учение «ремонстрантов» было осуждено как ересь, более двухсот проповедников лишили сана, а восемьдесят из них подверглись изгнанию.

Драматические события 1619 г., переломные для всего хода истории Нидерландов, еще раз подтвердили, что это не только страна свободомыслия, но и религиозной нетерпимости, и очень сильно повлияли на духовное самоопределение и творчество Вондела. Отзвуки трагических перипетий

слышатся в его великой трилогии «Люцифер», «Адам в изгнании», «Ной». Но еще раньше, в преддверии ожесточенных споров, был написан «Адам изгнанный» Г. Гроция, послуживший для Вондела определенной моделью и точкой опоры в дальнейших поисках.

Хейг де Грот, он же Гуго Гроций (Hugo Grotius, 1583–1645), родом из Делфта, сын Яна де Грота, члена Делфтского городского совета, затем бургомистра, а с 1594 г. — куратора Лейденского университета, был воистину homo universalis: юрист, дипломат, политик, историк, филолог-классик, поэт и драматург. Наделенный уникальным даром, он уже восьми лет от роду легко писал латинские стихи, кроме того, знал древнегреческий, древнееврейский, восточноарамейский, арабский, французский, немецкий, возможно — английский. В одиннадцать лет Гроций уже учился на факультете литературы Лейденского университета, в восемнадцать — написал на латыни стихотворную трагедию «Adamus Exul» («Адам изгнанный», 1601). Как поэт и драматург Гроций менее всего оценен в истории литературы, в то время как при его жизни его сочинения издавались многократно: так, сборник «Poemata» вышел в 1670 г. пятым изданием. Особое впечатление произвел на современников «Адам изгнанный», который заставил их гордиться собственной культурой. В частности, Иоганн Мейрсиус писал: «И в мирных занятиях, и в тяжелых трудах Марса белги равны грекам и римлянам. Однако в области духовной нерешительные попытки состязаться с ними до сих пор не заслуживали безусловного одобрения и тем более не приводили к победе: до сих пор никто не дерзал встать на трагические котурны, и только в этом белги терпели поражение. Но — наконец-то! — благодаря сочинению Гроция превосходство достигнуто, и ныне Греция — уступила, и уступила Авсония»². Кроме того, Гроций написал трагедии «Христос-страстотерпец» и «Софомпанеас» (об Иосифе при египетском дворе), переведенную Вонделом на нидерландский язык.

И все же именно «Адам изгнанный», демонстрирующий тончайшее знание латыни и античного стихосложения, всех видов античной строфики, и глубокое знание библейского текста весьма симптоматично открывает литературу Нового времени, задавая тон последующим философским размышлениям и духовным поискам. В предисловии к трагедии Гроций писал: «Я беру первый драматический эпизод Священного Писания — катастрофу, т. е. падение человека и переход его из состояния невинного и блаженного в нынешнее жалкое, и трактую множество философских вопросов, в особенности метафизические (о Боге, ангелах и душах); помимо этого — физические (о творении мира), этические (по разным поводам, как у всех авторов трагедий), географические и иной раз астрономические; а что все это подмосткам отнюдь не чуждо, учит меня пример Еврипида,

---

² Шичалин Ю. А. «Гроций — муж от рождения» («Адам изгнанный» — гуманистическая драма на ветхозаветный сюжет) // Вондел Й. ван ден. Трагедии. С. 481.

Эпихарма и Энния. Так в одно и то же время служил я благочестию, мудрости божественной и человеческой, и поэзии»³. Поэт очень точно отмечает великие возможности, какие дает ему обращение к библейскому сюжету, но в то же время указывает и на опасность такого обращения в век религиозных распрей («по нынешним временам, неосмотрительно трактуя священные темы, можно скорее уязвить большинство, нежели порадовать») и говорит о своем стремлении подняться над конфессиями и выявить общегуманистический смысл знаменитой притчи: «Но я всего более стремился так смирять перо, чтобы не было в написанном ничего, задевающего кого-нибудь из христиан»⁴.

В целом Гроций довольно точно следует тексту трех первых глав книги Бытие. Многие фрагменты представляют собой расширенные за счет энциклопедической эрудиции автора или усиления дидактизма и психологизма поэтические парафразы отдельных библейских стихов — как, например, заключительная речь Бога, написанная трохаическими тетраметрами. Сравним:

«Адаму же сказал: за то, что ты послушал голоса жены твоей и ел от дерева, о котором Я заповедал тебе, сказав: «не ешь от него», проклята земля за тебя; со скорбию будешь питаться от нее во все дни жизни твоей. Терние и волчцы произрастят она тебе; и будешь питаться полевой травой. В поте лица твоего будешь есть хлеб, доколе не возвратишься в землю, из которой ты взят; ибо прах ты, и в прах возвратишься» (*Быт., 3:17–19*).

Ты, Адам, своей подвергнись казни, — ты главой жены,
не слугою быть обязан, долг твой был жену свою
удержать от преступленья разуменьем мужеским,
а не принимать участия в совершенной мерзости;
ты же, мой закон презревший ради женской прелести,
заповедный плод укусом нечестивым осквернил.
Из-за тебя постигнет землю сушь, скуда, бесплодие:
только плевелы, только терновник, только колючки родит сама —
все негодные растения. Ты плодами дикими
утолишь безмерный голод. Хлеб себе в бесчисленных
будешь добывать заботах. По усталым будет течь
членам, от трудов уставшим, пот изнеможения.
Сколько солнца свет ни будет над землею восходить, —
для тебя, страдальца, будут боли новые вставать,
и в конце концов Адама смертный час вернет земле, —
ибо вновь к своим началам тело возвращается —
прах еси, и праху должно обращенным быть во прах.

*(Здесь и далее перевод Ю. А. Шичалина)*⁵

³ Шичалин Ю. А. «Гроций — муж от рождения»... // Вондел Й. ван ден. Трагедии. С. 484.

⁴ Там же.

⁵ Там же. С. 404.

Но многие мотивы все же отсутствуют в библейском тексте (и по определению не могут присутствовать в нем). Так, нет начального монолога Сатаны (как нет, естественно, и самого Сатаны) — монолога, который представляет собой развернутое философское размышление, исполненное дерзости, гордыни и ума. Сатана бросает вызов Богу и его возлюбленному творению: «Так что ж я медлю? — В этот день блистающий //иль с человеком я сравнюсь, иль он со мной»⁶. Следуя Гроцию, с монолога Люцифера начнет свою трагедию Вондел, и точно так же с изображения Сатаны и противоречий, раздирающих его душу, начнет свою поэму «Потерянный рай» Джон Мильтон. Уже у Гроция Сатана предстает как титаническая личность, хоть и противостоящая Богу, но восхищающаяся его высшим созданием — человеком и даже завидующая ему:

Из кости мужа созданную женщину
с немим восторгом мир узрел; Титан младой
не помнил твари из позднее созданных
ее чудесней. Ныне и жена и муж
в саду цветущем наги: стыд отсутствует
у не познавших зла; честна, бесхитростна,
проста их добродетель: благодарными
устами Бога славят; непорочные,
они не знают похоти и дерзостно
смерть презирают; боль и скорбь летеиская,
и страх, который всех скорбей ужаснее, —
их убегают. Доля их насколь с моей
несхожа долей!⁷

Уже у Гроция появляется мотив, гениально затем развитый Мильтоном, — мотив внутреннего раздвоения Сатаны, осознания им добровольно избранного подчинения своей гордыне: «Мчись, Злодейство чуждое, // и ты, пустая Гордость, чьим приказам я, // увы, изведал лихо подчинения»⁸. Далее первый хор напоминает читателю (зрителю) о восстании Сатаны против Бога, о том, как стремительно был ниспровергнут тот, кто прежде блистал в благодатных лучах и кто, воссияв, «эфирную высь от рождения знал. В восточной небес стороне таков Денницы свет...»⁹

Этот намек о сохраняющемся в самом Сатане свете, увы, подчинившемся мраку, будет также развит Мильтоном, демонстрирующим с огромной силой, как свет и мрак переплетаются и борются в душе его героя. И если у Гроция звучит почерпнутое из греческого текста Нового Завета

---

⁶ Гроций Г. Адам изгнанный. С. 341.

⁷ Там же. С. 337.

⁸ Там же. С. 339.

⁹ Там же. С. 342.

определение бывшего статуса Сатаны — Денница (утренняя звезда), то у Вондела впервые появится взятое из латинской Вульгаты имя, повторенное затем и английским поэтом, — Люцифер (несущий свет).

Первый хор говорит также — и это крайне важная для Гроция мысль — о свободе выбора, предоставленной человеку: «И пусть ЧЕЛОВЕК, — он, кого влечет // к себе и порок, и в чистой душе // живущая честь, — пусть он устремит // свой неверный шаг по прямой стезе...»¹⁰. С точки зрения мыслителя и поэта, человек, лишенный свободы воли, — не человек, он не соответствует Божьему замыслу. Устами Ангела он говорит о том, что только человеку из всех земных существ дано разумом осознавать чувства, сознательно подчиняться воле Божьей, быть партнером его в осуществлении великого замысла: «Свидетель славы Божьей, подчиняйся же // Его священной воле, — вот закон Его: // все для тебя Он создал, но тебя — Себе»¹¹. Ангелам дана лишь воля следовать велениям Бога — «то волишь лишь, что волит и свершает Бог...»¹². Здесь нельзя не усмотреть намек на то, что человек — сложнее ангелов, ибо ему дана свобода выбора. Именно из уст Сатаны в его беседе с Евой прозвучит акцентация жесткого предопределения.

Гроций также впервые вводит эпизод (возможно, под влиянием народного «Действа об Адаме») с неудачным искушением Сатаной Адама, придавая в целом статичной пьесе внутренний динамизм, остроту, подчеркивая силу духа человека. Но Адам все-таки уступает Еве, соблазненной Сатаной, — уступает из жалости и любви (этот мотив также разовьют по своему Вондел и Мильтон). Сердце Адама не может не откликнуться на крик Евы: «Судьбу любую мы делить обязаны, // беда ли, счастье ль, — ты не оставляй меня...»¹³. Но когда все свершилось, именно Адам горько и трезво говорит о страшной ошибке, не отделяя себя от Евы: «Закону Высшей Воли предпочли с тобой // мы нашу алчность, благу душ — страсть плотскую, // и Саду — яблоко. [...] Ждет нас горе вечное // и кара скорби: Бога мы оставили, и Бог оставит нас»¹⁴. С огромной поэтической силой в партии хора Гроций передает потрясенное состояние Эдема и человеческих душ, навсегда потерявших первозданную гармонию, но обретших четкое сознание ответственности за каждый свой шаг и жажду совершенствования. Как утешение звучат слова Господа: «... утешение // несу в несчастьях, веру во спасенье дав // святым обетом. И пространство жизни вам // хочу раздвинуть, чтобы человеков род, // который ныне в ваших чреслах весь сокрыт, остался»¹⁵. Наступает прощание с райским садом (этот же

¹⁰ Гроций Г. Адам изгнанный. М., 1998. С. 344.

¹¹ Там же. С. 345.

¹² Там же. С. 347.

¹³ Там же. С. 384.

¹⁴ Там же. С. 392–393.

¹⁵ Там же. С. 404.

мотив увидим в финале трагедии Вондела), чтобы на «пространстве жизни» подтверждать свое достоинство и дорастать до соответствия Божьему замыслу.

Размышления Гроция были продолжены Вонделом, но уже на родном — нидерландском — языке. В девятнадцатилетнем возрасте сын антверпенского шляпника, бежавшего из родного города от религиозных преследований, был принят в знаменитую амстердамскую камеру риториков «Белая лаванда» — в «брабантскую» камеру, объединявшую поэтов, художников, музыкантов, переселившихся с юга. Южан, которых позже стали называть фламандцами, не очень приветливо встречали на севере, в Голландии, но они доказывали, что ими могут гордиться все Нидерланды. Фламандский дух, неукротимый темперамент и голландский рационализм, утонченный интеллектуализм счастливо соединились в Вонделе. Южанин и северянин, протестант, принявший католичество, сплавивший в мощной стихии своей речи классицистически-стройное и страстное, напряженное барочное начала, он воистину оказался универсальным гением Нидерландов. Уже с первых шагов Вондел продемонстрировал свое тяготение к библейским сюжетам: пьеса «Пасха, или Избавление детей израилевых из Египта» (1610) была написана на сюжет библейской книги Исход и говорила не только о спасении по воле Божьей еврейского народа, но и об избавлении Голландии от испанского гнета. По своей форме эта, в авторском определении, «трагикомедия» (ибо финал ее счастливый), соединяла драматическое и очень сильное лирическое начала. Усиливают интерес к Библии и драматизм мышления поэта трагические события 1619 г., потрясшие Вондела: с 1621 г. он не принадлежит ни к одной церковной общине, занимая позицию защитника гонимых армянинов и веротерпимости. Через Библию он стремится пробиться к первоначальному смыслу, подняться над расколом, указать на общее, неделимое наследие единобожия. При этом особенный интерес Вондел испытывает к психологически и драматически разнообразным ветхозаветным сюжетам. Показательно, что написанная им в 1620 г. поэма носит название «Божьи герои Ветхого Завета», а из двадцати четырех оригинальных драм двенадцать базируются на ветхозаветных сюжетах. Именно Вондел совершает титаническую работу адаптации библейских образов и языка Библии на нидерландском.

Общепризнанной вершиной драматургического и поэтического мастерства Вондела является трилогия «Люцифер» (1654), «Адам в изгнании» (1664) и «Ной, или Гибель первого мира» (1667). В образе Люцифера Вондел, предвосхищая Мильтона, провидит черты будущего бунтаря-индивидуалиста, бунт которого несет в себе и ужасное, разрушительное, и нечто позитивное — движущее начало, разрушающее самообольщение, косность, застой (сходной диалектики будет придерживаться и Гёте, создавая образ Мефистофеля). По логике автора, не сам Люцифер является первоначальным

носителем зла: при нем всегда находится и подстрекает его ко все более безумным поступкам «серый кардинал» Вельзевул. В образе Люцифера соединяется великое и отталкивающее, но последнее преобладает. Многие видели в нем намек на статхаудера Вильгельма Оранского Молчаливого, но, как справедливо замечает известный исследователь В. Ошис, «уж скорее в Люцифере можно было бы усмотреть глубоко ненавистного Вонделу Маурица Оранского или черты бесславно павшего в 1650 г. (вместе со статхаудерством как таковым) сына Фредерика Хендрика, статхаудера Вильгельма II»¹⁶. Тем не менее, образ этот несводим ни к какому конкретному прототипу, он, по словам В. Ошиса, «вобрал многие типические качества буржуазного политика: своекорыстие, демагогизм, умение играть на чувствах толпы; склонность к колебаниям, к компромиссу с более сильным противником, мстительность, наконец, лживость и цинизм»¹⁷. Этот же герой, определив, как и Сагана Гроция, очень важную линию последующей европейской литературы, перейдет и в трагедию Вондела об изгнанном из Эдема Адаме.

Трагедия «Адам в изгнании» имеет характерный подзаголовок: «Трагедия всех трагедий». Таким образом, с точки зрения драматурга, «падение» человека, открытие им своей способности отпадать от Бога и тем самым породить зло, становится источником дестабилизации гармоничного мира, сотворенного Всевышним, причиной трагического хода истории (согласно логике Библии, человек так или иначе — но именно иначе! — ступил бы на стезю познания, но он — «и жить торопится, и чувствовать спешит», а потому нарушает Божий завет). Совершенно очевидно, что моделью для Вондела послужила пьеса Гроция (это подчеркнуто в названии), хотя вонделовский «Адам в изгнании» — отнюдь не перевод с латинского «Адама изгнанного», при том что в обеих пьесах очень много параллельных мест. Это своеобразное осмысление вечного сюжета с учетом опыта великого предшественника, духовного учителя и старшего друга. К тому же, перед Вонделом стояла трудная задача: впервые выразить сложную философскую проблематику, связанную с грехопадением, с осмыслением предназначения человека, не средствами ученой латыни, но на живом родном языке. Как и у Гроция, библейская мощь соединяется у него с дыханием античной трагедии, но не в оболочке античных метров, а через чеканную силлабо-тонику (поэт уже взял на вооружение стихотворную реформу Дэниела Хейнсия). В попытке адекватного воплощения стиха Вондела на русском языке (к сожалению, переводы на белорусский отсутствуют) известному переводчику Е. Витковскому помог опыт А. Сумарокова:

---

¹⁶ Ошис В. В. «Трагик хороший»: Творчество Вандела и нидерландская литература XVII века // Вондел Й. ван ден. Трагедии. С. 457–458.

¹⁷ Там же. С. 458.

Ты, Вечный, образу чьему
Являет человек зеркало!
Тебя мы зрили: создал Ты
Из черной глины плоть живую
И удостоил такую
Душою горней чистоты.
Прещедро нам в удел назначен
Свободной воли дар живой:
Вовек бессмертный облик Твой
Не станет в нас ни тускл, ни мрачен.
*(Здесь и далее перевод Е. Витковского)*¹⁸

«Свободной воли дар живой...» Эти слова, произнесенные Адамом, указывают на главный философский «нерв» трагедии, главные ее вопросы: что такое свобода воли? возможен ли человек без этого притягательного, но весьма опасного дара? В предисловии автора мы читаем инвективы против Пелагия, который считал, что человек не обязательно греховен от рождения после грехопадения прародителей, что грех — личное дело каждого человека и каждый может достигнуть блаженства собственными силами. Возможно, такое решение представлялось Вонделу слишком упрощенным, облегченным. Возможно, однако, что это была своеобразная маскировка, ибо в то же время он с большим почтением пишет об Оригене, которого церковь, как и Пелагия, причисляла к еретикам. А именно у Оригена — в его трактате «О началах» — четко сформулирован тезис о свободе воли: «...души управляются свободой произволения и как свое совершенствование, так и свое падение производят силою своей воли»¹⁹. Одно понятно: Вондел верит и в то, что ответ пресловутого грехопадения лежит на всем человечестве, предопределяя его тернистый путь, его бесчисленные падения, и в то, что человек, наделенный свободой воли, способен восходить, осознанно приближаться к Богу, подтверждать свое право на спасение.

В трагедии Вондела более детально разработаны как ангельский, так и демонологический планы. Так, в пьесе выступают три архангела — Гавриил, Рафаил, Михаил (единственные ангелы, упомянутые в библейских текстах по именам, да и то последний — в неканонической Книге Товита). Затем эти же архангелы, вступающие в беседу с первыми людьми и выполняющие важные функции охраны, предостережения, разъяснения Божьего замысла, появятся у Мильтона. Кроме Люцифера у Вондела действуют Асмодей и Велиал, причем соблазняет человека именно последний. В трагедии Вондела нет даже попытки соблазнить Адама, хотя Люцифер считает, что на такой роковой шаг, как вкушение запретного плода, может

¹⁸ Вондел Й. ван ден. Трагедии. С. 125.

¹⁹ Цит. по: Гроций Г. Адам изгнанный. С. 8.

решиться только мужчина. Велиал, как тонкий психолог, решает, с одобрения Асмодея, начать с женщины:

Насильно мужу дать сего плода кусок —
Нелепо и мечтать, — здесь только хитрость впрок.
На сердце мужеско чрез женску половину
Потребно мягко жать. Так лепят воск и глину,
Жар с влагой в ход пустив, — я в том поруку дам,
Что утеряет свой земной венец Адам ²⁰.

В словах Велиала звучит скрытое уважение к Адаму и признание, что просто так совратить его нельзя, а если это и будет падение, то проистекающее из тонкости чувств, данных человеку, из жара его сердца. Симптоматично, что, по замыслу Вондела, действие происходит как раз во время прекрасной свадьбы, назначенной Всевышним, — бракосочетания Адама и Евы в райском саду. Адам (и этот план разработан у Вондела с еще большим психологическим мастерством, нежели у Гроция), не может бросить в беде свою возлюбленную. Он совершенно трезво сознает, какое страшное наказание последует, но находит в себе силы произнести: «Поддай же яблоко. Одна судьба у нас» ²¹. Таким образом, оба драматурга, а Вондел в особенности, говорят о величии Человека как возлюбленного создания Божьего, о том, что и в самом падении проявляется свободная воля человека, при этом в лице Адама — не эгоистическая свобода произвола и гордыни, но свобода любви и самопожертвования.

Трагедия Вондела сложна и противоречива, и в этой сложности — ее воистину барочное великолепие: с одной стороны, предельное смятение и тревога за судьбу человека и человечества, с другой — страстное стремление прозреть надежду. Залог этой надежды — в нетленной красоте сотворенного Богом и данного человеку мира, в великих творческих потенциях самого человека:

Мы плавно движемся вдоль Млечного Пути,
Светило миновав, спешащее взойти
С восточной стороны, на золотой квадриге,
В полуденном венце. Уж недалеки миги,
Когда взойдут лучи от рая на Земли,
В иной, на Небеси, чтоб там превознесли
Блаженны ангелы в неслыханных хоралах
Брак первых из людей, счастливцев небывалых.
Цель наша — видима: прострем теперь крыла,
Уподобляя спуск парению орла... ²²

---

²⁰ Вондел Й. ван ден. Трагедии. С. 149.

²¹ Там же. С. 173.

²² Там же. С. 131.

Возможно, главное, что открыл Вондел в своей трагедии, — то, что перед человеком всегда будет стоять проблема нравственного выбора, что человеку не дано легких путей и облегченных решений, что, уповая на Бога, человек должен неустанно трудиться над собственной душой, исправляя себя и весь мир. Ведь и сам поэт скажет о себе в «Скребнице»: «Неисправимец, я исправить век хочу, // Век, что себя обрек позорному бичу...»²³. Воистину гамлетовская, вполне неисполнимая задача! Но важно, что человек — дерзает, смеет.

Интерпретация сюжета о грехопадении, новое прочтение Библии в творчестве Гроция и Вондела, без преувеличения, оказали огромное воздействие на последующую европейскую литературу. Прямые нити связывают «Адама изгнанного» и «Адама в изгнании» с «Потерянным раем» Мильтона. Ныне известно, что великий английский поэт внимательно читал и Гроция, и Вондела, прекрасно зная латынь и нидерландский (последнее было достаточной редкостью среди англичан в то время). Многие достижения и новаторские прочтения Мильтона понятны только в свете двух предшествующих «Адамов». Мильтон испытал также влияние двух поэм Вондела — «Иоанн Креститель» и «Размышления о Боге и религии» (оно особенно сказывается в «Возвращенном рае»). Опыт Вондела был также чрезвычайно важен для трагедии Мильтона «Самсон-борец», для великого немецкого поэта и драматурга эпохи барокко А. Грифиуса. Опосредованно интерпретация Гроция и Вондела далее оказалась чрезвычайно важной для «Фауста» И.-В. Гёте, для эпохи романтизма («Каин» Д.-Г. Байрона, «Демон» М. Лермонтова и т. д.), равно как и для XX в., пытающегося заново осмыслить трагический путь человечества и прозреть надежду.

---

²³ Вондел Й. ван ден. Трагедии. С. 297.

Святлана Кастрямічова (Мінск)

ЦІЛЬ УЛЕНШПІГЕЛЬ НА МІНСКАЙ СЦЭНЕ

Бельгія... А ці многа мы пра яе ведаем? А пра яе культуру? Мала. Аднак трэба сказаць, што такія імёны, як Марыс Карэм, Шарль дэ Кастэр, Каміль Леманье, Жорж Родэнбах, Марыс Метэрлінк, Эміль Верхарн, у нас вядомыя.

Шарль дэ Кастэр, да прыкладу, з'яўляецца заснавальнікам рэалізму ў сваёй літаратуры. З-пад яго пяра выйшлі раманы «Шлюбная вандроўка», шматлікія вершы, нарысы, «Легенда аб Цілі Уленшпігелі».

Паводле апошняга твора ў 1978 г. у Беларускай тэатры оперы і балета быў пастаўлены аднайменны балет. Мне ўдалося пазнаёміцца з супрацоўніцай гэтага тэатра, якая адказвае за работу з гледачамі, Таццянай Аляксандравай. Яе я і папрасіла расказаць пра спектакль.

Аказалася, што «Ціль Уленшпігелі» карыстаўся вялікай папулярнасцю ў канцы 70-х гг. мінулага стагоддзя. Але ў сярэдзіне 80-х быў выключаны з рэпертуару.

У спектаклі прымалі ўдзел знакамітыя балерыны і балеро. Сярод іх — Віктар Саркісьян, Уладзімір Іваноў, Таццяна Яршова, Людміла Бржазоўская. Іх пластыка была так адточана, што, здавалася, артысты пачалі танцаваць раней, чым гаварыць. Праз іх рухі гледачы без слоў разумелі сюжэт, творчую задуму аўтара.

Сярэдневяковы дух у творы зліваецца з рэнесансным лішчам жыццёвых сіл. Герой народнай кнігі XIV ст. пераносіцца ў XVI ст., гістарычны і сімвалічны час сплятаюцца, прастора тут блізкая да прасторы народнай казкі. Сплятаюцца гісторыя і легенда, трагічнае і камічнае, эпічнае і лірычнае.

Уленшпігелі, галоўны герой, — весялун, які судзіць каралёў, абараняе праўду і свабоду сумлення. Яго жыццё поўніцца трагічнымі падзеямі: бацька Клаас памірае на вогнішчы за свае рэлігійныя перакананні, маці — пасля жудасных пакут. Уленшпігелі павінен расстацца са сваёй каханкай Нэле. А яшчэ — гэты хітрун Філіп II. Ён інсцэнаваў разгром святыні, каб потым пакараць вінаватых, якіх сам жа падахвочваў. І ўсё гэта цудоўна змаглі перадаць артысты балета.

Балет «Ціль Уленшпігель» на мінскай сцэне. 1978 г.

Напэўна, вы запытаеце, чым жа адрозніваўся балет «Ціль Уленшпігель» ад іншых. Вонкава нічым, але была ў ім тая «ізіюмінка», якая выдзяляла яго. Калі Т. Аляксандрава расказвала пра балет, яе вочы гарэлі. У іх была любоў да тых людзей, якія яго ажыццявілі. А калі ёсць такія людзі, балет жыве.

Вокладка беларускага выдання «Тыля Уленшпігеля» ў перакладзе Леанілы Гарэцкай (Чарняўскай)

БЕЛАРУСЫ Ў ЛЮВЕНСКИМ УНІВЕРСІТЭЦЕ

Ірына Дубянецкая (Лювен, Бельгія)

ЛЁВАНСКІ КАТАЛІЦКІ УНІВЕРСІТЭТ: З XX У XXI СТАГОДДЗЕ

Пачну з назвы. Апроч беларусаў, словы «Лёванскі універсітэт» ні ў кога не выклікаюць пытання. Гэта добра вядомая ўстанова з вельмі высокай міжнароднай рэпутацыяй. Сюды едуць студэнты, аспіранты і дактаранты з усяго свету. Для прафесараў быць запрошаным прачытаць курс ці хаця б адну лекцыю ў Лёванскім універсітэце — вялікі гонар. Але для большасці беларусаў гэтая назва нічога не гаворыць. «Ці ты студыюеш у Лювене?» — пытаюцца ў мяне. «Не, — нязменна адказваю я, — у Лёване. У Лювэне я нават ніколі й не была». — «Дык гэта не той універсітэт, дзе вучыліся нашыя беларусы па вайне?» — «Той». — «Дык той жа быў Лювенскі...»

Час патлумачыць, дзе палягае непаразуменне. «Той» універсітэт, што даў прыгулак ды выдатную адукацыю некалькім дзесяткам беларусаў у паваенным часе, таксама быў «Лёванскім», але яны, як, зрэшты, і большасць людзей, называлі яго на французскі лад. Бо тады ў Фламандыі ў сферы адукацыі і афіцыйнае культуры панавала французская мова. Дакладна, як цяпер у Беларусі пануе расійская, а Менск афіцыйна завецца Мінскам. Але напрыканцы 50-х гг. фламандцы адчайна змагаліся за сваё права вучыцца на роднай мове. Нашыя хлопцы ды дзяўчаты, чья культура ды мова сама цярпела то ад палышчызны, то ад расейшчыны, не распазналі ды не падтрымалі нацыянальнага ўздыму ў Фламандыі, і амаль ніводны з іх не зрабіў намагання вывучыць мову народа, сярод якога яны жылі. Калі нават у Беларусі беларусы адаптаваліся да чужога мовы, то што ўжо было чакаць ад тых, чый выбар быў паміж «мужыцкай» нідэрландскай ды «культурнай» французскай. Зрэшты, у адукацыі яны таго выбару й не мелі, як не маюць яго цяпер замежнікі, што прыязджаюць вучыцца ў Беларусь.

Дом беларускіх студэнтаў у Лювене,
Гувер пляс, 19.
1950 г.

Сітуацыя ў Лёване змянілася ў 60-я гг., калі шматлікія пратэсты прафесуры ды студэнцкія вулічныя дэманстрацыі прынеслі свой плён: адукацыя ў Лёванскім універсітэце пачалася па-нідэрландску. А каб задаволіць і тых, што хацелі й надалей трымацца французчыны, у 1968 г. пабудавалі новы універсітэт, Uneversit é Catholique de Louvain, у чыстым полі, за 30 км ад Лёвана. Вось ён-то цяпер і завецца «Лювенскім», ці, дакладней, «Нова-Лювенскім» (Louvain -la-Neuve), а ў Лёване застаўся Лёванскі, адзін з найстарэйшых універсітэтаў свету і першы каталіцкі універсітэт, заснаваны папскім дэкрэтам у 1425 г. Той самы універсітэт, што быў адным з цэнтраў еўрапейскага гуманізму ў XVI ст., дзе чагыры гады працаваў славыты Эразмус з Ротэрдама ды заснаваў тут унікальны Collegium Trillinque для вывучэння трох класічных моваў: габрэйскай, грэцкай ды лаціны.

Вось вам і розніца паміж «Лёванам» і «Лювенам». Лёванскі універсітэт летась адсвяткаваў 575-годдзе, а Лювенскаму — некалькі дзесяцігоддзяў. «Развод па-лёванску» не даўся лёгка. Гэта была не толькі праблема прафесуры — ехаць у Новы Лювен спачатку было небагата ахвочых, — але й, скажам, праблема кнігазбораў. Універсітэцкія бібліятэкі рэзальі пажывому: кнігі з цотнымі каталожнымі нумарамі паехалі ў Лювен, з няцотнымі — засталіся ў Лёване.

Цікава, што Лёванская універсітэцкая бібліятэка, якая складалася стагоддзямі, цалкам ачуняла ад тое «шокатэрапіі». Гэта ўвогуле птушка фенікс. У канцы XVIII ст., калі французы акупавалі Фламандыю, яны зачынілі Лёванскі універсітэт ды раскідалі бібліятэку. Праз тры дзесяцігоддзі універсітэт аднавіўся з новай славаю, і разам з ім хутка аднавіўся кнігазбор. У Першую сусветную вайну, калі нямецкія войскі палілі горад і яго жыхароў,

згарэў і будынак бібліятэкі. 300 000 кніг ды манускрыптаў былі страчаныя назаўсёды. Пасля вайны, з міжнароднай дапамогаю, пабудавалі новую бібліятэку: вялікі неагатыцкі будынак з высокай вежай з гадзіннікам ды званамі ў цэнтры Лёвана, які мясцовыя жыхары чамусьці ахрысцілі «Крамлём». Але нядоўга красаваў і ён. Як пачалася Другая сусветная вайна, Лёван разам са сваёй навіюткай бібліятэкай ізноў патрапіў пад бамбаванні. З 900 000 кніг уратавалі толькі 15 000. Па вайне адрэстаўравалі будынак бібліятэкі, і паўстаў з попелу фенікс. На сёння універсітэцкая бібліятэка складаецца з Цэнтральнае бібліятэкі («Крамля») ды 23-х факультэцкіх. Агульная калекцыя складае 4 млн. 200 тыс. кніжнага фонду ды 14 500 часопісаў.

Бібліятэка тэалагічнага факультэта, на якім я ў асноўным і займаюся, — гэта сапраўдны цэнтр факультэцкага навуковага жыцця: усе выкладчыкі маюць тут свае невялікія офісы, дзе могуць працаваць ды прымаць студэнтаў у пазакласны час (большасць дактарантаў таксама маюць невялікія пакойчыкі ў бібліятэцы), тут адбываецца практычная работа над шматлікімі навуковымі праектамі факультэта (у адным з іх, Сэптуагінтангельскім слоўніку, бяру ўдзел і я); тут днююць і начуюць усе студэнты, што абкладаюць свае сталы горами кніг, блукаюць па Інтэрнеце на бібліятэчных камп'ютэрах у пошуках патрэбнай інфармацыі або капіруюць свае тэксты на ксераксах, каб працаваць над імі дома.

Гэтая бібліятэка пацярпела ад усіх бамбёжак ды дзялёжак, бадай, найбольш, але й акрыяла наймацней: цяпер у ёй захоўваюцца 980 000 адзінак, з іх 560 000 тамоў XX ст., 260 000 — XIX, 150 000 выданняў — ад XVI да XVIII ст., 1350 постінкунабулаў, г. зн. старадрукаў, выдадзеных пасля 1501 г. (да гэтай катэгорыі належаць, да прыкладу, кнігі Скарыны), 402 сапраўдныя інкунабулы — друкаванай прадукцыі ад вынаходніцтва Гутэнберга да канца XV ст., ды 590 манускрыптаў. Маецца на ўвазе, што ўсе старыя выданні захоўваюцца асобна, у адмысловых вільготна-тэмпературных умовах ды падалей ад прагных да ведаў студэнтаў і даследчыкаў з усяго свету. Аднак некаторыя з кніг XVI–XVII стст. стаяць спакойна на паліцы ў бібліятэчным офісе аднаго прафесара-«старазапаветніка», і гэты офіс ніколі не зачыняецца. Аднак нават больш, як сваёй калекцыяй даўніны, складальнікі бібліятэкі ганарацца зборам перыядычных выданняў, які ўключае 1100 найменняў сучаснай перыёдыкі ды 6560 часопісаў, што спынілі сваё існаванне. Усе выданні прысвечаныя пытанням багаслоўя, біблістыкі, рэлігіязнаўства ды сумежных дысцыплін. Беларускіх выданняў сярод іх няма.

Дадзеныя пра ўсе бібліятэчныя калекцыі Лёванскага універсітэта злучаны ў адзіную камп'ютэрную сістэму, звязаную таксама з большасцю бібліятэк Бельгіі. Па гэтай сістэме можна замовіць кнігі, якіх няма ў сваёй бібліятэцы. Акрамя таго, усю інфармацыю можна знайсці ў Інтэрнеце. Я, прыкладам, даведваюся бібліяграфічныя дадзеныя патрэбных мне выданняў, а таксама іхныя каталожныя нумары ды месца на бібліятэчных паліцах, не пакідаючы свайго пакоя. Бо я живу ў адным з універсітэцкіх

Яго змінэнцыя кардынал Тысеран асвечвае Дом беларускіх студэнтаў у Лювене. 25 сакавіка 1952 г.

студэнцкіх дамоў, а яны ўсе падключаныя да Інтэрнета. Уваход у Інтэрнет бясплатны, сядзі там хоць цэлы дзень.

Наогул, электронная сувязь адыгрывае вельмі важную ролю ва універсітэцкім жыцці. Кожны выкладчык і кожны студэнт маюць свае персанальныя электронныя адрасы. Уся інфармацыя пра змены ў раскладзе, пра цікавыя лекцыі ці імпрэзы або афіцыйныя напаміны здаць справаздачы для стыпендыяльнай камісіі рассылаюцца па электроннай пошце. Той, хто рэдка правярае сваю электронную скрыню, рызыкуе прапусціць самае важнае. Студэнты са сваімі выкладчыкамі таксама кантактуюць праз электронную сувязь, бо гэта найхутчэйшы ды найтаннейшы спосаб камунікацыі. На некаторых занятках ужыванне электроннай сувязі ставіцца ўмоваю. Напрыклад, кожны студэнт мусіць пасля лекцыі ці семінара напісаць свае разважанні ды заўвагі па тэме прамінулых заняткаў ды выслаць іх выкладчыку, а той, у сваю чаргу, збірае усе допісы разам ды высылае кожнаму з удзельнікаў курса. У выніку ўсе ведаюць думку кожнага, і наступныя заняткі пачынаюцца з абмеркаванняў ды спрэчак паводле прачытанага. А да іспыту выкладчык мае поўную карціну таго, наколькі кожны студэнт зразу меў ды творча засвоіў матэрыял.

Іспыты звычайна адбываюцца адзін раз на год, прычым кожны студэнт сам выбірае час, ці ў чэрвені, ці ў верасні. Іспытаў набіраецца шмат, 10–15, а ўся сесія цягнецца не даўжэй як два тыдні. Каб крыху аблегчыць жыццё, дазваляецца здаць не больш як тры іспыты — паводле выбару — у час велікодных вакацый. Аднакі ставяцца па 20-бальнай шкале. 10 — гэта мінімальны «прахадны» бал. Год лічыцца паспяховым, калі сярэдні бал не

менш за 10 і калі пры гэтым «завалены» не больш як адзін прадмет. Вынікі года абвешчаюцца на гэтак званай пракламацыі — агульным сходзе, дзе дэкан факультэта абнародвае поспехі кожнага студэнта. Агульны вынік ацэньваецца, як і амаль ва ўсім свеце, па сярэднявечнай універсітэцкай сістэме, з ужываннем традыцыйных лацінскіх тэрмінаў: *sum fructu* («з плёнам», гэта найменшы станючы вынік; студэнты жартам называюць яго *sum banana*), *sum laude* («з пахвалай», гэта мінімальны вынік, каб мець магчымасць працягваць вучобу на вышэйшым узроўні, бо з *sum fructu* цябе проста не прымуць).

Навучальны год пачынаецца, як і паўтысячагоддзя таму, з урачыстай працэсіі ўсяе прафесуры па горадзе. Усе апранутыя ў чорныя аksamітныя манты, аздобленыя адным з сямі колераў «вольных мастацтваў». Цяпер факультэтаў амаль удвая больш, але колераў па-ранейшаму сем. Працэсія ідзе ад галоўнага будынка універсітэта да цэнтральнае лёванскае царквы св. Пятра. Там да яе далучаюцца студэнты ды месцічы, і ўсе разам бяруць удзел ва ўрачыстай імшы ў гонар новага акадэмічнага года.

13 факультэтаў Лёванскага універсітэта падзяляюцца на тры групы: гуманітарных, біямедычных ды дакладных навук, кожная кіруецца сваім праэктарам. Ва універсітэце функцыянуе больш за 60 акадэмічных праграм, з іх чацвёрты цалкам ангельскамоўныя (тэалогія, рэлігійныя штудыі, філасофія і кананічнае права), але на кожным факультэце ёсць свае магчымасці для замежных студэнтаў. Асабліва папулярная міжнародная праграма «Эразмус». Гэта праграма абмену студэнтаў паміж універсітэтамі розных краін дзеля пашырэння кругагляду ды ўзаемнага ўзбагачэння. Звычайна студэнты едуць па «Эразмусе» ў іншы універсітэт на адзін-два семестры.

А ангельскамоўных праграм для тых, хто вучыцца дзеля атрымання навуковых ступеняў, ва універсітэце каля 40. Навуковая актыўнасць тут наогул надзвычайная. Штогод абараняецца каля 260 доктарскіх дысертацый, з іх чвэрць — замежнымі кандыдатамі. Прыкладна 300 даследчыцкіх груп працуюць над самымі рознымі праектамі ва ўсіх галінах сучасных ведаў. Больш за дзве тысячы публікацый штогод у міжнародных навуковых выданнях. Акрамя таго, універсітэт мае свае філіі па ўсёй Бельгіі й за ейнымі межамі. Толькі мой факультэт мае дзве філіі ў Вялікабрытаніі ды адну ў Парыжы.

Працэдура прыёму студэнтаў тут вельмі простая. Дастаткова мець дыплом аб сярэдняй адукацыі. Уступных іспытаў няма. Выключэнне — медыкі ды архітэктары. Ніякіх нерваў, ніякіх пошукаў пратэццыі ці абходных шляхоў. Няздатныя да вучобы адсейваюцца пасля года заняткаў, калі яны безнадзейна завалілі сесію. Плата за адукацыю адна з самых нізкіх ў свеце, 18 000 бельгійскіх франкаў (гэта недзе 450 долараў) на год. Прытым багата студэнтаў атрымліваюць стыпендыі. Такая палітыка мае на мэце заахвочваць моладзь да здабыцця вышэйшай адукацыі. Плён гэтых намаганняў відавочны: фламандцы — адзін з самых адукаваных

народаў у сучасным свеце. Адна маленькая дэталёў: практычна кожны фламандзец свабодна гаворыць на некалькіх замежных мовах. Я сустрэкала людзей, якія ведаюць шэсць-сем моваў, і яны зусім не лінгвісты, проста атмасфера спрыяе. Вось вам і «мужычая» нацыя, як пра іх колісь казалі французы. З нацыянальнай сітуацыі, гістарычна нічым не лепшай за беларускую, Фламандыя не толькі выкараскалася, не толькі заняла «свой пачэсны пасад між народамі», але й сталася сталіцай Еўрапейскае Супольнасці. Ёсць пра што падумаць беларусам. Галоўная выснова: усё магчыма, не трэба толькі сябе аплакваць і ні на кога спадзявацца, а проста ведаць, чаго хочаш, ды працаваць разам у абраным кірунку.

Марыя Міцкевіч (Мінск)

БЕЛАРУСКІЯ СТУДЭНТЫ Ў ЛЮВЕНСКІМ УНІВЕРСІТЭЦЕ

Лювенскі каталіцкі ўніверсітэт — самы старэйшы ўніверсітэт Бельгіі. Датай яго заснавання лічыцца 1425 г., калі брабанцкі князь Ян IV, які збанкрутаваў у час вайсковых дзеянняў, для таго, каб вярнуць гораду багацце і славу, звярнуўся да папы Марціна V за дазвалам на школу — *studium generale*. У сваёй просьбе князь падкрэсліваў зручнасць мясцовасці і дабрату жыхароў горада, а таксама наяўнасць адпаведнага будынка для школы. Гэты гістарычны будынак з’яўляўся адміністрацыйным цэнтрам універсітэта нават у XX ст. Праз пяць гадоў пасля заснавання агульнай школы папа Яўген IV адчыніў тут багаслоўскі факультэт, які прынес універсітэту найбольшую славу. Сярод яго прафесараў былі Адрыян Флёрэнс (пазней папа Адрыян VI), Эразм Рагэрдамскі, іншыя вядомыя вучоныя. У XIX ст. Лювенскі ўніверсітэт стаў міжнародным цэнтрам філасофіі і неатамізму. У 1888–1889 гг. тут пры дапамозе кардынала Д. Мерсье быў заснаваны Вышэйшы інстытут філасофіі (школа Фамы Аквінскага), з 1894 г. выдаваўся навуковы часопіс «*Revue Neoscholastique*». Універсітэт праславілі не толькі філосафы і багасловы: шырока вядомы, напрыклад, картограф, складальнік дакладных атласаў Меркатар, анагаміст А. Везалій, фізік Ж. Леметр і інш.

На працягу існавання Лювэнскі ўніверсітэт перажыў нямала і цяжкіх часоў. У канцы XVIII ст., у час Французкай рэвалюцыі і шматлікіх войнаў, ён быў зачынены і толькі з нараджэннем сучаснай бельгійскай дзяржавы, у 1831 г., адноўлены — перш у горадзе Мехелен, а адтуль перанесены зноў у Лювен. У час абодвух сусветных войнаў былі знішчаны багатыя ўніверсітэцкія кнігазборы і частка архіваў.

Спачатку адзінай мовай універсітэта была лацінская, пасля французская. Толькі ў 1920 г. пачалі чытаць лекцыі і на фламандскай мове. У 1946 г. пад адной адміністрацыяй паўсталі дзве паралельныя секцыі універсітэта — французская і фламандская, а з 1970 г. існуюць два аўтаномныя ўніверсітэты — французскі і фламандскі.

З'езд Цэнтралі беларускіх студэнцкіх арганізацый (на чужыне). 1948 г.

Першым беларусам, які скончыў вышэйшыя студыі ў Лювенскім універсітэце з тытулам доктара філасофіі, быў, як адзначаў айцец Часлаў Сіповіч, айцец архімандрыт Фабіян Абрантовіч, вядомы рэлігійны і культурны дзеяч, адзін з ідэолагаў і заснавальнікаў беларускага хрысціянскага руху XX ст.

Ён нарадзіўся ў 1884 г. на Навагрудчыне. Скончыў Духоўную каталіцкую семінарыю (1906) і Духоўную акадэмію (1909) у Пецярбургу. У час вучобы ў акадэміі пасвечаны ў святары. Выкладаў Закон Божы ў навучальных установах Пецярбурга. У 1912 г. атрымаў дазвол на выезд у Бельгію на працяг студыяў у Лювенскім універсітэце. У лістах з Лювена Ф. Абрантовіч адзначаў не толькі высокі ўзровень ведаў выкладчыкаў універсітэта, але таксама глыбіню і неардынарнасць навуковых праграм, выказваў задавальненне знаходжаннем у Лювене і жаданне застацца там даўжэй. Пасля атрымання ступені доктара філасофіі Ф. Абрантовіч вярнуўся ў Пецярбург, дзе атрымаў пасаду прафесара Духоўнай каталіцкай семінарыі. Айцец Фабіян быў актыўным удзельнікам руху беларускага рэлігійнага і культурнага адраджэння, адным з заснавальнікаў нацыянальна-рэлігійнай арганізацыі «Хрысціянская дэмакратычная злучнасць», арганізатарам правядзення ў Мінску з'езда беларускіх каталіцкіх святароў. Сябраваў з Браніславам Эпімахам-Шыпілам, Янкам Купалам, друкаваўся ў беларускіх перыядычных рэлігійных выданнях «Крыніца», «Chryscijanskaja Dumka». З 1918 г. працаваў рэктарам і выкладчыкам створанай пры падтрымцы біскупа С. Лазінскага Мінскай каталіцкай духоўнай семінарыі. З 1926 г. — у ордэне айцоў-марыянаў у Друі. У 1928 г. Ф. Абрантовіч быў накіраваны Апостальскім пасадам ў Харбін, дзе ўзначаліў каталіцкую місію ўсходняга абраду для

расійскай эміграцыі. На працягу дзесяці гадоў работы ў Харбіне айцец Фабіян здолеў аформіць епархію, пабудаваць царкву, заснаваць гімназію з інтэрнатам для хлопцаў, Дом марыянаў, выдаваць часопіс «Католический вестник» (з 1931 г.). У 1938 г. архімандрыт Фабіян выехаў з Харбіна ў Рым для ўдзелу ў Генеральнай капітуле айцоў-марыянаў. З Рыма а. Фабіян паехаў у Польшчу, дзе яго заспела вайна. У верасні 1939 г. Ф. Абрантовіч быў арыштаваны савецкімі органамі бяспекі, некалькі гадоў правёў у зняволенні, дзе і скончыў сваё жыццё.

Асаблівае значэнне для беларусаў меў Лювенскі універсітэт пасля Другой сусветнай вайны, калі значная колькасць беларускай моладзі апынулася на тэрыторыі Германіі. Пасля капітуляцыі акупацыйныя ўлады дазвалялі тут прадстаўнікам іншых краін арганізоўваць свае нацыянальныя камітэты. У акупацыйных зонах з 1945 г. дзейнічала і інтэрнацыянальная арганізацыя — УНППА (UNRRA — United Nations Relief and Rehabilitation Administration), якая правяла рэгістрацыю чужынцаў і пачала арганізоўваць для іх ДП-лагеры. Яны арганізоўваліся па нацыянальным прынцыпе, а шматнацыянальныя лагеры складаліся з нацыянальных частак. У ДП-лагерах арганізоўваліся дзіцячыя садкі, пачатковыя і сярэднія школы, розныя курсы і гурткі, паўставалі нацыянальныя арганізацыі і выдавецкія суполкі.

Адной з самых знакамітых навучальных устаноў Амерыканскай зоны Германіі была Беларуская гімназія імя Янкі Купалы (заснавана 22 снежня 1945 г. у Рэгенсбургу). Роля гэтай гімназіі вельмі вялікая як у атрыманні сярэдняй адукацыі тых, хто не паспеў скончыць школу на Бацькаўшчыне, так і ў выхаванні свядомай беларускай моладзі. «Вучні тае школы, — адзначаў Ян Максіюк ў кнізе, прысвечанай гэтай гімназіі, — на ўсё сваё жыццё засталіся беларусамі незалежна ад таго, куды пасля кінуў іх лёс, і засталіся таксама патрыётамі Бацькаўшчыны»¹. У гімназіі вучыліся Вітаўт Кіпель, Зора Савёнак, Янка Жучка, Павел Урбан, Янка Запруднік і іншыя вядомыя дзеячы беларускай эміграцыі, лёс якіх быў затым звязаны з Лювенскім універсітэтам.

Лагерныя школы і гімназіі далі магчымасць беларускім дзецям прадоўжыць перапыненую вайной сярэднюю адукацыю і працягваць яе затым у навучальных установах Заходняй Еўропы, Амерыкі, Аўстраліі. У той час для моладзі іншых нацыянальнасцяў у Германіі намаганнямі Міжнароднага студэнцкага аб'яднання быў створаны Універсітэт УНППА ў Мюнхене, дзе існавала восем факультэтаў. Вышэйшую адукацыю таксама магчыма было атрымаць у нямецкіх вышэйшых навучальных установах, Украінскім тэхнічна-гаспадарчым інстытуце.

Неўзабаве беларускія студэнты пачалі збірацца ў нацыянальныя арганізацыі. У 1945 г. быў праведзены першы сход беларускіх студэнтаў у Мюнхене

¹ Максіюк Я. Беларуская гімназія імя Янкі Купалы ў Заходняй Нямеччыне. Нью-Йорк; Беласток, 1994. С. 111.

Выступленне танцавальнага гуртка студэнтаў-беларусаў Лювенскага ўніверсітэта ў Боне (Германія). 1954 г.

і створана Беларускае студэнцкае згуртаванне. У 1945–1948 гг. паўсталі беларускія студэнцкія згуртаванні ў Марбургу, Рэгенсбургу, Карлсруэ, Фрайбургу, Цюбінгене. У 1946 г. была створана Цэнтраля беларускіх студэнцкіх арганізацый на чужыне (ЦБСА), галоўнай мэтай якой стала абарона правоў беларускіх студэнтаў, фінансавая дапамога пры паступленні ва ўніверсітэты, каардынацыя студэнцкага руху. Першым старшынёй ЦБСА абралі Барыса Рагулю, студэнта медыцынскага факультэта ў Марбургу. Але ў сувязі з закрыццём Універсітэта УНРРА ў Мюнхене і грашовай рэформай у Германіі перад студэнтамі паўстала цяжкае заданне — шукаць стыпендыі, работы, іншыя магчымасці для вучобы.

Лювенскі ўніверсітэт у той час, як адзначалася ў часопісе «Божым шляхам»², з'яўляўся не толькі выдатным культурным асяродкам Еўропы, але і паважным міжнародным цэнтрам, дзе здабывалі асвету студэнты 45-ці нацыянальнасцяў, якія складалі амаль чацвёртую частку насельніцтва горада. Працавалі факультэты палітычных і сацыяльных навук, гісторыі, гісторыі мастацтва, псіхалогіі, права, медыцынскі, аграрнамічны, хімічны, інжынерных навук, геалагічны і інш. Для замежных студэнтаў айцец Жардэн утрымліваў міжнародны Студэнцкі дом, дзе за некалькі гадзін працы магчыма было атрымаць пакой і харчаванне.

Весткі пра Лювенскі ўніверсітэт дайшлі да беларускай моладзі ў Германіі ад Міколы Абрамчыка. Барыс Рагуля быў пасланы ў Лювен, каб здабыць месцы для беларускіх студэнтаў, вырашыць арганізацыйныя пытанні.

² Божым шляхам. 1949. № 1–2. С. 15.

Пры дапамозе старшыні Саюза беларусаў Бельгіі Уладзіслава Рыжага-Рыскага і біскупа Баляслава Слосканса справу вырашылі паспяхова, і беларускія студэнты атрымалі магчымасць вучыцца ў Лювенскім універсітэце. Для апекі над беларускімі студэнтамі ў 1949 г. у Бельгіі быў створаны Беларуска-бельгійскі камітэт, які ўзначальваў прафесар універсітэта В. Дэні. Сакратаром камітэта быў пляменнік прэзідэнта Бельгійскага парламента айцец Роберт Кавэлярт, які стаў сапраўдным сябрам і апекуном беларускіх студэнтаў.

У кастрычніку 1949 г. у Студэнцкім доме ў Лювене прайшоў трэці Агульны з'езд беларускіх студэнцкіх арганізацый, у рабоце якога ўдзельнічалі прадстаўнікі беларускіх студэнцкіх згуртаванняў Англіі, Бельгіі, Германіі, Францыі і нават Аргенціны. На парадку дня стаялі справаздача старшыні ўправы Цэнтралі беларускіх студэнцкіх арганізацый, выбары новага кіраўніцтва. Па прапанове большасці сяброў была прынята пастанова замяніць ЦБС на ЦБАА (Цэнтралія беларускіх акадэмічных арганізацый). У склад новага кіраўніцтва былі выбраны старшыня — Б. Рагуля, намеснік — А. Смашчок, сакратар — М. Жылік, рэфэрэнты — Цвірка, Вінніцкі, Набагез, старшыня стыпендыяльнага фонду — Часлаў Сіповіч, скарбнік — А. Надсан. У прыёме з нагоды з'езда прынялі ўдзел біскуп Б. Слосканс, рэктар Лювенскага універсітэта ван Ваенберг.

«У Лювене расла і мацнела беларуская студэнцкая група, — пісаў У. Немановіч ў артыкуле «На службе мастацтва і ідэі». — Разам з ростам пашыраецца і поле дзейнасці. Студэнты пераймаюць кіраўніцтва рабочай арганізацыі. На універсітэцкім форуме зачытваюцца інфармацыйныя рэфэраты, ладзяцца ўрачыстыя акадэміі з нагоды нацыянальных святаў. І вось тут штураз больш пачынае адчувацца патрэба адпаведнага рэпрэзентавання беларускай песні і танца. Добрая воля ёсць, не стае толькі дырыгента. А што, каб запрасіць сюды кампазітара Равенскага? — паўстае думка. Праўда, спецыяльнымі матэрыяльнымі магчымасцямі пахваліцца нельга. Але колькі студэнтаў прыязджала сюды, не маючы яшчэ стыпендыі? Салідарнасць выручала заўсёды»³.

Урад ЦБАА прапанаваў кампазітару пераезд у Лювен. Айцец Р. Кавэлярт дапамог вырашыць усе фармальнасці з бельгійскім урадам для прыезду М. Равенскага. Улетку 1950 г., перад пачаткам новага акадэмічнага года, маэстра ўжо перабраўся ў Лювен.

«Не паспелі яшчэ з'ехацца ўсе студэнты, — пісаў У. Немановіч, — а ансамбль пачаў сваю працу. Вялікага выбару не было: 30 асобаў. Некаторыя з іх спявалі пад рукой сп. Равенскага яшчэ ў Нямеччыне. Але былі і такія, што не спявалі нідзе і ніколі, хіба што сабе пад носам у хвіліны добрага настрою. Не трэба дзівіцца, што яны вельмі скептычна аднесліся да сваёй новай кар'еры. Але спадар Равенскі быў няўмольны. [...] Няўтомная праца, якую не адзін лічыў блізу безнадзейнай, пачала даваць свае вынікі. [...]

³ Наперад! № 25. С. 21.

Паралельна з хорам вивучаліся й танцы. І ўжо за тры месяцы працы ансамбль даваў свой першы канцэрт у Лювене. Пасля заканчэння праграмы рэктар прыйшоў асабіста прывітаць кампазітара, кажучы, што ён ужо больш за дваццаць гадоў не чуў падобнага хору...»⁴

Ансамбль беларускай студэнцкай групы ў Лювене часта выязджаў у розныя гарады Бельгіі, Францыі, Германіі з выступленнямі. У красавіку 1951 г. у Льежы адбыўся міжнародны канцэрт «Скарбы еўрапейскага фальклору», на якім ансамбль пад кіраўніцтвам М. Равенскага быў адзначаны як адзін з лепшых. 10 лютага 1952 г. калектыў паспяхова выступіў у Бруселі. Вялікім дасягненнем М. Равенскага стаў запіс грамафонных плітак беларускага студэнцкага хору.

Вясной 1951 г. чатыры беларускія студэнты закончылі студыі ва ўніверсітэце, а ў верасні пяць: Аўген Смаршчок — псіхалогію, Зоя Смаршчок — фармацыю, У. Набагез, Ю. Лыслоў і М. Жылік — медыцыну. На месца закончыўшых студыі прыехалі новыя студэнты з Англіі (6) і Бельгіі (1). На пачатку новага навучальнага 1951/52 г. тут быў 31 студэнт. Моладзь прымала актыўны ўдзел у грамадскім жыцці. У Саюзе беларусаў Бельгіі працавалі В. Кіпель, Вітаўт Рамук, А. Смаршчок, П. Урбан і інш. А. Смаршчок акрамя сваіх студыяў займаўся арганізацыяй душпапярства праслаўных беларусаў у Бельгіі. Як паведамлялася ў часопісе «Божым шляхам»⁵, беларускія студэнты ў Лювенскім універсітэце карысталіся вялікай пашанай і даверам, нават старшынёй Міжнароднага студэнцкага аб'яднання тут быў выбраны беларус. У 1952 г. беларускія студэнты ў Лювене ўрачыста адсвяткавалі ўгодкі 25 Сакавіка. На запросіны Камітэта дапамогі беларускім студэнтам сюды прыехаў кардынал Тысеран з Рыма, які зрабіў інаўгурацыю новага Беларускага студэнцкага дома. З гэтага часу беларускія студэнты афіцыйна мелі свой дом, у якім маглі жыць усе разам і які самі адрамантавалі да гэтага ўрачыстага дня.

Увосень 1952 г. пачаўся новы навучальны год. Забурліла жыццё і ў Беларускаму студэнцкім доме. З агульнага ліку беларусаў, што былі запісаны ў папярэднім навучальным годзе (33) пакінулі студыі 2, паспяхова здалі іспыты 24, 7 чалавек (ці інакш 22,58%) «праваліліся». На месца выехаўшых прыбылі ўжо новыя студэнты: з Англіі — 3, з Францыі — 1. Калі прааналізаваць сітуацыю, то трэба адзначыць, што першыя два гады студыяў былі самыя цяжкія, бо ўніверсітэт быў перапоўнены і звычайна на першым годзе «зразалі» 50–70%. Таксама трэба сказаць, што беларускія студэнты былі доўгі час адарваныя ад навукі. Ім даводзілася цяжкай фізічнай працай зарабляць на штодзённы хлеб. Адной з прычын было і няведанне французскай мовы. Студэнты былі таксама загружаны грамадскай працай, але гэтыя прычыны, як адзначалася, амаль не ўплывалі на вынікі іспытаў.

⁴ Наперад! № 25. С. 21.

⁵ Божым шляхам. 1952. № 51. С. 15.

Для прыкладу прывядзём расклад ліку студэнтаў па гадах навучання і факультэтах на 1953/54 н. г. (стан на 12.10.1953):

Назва факультэта	Гады навучання					
	1	2	3	4	5	6
Сацыяльна-палітычных навук	2	5	3			
Гістарычны			2			
Гісторыі мастацтва		1				
Псіхалагічны	1					
Юрыдычны	1					
Гандлёвы	1	2				
Медыцынскі	1				1	1
Агронамічны	1					
Хімічны		1		1		
Геалагічны				1		
Інстытут фізічнага выхавання		1				
Інжынерных навук	1	2				
Школа лабарантак			1			
Электратэхнічны інстытут у Льежы		1				
Разам 32	9	13	6	2	1	1

Сярод студэнтаў былі 3 дзяўчыны і 29 хлопцаў. Студэнты, за выняткам двух, жылі ў Беларускам студэнцкім доме. Узрост большай часткі студэнтаў — ад 25 да 29 гадоў. На 1953/54 н. г. акадэмічным камітэтам было прызначана для беларусаў 29 стыпендый — 2 000 бельгійскіх франкаў у месяц (прыкладна 40 долараў), кожнаму студэнту таксама выплачваліся на рукі мясячна кішэнныя грошы — 200 франкаў. Камітэт дапамогі беларускім студэнтам Лювенскага ўніверсітэта быў зацверджаны Міністэрствам юстыцыі і меў свой статут.

У 1953 г. на чарговым сходзе Беларускага студэнцкага згуртавання старшынёй арганізацыі быў абраны Я. Запруднік. Пасля трохгадовага перапынку аднавіў свой выхад часопіс «дванацаткі» — «Наперад!», бо большая частка сяброў «дванацаткі» прыехала на студыі ў Лювенскі ўніверсітэт. Але ў тым жа 1953 г. беларускія студэнты панеслі і вялікую страту. Пасля хваробы памёр кампазітар і кіраўнік студэнцкага хору М. Равенскі.

У 1953 г. атрымаў ступень магістра па геалогіі В. Кіпель, А. Арэшка скончыў хімічны факультэт і ўзяўся за напісанне доктарскай працы,

а В. Рамук здаў свае апошнія іспыты ў Лювенскім універсітэце і атрымаў ступень доктара медыцыны.

У 1954 г. закончылі студыі шэсьць беларускіх студэнтаў:

1. Леанід Вінніцкі — сацыяльна-палітычных навук са ступенню магістра;
2. Анатоль Занковіч — медыцынскі са ступенню доктара;
3. Янка Запруднік — гістарычны (магістр);
4. Аляксандр Марговіч — сацыяльных і палітычных навук (магістр);
5. Павел Урбан — гістарычны (магістр);
6. Уладзімір Цвірка — сацыяльных і палітычных навук (магістр).

Чатыры апошнія з іх атрымалі доктарскія стыпендыі на працяг студый.

Уладзімір Бакуновіч атрымаў у Лювенскім універсітэце ступень доктара эканоміі, Я. Жучка скончыў політэхнічны факультэт, Міхась Саўка-Міхальскі — факультэт археалогіі і гісторыі мастацтва, В. Кіпель абараніў доктарскую дысертацыю па мінералогіі, Зора Кіпель закончыла хімічны факультэт, Лаўрэн Клыбік — фармацэўтычны факультэт, Васіль Шчэцька — факультэт сацыяльна-палітычных навук і г. д.

Цяпер у Лювенскім універсітэце вучыцца адна беларуска — Ірына Дубянецкая.

Вольга Равенская-Аляксеенка (Мінск)

ЗГАДКІ ПРА МІКОЛУ РАВЕНСКАГА

Калі гаварыць аб маіх уласных успамінах пра Міколу Равенскага, то гэта былі проста некалькі светлых дзіцячых момантаў. Мне было ўсяго чатыры гады, як бацька пакінуў Беларусь. І толькі праз 40 гадоў пасля яго смерці я змагла паехаць у Бельгію, дзе ён пахаваны, каб пакланіцца яго магіле. Усе гэтыя гады я хавала ў глыбіні сваёй памяці тое нямногае, што помніла пра бацьку сама. Згадваецца, як я сядзела на стале, за якім ён працаваў. Гарэла настольная лампа, ён, як заўсёды, пісаў ці чытаў, а я займалася сваімі дзіцячымі справамі. Добра помню, як чаплялася за яго штаніну. Вось і ўсе мае ўспаміны.

Пра Міколу Равенскага я ведаю пераважна з расказаў маці, цёткі, стрыечных сяцёр, з успамінаў людзей, якія былі разам з ім у Германіі, а потым у Бельгіі, дзе і праводзілі яго ў апошні жыццёвы шлях. Мая маці гаворыць пра бацьку: «Золата, а не чалавек. Сведчу, як перад Богам. Не кар’ерыст, не прайдзісвет. Такім заўсёды цяжка. Быў вельмі добры, ніколі нікога не пакрыўдзіў. Чалавек высокай культуры».

Кампазітар Анатоль Багатыроў успамінае: «Равенскі быў сціплы, сумленны. Выдатны знаўца беларускага фальклору, пісаў музыку ў беларускім нацыянальным стылі. У той час добра жылося тым, хто ўступіў у партыю. Равенскі ж быў беспартыйным, таму прабіваўся з цяжкасцю. Ён застаўся ў нашай памяці як таленавіты музыкант, што ўсё сваё жыццё прысвяціў народнай музыцы. Любіў слухаць, збіраў, запісаў і апрацоўваў народныя песні. Глыбокае вывучэнне фальклору, яго гісторыі і разнастайнасці далі яму падставы высока ацаніць духоўную творчасць беларусаў. У мяне захоўваецца неапублікаваная праца Равенскага «Характэрныя асабістасці беларускай народнай песні». Ён там піша: «Надзвычайныя здольнасці беларускага народа наогул, а ў прыватнасці да спеваў і музыкі настолькі вялікія ды багатыя творчасцяй, што ўсё сваё жыццё ён праводзіць у абсалютнай неразлучнасці з песняй». Народную музыку Равенскі палюбіў з дзяцінства і прысвяціў ёй усё сваё жыццё».

Выступленне мужчынскага хору студэнтаў-беларусаў Лювенскага ўніверсітэта пад кіраўніцтвам Міколы Равенскага ў Льежы (Бельгія). 26 сакавіка 1951 г.

Ён успамінаў, як да яго прыйшло сур'ёзнае захапленне народнай песняй. «Гэта адбылося, калі я працаваў дырыжорам царкоўнага хору і настаўнікам спеваў у Навагрудку перад Першай сусветнай вайной: «Аднойчы, — згадваў мне Мікола, — у час жытва я ішоў па дарозе. Хоць сонца было ўжо на заходзе, жнеі яшчэ жалі. Прысеў на прыдарожны камень, чакваючы сваю дзяўчыну. Абапал пералівалася каласамі жыта. Грамадкі жнеяў, параскіданыя па ўсім полі, увіхаліся каля снапоў. Мяне ведалі ўсе, таму, пабачыўшы мяне, найбліжэйшая група жанчын і дзяўчат завяла жніўную песню. Іншыя, далейшыя, адна за адной падхоплівалі яе. Урэшце спявала ўсё поле. Адлегласць між групамі была вялікая, і гукі неяк дзіўна змешваліся між сабою. Да гэтага далучалася рэха. А ўсё разам тварыла неапісальную, цудоўную сімфонію... Жнеі ўжо замоўклі, а рэха яшчэ доўга пералівалася, заміраючы ў далечыні. Не раз у жыцці я ўспамінаў той вечар і тую дзіўную сімфонію». З таго часу ён і зацікавіўся народнай песняй».

Лёс Равенскага быў цяжкім. Незадоўга да Вялікай Айчыннай вайны пачалася новая страшная паласа для свядомай беларускай інтэлігенцыі. Не абмінула яна і бацьку. Ён трапіў у спіс, дзе былі пералічаны людзі, «вінаватыя» перад савецкай уладай. Галоўная яго віна заключалася ў творчым супрацоўніцтве з так званымі «пісьменнікамі-нацдэмамі», у яго дружбе з Уладзімірам Дубоўкам, на вершы якога ён пісаў музычныя творы. У 1938 г. быў арыштаваны родны брат Равенскага Антон, якога праз некалькі месяцаў расстралялі. Па ўсім белым свеце іх было тады толькі двое — блізкіх па духу і па крыві людзей. Ад Равенскага адварочваліся

знаёмыя. Яго выключылі з Саюза кампазітараў, у кансерваторыі яму пакінулі толькі адзін прадмет — гармонію. Меліся яго выселіць з кватэры. Над яго галавой згушчаліся хмары. І, як сведчыць А. Багатыроў, прозвішча Равенскага ўжо было сярод прозвішчаў тых, каго абавязкова арыштавалі б, калі б не пачалася вайна.

Як і на мільёны людзей, ваеннае ліхалецце абрынулася на Равенскага, нібы абвал, і ён вымушаны быў выбіраць свой шлях. Жыццё бацькі ніколі не было простым. Але вайна абяздоліла яго канчаткова: адабрала дзяцей, разлучыла з радзімай. У 1944 г. ён выехаў за мяжу — гэта быў адзіны спосаб застацца ў жывых...

У акупаванай жа Беларусі Равенскі служыў Богу. Ён падаўся ў Чэрвень, дзе ў царкве быў псаломшчыкам, выконваў іншыя абавязкі, потым стаў рэгентам царкоўнага хору. Ён любіў і ведаў царкоўную музыку, сам напісаў многа цудоўных твораў, якія і цяпер гучаць у храмах. Бацька быў веруючым чалавекам. І гэтая вера, любоў да Бога дапамагла яму выстаіць у найцяжэйшых жыццёвых выпрабаваннях. Яго старэйшая дачка, Лёля Равенская, была ў час вайны партызанскай сувязной, блізкай сяброўкай Ісяя Казінца, які з першых дзён акупацыі Мінска стварыў падпольную групу. Пасля катаванняў Казінца павесілі, а Лёлю расстралялі ў двары мінскай турмы. Равенскі ведаў, як яна загінула, і гэты боль застаўся ў яго сэрцы да канца жыцця.

Вось што расказвае аб ад'ездзе Равенскага за мяжу краянаўца, настаўнік па прафесіі Уладзімір Дарагуш з г. Чэрвеня. Хлапчуком ён спяваў у царкоўным хоры, якім у той час Равенскі дырыжыраваў: «Паехаў Мікола Равенскі ў Нямеччыну ў канцы вайны, і добра зрабіў, што паехаў, бо каб застаўся ў Чэрвені, то напаткаў бы яго страшны лёс. У турму забралі б ці без суда і следства расстралялі б, як гэта здарылася з царкоўным старастам, ціхім і добрым чалавекам. Калі горад вызвалілі нашы, нейкі партызанскі інтэндант вывеў яго ў двор і расстраляў. Тое ж самае было б і з Равенскім».

Дзесяць гадоў Равенскі жыў за мяжой, дзе быў добра вядомы сярод беларускай эміграцыі, дзе шырока выконвалася яго музыка. У пасляваенны час у Германіі ў шматлікіх лагерах для перамешчаных асоб ён працягваў сваю творчую працу. У гэты складаны час ён не бяздзейнічаў, не адрокся ад музыкі, як некаторыя іншыя. Найперш ажыў і жыў у ім хормайстар, школьны настаўнік, аднак не «загінуў» і кампазітар. Вянцом усёй яго кампазітарскай творчасці эмігранцкага часу, а можа, і найбольшым помнікам яму наогул, стала патрыятычная малітва «Магутны Божа». Гэты гімн адразу стаўся і застаецца найлепшым увекапомненнем духу і імя ейнага творцы — «Лірніка», як яго называлі тыя, хто быў з ім побач. Малітву тую ведаюць і спяваюць у многіх краінах свету. Я чула яе ў выкананні многіх харавых калектываў, і мне вельмі шкада, што, у асноўным, выконваюць яго так «слёзна», што гэта ўжо не гімн, а нейкая жалёба. А на самой справе аўтар

Жалобная служба ў час пахавання Міколы Равенскага ў Лювене. 1953 г.

тут выказаў павагу Уладару Сусветаў, «вялікіх сонцаў і сэрц малых». Песня сапраўды павінна спявацца як гімн, што стварыўся па загаду сэрца кампазітара. У душы яго тады гучалі мелодыі пакінутай Бацькаўшчыны. Ён жадаў суайчыннікам спору ў працы, веры ў праўду.

У Бельгіі, у Лювене, дзе Равенскі многа працаваў, спяшаўся працаваць, бо ведаў, што часу засталася мала, у яго пачалі праяўляцца сімптомы невылечнай смяротнай хваробы. Прайшла аперацыя, а пасля яе доўгія месяцы лячэння. Работа ў Лювене была нялёгкай: штодзённыя спеўкі, індывідуальныя заняткі, бадай што месячныя гастролі ў розных гарадах Еўропы, творчая праца, падрыхтоўка да друку песеннага зборніка, супрацоўніцтва з Беларускамі інстытутам навукі і мастацтва, дырыжыраванне царкоўным хорам. І гэта — не ўсё пералік яго заняткаў. У яго пакоі гарэла святло далёка ў ноч — да трэцяй, чацвёртай, пятай гадзіны. Трэба было яшчэ столькі зрабіць, а часу заставалася няшмат.

У пачатку пяцідзсятых у друку ўсё часцей з'яўляліся выказванні аб патрэбе наспяваць у эміграцыі беларускія грамафонныя дыскі. Равенскі, разумеючы, што толькі яго ансамбль можа ажыццявіць гэту задуму, з энтузіязмам бярэцца за справу. Выйшаўшы з бальніцы, яшчэ зусім слабы, ён, аднак, не слухаў ніякіх пратэстаў: трэба, маўляў, наспяваць дыскі! Дзесяткі паездак у студыю і назад, доўгія гадзіны наспеўвання — адкуль толькі бралася энергія і сіла волі ў так слабым ужо целе?! Закончыўшы наспеўванне, Равенскі аднойчы прагаварыўся: «Дзякуй Богу, што скончылі! Я не ведаю, ці перажыў бы яшчэ колькі такіх падарожжаў». Дыскі тыя цяпер захоўваюцца ў мяне. Я іх атрымала ад Зоі Смаршчок, калі ездзіла ў Бельгію, каб пабываць на магіле бацькі. Антон Адамовіч у сваіх успамінах піша:

Пахавальны картэж Міколы Равенскага накіроўваецца на могілкі

«У вадну сакавіковую шэрую раніцу сп. Равенскі адыйшоў ад нас — так ціха і скромна, як і жыў. Над яго магілай-курганом вяскоў — урачыста плыў ягоны ж жалобны марш: «Спі пад курганам герояў, Твой мы працягваем шлях».

Я вельмі ўдзячна ўсім тым, хто дапамагае вярнуць імя і спадчыну Равенскага на радзіму: кіраўніцтву Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў, журналістцы Дзіяне Чаркасавай, якая адной з першых сабрала багаты матэрыял пра кампазітара, апублікавала яго ў газеце «Голас Радзімы», музычнаму дырэктару Беларускага радыё Людміле Метаковіч і многім-многім іншым людзям — усіх не пералічыць.

Анатоль Мьяльгуй (Мінск)

КАМПАЗІТАР, ЯКІ ДАЎ БЕЛАРУСАМ ГІМН: МІКОЛУ РАВЕНСКАМУ — 115

Здавалася б, у 115-гадовы юбілей вядомага беларускага кампазітара-эмігранта Міколы Равенскага, які закончыў свой жыццёвы шлях у Бельгіі, чакаць большага, чым з'яўленне грунтоўнага артыкула ў «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі», у наш час не прыходзіцца. Так яно і атрымалася, і за гэта вялікі дзякуй! Таму зноў уся праца па ўшанаванню выдатнага творцы (і да гэтага трэба ўжо прывыкаць) легла на плечы грамадскіх структур і арганізацый, якія выявілі тое, што яны здатны самаарганізавацца ў дасягненні мэтай захавання культурнай спадчыны Беларусі, маюць трывалыя арыенціры і планы ў ажыццяўленні гэтых мэтай.

Рэальным унёскам незалежных беларускіх грамадскіх структур ва ўшанаванне памяці знакамітага аўтара гімна «Магутны Божа» стала выданне суполкай БМАgroup фанаграфічнага Збору твораў Міколы Равенскага у знанай серыі «Беларускі музычны архіў». Так атрымалася, што выданне кампакт-дыска з аднайменнай назвай «Магутны Божа» і яго прэзентацыя ў кінатэатры «Змена» сталіся цэнтральнай падзеяй ва ўрачыстасцях, звязаных з 115-гадовым юбілеем беларускага кампазітара. І ў гэтым маглі пераканацца тыя, хто трапіў на гэтую мемарыяльную імпрэзу, удзельнікамі якой былі дачка М. Равенскага Вольга Равенская-Аляксеенка (на дыску запісаны тры творы М. Равенскага ў выкананні дачкі — «Мой родны кут», «Вясна» на вершы Якуба Коласа і арыя Браніславы з оперы «Браніслава»), аўтар прадмовы да дыска паэт, кінадраматург У. Мароз, спявак і даследчык гісторыі беларускай музыкі Віктар Скарабагатаў (у выкананні сп. Скарабагатава гучала песня М. Равенскага «Менск»), выдаўцы з БМАgroup... Іх успаміны і развагі пра творчую спадчыну М. Равенскага сталі своеасаблівым напамінам пра тое, як ашчадна трэба адносіцца да талента, да творчых пошукаў кампазітараў старой школы. Прыклад такіх узорных адносін да культурных скарбаў беларускага народа дае нам беларуская эміграцыя, дзякуючы

руплівасці якой былі захаваны шмат якія творы, што трапілі на кампакт-дыск «Магутны Божа».

Бадай самым хвалоючым момантам вечарыны памяці М. Равенскага стаў аповед дачкі кампазітара Вольгі Равенскай-Аляксеенка пра тое, як яна выконвала ў хоры пад кіраўніцтвам В. Роўды цудоўныя творы, у тым ліку і гімн «Магутны Божа», і не ведала пра тое, што аўтар гэтых неўміручых твораў — яе бацька. А калі пра гэта даведлася, дык горка плакала, успамінаючы свой і бацькаў цяжкі лёс...

Заслужаны артыст Беларусі Віктар Скарабагатаў звярнуў увагу слухачоў на экуменічную сутнасць духоўнага гімна ўсіх беларусаў «Магутны Божа», які сёння гучыць у храмах усіх хрысціянскіх канфесій у Беларусі. Гэты факт тым больш унікальны, калі ўлічыць, што аўтарства яго належыць яру праваслаўнага паводле веравызнання музыканта.

У праграме Міжнароднага фестывалю духоўнай музыкі «Магутны Божа» гімн Міколы Равенскага пастаянна гучыць у выкананні хораў і спеўных гуртоў з усяго свету. І хутка надыйдзе час, калі стане магчымым выданне асобным дыскам усіх гэтых варыянтаў гімна «Магутны Божа» — столькі цікавых музычных увасабленняў занага твора існуе ў свеце!

Ад выдаўцоў БМАgroup слова бралі журналіст, складальнік дыскаграфіі і бібліяграфіі дыска В. Мартыненка, рэдактар праекта В. Арэшка, кіраўнік БМАgroup В. Супрановіч, якія распавялі пра шлях, што быў пераадолены ад ідэі ўшанавання памяці кампазітара да ажыццяўлення паўна-вартаснага фанаграфічнага выдання, прымеркаванага да 115-й гадавіны з дня нараджэння М. Равенскага.

Лагічным працягам размовы стаў сеанс фільма «Успамін пра Міколу Равенскага» (аўтар сцэнарыя У. Мароз, рэжысёр У. Жданоўскі). Эмацыянальным стрыжнем гэтай стужкі сталі запісы твораў кампазітара і іх выкананне дачкой В. Равенскай-Аляксеенка, а таксама сенсацыйныя ўспаміны пра даваенны перыяд жыцця кампазітара, што пакінулі кампазітар А. Багатыроў і музыказнаўца Б. Смольскі.

А завяршылася мемарыяльная імпрэза агульным выкананнем гімна «Магутны Божа». І прагучала гэтая неўміручая мелодыя не столькі пафаснай старонкай у спланаванай праграме, як яскравым ўвасабленнем павагі да творчасці выдатнага беларускага кампазітара, своеасаблівымі ўводзінамі ў праграму навінкі-дыска.

Сярод жа трох варыянтаў выканання гімна, што запісаны на дыску, асаблівай цікавасцю вылучаецца варыянт у выкананні выдатнага беларускага спевака-эмігранта Пётры Конюха (бас) і казачага хору пад кіраўніцтвам П. Жарава (ЗША). Па-першае, незвычайнымі тэмбравымі афарбоўкамі, своеасаблівымі «эмігранцкімі» інтанацыямі і акцэнтам, а таксама глыбокай настальгічнай прачуласцю паэзіі Н. Арсенневай.

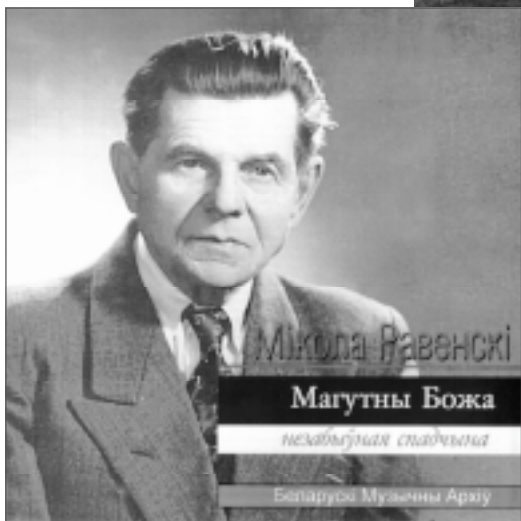
Фальклорнымі матывамі, якімі прасякнута ўся творчасць кампазітара, напоўнена і разгорнутая інструментальная п'еса — вялікая сюіта для

фартэпіяна М. Равенскага. Яе віртуозна і натхнёна выканаў піяніст Ігар Алоўнікаў. Гэты твор сведчыць пра рознабаковасць музычных прыхільнасцяў М. Равенскага і яго жаданне рэалізаваць сябе ў разнастайных музычных формах і жанрах. Таму яго апрацоўкі фальклору можна назваць узорнымі з пункту гледжання захавання і ашчадных адносін да меладычнай асновы народных шэдэўраў. У гэтым сэнсе творчасць кампазітара падаецца ўзорнай для беларускіх кампазітараў сучаснасці, якія сёння шукаюць тое, што называецца нацыянальным музычным генатыпам. Пра шлях кампазітара М. Равенскага ў гэтым пошуку беларускай тоеснасці можа распавесці новы дыск — «Магутны Божа». Слухаем жа ў яго апрацоўцы народныя мелодыі «Дарагая мая староначка», «Ды ўжо сонейка», «А ў полі вярба», гумарыстычнае «Вяселле камара і мухі», танцавальную «Польку Янку» і спрабуем зразумець вытокі феномена стваральніка духоўнага гімна беларусаў «Магутны Божа» Міколы Равенскага.

Помнік беларускаму кампазітару
Міколе Равенскаму на могілках у Лювене.
Скульптар Міхась Наўмовіч

Дыск, выдадзены ў памяць
Міколы Равенскага
Беларускай музычнай
альтэрнатывай у Мінску.
2001 г.

Янка Запруднік (Нью-Ёрк, ЗША)

**СТУДЭНЦКІЯ ГАДЫ Ё БЭЛЬГІІ
(Урыўкі з кнігі «Дванаццатка»,
якую завяршае аўтар) ***

ВЯТРАК ПАМЯЦІ

Круціцца вятрак памяці... Мітусяцца адзін за адным вобразы дзесяцігадовага пэрыяду (1946–1955 гг.): паваенная Нямеччына, старажытнае места Рэгенсбург, баварская вёсачка Міхэльсдорф, гімназія імя Янкі Купалы, пасяля — выезд у Англію, маляўнічая Шатляндзя, вугальныя шахты, выдаваньне часопісу «Наперад!», а далей — студэнцкія гады ў Бэльгіі, гарацае лета ў Рыме, хор кампазытара Равенскага й гастрольныя падарожжы ў Брусэль, Бон, Парыж, Лёндан, наведаньне Злучаных Штатаў і Канады. І нарэшце — дыплём Лювэнскага ўнівэрсытэту, як пуцёўка ў далейшае жыццё, г. зн. на працу ў Беларускай рэдакцыі радыёстанцыі «Вызваленьне» (пазнейшая «Свабода») — спачатку ў Мюнхэне, а пасяля ў Нью-Ёрку. Адным з эпізодаў у гэтым жыццёвым калейдаскопе была Дванаццатка.

Храналогічна тэма Дванаццаткі ляжыць паміж часам, пра які апавядае кніга Яна Максімока «Беларуская гімназія імя Янкі Купалы ў Заходняй Нямеччыне 1945–1950» (1994) і парою, пра якую расказваюць мэмуары др. Барыса Рагулі «Беларускае студэнцтва на чужыне» (1996).

Гісторыя Дванаццаткі — гэта аповяд пра дванаццацёх беларускіх хлапцоў, якія апынуліся без бацькоў у паваеннай Заходняй Нямеччыне. Маючы сярэдняю або няпоўную сярэдняю асьвету, яны ў студзені 1947 года надумаліся ехаць на працу ў Англію — падобна як цяпер маладыя людзі зь Беларусі імкнуцца выехаць куды-небудзь на Запад, адныя ўцякаючы ад перасьледу, другія — у пошуках заробтку. Толькі розніца паміж намі й нашымі сёньняшнімі аднагодкамі была ў тым, што ў нас ня было выбару паміж Бацькаўшчынай і Захадам. У падсавецкую

---

* Па просьбе аўтара пакідаем у публікацыі яго правапіс — тарашкевіцу.

сталінскую Беларусь дарога была зачынена кожнаму з нас, хто не хацеў рызыкаваць сваёй свабодай або й жыццём. А ў выездзе на працу ў Англію, у нашым рамантычным узросьце, мы бачылі магчымасьць ня толькі зарабіць на хлеб, але й на далейшую навуку. Падарожжа за Ля-Манш стала таксама прычынай выдаваньня намі часопісу «Наперад!» (вышла 26 нумароў), дзякуючы якому нам у вялікай меры пашчасьціла трапіць у бэльгійскі ўнівэрсытэт у Лювэне.

На Беларусі сёньня таксама ёсьць свае дванацаткі, дзясяткі, сямёркі, большыя або меншыя групы сяброў і сябровак, якім, можа, будзе цікава й карысна даведацца, як іхныя аднагодкі ў канцы 1940-х – пачатку 1950-х гадоў, у ростані з бацькамі й роднай зямлёй, прабіваліся праз гушчу цяжкасьцяў у новых абставінах, у чужым незнаёмым асяродзьдзі. Гісторыя Дванацаткі, думаецца, можа быць прыкладам таго, як можна дамагчыся ў жыцці асабістай удачы праз адданасьць нацыянальнай ідэі, застаючыся прытым верным хрысьціянскаму завету любіць свайго бліжняга, як самога сябе. Прыклад гэты, як ніколі раней, патрэбен сёньня беларускай моладзі і на чужыне, і на Бацькаўшчыне, дзе беларушчына змагаецца за сваё выжываньне. На Беларусі сёньня нязлычоныя групы моладзі шукаюць сябе самых, шукаюць большага сэнсу ў жыцці, чымся толькі прыстойнае абы-ватальства. Так што гісторыя Дванацаткі — гэта аповяд пра жыццёвы шлях маладых беларусаў у далёкім замежжы ў сярэдзіне мінулага веку для маладых беларусаў XXI стагодзьдзя.

ПАТРЭБА ЖЫЦЦЁВАГА АРЫЕНТЫРУ

Мая тэма звязана таксама з агульным пытаньнем арыентыраў у жыцці, пытаньнем нацыянальнай ідэі як мабілізацыйнага фактару ў асабістым і грамадзкім быцьце, пытаньнем творчай энэргіі. У адным зь вершаў беларускага эміграцыйнага паэта Янкі Юхнаўца ёсьць глыбокі сваім сэнсам вобраз: «Глядзі: амеба раджае новую зямлю і неба». Так, апынуўшыся на эміграцыі ў зруйнаванай вайной Нямецчыне, а пасья — у іншых далёкіх краях, даводзілася тварыць беларускую «зямлю і неба», пачынаючы з самога сябе й напаўняючы яе зместам «паводля вобразу й падабенства» Радзімы. Радзіма была для тварцоў «зямлі і неба» ня толькі прататыпам, але й імпульсам, натхняльніцай і духовым стабілізатарам. У сувязі з гэтым прыгадваюцца гутаркі з Бронем Міркоўскім, маім малодшым калегам па працы ў Беларускай рэдакцыі Радзьё «Свабода» ў Нью-Ёрку. Броня нарадзіўся ў Лідзе, але ў часе паваеннага перасяленьня зь Беларусі ў Польшчу маці зь ім перабралася ў Варшаву. Пасья ён жыў у Парыжы, Мюнхэне; добра валодаў некалькімі мовамі, быў прыемным суразмоўцам. У Броні заўсёды былі нейкія праекты. Адночы, недзе ў канцы 70-х гадоў, ён узяўся ўгаворваць мяне падацца разам у масоны. Заснуем, казаў, беларускую лёжу й зробім нешта карыснае для беларускае справы. Броня беларускай справай

лішне не пераймаўся. З касмапалітычным сьветаглядам, ён больш цікавіўся падзеямі ў Лацінскай Амэрыцы, чымся ў Беларусі, плянаваў канчальна пасяліцца ў Пэру, але ведаў, што для мяне карысьць беларускай справы — гэта важкі аргумэнт. Не выпадала высьмейваць ягоны масонскі пражэкт, і я, аднекваючыся, спасылкаўся на занятасьць. А сам сабе думаў: як добра адчуваць пад сабой цвёрды духовы грунт — мець мэту ў жыцьці й не кідацца ў розныя бакі ў пошуку новых імпульсаў.

Тэма Дванаццаткі для мяне натуральная йшчэ й таму, што яна йдзе ад пачуцьця салідарнасьці з сябрамі, з якімі прайшлі цікавыя маладыя гады. У дачыненні да памёрлых пачуцьцё салідарнасьці перарасло ў маральны абавязак зьберагчы памяць пра іх, расказаць пра іхны ўдзел у нашай калектыўнай адысэі.

Ад часоў Дванаццаткі мінула больш за поўстагодзьдзя. Пэрыяд гэты ў маім жыцьці быў напоўнены падарожжамі й пераездамі, рэалізацый асабістых задумаў, грамадзкай працай ды рознымі бытавымі клопатамі. Пра Дванаццатку думалася проста як пра адзін са шматлікіх калярытных эпізодаў мінуўшчыны. Дый хуткі тэмп жыцьця не пакідаў часу займацца тым, што *было*, калі чалавек увесь праняты тым, што *ёсьць* ды што *будзе*. Зразумела, раней ці пазьней тэма гэтая нарадзілася-б сама сабой, знутры, дзе яна глыбака залягла. Прысьпешылі ейнае нараджэньне штуршкі звонку.

Яшчэ ўлетку 1990 году, вяртаючыся з 3-га сусьветнага кангрэсу славістаў у ангельскім горадзе Гароўгейт, я завітаў у Лёндан пабачыцца са старымі сябрамі ды пагасьціць і папрацаваць у Скарынінцы, Беларускай бібліятэцы імя Францішка Скарыны. Сустрэўся там са знаёмым мне ўжо Аляксандрам Баршчэўскім (паэт Алесь Барскі), загадчыкам катэдры беларускай філялёгіі Варшаўскага ўнівэрсытэту. Баршчэўскі папрасіў мяне расказаць яму пра Дванаццатку. Тэма гэтая зацікавіла яго пасля таго, як ён азнаёміўся ў Скарынінцы з часопісам «Наперад!». У інтэрв'ю са мной (апублікаванае ў беластоцкім «Беларускім календары» за 1992 год) ён даў высокую ацэнку нашаму бэлыгійскаму месячніку.

Праф. Баршчэўскі быў пад моцным уражаньнем ад часопісу «Наперад!» і выказаў гатовасьць даць гэтае выданьне аднаму са сваіх студэнтаў як тэму для напісаньня кандыдацкае дысэртацыі. Ня ведаю, ці выканаў ён свой намер, але ацэнка ягоная засталася мне ў памяці.

ГЕНАДЗЬ БУРАЎКІН:

«КІДАЙ, БРАТ, ІНШЫЯ ЗАНЯТКІ ДЫ ПІШЫ ПРА ДВНАЦЦАТКУ!»

Неўзабаве тэма Дванаццаткі йзноў усплыла на паверхню мае ўвагі. На сталі перабудовачныя 1990-я гады, гады свабаднейшых кантактаў і гутарак паміж беларусамі Амэрыкі й прадстаўнікамі Бацькаўшчыны. Беларускаю місію пры ААН у Нью-Ёрку ўзначальваў тады паэт Генадзь Бураўкін. Мне давялося быць некалькі разоў гасьцём у спадарства Бураўкіных.

«Дванаццатка» ў поўным складзе на Другім з'ездзе Згуртавання беларусаў у Вялікабрытаніі. Лондан, 22 жніўня 1948 г.

Жылі тады беларускія дыпляматы (як жывуць і дасюль) у доме колішняе савецкае місіі на 67-й вуліцы ў Мангатэне. Будынак пад нумарам 136, што ранейшымі гадамі быў аб'ектам нашых антысавецкіх дэманстрацый, стаўся месцам прывязных спатканняў зь беларускімі дыпляматамі. Канфрантацыйная палеміка перарасла ў нармальны дыялёг, распыты, аповеды. У будынак місіі стала магчымым заходзіць безь вялікіх перашкодаў, а таксама не праймаючыся лішне, што з вакна па другім баку вуліцы амэрыканская служба бясьпекі будзе браць цябе на сваю плёнку.

У памешканьні Бураўкіных на чацьвертым паверсе, за кубкам кавы, я расказаў аднойчы Генадзію й ягонай прыгожай жонцы Юлі кароткую гісторыю нашага падарожжа на зароботкі ў Англію, а адтуль — на ўнівэрсытэцкую навуку ў Бэльгію. «Янка, — усклікнуў Генадзь, выслушаўшы маё апавяданьне, — кідай, брат, іншыя заняткі ды пішы пра Дванаццатку!»

Генадзеў заклік застаўся ў памяці, але дзе ты будзеш сядзець і пісаць пра старое, калі тут пакутліва родзіцца новае: даступнай нарэшце сталася Беларусь, якую прагна хацелася пазнаць бліжэй і глыбей. Штагоднія вандроўкі па любых сэрцу старых і новых мясьцінах роднага краю, удзел у розных міжнародных канфэрэнцыях, праца над конча патрэбнымі трыма іншымі кніжнымі праектамі ды падобнае адцягнулі яшчэ на колькі год занятак Дванаццаткай. Але паступова да рэха пачутых ацэнак даходзілі іншыя стымулы, што прымусілі заняцца гэтай тэмай.

Адным з такіх стымулаў сталася выказваньне, пачутае ў 1997 годзе на міжнароднай канфэрэнцыі ў Менску ў пэдагагічным унівэрсытэце імя Максіма Танка. Там разглядалася праблема беларускага асьветніцтва

ў мінуўшчыне й сучаснасьці. Адкрываючы дыскусіі, рэктар унівэрсытэту Леанід Ціханаў выказаў глыбокую думку пра ролю пачуцьцяў у адукацыйным працэсе.

«Новая мадэль рэгіянальнай пэдагагічнай адукацыі, пра якую ідзе сёньня размова, — сказаў ён, — павінна быць ня толькі школай прадуктыўнага мысьленьня, але і школай разьвіцьця пачуцьцяў. Без разьвітой культурнай і навукова пабудаванай сфэры пачуцьцяў будзе рэзка абмежавана прадуктыўнасьць творчага, эўрыстычнага мысьленьня, ня кажучы ўжо пра загнаннасьць і адмоўныя сацыяльныя вынікі аднабаковага разьвіцьця асобы ўвогуле».

І тут-жа пра паўсюдна разбураную духовасьць, спрычыненую савецкай адукацыяй у выніку таго, што пачуцьці як фактар фармаваньня асобы былі занядбаня: «Вынікі працэсу разбурэньня асобы, якія мы часткова назіраем у наш час, у многім абумоўлены і тым, што наша сістэма адукацыі адарвалася ад гістарычных каранёў, а дакладней, ня ўлічвала асаблівасці тыпаў культур, якія з’яўляюцца асновай фарміраваньня духоўнасьці»¹.

Слухаючы даклад, падумалася: нельга не прызнаць рацыі сп. Ціханаву і ў тым, што сфэра пачуцьцяў павінна складаць абсалютна патрэбную частку адукацыйнага працэсу, прычым пачуцьцяў арганічна узрошчаных на глебе і нацыянальнага этасу (этасу, а ня этнасу).

АДУКАЦЫЙНЫ ФОН ДВАНАЦАТКІ

Адукацыя, якую мы атрымалі пад нямецкай акупацыяй на Бацькаўшчыне і якая была працягнутая ў Беларускай гімназіі імя Янкі Купалы ў Нямеччыне, падмацаваная беларускім духам лягеру ДП ды працай у беларускім скаўтынгу, якраз і адзначалася тым, што глыбака ўзьдзейвала на пачуцьці, замацоўваючы гэтым адданасьць справе нацыянальнага адраджэньня, служэньня свайму народу. Беларуская нацыянальная школа закладала якасьці, якія былі «крышку нават незразумелья» прафэсару Баршчэўскаму, пасля таго як ён у Лёндане азнаёміўся з часопісам «Наперад!». Зьдзівілі яны й Зянона Пазыняка, які пасля майго аповяду пра Дванаццатку ў Нью-Ёрку ў Фундацыі Крэчэўскага ў 1998 годзе дапытваўся: «Адкуль у вас браліся такія якасьці, як дух, адданасьць, вера й энтузіязм?» А браліся яны ад нашых самаахвярных настаўнікаў, якія ў цяжкіх акупацыйных умовах на Бацькаўшчыне ды ў ня менш складаных абставінах паваеннага часу ў Нямеччыне далі нам ня толькі веда, але й патрыятычныя пачуцьці, завастрылі бачаньне вялікае мэты ў жыцьці: служыць Бацькаўшчыне — адчуваньне сэнсу свайго йснаваньня.

Важную ролю ў выхаваўчым працэсе, празь які прайшла большыня хлопцоў з Дванаццаткі (як і сотні іншых юнакоў ды юначак нашага пакаленьня

¹ Беларускі гістарычны часопіс. 1998. № 4. С. 66.

На канцэрце ў гонар Дня Волі. Беларускі народны танец выконваюць (злева направа): Людміла Рагуля (кіраўнік), Янка Жучка, Зора Савёнак (Кіпель), Павел Урбан, Зоя Жалязоўская (Смаршчок), Янка Запруднік. Лювен, 28 сакавіка 1950 г.

на эміграцыі), выконваў удзел у рознага роду міжнацыянальных сустрэчах: скаўцкіх злётах, зьездах, мастацкіх імпрэзах ды спаборніцтвах. На гэтых міжнародных форумах — падобна, як на спартовых алімпіядах — малдым удзельнікам-беларусам даводзілася быць прадстаўнікамі свайго народу — трэба было абараняць ня гэтулькі свой асабісты гонар, колькі ймя й годнасьць свае краіны, свае нацыі. Адчуваньне Бацькаўшчыны на чужыне заўсёды вострае, і сталая патрэба быць ейным «амбасадарам» (калі яна закладзеная ў сьведомасьці адкуцыйным працэсам) вырабляе пачуцьцё адказнасьці за сваю краіну, маюць салідарнасьць, грамадзянскую дысцыпліну й асабістую самаахвярнасьць. З гэтага гледзішча гісторыя Дванаццаткі можа служыць ілюстрацыяй да тэзы, што паўнаважарна адукацыя абсалютна павінна спалучаць у адно цэлае вяду й пачуцьці.

Вярнуўшыся зь менскае канфэрэнцыі пра беларускае асьветніцтва ў мінуўшчыне й сучаснасьці, я пачаў часьцей варочацца ў думках да тэмы Дванаццаткі, аж пакуль не дасьпела наважанасьць пакінуць шмат чаго зь бягучых справаў ды засяродзіцца на гэтай тэме.

УНІВЭРСЫТЭЦКАЕ ЖЫЦЬЦЁ Ў ЛЮВЭНЕ (1950–1954)

Жаданьне вучыцца далей не пакідала нас ад самага выпуску з гімназіі. Яно чырвонай ніткай праходзіць праз усе нумары часопісу «Наперад!». Наша прага да навукі была нагэтулькі моцнай, што яна межавала з упэўненасьцяй ва ўдачу. Вітаючы ў «Наперадзе!» выпускнікоў гімназіі ймя Янкі

Купалы ў красавіку 1948 году, мы выказалі «моцную веру», што «ў хуткім часе сустрэнемся разам з імі студэнтамі». Роўна за два гады гэтая вера ажыццявілася. У сакавіку 1950 году, пасля двух гадоў ангельскіх шахтаў, мы былі ўжо ў Лювэне.

Моцна падтрымаў нас на духу сп. Барыс Рагуля, якому разам з іншымі беларусамі-студэнтамі ўдалося ў канцы 1948 году перабрацца зь Нямецчыны на далейшую навуку ў Бэльгію. Яшчэ ў травені 1949 году ён пісаў нам, што ёсьць надзея дастаць для нас стыпэндыі, і запраўды ён з а. Робэртам ван Кавэляртам (якога мы тады яшчэ ня зналі) рабіў усе магчымыя захады, каб пракласці нам дарогу да вышэйшай асьветы. Якімі шляхамі гэтая мэта была дасягнутая, добра апісана ў Рагулевай кнізе «Беларускае студэнцтва на чужыне». Кніга ілюстраваная, складаецца з успамінаў самога аўтара ды ўспамінаў шмат каго са студэнтаў, якія вучыліся ў Нямецчыне й Бэльгіі, а таксама ў Парыжы й Мадрыдзе. Зьмешчаны ў ёй 28 біяграфічных даведак пра беларусаў-выпускнікоў заходніх унівэрсытэтаў. У кнізе шмат напісана пра запачаткаваньне й рост беларускай студэнцкай грамады ў Лювэне ды пошукі стыпэндыяў. Адзін з дэмаршаў уключаў падарожжа на пачатку 1950 г. Барыса Рагуля з а. Робэртам у Ватыкан, гутаркі з кардыналамі ды аўдыенцыя ў Папы Пія XII. На вынікі падарожжа доўга чакаць не давялося. Рагуля піша: «*Празь некалькі дзён мы вярнуліся ў Лювэн. Тры дні пазьней віцэ-рэктар Лювэнскага ўнівэрсытэту мансіньёр Літэ заявіў, што папскі нунцыў у Бэльгіі наведаніў: нам прызначана 10 стыпэндыяў. Гэта была радасная вестка, і я раскажаў яму, што мы маем прыцягнуць у Лювэн большую колькасць студэнтаў. Я меў на ўвазе «Дванаццатку», добра ведамаму беларускаму грамадзтву на эміграцыі*»². Там жа аўтар зазначае, што пасля прыезду ў Бэльгію Дванаццаткі 13 сакавіка 1950 году «ў Лювэне пачаўся новы этап студэнцкага жыцця». «Прыезд Дванаццаткі ў Лювэн, — сьведчыць Барыс Рагуля, — быў пераломным выдарэньнем — жыццё актывізавалася»³.

І вось мы ў Лювэне. Сымпатычны горад: брукаваныя вялікімі камянямі вуліцы, якія памятаюць далёкія мінулыя стагодзьдзі; чыста вымытыя вузенькія тратуары; гатыцкія фасады грамадзкіх будынкаў і атмасфэра тыповага ўнівэрсытэцкага места. Лювэн (па-флямандзку — Лёвэн) быў адным з галоўных гарадоў сярэднявечнага Брабанцкага княства. Тут сваім часам гаспадарылі, то адзін, то другі, францускія, аўстрыяцкія, гішпанскія князі й каралі. Пасля таго, як Бэльгія здабыла незалежнасьць у 1831 годзе, Брабанцкае княства падзялілі паміж Нідэрляндамі й Бэльгіяй. Ягоная паўдзённая частка — урадлівыя даліны трох рэк — найбольш густа заселены раён Эўропы.

Пачынаючы ад XV стагодзьдзя, Лювэн славіўся сваім унівэрсытэтам, заснаваным у 1425 годзе. Унівэрсытэт, які славіўся сваёй багатай бібліятэкай,

² Рагуля Б. Беларускае студэнцтва на чужыне. Лёндан (Канада); Нью-Ёрк, 1996. Бач. 102.

³ Тамсама. Бач. 142.

На вечарыне ў ДOME беларускіх студэнтаў. У сустрэчы ўдзельнічала бельгійская моладзь, а таксама вядомы беларускі спявак Пятро Конюх (на першым плане). Першая палова 1950-х гг.

прыцягваў моладзь з самых розных краінаў Эўропы. Вучыліся тут і студэнты з Вялікага Княства Літоўскага — адзін зь недасьледаваных разьдзелаў нашай мінуўшчыны. У Першую сусьветную вайну Лювэн разам з усёй Бэльгіяй перажыў зьнішчальныя франтавыя баі. Пажар спапяліў вялікую частку гораду, у тым ліку й бібліятэку зь ейным унікальным багацьцем. Новая бібліятэка, па-суседзку зь якою знаходзіўся наш Студэнцкі дом на пляцы Гувэра, была адноўленая ў 1928 годзе. Агнеадпорны будынак падарунак амэрыканскага народу — пабудаваны ў стылі флямандзкага рэнэсансу, адзначаецца элеганцкай готыкай. Бібліятэка, фонды якой складаюцца з ахвяраваньняў ад розных краінаў сьвету, сёньня можа пахваліцца самымі рэдкімі кніжнымі й рукапіснымі скарбамі.

Адзін з пастулятаў Лювэнскага каталіцкага ўнівэрсытэту: шлях да чалавечтва ляжыць праз свой народ. Таму замежным студэнтам, якія вучыліся ўва ўнівэрсытэце, пакідалася магчымасьць заставацца самым сабой, без найменшых спробаў перацягнуць іх на свой бок. У ўнівэрсытэце вучыліся й вучацца студэнты самых розных нацыянальнасьцяў і веравызнаньняў, маючы поўную магчымасьць захоўваць і культываваць сваю культурную спадчыну, сваю рэлігію. Мы, праваслаўныя, складаючы бальшыню беларускае студэнцкае грамады, мелі свайго сьвятара (а. Аўген Смаршчок), капліцу і ўсё іншае дзеля захоўваньня й практыкаваньня сваіх рэлігійных традыцыяў. Было таксама й поўнае зразуменьне з боку кіраўнікоў Камітэту дапамогі беларускім студэнтам нашых нацыянальна-культурных і палітычных патрэбаў. Старшыня праф. Дэні і сакратар а. Робэрт ван Кавэлярт, абодва

фляманцы і патрыёты фляманзкае справы, ставіліся да нас, беларусаў, з поўнай прыхільнасцяй да беларускага нацыянальнага адраджэння. У адным із сваіх выступленняў перад намі а. Робэрт сказаў:

«Палажэнне Вашае Бацькаўшчыны навявае мне адно параўнаньне, хоць і не аналягію: 50 год таму бальшыня фляманзкае інтэлігенцыі была здэнацыяналізаваная. Яна навет цуралася свае мовы. Упартая і пасьядоўная праца піянераў нацыянальнага адраджэння прынесла цяпер багатыя плёны, якія бачыць кожны. Вашае Бацькаўшчына ня была так шчаслівай: пасья кароткага пробліску свабоды яна была паняволеная зноў — і зноў ня толькі палітычна, але і культурна. Вашу інтэлігенцыю вынішчаюць і русыфікуюць. Вы стаіце цяпер перад вялікім заданьнем: ня толькі спрычыніцца да вызвалення Беларусі, але і прарабіць працу, на якую мы, фляманцы, патрабавалі 50 год, за 5–10 гадоў... Хай дапаможа Вам Бог... Я веру ў адраджаную маральна, незалежную Беларусь»⁴.

Абставіны і атмасфэра для навукі ды праводжання пазнавучальнае працы былі ў Лювэне вельмі спрыяльныя. Матар’яльна мы жылі, хоць і ня ў роскашы, але забяспечаныя. Мы мелі грошы на неабходныя разьезды, на штодзённыя патрэбы ды на сякі-такі культурны адпачынак.

Галоўным нашым заняткам у Лювэне, бязумоўна, была навука — апавананьне францускае мовы ды здаваньне экзаменаў. Але паралельна адбывалася і шмат чаго іншага. Студэнты, як ведама, усюды і заўсёды, прынамся ў сваёй бальшыні, застаюцца ў палоне свае маладое натуре. Ім вечна хочацца пагуляць, пазабаўляцца, пазаймацца ўсім іншым, толькі ня зубрэньнем, якое адкладаецца на пасья, на заўтра, часамі да апошняй хвіліны. Было такога ці мала і у нашай лувэнскай грамадзе. Тым ня менш, бальшыня з нас займалася адначасна беларускай грамадзкай ды палітычнай працай. Гэтак, управы Саюзу Беларусаў Бэльгіі ды камбатанцкай (вэтэранскай) арганізацыі не абыходзіліся бяз удзелу студэнтаў, ня кажучы ўжо пра Саюз Беларускіх Студэнтаў ды Цэнтралю Беларускіх Акадэмічных Арганізацыяў. Вельмі шмат часу сябры хору і танцавальнага гуртка (усіх каля 25-ці асобаў) аддавалі таксама пробам, а пасья гастролям ансамблю па гарадох Бэльгіі і суседніх краінаў. А на нас, дзевяцёх сяброх Дванаццаткі, ляжаў яшчэ і абавязак датрымаць дадзенае перад выездам з Англіі чытачом «Напераду!» абяцаньне працягваць выдаваць часапіс.

Праз увесь лувэнскі пэрыяд я вёў, наколькі дазваляў час і абставіны, сякі-такі дзёньнік. Няхай выпісы зь яго цяпер і раскажуць пра некаторыя эпізоды нашага студэнцкага быту. Для паўнейшага кантэксту падаюцца ў простых дужках паясьняльныя словы.

---

⁴ Цыт. па: Немановіч Ул. [У. Цвірка]. Чалавек Вялікага Сэрца // Бацькаўшчына. 1956. 10 травня.

Беларускія студэнты Лювенскага ўніверсітэта на экскурсіі
з прафесарам Міколам Равенскім.
8 красавіка 1951 г.

Лювэн, 14.3.50

Вось і мэта! Уладзіліся тут нязгорш. Пакоі сьветлыя, чыстыя. Мэблі крыху не стае, але ўсё будзе добра з часам. У нашым пакоі чатырох: я, Карась, Вострыкаў і Дзімітрук; за сьцяной — Алесь, Цьвірка й Шчэцька; Паўлюк з Жучкам на трэйцім паверсе ўдвох.

Прыехалі ўчора ўвечар у Брусэль. На станцыі сустрэў нас Франц (мянушка Вітаўта Кіпеля; такую самую меў і я). [...]

Учора зрабілі нам афіцыйнае прыняцьце. Быў таксама й а. Робэрт — вельмі прыемны чалавек ужо пажылых гадоў.

Сяньня цэлы дзень уладжваліся. Пад вечар выпілі ўдзесьціх літру гарэлки. Хутка пачнецца праца.

Сяньня пачалі рыхтавацца да 25 Сакавіка. Была таксама сьпеўка царкоўнага хору, да якога й нам прыходзіцца належаць. Хлапцам некаторым, ведаю, крыху не па душы, але звякнуцца.

16.3.50

Ужо па 11-й вечара. Вярнуліся толькі што зь лекцыі нейкага прафэсара аб Рыме. Чытаў па-флямандзку й дзеля гэтага ніхто з нас ні чорта не разумее. (Лектарам быў праф. Дэні, старшыня Камітэту Дапамогі Беларускаму Студэнтам.) У пакоі было цёпла й спаць хацелася да зарэзу. Каб не а. Робэрт, што сядзеу ля нас і час ад часу перакладаў на ангельскую мову, дык напэўна б пазасыналі. Ну, балазе адбылі. Перад пачаткам а. Робэрт зафундзіў усім па бакале піва, якое куды лепшае й смачнейшае за ангельскае.

З самай раницы вадзіў нас сяньня па месьце, й да абеду аблазілі ўсе мясьціны. Завёў нас у фізкультурны інстытут, дырэктар і заснавальнік якога ягоны добры сябра, і вытасаў нам усім пасьведчаньні на вольны ўступ у інстытут для практыкаваньняў у любой галіне спорту. Ідучы дамоў, купіў нам вялікі кавалак шакаладу.

А шостаі гадзіне я зь Міхасём (Вострыкаў) хадзілі плаваць у гэны інстытут. Трэба будзе купіць пружыны для практыкаваньня.

19.3.50

Памаленьку пачынаем абжывацца. Француская накрыве вучыцца, хоць гутарыць аб чым бы там ні было яшчэ зусім немагчыма [...]

У абед хадзілі на шапацыр. Прайшліся па вуліцах, наглядзеліся рэжлямаў розных тавараў, што выстаўляюцца на суседняй з галоўнай вуліцы Лувэну; даліся абдурьыцца нейкай бэльгійцы, што ўперла нам чатыром нейкія бутончыкі й загадавала па 10 франкаў, а сабрала па 15 (першы раз — навука). [...]

Кажную нядзелю тут ходзіцца ў царкву. Сяньня мы раненька, хоць крыху спазьніліся, але хадзілі.

29.3.50

Першая гадзіна раницы. Толькі што вярнуліся зь вечару, ладжанага ў чэсьць 25 Сакавіка ў La Maison des Etudiants (Студэнцкі дом). Вечар быў новай бомбай, напоўненай нашай ідэяй. Сяньня, ці, праўда жэ, учора, разарвалася яна надзвычайна!

Вечар прайшоў чудаўна! Былі тры прадстаўнікі-карэспандэнты з трох галоўных бэльгійскіх газэтаў. Было трох біскупаў — між імі Слосканс (Баляслаў), каля васьмі прафэсараў; зь міністэрства замежных справаў і інш., і інш. Ну і зразумела, рэшту дапоўніла студэнцкая брація.

Нейкі старык-прафэсар прыйшоў змарыўшыся і напрасіў выбачэньня, што ня можа прысутнічаць на вечары, бо да яго прыехалі нейкія там дзеці. Даў 500 франкаў на беларускіх студэнтаў і паабяцаў, што больш дасць.

Рэктар Лювэнскага ўнівэрсытэту прыйшоў на пару хвілінаў, аднак застаўся на ўвесь вечар, і па сканчэньні мастацкае часткі прамаўляў: Гаварыў па-француску, і я нічога не зразумеў.

Мастацкай часткай былі ўсе захопленыя, хоць магла яна быць падрыхтаваная й выкананая куды лепш.

Пасья было прыняцьце. Віно, чай, пячэньне й цыгарэты падавалі кітайкі, французкі, расейкі — адным словам, інтэрнацыянал. Айцец Робэрт запаліўся ідэяй, каб ладзіць гэтакія вечары што тры месяцы.

4.7.50

Камблю (Сомблoux), Францыя (нас чатырох паслалі на адпачынак).

Цэлую ноч ехалі. Добра хоць, што сядзячыя месцы захпілі, а то крута было б. Пад расьсвет ужэ ўяжджалі ў горы й да 9-й перліся ўсё ўгору. У Саляншы ўзялі аўтобус, які яшчэ сем кілямэтраў вёз нас падгору.

Ну, але зараз і від тут! Перад намі, як на далоні, стаіць пакрыты сьнегам Монблян; вакол горы, а пад нагамі пышная даліна з домікамі вёсак.

У Chalet (міжнародны Студэнцкі дом) месцы ўсе замоўленыя, дык нас да часу памясьцілі ў вёсцы ў гатэлі. Пакоі на двух — шыкарныя. Я з Васем (Шчэцька) — нядаўна прыйшлі з абеду. Алезь з Вадзімам (Марговіч і Цьвірка) не хадзілі, бо леглі спаць. Мы затое адбылі ўжо сваю інтрадукцыю, якая складаецца з наступнага цырымону: на крэсла ставіцца новапрыбылага, які мусіць адказаць на пытаньні: імя, нацыянальнасьць, факультэт, імя якой-небудзь дзяўчыны. Вызваных надаўгад дзяўчатаў мусіш пацалаваць (зразумела, у шчокі). На «Ніну» да мяне падбегла аж трое. Пасьля самому яшчэ трэба было хадзіць, як Янку, цалавацца з новапрыбылымі дзяўчатамі. Кампанія ў доме заліхвацкая. Свабоды ўдоваль. Адзяюцца як хто хоча. Яда добрая з чырвоным вінам. Усе гутаркі на «ты» — дзіўнавата крыху спачатку.

Ну, пабачым, як гэныя двух будуць адбываць свой цырыманіял. Цяпер пасьля абеду маем дзьве гадзіны супакою.

23.7.50

Камблю. Назаўтра збіраецца «бура». Над домам навісла цёмная хмара (для некаторых) — «Le des cours sur la Bielorussie» (даклад пра Беларусь). Некалькі французай-камуністаў, праўдападобна, аж зь нейкіх газэтаў выразкі збіраюць, каб давесці... ды зршыты, што яны там даводзіць будуць... Ружа мае абвінаваціць беларусаў у супрацоўніцтве зь немцамі ды ў нішчэньні палякаў.

Нашы сымпатыкі рыхтуюць адпор. Папрасілі брашуры, каб азнаёміцца з матар'ялам. Здаецца, што там будуць гаварыць іншыя, чымся мы самыя... Ну, пабачым!

24.7.50

Рэфэрат аб Беларусі прайшоў надзвычайна ціха. Чытаў Жан з барадою. Да сталі таксама апарат для праекцыі геаграфічных картаў, хоць відаць было надта марна. Старшынем канфэрэнсу быў Аўгустын-дырэктар. Пытаньні ставіліся ў зусім нармальным тоне. Ружу з залі абрэзалі пару разоў. Цьвірка адказаў на пытаньні па-ангельску цераз Аўгустына. Хваляваўся крыху і дзеля гэтага ягоная ангельская выходзіла ня гладка. Мадзяры бегалі ўжо з думкай зрабіць гэтка ж вечар пра Мадзярычыну.

На сьняншнім дакладзе быў амаль увесь дом, бо нядрэннымі паводзінамі й асабліва добрымі песнямі здабылося шмат сымпатыі.

3.8.50

Камблю. Вось і разьвітаньне, ды якое! Адрасоў назьбіралі цэлыя кучы. Ад трох дзён ужо ў нас дапытваліся, калі сьпяваць будзем. Па абедзе паялі крыху — надабаюць. Дамовіліся йзноў на палавіну пятае. Здаецца, што хочуць накруціць пару песняў. Тым лепш. Даў упісацца ў альбом Аўгустыну.

Пасьля сіесты — разьвітаньне, песні, фармальнасьці час зоймуць. У амэрыканкі адрас трэба будзе абавязкава ўзяць. Файнае разьвітаньне!..

(Паўтары гадзіны пазьней)

Накруцілі чатыры песні на пліткі: «Разьвівайся, сыры дубе», «Беларусь» (Дзіма й Вася), «Цыганачка» й «Арол». Разьвіталіся з Раманам (француз расейскага паходжаньня) хвілінаю цішы паводле славянскага абычаяю.

19.12.50

Лювэн. Ужо на першай раницы. Заседзеліся крыху ў Рагулі. Адсвяткавалі адбыццё першага канцэрту сп. (Міколы) Равенскага ў Лювэне, а таксама ягоны дзень народзінаў і, сяньня ўжо, сьв. Міколу (хоць запраўдны Мікола, думаю, будзе яшчэ сяньня вечарам сьвяткавацца). Канцэрт, хоць дэфіцытны, але выйшаў надзвычайна. На студзень ужо маем запросіны недзе пад люксембургскую граніцу. Удасца мо зарганізаваць наагул турнэ па Бэльгіі. Адным словам, усё на добрай дарозе. [...]

25.12.50

Учора езьдзілі ў Ойпэн у санаторыю са сваёй часткай канцэрту. Цэлую ноч правялі ў дарозе. А другой гадзіне ночы слухалі ў Ойпэне літургію (там народ панямецку моліцца ў гутарыцы), а трэція у нейкім рэстаране пілі за сяброўства з флямандцамі. [...]

17.10.51

Абедалі сяньня ў Брусэлі: пэр, ягоныя два браты (адзін — рэдактар газэты «Het Volk», другі — бургамістар Брусэлю), Рагуля й я. Рэдактар згадзіўся на зьмяшчэньне ў газэтах «Het Volk» і «Citéi» сэрві артыкулаў аб Беларусі ў ейных праблемах.

10.1.52

Рамук (Вітаўт), Франц (Кіпель) і я былі ў бэльгійскіх немцаў на «кнайпе». Пілі піва, слухалі песні й вершы пра студэнцкае жыццё. Было надта прыемна. Усё ж такі немцы немцамі — парадак першаклясны. Маюць багатую студэнцкую традыцыю, спэцыяльныя сьпеўнікі зь песнямі, цэлую ўніформу. Рад, што прышлося пабыць на запраўдным студэнцкім вечары.

27.4.52

Парыж. Дзякуй Богу — канцэрт адбылі. Столькі перахваляваліся. Піяніста на ўчора ўдалося знайсці — нейкі паляк з Варшавы. Сыграў як на трохгадзінную падрыхтоўку ядрэнна. Сам вучыцца ў кансэrvаторыі. Жыве бедна, дык надта задаволены, што тры тысячы франкаў зарабіў за вечар. «Крыжачок» дык зусім добра пайшоў: «Лявоніха» й «Мяцеліца» няблага.

Людзей было крыху...

22.12.52

[...] Адсвяткавалі на пачатку гэтага месяца сьв. Мікалая ў Жадэна (прафэсар, загадчык суседняга Студэнцкага дому), пасля ў сябе. Зьездзілі з паніхідай, літургіяй ды мастацкім музычным мантажом у Францыю. У Парыжы (i Roubaix) мелі надзвычайны посьпех і масу гарэлкі ў крузе старых і новых знаёмых беларускіх работнікаў. Там жа ахрып, асіп, а пасля ў дававак, начуючы ў сьцюдзёным бараку Прэзыдэнта (Абрамчыка), прастудзіўся крыху на горла. Адпрацаваў з Пашам (Урбан) пару дзён у парыскіх бібліятэках, дзе знайшлі масу бібліяграфіі да нашае працы.

Пасля захварэў сп. Равенскі. Пасля быў канцэрт у Grande Rotondo ў прысутнасцы рэктара, біскупа Слосканса, Жадэна, колькіх прафэсараў і соцен дзьвюх

гледачоў. *Посьпех-сьмпатыя надзвычайная. Сп. Равенскі падмацаваўся на духу: Атрымалі ў падарунак пін-понгавы стол, на якім клёкае цяпер цэлымі днямі мячык.*

Хадзілі пяць пры сустрэчы страбсбургскіх студэнтаў зь лювэнскімі — хаўтура нячужаная.

Плянэцаца ішчэ тры-чатыры выступы ў розных мясцовасьцях ды ў розных часы.

Два канцэрты ў Хрысьціянскім сьиндыкаце таксама з прапагандавага гледзішча прынеслі сёе-тое, ды і фінансава былі, здаецца, першымі канцэртамі без дэфіцыту.

Уздумалі (у добрую часіну) далей выдаваць «Наперад!». Пішу пакрысе. За «Лювэнскі этуд» узяўся ды за пераклады з чужых моваў. Часаніс пойдзе друкам з навава перапрацаванай вокладкай. Песьцім і матар'ял, і цэлы нумар, як гэта некалі рабілі з № 7. [...]

25.2.54

Бярэца ўжо пад другую рانیцы. Толькі што вярнуліся зь Сівым (Цьвірка) зь нямецкае «кнайты». Па дарозе ўлезлі заднім ходам у кухню, перакусілі й цяпер можна спакойна заснуць. У немцаў пайшло ўсё добра. Сказаў ім колькі словаў прывітаньня. Выпілася пару брудэршафтаў, набылося пару знаёмых, дазналася крыху больш пра нямецкае «Discipline muss sein!» (мусіць быць дысцыпліна).

Пазаўчора «сэньёры» (выпускнікі) нашы спраўлялі сваё «entree dans le monde» (выхад у сьвет). Быў Слосканс (біскуп), віцэ-рэктар, колькі прадстаўнікоў ад студэнцкіх групаў, ну і крыху свае «брахі». Вечар прайшоў надзвычайна. Вышумеўся дашчэнтну. [...]

17.3.54

[...] Напісаў дзядзьку Антосю (Адамовічу). Гэны байца ўсё, што мы супраць «крывічоў» нешта маем, а ўзяў з таго, што ў зьмесьце сьпеўніка Равенскага не знайшоў «Ня сумуйце, дзяцюкі» Ларысы Геніюш, на якія Равенскі напісаў музыку.

Конюх (Пётра) заваліў нотамі — пераклады давай яму. Нядаўна пераклаў яму «Элегію» (музыка Маснэ) і «Песьню вязьня» Пушкіна. Трэба будзе Адамовічу паказаць гэтыя мэтамарфозы. Толькі што перагледзелі «Арыю Сусаніна». Яму страх хочацца сьпяваць свае рэчы па-беларуску. На ічсасьце!.. Сяньня прыехаў Кіслы (Кастусь, хормайстар). Пачнуцца ўжо рэгулярныя сьпеўкі з усімі муштрамі й энэргіяй. Кіслы, як відаць, моцна хвалюецца, і хлопцы баяцца, каб ён ня здрэфіў на сцэне. Добра, што перад Лёнданам прыдзецца тут канцэртаў са тры даць.

Вольга Іпатава (Мінск)

БЕЛАРУСКАЯ ЭМІГРАЦЫЯ Ў БЕЛЬГІІ (СЯМ'Я СМАРШЧКОЎ)

Славутага беларускага кампазітара Міколу Равенскага адпяваў, пры ягоным пахаванні ў Лювене, праваслаўны святар айец Аўген Смаршчок.

Гэтае імя праходзіць ва ўспамінах многіх нашых землякоў-эмігрантаў, асабліва ж тых, хто студыяваў у Лювене — невялікім гарадку ў Бельгіі, сама назва якога сталася для нашай культуры сімвалам мужнай беларускасці, калі так можна ахарактарызаваць усю тую вялікую культурна-асветніцкую работу, якую праводзілі студэнты-беларусы, што воляю лёсу апынуліся ў гэтым кутку Еўропы — кутку, які для многіх з іх стаў другой радзімай.

Многія гады газета «Голас Радзімы» расказвала пра беларусаў з Бельгіі, але ўсё ж дасюль мы не маем ні досыць поўнай картатэкі ўліку ўсіх нашых землякоў у гэтай невялікай еўрапейскай краіне, ні аб'ектыўнай, яснай карціны іхняга жыцця там, ні працы, якая б падсумавала навуковыя здабыткі нашых суайчыннікаў і іхні ўклад у культуру Бельгіі. Бадай што лепей за ўсіх апісаў атмасферу беларускага жыцця 50-х гг. у Лювене Барыс Рагуля ў кнізе «Беларускае студэнцтва на чужыне» (Лёндан (Канада); Нью-Ёрк, 1996), але і там Бельгія — гэта толькі адна з краін, якія далі прытулак нашай палітычнай эміграцыі 40-х гг. Так, гэтая эміграцыя (некаторыя даследчыкі называюць лічбу каля 300 тысяч) была сапраўды палітычнай, бо яна і на чужыне захавала выразныя рысы непрымання камуністычнай, савецкай ідэі.

Па многіх сваіх параметрах той катастрофічны для Беларусі «зыход» найбольш актыўнай і нацыянальна свядомай часткі грамадства стаўся цікавым і плённым адгалінаваннем ад агульнабеларускага дрэва, дзе карані, нягледзячы ні на што, засталіся агульнымі. Вось чаму такім важным уяўляецца мне збіранне ўсіх магчымых матэрыялаў пра нашых землякоў, іхняе жыццё на чужыне і іхняе здабыткі — у плане палітычным, навуковым, этнакультурным.

Таму я паспрабую крыху расказаць пра сваё ліставанне і асабістую сустрэчу са спадарыняй Зояй Жалязоўскай-Смаршчок —

Доктар айцец Аўген Смаршчок

жонкай вельмі вядомага ў эмігранцкіх колах праваслаўнага святара Аўгена Смаршчка, магістра філалогіі, дацэнта Вышэйшай фламандскай школы ў Антверпене, які скончыў студыі ў Інстытуце філалогіі і гісторыі ўсходніх славян пры Брусельскім універсітэце, дзе напісаў працу «Гісторыя і актуальны стан беларускай бібліяграфіі». Некалі менавіта тут ла Фантэн і Польша Отле вынайшлі сістэму картатэкі, і нездарма менавіта тут дамінуе ідэя стварыць Міжнародны бібліяграфічны цэнтр.

Першы раз пра сп. Аўгена Смаршчка я даведалася на пачатку 90-х гг., калі была разарвана «жалезная заслона» і да нас сталі прыязджаць нашыя землякі-эмігранты. У «Бацькаўшчыне» тады пачалі складаць першую картатэку, з якой вынікала, што вялікая колькасць эмігрантаў паходзіць з Навагрудчыны — Барыс Кіт, заслужаны прафесар Мэрылендскага ўніверсітэта і на сёння ганаровы грамадзянін г. Навагрудка (мабыць, не ўсе ведаюць, што на сцяне былой беларускай гімназіі, цяпер школы № 2, прымацавана дошка ў гонар ягонага 90-годдзя, з барэльефам і надпісам «У гэтым будынку ў 1939 годзе працаваў Барыс Уладзіміравіч Кіт, асветнік, вучоны, ганаровы грамадзянін г. Навагрудка»).

З Навагрудчыны паходзяць «бельгійцы» Лявон Трусевіч, Аляксей Арэшка, Міхась Саўка, знаны рэстаўратар, Янка Жучка, Уладзімір Набагез і Язэп Сажыч, якія пазней пераехалі ў ЗША, а таксама сям'я Смаршчкоў.

Таму калі Яўген Лецка збіраўся праводзіць з'езд наваградцаў і ўвёў мяне ў падрыхтоўчы камітэт (па многіх прычынах гэты з'езд не адбыўся), я яшчэ раз пацікавілася паведамленнямі ў газетах і часопісах, што тычыліся маіх землякоў. У друку прайшлі паведамленні пра тое, што ў Беларусі не аднойчы пабывалі наваградцы, напрыклад, Зоя Смаршчок — былая

студэнтка Марбургскага універсітэта, якая скончыла ў 50-м г. у Лювене фармацэўтычны факультэт і доўгія гады працавала аптэкарам, а ў 1982 г. выйшла на пенсію.

Але толькі недзе ў канцы 1998 г. нас пазнаёміла (завочна) Надзя Барт-Юрвіч — даўняя сяброўка Зоі Смаршчок і былая вучаніца славутага Барыса Кіта. Мы пачалі перапісвацца, а калі мяне ўключылі ў спіс удзельнікаў «Літаратурнага экспрэса-2000», які павінен быў ў ліпені праехаць праз Бельгію — адну з адзінаццаці краін гэтага незвычайнага маршрута, — я з радасцю напісала аб тым спадарыні Зоі.

Але мы не сустрэліся: у нашым «Літаратурным экспрэсе» нечакана замянілі праграму, і ў Брусель, дзе нас у прызначаны загодз ў лістах час чакалі бельгійскія беларусы — спадарыня Зоя, Янка Жучка і Лаўрэн Клыбкі, паехалі Л. Дранько-Майсюк і перакладчыца Л. Гарбачова. Мы ж з Андрэем Федарэнкам засталіся ў Францыі, а пасля пабачыцца не змаглі — ужо не хапала часу. Я толькі паспела з пакалечанай футбольнымі фанатамі тэлефоннай будкі (толькі што прайшоў матч паміж бельгійцамі і немцамі, у выніку якога былі ахвяры і разбурэнні) патэлефанаваць спадарыні Зоі ў Вільрайк — прыгарад Антверпена, куды яна пераехала пасля смерці мужа, і пачуць яе голас — нечакана малады, з прыязнымі, ласкавымі інтанацыямі. Адчувалася, што яна сумуе па радзіме. Мы пагаварылі няшмат — скончылася тэлефонная картка, і я вярнулася ў гатэль.

Але лёс заўсёды ўсё рашае па-свойму. І мабыць, якраз няздзейсненая сустрэчнае жаданне пазнаёміцца асабіста прывяло да таго, што той жа восенню ў мяне нечакана ўзнікла магчымасць яшчэ раз паехаць ў Бельгію — на гэты раз у складзе журналістаў і кіраўнікоў грамадскіх арганізацый, якіх запрашалі пазнаёміцца з дзейнасцю НАТО, дзе на гэты час знаходзіўся і прадстаўнік беларускага Міністэрства абароны, які ўдзельнічаў у праграме «Партнёрства з НАТО ў імя міру».

З Антверпена ў недалёкі Вільрайк мяне везлі супрацоўнікі нашага пасольства. Машына падоўгу стаяла ў велізарнай чарзе, ішоў дождж, хлопцы-дыпламаты, нягледзячы на карту, шматкроць выскоквалі з машыны, каб запытацца пра дарогу, і калі мы нарэшце прыехалі, я была гэтак змучаная, што спачатку ледзь магла гаварыць. Але цёплыя абдымкі гаспадыні і гарачая гарбата зрабілі сваю справу, і, уладкаваўшыся ў вялікім крэсле, я ўключыла дыктафон, каб запісаць тыя жыццёвыя імгненні і дэталі, якія робяць кожнае чалавечае жыццё гэткім непаўторным.

Я праслухала запіс ужо колькі разоў — гэтае інтэрв'ю жанчыны, якая разам са сваім мужам служыла беларускай нацыянальнай ідэі так шчыра, як толькі гэта можна рабіць на чужыне, у атачэнні іншае культуры і мовы. Там шмат матэрыялу, і я ўсё ніяк не падступлюся да апрацоўкі гэтай размовы, якая доўжылася больш за дзве гадзіны.

Гаспадыня шмат расказвала пра мужа, і я прывяду тут асноўныя даты ягонага жыцця і дзейнасці.

Святкаванне 25 Сакавіка ў доме спадарства Смаршчкоў у Вільрайку (Бельгія). Студэнт Лювэнскага ўніверсітэта Юрка Жучка (справа) прымае сцяг Згуртавання беларускіх студэнтаў 1948 г. Сядзіць — выпускніца ўніверсітэта 1950 г. Зоя Жалязоўская-Смаршчок. Злева — студэнт Андрэй Смаршчок

Нарадзіўся Аўген Смаршчок 25 верасня 1914 г. у Зэльве, вучыўся ў настаўніцкай семінарыі ў Слоніме, дыплом жа настаўніка атрымаў у Свіслачы. Як польскі афіцэр трапіў пад Варшавай у палон да немцаў. Але, ратуючыся ад бальшавікоў, стаў другі раз бежанцам (першы раз гэта было ў час Першай сусветнай вайны, калі ягоная сям’я жыла пад Масквой), паступіў на псіхалагічны факультэт Філіпс універсітэта ў Марбургу, дзе пазнаёміўся са сваёй будучай жонкай — студэнткай Зояй Жалязоўскай, якая нарадзілася 15(?) снежня 1920 г. на Навагрудчыне, у школьныя гады вучылася ў беларускай гімназіі, а пасля ў фінансавым тэхнікуме Навагрудка. Яны пачалі сваё сумеснае сямейнае жыццё ўжо ў Бельгіі, у Лювене, куды Аўген Смаршчок прыехаў рукапаложаны на святара епіскапам Беларускай аўтакефальнай праваслаўнай царквы Васілём Тамашчыкам.

У Бельгіі на той час набралася шмат беларусаў — не толькі студэнтаў у Лювене, якіх было каля 30 чалавек, але і працаўнікоў, якія, каб выбрацца з Нямеччыны, заключалі кантракты на работу ў капальнях Бельгіі і мелі патрэбу ў духоўнай апецы. На пачатку беларусам вельмі дапамог айцец Робэрт ван Кавэлярт, які стаў сакратаром Камітэта дапамогі беларускім студэнтам. Але пасля яны цвёрда станавіліся на ногі і самі вылучалі са свайго асяроддзя найбольш актыўных і моцных духам людзей — такіх, як сям’я Смаршчкоў. «Айцец Аўген нёс ім маральную і духоўную падтрымку, а таксама дапамагаў як дарадчык у вырашэнні сацыяльных праблем, быў заступнікам перад бельгійскімі ўладамі», — так

ахарактарызаваў ягоную дзейнасць і як пастара, і як кіраўніка Саюза беларусаў Бельгіі Б. Рагуля. А Вітаўт Кіпель, апісваючы ў сваіх успамінах гэты перыяд, адзначае, што, дапамагаючы айцу Аўгену арганізоўваць царкоўныя службы ў прамысловых гарадах Монсе, Шарлеруа, Льежы, Лімбургу, ён і ягоныя сябры-студэнты «бадай ці не ўпершыню сустрэліся лоб у лоб з савецкай прапагандай, скіраванай супраць нас. Былі гэта прасавецкія «ячэйкі» розных патрыётаў (у Бельгіі па вайне асела ці мала беларускіх дзяўчат, што павыходзілі замуж за бельгіяцаў), што адкрыта вялі супрацьбеларускую прапаганду».

Вядома, што такая праца не давала сродкаў для пражыцця. І ў гэтыя часы матэрыяльна трымала сям'ю спадарыня Зоя. Яе першыя крокі як аптэкаркі былі нялёгкай — скончыўшы Лювенскі ўніверсітэт, яна мела навуковы дыплом, але каб працаваць і кіраваць аптэкай, патрэбны быў дыплом, так бы мовіць, практычны, дзеля якога трэба было здаваць дадатковыя экзамены. Былі і іншыя цяжкасці — аптэкі ў Бельгіі тых часоў былі, па ейных словах, або каталіцкія, альбо сацыялістычныя, а яна была праваслаўнаю, хаця і скончыла каталіцкі ўніверсітэт. Гэта дзякуючы ейнай нястомнай працы і самаахварнасці а. Аўген Смаршчок мог аддаваць так многа часу і сіл сваім суайчыннікам. Аб гэтым сведчаць і дакументы.

З «Інфармацыйнага бюлетэня» (1952. № 14) Саюза беларусаў у Бельгіі можна даведацца, што ў лютым таго года ў Лювене адбыўся агульны з'езд сяброў Саюза, які «ўдзяліў абсалюторыюм з падзякай уступаючай управе і з асабістай падзякай а. А. Смаршчку ды сп. Кіпелю, якія ўлажылі найбольш высілкаў на карысць арганізацыі».

Вось яшчэ адно дакументальнае сцвярджэнне пастаяннага ўдзелу а. Аўгена ў справах беларусаў: у «Інфармацыйным бюлетэні» № 16 чытаем: «Ад 7 да 9 лістапада гэтага году адбыўся ў Брусэлі, у «Доме працы», сядзібе Бельгійскае канфедэрацыі Хрысціянскіх сіндыкатаў (CSC, 127, rue de la Loi), з'езд дэлегатаў «Міжнароднае федэрацыі хрысціянскіх работнікаў, уцекачоў і эмігрантаў». Гэты з'езд пачаўся малітвай, якую ўзнёс да Усявышняга а. Аўген, сьвятар БАПЦ у Бэльгіі».

Яны пражылі разам параўнаўча доўгае жыццё — трыццаць чатыры гады. Адзначыўшы 25 верасня 1984 г. сваё сямідзесяцігоддзе, айцец Аўген праз дзевяць дзён раптоўна памёр ад разрыву сэрца і пахаваны на могілках у мястэчку Гавер.

Развітваючыся са мной, спадарыня Зоя Жалязоўская-Смаршчок падарыла мне некалькі абразоў, якімі карыстаўся пры набажэнствах ейны муж. І папрасіла, каб я аддала іх ад яе імя тым людзям, якія аддана служаць Беларусі. Адзін з іх я ўручыла ў дзень ягонага 65-годдзя пісьменніку Анатолю Кудраўцу, былому галоўнаму рэдактару часопіса «Нёман» — менавіта ён стварыў, на агульную думку, найбольш «беларускія», пасля Івана Мележа, вобразы нашых суайчыннікаў, сярод іх — вясковага мудраца Вапшчэтка і ў рамане «Сачыненне на вольную тэму».

Маніфестацыя беларускіх студэнтаў у Лювене.
25 сакавіка 1950 г.

Іншыя я вырашыла захаваць да заснавання Музея беларускай эміграцыі, які, верыцца мне, будзе некалі створаны ў Беларусі, бо не павінны прапасці духоўныя і фізічныя высілкі тых, хто працаваў дзеля нашай Бацькаўшчыны, яе вольнасці і росквіту.

ДАДАТАК

Бібліяграфія

БЕЛЬГІЯ Ў БЕЛАРУСКІМ ДРУКУ: ГРАМАДСКА-КУЛЬТУРНЫЯ СУВЯЗІ (1902–2001)

Абрамовіч Владимир. Жак Рогг сменил Хуана Антонио Самаранча // Рэспубліка. 2001. 17 ліп.

Адамушка У. За права жыць трэба змагацца: [Пра маладзёжны антываенны рух у Бельгіі] // Чырвон. змена. 1984. 29 сак.

Адукацыя ў Бельгіі: [Па матэрыялах друку] // Пралеска. 1995. № 11. С. 38.

Азоўскі В. Бельгія зблізку // Звязда. 1961. 17 мая.

Аляксейчык Я. Дзверы ў Еўропу, адчыненыя ў Бруселі: [Аб выніках афіцыйнага візіту Прэзідэнта РБ А. Р. Лукашэнкі ў Бельгію] // Звязда. 1995. 10 сак.

Аноп Л. 72 часа, которые не потрясли мир: [Дарожныя нататкі] // Вечер. Минск. 1993. 21, 24–25 мая.

Антановіч Тамара. Беларусь – Бельгія: Падабенствы шляхоў і ўзаемныя дачыненні // Кантакты і дыялогі. 2001. № 6. С. 26–28.

Антановіч Тамара. Бельгійскі госць з Літэкспрэса: [Пра фламандскага паэта і драматурга Камеля Ванхола] // Кантакты і дыялогі. 2000. № 9. С. 16–17.

Антановіч Тамара. «Бліскавіца» зіхацела ў Бельгіі: [Пра выступленне ансамбля музычнай і харэаграфічнай мініяцюры] // Кантакты і дыялогі. 1999. № 5. С. 21–22.

Антановіч Тамара. У Дзень прысягі караля [Бельгіі Леапольда I] // Кантакты і дыялогі. 2000. № 10. С. 21–22.

Асмалоўскі Андрэй. 500 беларускіх дзяцей прыехалі ў Бельгію // Нар. воля. 2001. 7 ліп.

Бабкін Г. Восставшие из пепла: [Пра фірму «Mausoleum» па вытворчасці пласцінак] // Родник (Крыніца). 1992. № 7–8. С. 37, 43.

Багдановіч Галіна. Магія лёгкага гуку: [Пра дзявочы хор Беларускага каледжа мастацтваў на Еўрапейскім фестывалі хораў у Неерпельдэ] // Літ. і мастацтва. 1998. 17 ліп.

Бараніч Уладзімер. Трагедыя ў Бэльгійскім Каралеўстве [знікненне дзяцей] // Наша ніва. 1996. 28 кастр.

Беларуская кніга ў Бруселі // За вяртанне на Радзіму. 1958. № 55.

Беларусь – Бельгія: дыялог культур: Матэрыялы Міжнароднай навучнай канферэнцыі, Мінск, 13–14 студзеня 1998 г. Мінск, 1998.

Беларусь зацікаўлена ў супрацоўніцтве з Бельгіяй: [Прыём Прэзідэнтам Беларусі вярцельнай граматы Надзвычайнага і Паўнамоцнага Пасла Каралеўства Бельгія ў Расіі і РБ Андрэ Мернье] // Нар. газ. 2001. 21 сак.

Беларусь падпісала [у Бруселі] праграму «Партнёрства дзеля міру» // Звязда. 1995. 13 студз.

«**Беларусь**, прыціснутая цяжарам невядомага імя» // Беларус (Нью-Йорк). 1995. № 424. С. 3.

Беларусь у замежным друку. Бельгія // Узвышша. 1928. № 1. С. 189.

Бельгійскія парламентарыі выступаюць супраць ізаляцыі Беларусі // Звязда. 2001. 20 лют.

Бельгія 22.4–25.5.1915. Первая газовая атака: [Пра горад Іпр] // Хроніка. 1999. № 4. С. 2.

Бельгія — гасцінная краіна, калі цябе чакаюць // Звязда. 1997. 17 верас.

Бельгія і ... Беларусь // Гоман (Вільня). 1916. 11 верас.

Бенилюкс — регион больших возможностей: [Пра візіт М. Чыгіра ў Бельгію] // Рэспубліка. 1996. 27 сак.

Берж'е Леон

Бэргіе Леон. Вартавы: Апавяданне / Пер. з фр. З. Белага // Чырвон. Беларусь. 1930. 10 лют.

Бэрг'е Леон. Пралетарскія раманысты Бэльгіі // Чырвон. сейбіт. 1927. № 20–21. С. 27–28.

Аб ім

Беларусь у замежным друку: [Пра арт. у бельгійскай газеце «Драпо Руж»] // Узвышша. 1928. № 1. С. 189.

Снежка Зм. Бельгійская літаратура // Узвышша. 1928. № 1. С. 177–178.

Бідзюк Любоў. Пад адным дахам: Унікальная школа паблізу Бруселя [у Шэйпе] // Настаўн. газ. 1998. 9 студз.

Бизнес впереди: [Пра візіт у Мінск прэзідэнта Гандлёва-прамысловай палаты Бэльгіі і Люксембурга П'ера-Анры Віньі] // Бел. рынок. 2001. 21–27 мая.

Бласбан Філіп. У сапраўдным выгнанні: [Эсэ] / Пер. з фр. Ю. Барысевіча // Польша. 2000. № 5. С. 185–192.

Бондарева Ф. Первое знакомство: Фестиваль бельгийского киноискусства // Совет. Белоруссия. 1956. 25 июня.

Бондаренко Владимир. «Андрей, Чернобыль...» — с французским прононсом: [Пра студэнтку-русістку з Бельгіі Жулі Канціно і яе стажыроўку ў Гомельскім універсітэце] // Рэспубліка. 2000. 30 снеж.

Борисов А. Брюссельские прогулки Президента // Газ. Андрея Климова. 1995. 17–24 марта.

Бруй Е. Бельгийская мозаика // Панарама. 1996. № 3–4. С. 8–10.

Буйко Т. М. Ідэнтычнасць – Культура – Адукацыя: [Пра навуковую канферэнцыю ў Лювене 17–20 жн. 1994 г.] // Адукацыя і выхаванне. 1994. № 11. С. 123–124.

Буйко Т. М. На міжнародным форуме філосафаў адукацыі (праблемы і ўражанні) [у Лювене] // Адукацыя і выхаванне. 1995. № 3. С. 114–117.

Бурдова Елена. Бельгийские бизнесмены намерены инвестировать в Беларусь: [Пра візіт дэлегацыі на чале з дзяржаўным міністрам Бельгіі сенатарам Робертам Урбенам] // Рэспубліка. 2001. 23 мая.

В. Ж. «2 x Бел» — предприятие будущего?: [Пра семінар па інвестыцыях і гандлёва-эканамічнаму супрацоўніцтву Беларусі і Бельгіі] // Дело (Восток + Запад). 1999. № 11. С. 29–30.

В. М. Бэльгійскі друк пра Беларусь і БНФ: [Пра арт. у газ. «Le Soir» ад 5.09. 1992 г. і арт. Фрэда дэ Паў у газ. «De Standaard» (Брусель). 18.12.1992 г.] // Навіны БНФ «Адраджэньне». 1993. № 2.

Вагемонс Э. Русские в Бельгии // Взаимодействие литератур в мировом литературном процессе. Гродно, 1993. С. 189–192.

Валентинова Людмила. В Брюсселе создано представительство белорусской Хартии–97 // Нар. воля. 1998. 10 студз.

Васильев Владимир. Большая прогулка: Бельгия по прежнему ждет «чернобыльских» детей // Бел. газ. 2000. 24 июля.

Васильев Владимир. Легализация нелегалов за «железным занавесом» [у Бельгіі] // Бел. газ. 2000. 28 февр.

Васильев Владимир. Слежка за алмазами, которые политы кровью африканских подростков: [Пра Міжнародную канферэнцыю ў Бельгіі па пытаннях стварэння глабальнай сістэмы сертыфікацыі алмазаў і беларускі алмаза-перапрацоўчы комплекс у Гомелі] // Бел. деловая газ. 2001. 22 мая.

Вене П'ер. Будучае будзе: [Інт. з бельгійскім прафесарам аб праекце INTAS] // Навіны АНБ. 1995. 3 лістап.

Веркройсэ Пол. Старонкі з гісторыі Бельгіі // Кантакты і дыялогі. 1998. № 10/11. С. 18–19.

Верхарн Эміль

Верхарн Эміль. Мой друг, пейзаж; Тени; Невозможное; Мой вклад: [Вершы] / Пер. с фр. И. Симановского // Совет. Отчизна. 1955. № 3. С. 114–118.

Верхарн Э. Паўстанне: [Верш] / Пер. з фр. Максіма Багдановіча // Багдановіч Максім. Зб. тв.: У 2 т. Мн., 1968. Т. 1. С. 362–363.

Верхарн Э. Паўстанне: [Верш] / Пер. з фр. Максіма Багдановіча // Багдановіч Максім. Поўны зб. тв.: У 3 т. Мн., 1991. Т. 1. С. 379–380.

Вэрхарн Эміль. Няўлоўнае; Пабожнае: [Вершы] / Пер. з фр. Лявона Баршчэўскага // Наша слова. 1994. 30 сак.

Верхарн Э. Творческий путь Рембрандта // Мастацтва: Вучэб. дапаможнік-хрэстаматэя для 9 кл. Мн., 1997. С. 300–309.

[**Верхарн Эміль**]. Утро: [Верш] / Пер. с фр. И. Б. Симановского // Здабыткі: Дакументальныя помнікі на Беларусі. Мн., 1997. Вып. 2. С. 112–113.

Аб ім

Симановский А. И. О первых публикациях переводов стихов Э. Верхарна в Белоруссии: К 80-летию со дня рождения Эмиля Верхарна // Здабыткі. Мн., 1997. Вып. 2. С. 111–112.

Снежка Зм. Бельгійская літаратура // Узвышша. 1928. № 1. С. 174–175.

Виле В., Титгат К. Что делают профессора из Бельгии в Беларуси?: [Інт. з прафесарамі брусельскага Інстытута Erasmus] / Зап. С. Малиновского // Аргументы и факты. 1994. № 45. Ноябрь. (Аргументы и факты в Белоруссии). С. 8 в.

Во главе масс: К 45-летию Компартии Бельгии // Коммунист Белоруссии. 1966. № 8. С. 78.

Вольф Ёзеф Марія дэ. Шляхі да сумоўя: Дзеля еднасці царквы Хрыстовае... // Унія. 1995. № 4. С. 24–25.

Г. З. Парасткі сяброўства: [Пра музычную вечарыну, наладжаную Таварыствам «Беларусь – Бельгія»] // Літ. і мастацтва. 1997. 23 мая.

Г. З. Пасябруем з Бельгіяй // Літ. і мастацтва. 1996. 29 лістап.

Гаравы Марат. Нашы маркі на сусветнай выставе [у Бруселі («Belgica–2001»), прысвечанай 500-годдзю еўрапейскай пошты] // Наша свабода. 2001. 13 чэрв.

Гельдэрод Мішэль дэ

Гельдэрод Мішэль дэ. З «остэндскіх гутарак»: З бельгійскім драматургам, навэлістам і эсэістам Мішэлем дэ Гельдэродам гутарылі тэатральныя крытыкі Рожэ Іглесіас і Ален Трута / Пер. з фр. Алеся Асташонка // Крыніца. 1994. № 12. С. 61–75.

Гельдэрод Мішэль дэ. Эскурыял: Драма ў адной дзеі / Пер. з фр. Алеся Асташонка // Крыніца. 1994. № 12. С. 76–82.

Аб ім

Асташонак Алесь. Пра Яго: [Хроніка жыцця] // Крыніца. 1994. № 12. С. 62–66.

Глеб А. Наши умы удивляют мир: [Пра беларускіх вынаходнікаў на выставе «Брусельская эўрыка – 95»] // Бел. прадприниматель. 1996. 5–11 февр.

Говор В. Бельгийская мозаика своими глазами: [Пуцявыя нататкі] // Нац. экан. газ. 1995. 9 жн.

Годар А. Дети из Беларуси меняют учебные программы: опыт школы переводчиков в Монсе // Беларусь – Бельгия. Минск, 1998. С. 37–43.

Гойтан Уладзімір. Вялікая вандроўка [у Бельгію] маленькага чалавека [Вікі Радзіёнавай] // Звязда. 1996. 13 снеж.

Гойтан Уладзімір. Сустрэча праз паўгода, або Як дзякуючы намаганням праваахоўных органаў і грамадскасці дзвюх краін [Бельгіі і Беларусі] удалося вярнуць дачку маці // Звязда. 1996. 23 лістап.

Голикова Т. И. Введение в перевод сказки // Беларусь – Бельгия. Минск, 1998. С. 158–166.

Горбачева Л. Не нарвитесь на стерлядь с ухой: [Пра бельгійскую кухню] // Путешественник (Globetrotter). 1998. 1–15 авг.

Горис Стеф. Если быть более точным...: Письмо из Брюсселя // Нар. воля. 2001. 28 лют.

[**Горыс Стэвен**]. Стевен Горис: «Мы должны помочь белорусскому народу прийти к демократии»: [Інт. з дэпутатам Бельгійскага парламента і дэпутатам Савета Еўропы] / Зап. Галіны Матюшиной // Нар. воля. 2001. 6 лют.

Госць з Бэльгіі [Янка Запруднік] ў Торонто // Бел. эмігрант. 1953. № 5.

Гоулд Д. ИНТАС: Мост между учеными Европы и СНГ: [Выступленне на Міжнародным семінары «Роль навуковых фондаў у падтрымцы сусветнай навукі»] // Вестн. фонда фундаментальных исследований. 1997. № 2. С. 55–64.

Грунэ Герд. Беларускае пасольства [у Бруселі] баіцца // Навіны. 1998. 6 сак.

Гуковский Игорь. Белорусские цветы в Брюсселе, или Некоторые итоги визита Александра Лукашенко в Бельгию // Рэспубліка. 1995. 10 сак.

Гусеў М. Просьба з Бельгіі: [Пра самадзейнага музыканта В. Пратасевіча] // Звязда. 1987. 6 верас.

Гуцева Т. Г. Диалог культур — условие будущего // Беларусь – Бельгия. Минск, 1998. С. 62–68.

Да ўручэння вярцьцельных грамат [Надзвычайнага і Паўнамоцнага Пасла Каралеўства Бельгія ў РБ Т'еры дэ Грубена] // Звязда. 1993. 9 чэрв.

Данейко Елена. Белорусские художники прокладывают путь на Запад: [Пра выставку карцін Андрэя Задорына ў Бельгіі] // Бел. деловая газ. 1999. 6 авг.

Дарохін Дзмітрый. Бельгія перад пагрозай расколу // Свабода. 1997. 25 крас.

Дашчынскі Аляксандр. Парламент Бельгіі просіць памілаваць вадзіцеля [Вілі Салье] // Свабода. 1997. 21 лістап.

Дэбонтріддер Люк. Европа ждэць лютую зіму: [Інт. з супрацоўнікам Каралеўскага метэаралагічнага інстытута] / Зап. Валерія Мешкова // Совет. Беларусія. 1999. 17 авг.

Дессар Франсіс. Восточнай Европе не стоіць іскаць себе заокеанскага хазяіна: [Інт. з прафесарам-палітолагам, прарэктарам Міжнароднага франкамоўнага ўніверсітэта (Бельгія)] / Зап. Владзіміра Васільева // Нар. газ. 1999. 17 сак.

Дешевіцын М. П. Перевод как частный случай межкультурных контактов // Беларусь – Бельгія. Мінск, 1998. С. 153–158.

Диковицкий Роман. Планета людей: Кругосветка Мишеля де Во [які наведаў Мінск] // Вечер. Мінск. 1996. 29 авг.

Доренскі Аляксандр. Охотники за детьми, или Почему бельгийцы пожалели об отмене смертной казни // Совет. Беларусія. 1996. 6 дек.

Драгунов Г. Трагедия Марсина // Совет. Беларусія. 1956. 2 сент.

Дранько-Майсюк Леанід. На радзіме Ціля Уленшпігеля // Літ. і мастацтва. 1986. 10, 17 кастр.

Дранько-Майсюк Леанід. На радзіме Ціля Уленшпігеля: [Эсэ]; «Ступіў і ты за месяцам услед...»; «У гэтай цемрадзі густой...»; «Я не знайшоў сабе супакаення...»: [Вершы, прысвеч. Бельгіі] // Дранько-Майсюк Леанід. Тут: Вершы, паэмы, эсэ. Мн., 1990. С. 127–159.

Дранько-Майсюк Леанід. Дорога к себе: [Інт. пра сустрэчы ў Бельгіі ў час акцыі «Літаратурны экспрэс «Еўропа–2000»] / Зап. Елены Молочко // Совет. Беларусія. 2000. 26 авг.

Дренясова Т. Н., Намазова А. С. Опыт преподавания истории и культуры Бельгии и Нидерландов на переводческом факультете Московского государственного лингвистического университета // Беларусь – Бельгія. Мінск, 1998. С. 127–128.

Дубінка Вячаслаў. Флямандзкі пан: [Пра дрэваапрацоўшчыка-прадпрымальніка з Бруге, які працуе ў Беларусі] // Наша ніва. 2001. 20 жн.

Дубинская Екатерина. Владимир Лабунов полагает: ультиматум — не лучшая форма дипломатических отношений: [Інт. з Паслом Беларусі ў краінах Бенілюкса] // Совет. Беларусія. 1998. 5 февр.

Дэлегацыя Бельгійскай сацыялістычнай партыі ў Мінску // Звязда. 1974. 22 чэрв.

Евдоченко А. А. С пятнаццацю наедіне: Пасольство Беларусі ў Бельгіі пытаецца дагаворыцца з Еўрапейскім Саюзам. Іногда гэта яму ўдаецца: [Інт. з першым сакратаром Пасольства РБ у Бельгіі] / Зап. Е. С. // Бел. деловая газ. 1995. 17 авг.

Ермакович Евгения. Бельгія: удзівіцельнае рэдка // Бел. деловая газ. 2001. 15 февр.

Жак Рогг — новы прэзідэнт МОК // Наша свабода. 2001. 18 ліп.

Жакмэн Франсуа

Жакмэн Франсуа. Вясна (3 кнігі «Пары году»): [Вершы] / Пер. з фр. Ніны Мацяш // Крыніца. 2001. № 5. С. 163–174.

Аб ім

Мацяш Ніна. Пра Яго [Francois Jacqmin (1929–1992)] // Крыніца. 2001. № 5. С. 162.

Живлюк Марія. Под звон мечей: [Пра горад Буён] // Туризм и отдых. 1996. 20 июня.

Живолович Кирилл. Знай нашых!: [Пра беларускіх студэнтаў — пераможцаў бізнес-конкурса ў Бруселі] // Совет. Белоруссия. 1999. 25 сент.

Жучка Янка

Жучка Я. [Бельгія]. Айцец Робэрт ван Каўвэлярт дэ Уільс: 3 успамінаў // Голас Радзімы. 2000. 26 ліп.

Жучка Я. Беларускае дыпляматычнае прадстаўніцтва ў Бэльгіі // Беларус. 1995. № 423. Крас.

Жучка Янка. Беларуская дэлегацыя з візітам у Бэльгіі // Беларус. 1994. № 413. Трав.–чэрв.

Жучка Я. Беларуская дэлегацыя ў Бруселі // Беларус. 1993. № 397. Студз.

Жучка Я. Вучоба ў Лювенскім універсітэце // Культура беларускага замежжа. Мн., 1998. Кн. 3. С. 62–64.

[**Жучка Я.**] Выстаўка беларускіх мастакоў у Бруксэлі // Беларус. 1995. № 428. Кастр. / Пад крыпт. Я. Ж.

Жучка Янка. З надзеяй спаткацца: Ліст з Бэльгіі // Літ. і мастацтва. 1994. 25 лют.

Жучка Я. Зь песьняй па сьвеце: [Пра выступленне ў Бэльгіі ансамбля «Красавік» Мінскага універсітэта культуры] // Беларус. 1994. № 416. Верас.

Жучка Я. Карэспандэнцыя зь Бэльгіі // Беларус. 1994. № 392. Ліп.–жн.

Жучка Я. «Козыры Беларусі»: У Бэльгіі пра нас ведаюць. На жаль, пакуль толькі палітыкі і журналісты // Свабода. 1993. 1–2 лют.

Жучка Янка. Нельга выказаць словамі...: [Ліст з Бэльгіі] // Літ. і мастацтва. 1993. 5 лістап.

[**Жучка Я.**] Па «старых сьцёжках»: 3 жыцця ў Бэльгіі: [Пра сустрэчу ў Бруселі з выпускніком Лювенскага універсітэта Янкам Запруднікам] // Беларус. 1990. № 372. Жн. / Пад крыпт. Я. Ж.

Жучка Янка. Правы чалавека ў Беларусі абмяркоўваюцца ў Бруксэлі // Беларус. 1998. № 455. Чэрв.–Ліп.

Жучка Я. Сакавіковыя святкаваньні ў Бэльгіі // Беларус. 1994. № 412. Крас.

[Жучка Я.]. «Славянскае сэрца б'ецца нерэгулярна»: [Пра аднайменны арт. Дырка Дыленса ў фламандскім тыднёвіку «Інтэрмэд'ер» № 7 (1990) пра сучасную Беларусь] // Беларус. 1990. № 371. Чэрв.–ліп. / Пад крыпт. Я. Ж.

Жучка Я. «Стацца нашымі сатэлітамі... або памерці»: [Водгук на аднайменны арт. Барыса Туманавы, маскоўскага карэспандэнта «La Libre Belgique» ад 6.05.1994 г., пра Саюз Беларусі і Расіі] // Беларус. 1994. № 415. Жн.

[Жучка Я.]. Янка Жучка: Моладзь скажа сваё слова: [Інт. з кіраўніком Саюза беларусаў у Бельгіі] / Зап. П. Саўчанкі // Рунь (Вільнюс). 1997. № 6. С. 2.

З французскай і бельгійскай паэзіі / Пер. з фр. Э. Агняцвет. Мн., 1993.

Запартыка Г. В. Архівы беларускай эміграцыі [у тым ліку ў Бельгіі] // Замежная архіўная беларусіка: Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі 25–26 крас. 1996 г. Мн., 1998. С. 12–22.

И воздух Бельгии им сладок и приятен // Бел. нива. 1996. 2 авг.

Іванова Ніна. Гісторыя са шчаслівым канцом: Лёс 4-гадовага хлопчыка з Чэрыкава вырашылі дабрачыннікі з Бельгіі [з ініцыятывы «Аспект» на чале з кіраўніком Івам Танду] // Звязда. 2001. 12 снеж.

Ішчанка Святлана. Стала Бельгія бліжэй: [Пра Міжнародны «круглы стол» «Беларуска–бельгійскія грамадска–культурныя сувязі»] // Культура. 2001. 26 мая – 1 чэрв.

Казловіч Валянціна. Грамадзянін Бельгіі [Вілі Салье] асуджаны да васьмі гадоў пазбаўлення волі // Нар. воля. 1997. 14 лістап.

Калашников П. П. «Брестчанка» в Бельгии: [Інт. з кіраўніком ансамбля песні і танца Брэстскага вытворчага аб'яднання сродкаў вылічальнай тэхнікі] / Зап. Г. Яд-ревского // Заря. 1990. 21 июня.

Каломб Марыс Масанж дэ

Аб ім

Аўраменка Віталь. Бельгіец, улюблёны ў Беларусь. «У мяне няма рэцэпта вырашэння ўсіх праблем, я проста стараюся дапамагчы»: [Пра аўтара гуманітарнага праекта дзеля Беларусі «Акцыя «Мост»] // Голас Радзімы. 2001. 6 чэрв.

Зинкевич Галина. Визит двух кавалеров и дамы: [Пра бельгійскі Мальтыйскі ордэн] // Имя. 1997. 6 июня.

Крэнь Ірына. Марыс дэ Каломб: «Я хацеў бы вяртацца да вас яшчэ многа–многа разоў...» // Нар. воля. 1998. 22 кастр.

Каралевіч Сяргей. Бельгійскі парламентарый [Жан-Пол Анры] выказаўся супраць ізаляцыі Беларусі // Звязда. 2001. 13 снеж.

Кандраль Ігар. Бельгія: Праз тунель да цывілізацыі // Чырвон. змена. 1998. 25 сак.

Кандраль Игорь. Бельгия: Тихая революция продолжается // Туризм и отдых. 1998. 3 сент.; Во славу Родины. 1998. 29 янв., 4, 6 февр.

Кандраль Игорь. Цветы истории русской эмиграции: [Пра Каралеўскі музей арміі і ваеннай гісторыі ў Бруселі] // Вечер. Минск. 1999. 17 авг.

Карпякова С. Тыздзень надзеі...: [Пра спектакль Беларускай студыі тэлебачання «Тыздзень капітанаў» па аднайменнай п’есе бельгійскага драматурга Й. Вандэлоо] // Чырвон. змена. 1985. 23 ліп.

Каржанеўская Галіна. «Не магу на гэта глядзець»: [Пра візіт у Беларусь ураджэнкі Жалудка Ізабелы Чацвярцінскай] // Літ. і мастацтва. 1998. 27 лістап.

Карнэлус Анры. Чорныя барабаны: Апавяданне / Пер. з фр. У. Дамашэвіча // Польша. 1969. № 5. С. 138–144.

Карэм Марыс

Карэм Марыс. Гора: [Верш] / Пер. з фр. Эдзі Агняцвет // Дзень паэзіі–71. Мн., 1971. С. 320–321.

Карэм Марыс. Крынічная вуліца; Драўляныя ногі; Ваенныя могілкі; Калі з вайны вяртаецца марак...; Золата; Цвыркун; Жонка рыбака; Рукі маёй маці; Успамін; Свет дзяцей; Каханая: [Вершы] / Пер. з фр. Эдзі Агняцвет // Далягляды. Мн., 1986. С. 172–179.

Карэм Марыс. Крынічная вуліца; Драўляныя ногі; Ваенныя могілкі; Калі з вайны вяртаецца марак...; Золата; Цвыркун; Жонка рыбака; Гора; Рукі маёй маці; Успамін; Свет дзяцей; Туман; Калыханка; Крыкі птушак; Каханая; Флейта ў садзе; Зялёны ліст...; Няўжо ніколі, як дзіця...; Трусік і смаўжыха; Тра-ля-ля-ля-ля!: [Вершы] / Пер. з фр. Э. Агняцвет // З французскай і бельгійскай паэзіі. Мн., 1993. С. 63–82.

[**Карэм Марыс**]. **Sareme Maurice.** Avez-vous vu?: [Верш]; Вы выдалі?: [Верш] / Пер. с фр. М. Яснова // Яко. 1994. № 1. С. 2–3.

Карэм Марыс. Рукі маёй маці: [Верш] / Пер. з фр. Э. Агняцвет // Ніва. 1995. 28 мая.

Карэм Марыс. Рукі маёй маці; Крык птушак; Цвыркун; Тра-ля-ля-ля-ля!: [Вершы] / Пер. з фр. Э. Агняцвет // Хай часцей смяюцца дзеці. Мн., 1997. С. 215–217.

Карэм Марыс. Крынічная вуліца / Пер. з фр. Эдзі Агняцвет; Неба ўсюды / Пер. з фр. Дамінікі Клімінай; «Каб сабраць кашолку — аднаго...» / Пер. з фр. Паўліка Камароўскага: [Вершы] // Вясёлка. 2000. № 12. С. 8–9.

Карэм Марыс. Ваенныя могілкі; Драўляныя ногі: [Вершы] / Пер. з фр. Эдзі Агняцвет // Літ. і мастацтва. 2000. 26 мая.

Аб ім

Агняцвет Эдзі. Марыс Карэм // З французскай і бельгійскай паэзіі. Мн., 1993. С. 88–89.

Агняцвет Эдзі. «На вуліцы Крынічнай свет я ўбачыў» // Далягляды. Мн., 1986. С. 171–172.

Антановіч Тамара. У гонар «прынца паэтай» // Літ. і мастацтва. 2000. 26 мая.

Г. З. Марыс Карэм і іншыя: [Пра вечарыну ў ДOME дружбы, наладжаную Таварыствам «Беларусь — Бельгія»] // Літ. і мастацтва. 2001. 6 крас.

Кастэр Шарль дэ

Костер Шарль де. Легенда об Уленшпигеле и Ламме Гудзаке и об их приключениях отважных, забавных и достославных во Фландрии и иных странах / Сокращ. пер. с фр.; вступ. статьи К. Паустовского и С. Сказкина. Минск, 1955.

Костер Шарль де. Легенда об Уленшпигеле и Ламме Гудзаке, их приключениях отважных, забавных и достославных во Фландрии и иных странах / Пер. с фр. А. Горнфельда; вступ. статья Р. Роллана. Минск, 1984. (Шк. б-ка).

Костер Шарль де. Тиль Уленшпигель: Балет в 2-х д. / Либретто В. Елизарьева по мотивам романа Ш.-А. де Костера «Легенда об Уленшпигеле». Муз. Е. Глебова: [Праграма]. Минск, 1978.

Костэр Шарль дэ. Тиль Уленшпигель / Пер. з рус. [Л.] Чарняўскай. Мн., 1934.

Костэр Шарль дэ. Тиль Уленшпигель / Пер. з рус. [Л. Чарняўскай]. Мн., 1940.

Аб ім

Мицкевич Б. П. Шарль де Костер и становление реализма в бельгийской литературе. Минск, 1960.

Бур Л. Шкодная прадмова да карыснага твору // Палеская праўда. 1931. 12 мая.

Книжные новинки [«Ціль Уленшпигель»] // Рабочий. 1935. 18 сент.

Мицкевіч Б. На экране — Ціль Уленшпигель // Звезда. 1958. 4 чэрв.

Рагозін А. Шарль дэ Кастэр і яго Уленшпигель // Чырвон. змена. 1939. 8 чэрв.

Радкевич А. Новый сезон в театре юного зрителя // Рабочий. 1935. 21 сент.

Снежка Зм. Бельгійская літаратура // Узвышша. 1928. № 1. С. 171.

Качаткова А. Цвітуць чырвоныя ружы...: [З падарожжа па Бельгіі] // Літ. і мастацтва. 1970. 20 студз.

Кирилло Максим. Галопом по Европам // Туризм и отдых. 1999. 21 янв.

Кірसानаў С. Дзень у Бруселі: Урывак з паэмы «Карл Маркс» // Чырвон. Беларусь. 1933. № 6. С. 4–5.

Климович Ю. В лесах Бельгии: [Пра савецкіх воінаў, удзельнікаў бельгійскага Супраціўлення] // Совет. Белоруссия. 1965. 13 июля.

Клыбiк Лаўрэн

Клыбiк Л. [Бельгія]. Вярнуцца, каб дапамагчы: [Інт.] / Зап. Ірыны Крэнь // Наша слова. 1996. 10–16 кастр.

Клыбiк Лаўрэн. 3 гісторыі гемеапатыі // Наша слова. 1996. 18 ліп.

Клыбік Лаўрэн. Кава: [Арт. гамеапата] / Пер. з фр. Тамары Антановіч // Наша слова. 1997. № 1. С. 3.

Аб ім

Котава Браніслава. Здымкі з Бельгіі // Кантакты і дыялогі. 1996. № 6. С. 27.

Чыгрын Сяргей. Беларусы за мяжой: У Бельгіі жыве слоніміскі фармацэўт // Голас Радзімы. 1997. 11 верас.

Чыгрын Сяргей. Слонімы: [Пра ўраджэнца Беларусі Лаўрэна Клыбіка] // Голас Радзімы. 1999. 8 снеж.

Клюйко Дар'я. Бельгійскі праект Скарынаўскага цэнтра: [Інф. пра «круглы стол» «Беларуска-бельгійскія грамадска-культурныя сувязі»] // Чырвон. змена. 2001. 17 мая.

Ковалев В. Визитеры из Брюсселя [дэлегацыя НАТО] беларусов не успокоили // Красная звезда. 1995. 29 нояб.

Ковалева Т. В. Бельгийская литература в Беларуси: Памяти Бориса Павловича Мицкевича // Беларусь – Бельгия. Минск, 1998. С. 110 –114.

Козыр Л. Сваімі вачыма: [Нататкі савецкага марака, які пабываў у Бельгіі] // Чырвон. змена. 1954. 15 крас.; Сталин. молодежь. 1954. 25 июня.

Колас Вольга. Беларуская літаратура і замежжа: Што ведаюць пра Беларусь эўрапейцы? // Наша ніва. 1997. 29 снеж.

Конец «сексуального коммунизма»: Семейная жизнь в Бельгии // Я+Я. 1991. № 6. С. 4–5.

Кошута Владимир. Она была русская: [Пра жыхарку Бельгіі М. Шафрову-Марутаеву] // Голас Радзімы. 1978. 22 чэрв.

Круглов Г. О кукле, кислом молоке и малине...: [Пра гарадок Малін] // Знамя юности. 1971. 17 сент.

Круглоў Г. Вялікія трылогі «Малой Еўропы» // Звязда. 1971. 4, 5, 7, 11 жн.

Круль Михаил. Где перекресток Европы? В Брюсселе! // Нар. газ. 1999. 8 верас.

Крэнь Ірына. Беларускі шлях Тамары Антановіч: [Інт. са старшынёй Таварыства «Беларусь — Бельгія»] // Наша слова. 1997. 27 сак.– 3 верас.

Крэнь Ірына. Беларусь – Бельгія — дыялог культур: [Пра «круглы стол» у Нацыянальным навукова-асветным цэнтры імя Ф. Скарыны] // Голас Радзімы. 2001. 18 ліп.

Крэнь Ірына. Жыве сябрына «Беларусь — Бельгія» // Наша слова. 1996. 21–27 лістап.

Крэпак Б. Бельгія, якая яна ёсць: [З выстаўкі твораў бельгійскіх графікаў у Мінску] // Літ. і мастацтва. 1965. 5 кастр.

Кудрыцкі Алесь. België ці Belgique? // Наша ніва. 2000. 24 студз.

Кузнецов В. Принц [Філіп] ищет будущую королеву: Наследник престола может жениться только с согласия правительства // Здравый смысл. 2000. 19–26 апр. / Па матэрыялах «New Meridian» (ЗША).

Кузняцова В. Табе зайздросціць дзяўчынка з Бельгіі // Чырвон. змена. 1961. 23 верас.

Кулініч І. Трагедыя бельгійскага падзямелля [на шахце «Марсінэль»]: Расказ відавочніка / Зап. М. Тараткевіча // Віцеб. рабочы. 1956. 14 верас.

Кунэн Ліві. Свята ў Беларусі: [Успаміны пра паездку ў Беларусь члена арганізацыі «Фламандцы дапамагаюць дзецям Чарнобыля»] / Скароч. / Пер. з фр. Леаніда Казыры // Крыніца. 2001. № 4. С. 34–72.

Кухаронак Таццяна. Ах, карнавал...: [Пра гарадок Бэнш у Валоніі] // Мастацтва. 1997. № 7. С. 63–66.

Кухаронак Таццяна. Музей, якога нам не хапае: [Пра Міжнародны музей карнавалу і масак у г. Бэнш] // Мастацтва. 1997. № 11. С. 72–74.

Л. Б. 3 візітам у Бруселі [дэлегацыя БНФ] // Наша слова. 1992. 30 верас.

Лабунов В. Акадэмик Лабунов — «лучше» беларускай дыпламатыі: [Інт.] / Зап. И. Гуковского // Рэспубліка. 1995. 7 крас.

Лампо Хюберт. Явление Иоахима Стиллера: Роман / Пер. с фламанд. В. Ошиса // Неман. 1988. № 8. С. 53–105; № 9. С. 78–118.

Ляхманенка Леанід. Касмапалітычны еўрагорад Брусель // Звязда. 1994. 31 снеж.

Ляхманенка Леанід. Як Беларусь не стала чорнай дзіркай на карце Еўропы... і адначасова здолела застацца пры сваіх інтарэсах // Звязда. 1995. 24 студз.

Левяш И. А. Единая Европа: «единосущее» или «одинаковость»? (Культурно-цивилизационное измерение) // Беларусь – Бельгия. Минск, 1998. С. 26–35.

Ліпскі Уладзімір. Чатыры дні ў скаўтаў: Бельгійскі дзённік // Звязда. 1990. 5, 7 верас.

Луцькаў Николай. Омары для старіны Жюля: [Пра фламандскі гарадок Бруге] // Вечер. Минск. 2000. 19 июня.

Луцькаў Николай. «Шоколадный» указ короля Леопольда // Вечер. Минск. 2000. 13 июля.

М. К. Беларускі канцэрт у Льежы // Інфармац. бюл. Саюза беларусаў Бэльгіі (Louvain). 1952. № 16. Лістап. С. 4.

Макаловіч Іван. 1. Беларускі «дэсант» у Монсе // Нар. газ. 1992. 1 кастр.

Макаловіч Іван. 2. Ключы да бяспекі: [Пра НАТО] // Нар. газ. 1992. 2 кастр.

Макаловіч Іван. 3. Манфрэд Вёрнер: «Усё залежыць ад таго, ці гатова Беларусь ісці наперад» // Нар. газ. 1992. 3 кастр.

Макаров В. В. Беларусь і Бельгія: к праблеме культурных ценностей // Беларусь – Бельгія. Минск, 1998. С. 36.

Маковіч У. «Толькі нельга забыць Радзіму...»: [Пра М. Е. Дэвальдэр, ураджэнку в. Царкоўшчына Віцебск. вобл.] // Мінск. праўда. 1982. 30 снеж.

Маковіч У. Ява роднага краю: [Па матэрыялах гутаркі з ураджэнкай Дзяржынска М. Е. Дэвальдэр] // Мінск. праўда. 1986. 1 студз.

Маленькие страны с большими возможностями: [Пра супрацоўніцтва з краінамі Бенілюкса] // Бел. деловая газ. 1996. 18 апр.

Мара Ю. Дневник моего лета: [Успаміны аб паездцы ў Бельгію] // Переходный возраст. 1995. № 8. С. 5.

Марищук Л. В., Гракова К. Г. Влияние естественной языковой среды на успешность освоения иностранного языка: [Пра «чарнобыльскіх» дзяцей у бельгійскіх школах] // Адукацыя і выхаванне. 1999. № 7. С. 62–67.

Марыніч Міхаіл. «Еўропа становіцца для нас бліжэй ...»: [Пра візіт Прэзідэнта РБ у Бельгію] // Звязда. 1995. 14 сак.

Маслюкова Людмила. Контрпосольство оппозиционной Беларуси появилось в Брюсселе // Нар. воля. 1998. 24 студз.

Матюшина Галина. Без проблем: [Пра жыллёвую праграму ў Бельгіі] // Нар. воля. 2000. 7 чэрв.

Матюшина Галина. В Бельгии куры почему-то несутся круглый год // Нар. воля. 2000. 13 мая.

Матюшина Галина. «Марш Свободы–II» поддержан в Брюсселе [беларускімі эмігрантамі] // Нар. воля. 2000. 24 сак.

Матюшина Галина. Политические беженцы: мифы и реальность // Нар. воля. 2000. 11 ліп.

Матюшина Галина. Разговор о СПИДе в Институте тропической медицины [у Антверпене, з д-рам Бобам Каленбюндэрсам] // Нар. воля. 2000. 31 кастр.

Mathil P., Soir L. Беларускі рэферэндум — падарунак для Расеі: Што пішуць пра Беларусь у Бельгіі / Пер. з фр. А. Арэшкі // Свабода. 1995. 23 чэрв.

Метэрлінк Марыс

Метэрлінк Марыс. Сіняя птушка: Феерыя ў 6 дз., 6 карц. / Пер. М. Папковай // Сіняя птушка: Казкі; П'еса / Скл. Л. К. Цітова. Мн., 1997. С. 123–224.

Клішэвіч Уладзімір. 3 Метэрлінка («Паўліны белыя, прыгожыя паўліны...»): [Верш] // Шыпына. 1948. № 6. С. 7.

Аб ім

Каган П. Разгадка «Синей птицы» // Минское эхо. 1908. 30 окт.

Королицкий М. Искусство будущего // Украина. 1908. 7 марта.

Метерлинк и его драма «Монна Ванна»: [Пра пастаноўку ў Мінскім гарадскім тэатры 6.11.1902 г.] // Северо–Западный край. 1902. 7 нояб.

«**Монна Ванна**» // Северо–Западный край. 1902. 6 нояб.

Снежка Зм. Бельгійская літаратура // Узвышша. 1928. № 11. С. 173–174.

Спадчына Марыса Метэрлінка // Літ. і мастацтва. 1959. 18 ліп.

Минеев Александр. Антверпен — один из центров деятельности «русской мафии» // Совет. Белоруссия. 1995. 25 янв.

Минеев Александр. Закон есть закон: [Пра выкраданне дзяцей у Бельгіі] // Совет. Беларусія. 1996. 16 окт.

Минеев Александр. Легалізацыя по-бельгійска // Совет. Беларусія. 2000. 14 янв.

Минеев Александр. Не вините «рускую мафію»!: [Пра злачыннасць у Бельгіі] // Турызм і аддых. 1998. № 4. Февр.

Минеев Александр. Ужасная смерць маленькіх Жюлі і Мелісы всколыхнула всю Бельгію // Совет. Беларусія. 1996. 21 авг.

Міхальчанка А. Ад Бруселя да Пекіна: [Пра XIII Міжнародны кангрэс архівістаў] // Бел. мінуўшчына. 1996. № 6. С. 18–22.

Міцкевіч Марыя. Беларуска студэнты ў Лювенскім універсітэце // Кантакты і дыялогі. 2001. № 6. С. 14–20.

Моммен Евгений. Роль грамадзянскіх арганізацый у забеспячэнні устойлівага развіцця // Становленне грамадзянскага грамадства ў Беларусі ў кантэксце устойлівага развіцця. Мінск, 1999. С. 62–64.

Мялешка Уладзімір. Добры дзень, Марыйка!: [Пра Марыю Гарайнаву дэ Вухт з Вілварда] // Голас Радзімы. 1990. 5 ліп.

Мялешка У. Сход у Боме [членаў Бомскага аддзялення Саюза савецкіх грамадзян у Бельгіі] // Голас Радзімы. 1990. 7 чэрв.

Мяснікоў Анатоль. Каму ў Бельгіі жыць добра... // Звязда. 1992. 14, 17 лістап.

На выставку ў Брюссель // Совет. Отчызна. 1958. № 1. С. 199.

Нав Франсін дэ. Кристоф Плантен — мастер из Антверпена: [Арт. дырэктара Музея Плантэна — Марэцюса пра сярэднявековага фламандскага друкара] / Ска-роч. пер. // Книга и мы. 1995. № 11 / Перадрук. з «Belgique, les Maisons et des Hommes» (Nouvelles Editions Vokaer, Bruxelles).

Наўменава Лара. Усё, як у жыцці: [Пра спектакль па п'есе Ф. Кромелінка «Ты, ты, ты» на сцэне Гомельскага незалежнага тэатра] // Нар. воля. 1998. 13 студз.

Непакой Магдалена. Як касцёл у Бельгіі зарабляе грошы на дабрачыннасць // Свабода. 1994. № 47.

Нікалаеў В. За пультам — Флор Пеетэрс: [Пра гастролі ў Мінску бельгійскага музыканта-арганіста] // Мінск. праўда. 1963. 16 кастр.

Нучко Виктор. «Жрыцы любві» высажываюцца десантамі: [Пра квартал Сен-Жос у Бруселі] // Беларусія. 1998. 11–13 авг.

Нучко В. Табачок врозь: [Пра палітычную сітуацыю ў Бельгіі] // Беларусія. 1997. 14–16 окт.

Осипович Олег. Лувенская библиотека // Книга и мы. 1998. 29 мая.

Остромецкий Аркадий. Розы дружбы: [Пра гастролі ў Бельгіі Дзяржаўнага ансамбля танца БССР] // Совет. Беларусія. 1969. 12 авг.

Охрана труда ў Бельгіі // Ахова працы. 1996. № 5. С. 24.

- П. В.** Поспех у Бруселі [мастака Андрэя Смаляка] // Літ. і мастацтва. 1999. 5 сак.
- Павлов Олег.** Ах, Брюссель, Брюссель... // Вечер. Минск. 1997. 3 марта.
- Палякоў В.** Па Бельгіі і Галандыі: Дарожныя нататкі // Звязда. 1959. 16 мая; Совет. Беларуссия. 1959. 26 мая.
- Паўлаў Уладзімір.** На зямлі Уленшпігеля: [Пра ўраджэнца Дзяржыншчыны Андрэя Варанкова, які змагаўся з фашыстамі ў Бельгіі] // Бел. мінуўшчына. 1996. № 4. С. 60–62.
- Перамовы** ў Бруселі // Свабода. 1992. №. 9–10. С. 10.
- Пермякоў Расціслаў.** Бельгійскаму вадзіцелю пагражае да 15 гадоў турмы // Свабода. 1997. 11 лістап.
- Пермякоў Расціслаў.** Бельгійскі кіроўца вярнуўся на радзіму // Навіны. 1999. 26 лют.
- Пермякоў Расціслаў.** Бельгіцу [Вілі Салье] далі 8 гадоў // Свабода. 1997. 14 лістап.
- Пехцераў Іван.** Магілёўцы пакарылі Бельгію // Літ. і мастацтва. 1998. 28 жн.
- Привалов Леонид.** «Мы ездилы в Брюссель не в роли просителей, а за опытом»: [Інт. пра Міжнародную канферэнцыю «Заканадаўства і Узброеныя сілы ў дэмакратычных дзяржавах». Брусель, 14–15 верас. 1995 г.] / Зап. А. Безвесельнаго // Во славу Родины. 1995. 21 окт.
- Приобщились** к юбилею: [Пра ўдзел Беларусі ў Сусветнай філатэлістычнай выстаўцы «Belgica–2001» у Бруселі, прысвечанай 500-годдзю еўрапейскай пошты] // Бел. деловая газ. 2001. 13 июня.
- Прокша Л.** Нявольнікі «вольнага свету»: [Дарожныя нататкі] // Маладосць. 1966. № 4. С. 132–135.
- Прокша Л.** Помнік правадыру: [Пра наведванне Бельгіі У. Леніным] // Бярозка. 1969. № 5. С. 10–11.
- Прохоров Илья.** Белорусов — в Европу! // Имя. 1998. 8 окт.

Прыгожын Ілья

Аб ім

Великие преобразователи естествознания. Илья Пригожин: XIV Международные чтения, Минск, 18–19 ноября 1998 г.: [Пра лаўрэата Нобелеўскай прэміі, дырэктара Міжнароднага інстытута фізікі і хіміі ў Бруселі, бацькі якога паходзілі з Магілёўскай вобл.]. Минск, 1998.

Булыка Галина. «Свет наш незваротны» // Культура. 1993. 17 мая.

Савва Вадим. Илья Пригожин — нобелевский лауреат // Бел. думка. 1999. № 8. С. 170–173.

Прысутны. Беларускі канцэрт у Бруксэлі // Інфармац. бюл. Саюзу беларусаў у Бэльгіі (Louvain). 1952. № 14. Люты. С. 7–8.

50–60% экономии энергоресурсов — это реальность: [Пра бельгійскую кампанію «Данфос»] // Нац. эканам. газ. 1995. 26 крас.

Равенскі Мікола

Равенскі М. [Бельгія]. Мой жыццяпіс // Беларус. 1986. № 332. Снеж. С. 1, 4.

Равенскі Мікола. Жыццяпіс // Спадчына. 2000. № 4. С. 204–209.

Аб ім

Жучка Я. Над магілкай сьв. памяці кампазытара Міколы Равенскага [у Лювене] // Беларус. 1994. № 419. Снеж.

Кіпель В. Мамэнты з жыцця Міколы Равенскага // Беларус. 1995. № 422. Сак. С. 3, 6.

Я. Ж. [Жучка Я.]. Дачка М. Равенскага знаходзіць бацькаву магілу [у Лювене] // Беларус. 1989. № 365. Снеж.

Янкоўская Наталля. Успамінаючы Міколу Равенскага: (Пра беларускага кампазітара, які жыў і памёр у Бельгіі) // Род. слова. 1996. № 12. С. 176–181.

Рагуля Барыс. Беларускае студэнцтва на чужыне: [Гаворыцца пра вучобу ў Лювэнскім універсітэце (1945–1963)]. Лёндан (Канада); Нью Ёрк, 1996.

Рэц.: Астрога Віктар // Бел. гіст. агляд. 1997. Т. 4. Сш. 1–2. С. 296–299; Астрога Віктар. Цікавыя кнігі... // Бел. дайджэст. 1998. № 4. Май. С. 7–8; Бяляцкі Алясь. Беларускае студэнцтва на чужыне // Літ. і мастацтва. 1997. 15 жн.; Карлюкевіч Алясь. 3 кніжнай паліцы: Рэканструкцыя беларускага жыцця ў эміграцыі // Голас Радзімы. 1997. 16 кастр.; Карлюкевіч Алясь. Рэканструкцыя беларускага жыцця ў замежжы // Род. слова. 1998. № 3. С. 208–210; Чыгрын Сяргей. Пра беларускае студэнцтва на чужыне: Расказваюць гадаванцы Лювена // Голас Радзімы. 1996. 3 кастр.

Радына Наталья. Хартия–97 в Брюсселе // Нар. воля. 1998. 4 крас.

Раковская Лариса. Европейский масштаб: [Пра візіт у Беларусь Жана-Пола Анры, першага намесніка старшыні Палаты прадстаўнікоў Парламента Бельгіі] // Совет. Белоруссия. 2001. 13 дек.

Рейналь Флоранс. Париж – Брюссель, Брюссель – Париж: путешествие туда и обратно // Нар. воля. 1997. 25 верас.

Романович Ян. Неуловимый Ян: [Пра ўдзельніка бельгійскага Супраціўлення І. Шыяна] // Во славу Родины. 1990. 13 окт.

Ронин Владимир [Бельгія]. Язык и менталитет (из опыта преподавания русского языка в Бельгии) // Беларусь – Бельгия. Минск, 1998. С. 104–105.

Рубенс Пітэр Пауль

Рубенс Питэр Пауль. О подражании античным статуям // Мастацтва: Вучэб. дапаможнік–хрэстаматыя для 9 кл. Мн., 1997. С. 292–294.

Аб ім

Вондэл Ёст ван дэн. Геро і Леандр (Да Рубенсавага палатна): [Верш] / Пер. з галанд. Лявона Баршчэўскага // Наша слова. 1992. 14 кастр.

Горшковоз О. Д. Рубенсовский архетип барокко в Белоруссии // Матэрыялы да 100-годдзя з дня нараджэння Міколы Шчакаціхіна. Мн., 1996. С. 95.

Фромантен Э. Рубенс в Антверпене // Мастацтва: Вучэб. дапаможнік–хрэстаматыя для 9 кл. Мн., 1997. С. 285–292.

Каравулава Р. Выкраданне дачок Леўкіпа: [Пра карціну П.-П. Рубенса] // Беларусь. 1989. № 3. С. 19.

Ойстрах О. Г. Мир П.-П. Рубенса в восприятии современного человека // Беларусь – Бельгия. Минск, 1998. С. 118–121.

Рудь Роман. Белорусские дети пали жертвой бельгийской самонадеянности // Туризм и отдых. 1997. № 20. Июнь. С. 3.

Румас Н. В долг — под гарантии: [Інт. пра выдзяленне крэдыту Бельгіяй РБ] / Зап. Т. Хартановіча // Дело (Восток + Запад). 1995. № 12. С. 36.

Румянцева Т. Г. «Взрыв средневековья посредине современной жизни», или К вопросу о феномене национального театра в культурной и социокультурной истории Бельгии // Беларусь – Бельгия. Минск, 1998. С. 116–117.

Рыснік Станіслаў, Каляга Галіна. Кіднэпінг, або Амаль праўдзівая гісторыя Вікі Радзіёнавай // Чырвон. змена. 1997. 18 сак.

Рэзнікаў Я. Яны змагаліся ў Бельгіі: [Пра партызанскі атрад «За Радзіму»] // Магілёўс. праўда. 1959. 22 ліп.; Беларусь. 1960. № 7. С. 16.

Рэй Жан (Раймон Жан Мары дэ Крэмер)

Рэй Жан. Пять кругов ужаса: Повести и рассказы / Сост. и послесл. И. В. Найденкова; пер. с фр. И. В. Найденкова. Минск, 2001. (Золотая серия. Магия мистики).

Рэй Жан. Шукрут: [Апавяданне] / Пер. с фр. И. Найденкова // Навіны Беларускай акадэміі. 1992. 24 крас.

Рэй Жан. Черное зеркало: [Навела] / Пер. с фр. И. Найденкова // Навіны Беларускай акадэміі. 1992. 24 ліп., 7, 14 жн.

Рэй Жан. Проклятие: [Навела] / Пер. с фр. С. Уфимцевой // Всемир. лит. 1999. № 2. С. 103–113.

Рэй Жан. Господин Вольмут и Франц Беншнейдер: [Навела] / Пер. с фр. И. Найденкова // Всемир. лит. 1999. № 10. С. 145–151.

Аб ім

Васильев И. Жан Рэй, великий мистик и мистификатор // Всемир. лит. 2001. № 11. С. 190–191.

Васильев Игорь. Мистика переплетается с реальностью: [Рэц. на кн.: Рэй Жан. Пять кругов ужаса / Пер. с фр. Игоря Найденова. Минск, 2000] // Известия. 2001. 7 дек.

Найденков Игорь. «Прошлое будущего», или Путь в воображаемые миры // Всемир. лит. 1999. № 10. С. 156–157.

Найденков Игорь. Послесловие: Жан Рэй — мрачный сказочник // Рэй Жан. Пять кругов ужаса: Повести и рассказы. Минск, 2000. С. 439–445.

С песней в путь выходим: Песня бельгийских пионеров / Рус. текст Я. Серпина // Зорька. 1966. 29 янв.

Сазановіч Грына. Бельгійскія грошы для беларускага інсуліну: [Пра візіт дэлегацыі на чале з дзяржаўным міністрам Бельгіі, сенатарам Робертам Урбенам] // Наша свабода. 2001. 21 мая.

Сапега Таццяна. Крыстаф Плантэн і яго выданні: ад Антверпена да Мінска // Бібліятэчны свет. 2001. № 3. С. 22–25.

Свирко Виктор. От бельгийца-водителя отцы требовали по 50 тысяч долларов за каждого погибшего малолетнего пассажира автобуса под Кобрином. Где взять бедолаге-иностранцу такие деньги? // Нар. воля. 1997. 27 лістап.

Седнев А. Чтобы не сломалась статуя, нужно поломать голову: [Пра фламандскі гарадок Сінт-Ніклаас] // Вечер. Брест. 1997. 1 янв.

Сенкевич Александр. Бельгия: перспективы сотрудничества // Рэспубліка. 2000. 28 лістап.

Сехович Вадим. Беларусь интересуется Бенилюкс, Бенилюкс интересуют... // Бел. деловая газ. 1999. 13 окт.

Силич А. Беженцы, или О беларусах, оказавшихся не по своей воле далеко от Родины // Нар. воля. 1999. 5 лістап.

Сіліч Алесь. Радзіма брусельскай капусты // Нар. воля. 2001. 1 сак.

Силич А. Беженцы. Старая волна // Бел. маладзёжная. 1999. 5–11 лістап.

Сіменон Жорж

Сименон Жорж. В подвалах отеля Мажестик: Повесть / Пер. с фр. Н. Немчиновой; Гарднер Э. С. Показания одноглазой свидетельницы: Роман / Пер. с англ. Г. Дмитриевой, Т. Никулиной; Инис Х. Одинокий лыжник: Повесть / Пер. с англ. А. Горского, Ю. Смирнова / Сост. Е. Борсук. Минск, 1994.

Сименон Жорж. Желтый пес: Романы / Пер. с фр.; сост. С. В. Кузьмин. Минск, 1998.

Сименон Жорж. Мегрэ в гневе; Мегрэ и коронер: Детективные романы / [Пер. з фр.]. Минск, 1997.

Сименон Жорж. Мегрэ и бродяга: [Раманы]. Минск, 1999.

Сименон Жорж. Мегрэ и министр; Особняк судьи: Детективные романы. / Пер. с фр. Минск, 1997.

Сименон Жорж. Неизвестные в доме: Повести и рассказы / Пер. с фр. Минск, 1989.

Сименон Жорж. Неизвестные в доме: Повести и рассказы / Пер. с фр. Минск, 1991.

Сименон Жорж. Пад страхам смерці: Раман, аповесці / Пер. з фр. А. Асташонка / Уклад. і прадм. Л. Казыры. Мн., 1992. (Б-ка замеж. прозы).

Сименон Жорж. Цена головы: Романы / Пер. с фр.; сост. С. В. Кузьмин. Минск, 1998.

Сименон Жорж. Первое дело Мегрэ: [Раманы]. Минск, 1999.

Сименон Жорж. Мегрэ на отдыхе: [Раман] / Пер. с фр. Г. Трофименко // Неман. 1967. № 12. С. 102–125; 1968. № 1.

Сименон Жорж. Маленькі жарт інспектара Мегрэ: [Урыўкі з аповесці] / Пер. з фр. // Чырвон. змена. 1968. 12, 13, 15–17, 20–24, 31 кастр., 2 лістап.

Сименон Жорж. Пагоня: Аповесць / Пер. з фр. // Чырвон. змена. 1969. 10, 12, 13, 15–17, 19, 24, 26, 27, 29 крас.

Сименон Жорж. Мегрэ и вино торговец: Роман / Пер. с фр. Н. Брандис и Э. Шрайбер; послесл. Э. Шрайбер // Неман. 1971. № 7. С. 88–105; № 8. С. 91–115, № 9. С. 86–102.

Сименон Жорж. Мегрэ и Долговязая: Роман / Пер. с фр. Н. Брандис и А. Тетеревникова // Неман. 1976. № 7. С. 89–119; № 8. С. 96–125.

Сименон Жорж. Пад страхам смерці: Аповесць / Пер. з фр. А. Асташонка // Беларусь. 1988. № 3. С. 32–33; № 4. С. 32–33; № 5. С. 30–31, № 6. С. 32–34.

Сименон Жорж. Дзяўчынка і бясхвостыя парсючкі: Аповесць / Пер. з фр. А. Асташонка // Далягляды-89. Мн., 1989. С. 33–57.

Сименон Жорж. Замак зніклых: [Апавяданне] / Пер. з фр. С. Семяніцкага // Бярозка. 1990. № 7. С. 24–27.

Сименон Жорж. Револьвер Мегрэ: Роман / Пер. с фр. Е. Якушкина // Подозрение: Современный зарубежный детектив. Минск, 1990.

Сименон Жорж. Инспектор G 7: [Апавяданне] / Пер. с фр. Л. Белых // АВС. 1991. № 3.

Сименон Жорж. Пад страхам смерці: Навела / Пер. з фр. А. Асташонка // Французская навела XX стагоддзя. Мн., 1992.

Сименон Жорж. Раманіст: [Фрагмент з лекцыі ў Французскім інстытуце ў Нью-Йорку 20 лістап. 1945 г.] / Пер. з фр. А. Асташонка // Культура. 1992. № 2. Студз. С. 6.

Сименон Жорж. Здань адзіноты: 3 кнігі «Des traces de pas» («Сляды крокаў») // Наша слова. 1995. 12 ліп.

Сименон Жорж. Сэнсы: 3 кнігі «Destinées» (1981) // Наша слова. 1996. 28 лют.

Сімянон Жорж. Першая справа Мегре: Раман / Пер. з фр. Ніны Мацяш. Мн., 1982.

Рэц.: Казыра Леанід. Сустрэча з камісарам Мегрэ // Літ. і мастацтва. 1983. 4 сак.

Сімянон Жорж. Заклад: [Апавяданне] / Пер. М. Кулаковіч // Чырвон. змена. 1991. 28 кастр., 3 лістап.

Сімянон Жорж. Чалавек на лаўцы: Аповесць / Пер. з фр. А. Асташонка // Беларусь. 1991. № 1. С. 29–30; № 2. С. 33–34; № 3. С. 31–32; № 4. С. 31–32; № 5. С. 31–32; № 6. С. 33–34; № 11. С. 33–34.

Сімянон Жорж. Адкладзены аўкцыён: [Апавяданне] / Пер. з фр. Г. Зотава // Магілёў. праўда. 1991. 9–11 кастр.

Сімянон Жорж. Замак зніклых / Пер. з фр. С. Семаніцкага // Кінжал з крыламі: Дэтэктыўныя навелы / Уклад. У. Сіўчыкава. Мн., 1994. С. 191–196.

Снежка Зм. Бельгійская літаратура // Узвышша. 1928. № 1. С. 171–178.

Снежка Зм. На шляхах да пралетарскай літаратуры ў Бельгіі // Маладняк. 1930. № 5. С. 98–101.

Старушка і обезьяна: (Бельгійская сказка) // Бриллиантовая книга лучших сказок мира. Минск, 1997. С. 46–48.

Старых Маргарыта. Беларускі габелен у Бельгіі // Добры вечар. 1993. 2 жн.

Степаненко Н. Лечить бы так, как в Бельгии... // Мед. вестн. 1994. 14 апр.

Ступакевіч Т. Што можа нераўнадушны чалавек: [Пра Ізабелу Чацвярцінскую, члена Мальтыйскага ордэна ў Бруселі] // Дзянніца (Жалудок). 1998. 18 лістап.

Стэфановіч Пятро. З чаго смяюцца ў Бельгіі // Нар. воля. 1998. 19 лістап.

Суворов А. Бельгійскі перекресток // Заря. 1990. 13–17 марта.

Сурскі А. Тыдзень бельгійскага кіно // Звезда. 1956. 27 ліп.

Сурын Канстанцін. Любоў да хіміі: [Пра падзеі ў г. Іпры ў час Першай сусветнай вайны] // Навіны. 1999. 6 жн.

Сустрэчы У. Сянько ў Бруселі // Звезда. 1993. 14 студз.

Сьцяблевіч У. Падвойная урачыстасць у Лювэне // Бацькаўшчына. 1960. № 50–51. Сьнеж. С. 7.

Тасман Борис. У руля МОК — хирург [бельгіец Жак Пор] // Бел. деловая газ. 2001. 18 июня.

Тимко Н. В. Технология трансляции культуры в переводе // Беларусь – Бельгия. Минск, 1998. С. 139–153.

Токарева И. И. Социопсихология и этнолингвистика о диалоге культур // Беларусь – Бельгия. Минск, 1998. С. 87–103.

Тригубович Валентина. Партизан родом из Бельгии: [Пра Г. Блема з атрада «За Радзіму»] // Голас Радзімы. 1980. 8 мая.

Тусель Жак

Туссель Жак. Каменоломні: [Апавяданне] / Пер. з фр. // Савец. Беларусь. 1927. 3 ліп.

Аб ім

Снежка Зм. Беларуская літаратура // Узвышша. 1928. № 1. С. 177.

Снежка Зм. На шляхах да пралетарскай літаратуры ў Бельгіі: Жак Туссель // Маладняк. 1930. № 5. С. 98–101.

Тоўсцік А. На зямлі Ціля Уленшпігеля: [Дарожныя нататкі] // Звязда. 1975. 4 верас.

Три дня в Бенилюксе // Нац. эканаміч. газ. 1996. 17 крас.

Улевич Ольга. «Рублевая зона» перемещается на Запад: [Пра выезд у Бельгію лідэра беларускага рок-гурта] // Имя. 1997. 21 марта.

Улевич Ольга. Трагедия [бельгійскага шафёра] под Кобрином // Имя. 1997. 7 июля.

Уильмот Жак: [Біяграф. даведка] // Военные судьбы. Минск, 1995. С. 49–50.

Фадееенкова Екатерина. Маршруты с «изюминкой» [па Бельгіі] // Туризм и отдых. 1999. 4 нояб.

Фадееенкова Екатерина. Прекрасная Незнакомка — кто она? [Бельгія] // Туризм и отдых. 1999. 21, 28 окт.

Федарэнка Надзея. Дапамога, якая так неабходна // Чырвон. змена. 1997. 26 лют.

Хадакоў З. Беларусь – Бельгія: гістарычныя паралелі // Кантакты і дыялогі. 1997. № 2. С. 20–24.

Хмялеўскі М. Беларуска з Бельгіі: [Пра Зою Смаршчок] // Ніва. 1988. 4 верас.

Хорсун Святлана. Багіня Месяца прызямлілася... на хімфаку: [Пра Міжнародны кангрэс у Бельгіі па сістэмах запісу фатаграфічнай інфармацыі] // Бярозка. 1999. № 4. С. 18–19.

Хроніка. Бельгія // Маладняк. 1930. № 5. С. 108.

Хроніка. Бельгія // Узвышша. 1928. № 1. С. 187.

Цітоў Васіль. Біенале фотамастакоў у Бэльгіі // Наша ніва. 1996. 5 жн.

Чалый Петр. Виновником гибели чернобыльских детей признан бельгийский шофер // Нар. воля. 1997. 9 ліп.

Черкасова Диана. Гора с горой не сходится...: [Пра адпачынак дзяцей беларускіх эмігрантаў з Бельгіі ў піянерскім лагеры «Зялёны бор» у Крыжоўцы] // Голас Радзімы. 1979. 16 жн.

Черкасова Диана. Далеко до солнца — далеко до дома: Из дневника журналиста // Голас Радзімы. 1985. 7, 28 сак., 4 крас.

Чернушенко Виктор. Брюссельские впечатления: В столице «самого странного государства» // Нар. газ. 1996. 29 лістап.

Чернушенко Виктор. Брюссельские впечатления: Дипломатами не рождаются... // Нар. газ. 1996. 28 чэрв.

Чернушенко Виктор. Брюссельские впечатления: Станет ли в 2002 году Брюссель столицей–страной? // Нар. газ. 1996. 3 снеж.

Черняк С. Два небольших королевства и одно Великое герцогство: [Пра Бельгію, Нідэрланды, Люксембург] // Бел. торг. газ. 1995. 5–11 окт.

Чуешов В. И., Скребнев А. Ю. Проблематология Мишеля Мейера и анализ аргументативного дискурса // Беларусь – Бельгия. Минск, 1998. С. 71–76.

Чурко Ю. М. Пепел сожженных стучит в сердца живых (балет «Тиль Уленшпигель» на белорусской сцене) // Беларусь – Бельгия. Минск, 1998. С. 44–49.

Чыгiр Георгiй. Чаму патухлi лiхтары, альбо Несуцяшальныя назiраннi месье Базыля, якiя далi яму падставу назваць тутэйшых беларусаў «вандаламi»: [Пра прыезд у Мiнск Лео Базыля з Бруселя, продкi якога з Капыльшчыны] // Нар. газ. 1998. 27 мая.

Чыгрын Сяргей. Слонiмцы: Замежжа // Голас Радзiмы. 1999. 8 снеж.

Чэха-Славацкi варыянт у Бэльгiі // Свабода. 1992. № 9–10. С. 13.

Шараев Сергей. «Бриллиантовые руки» Антверпена. Алмазный бизнес — дело сугубо мужское, он не терпит дамского вмешательства // Совет. Белоруссия. 2001. 16 янв.

Шараев Сергей. Там килькой пахнет...: Почему в Бельгии хорошо идут соленые огурцы и «Каша перловая» Краснодарского производства? // Совет. Белоруссия. 2001. 10 июля.

Шашкова С. А. Речевые клише в диалоге культур // Беларусь – Бельгия. Минск, 1998. С. 105–109.

Шимолин Виктор. Белорусский Колумб: Наш земляк Борис Вилькицкий открыл последнее «белое пятно» на карте Земли — архипелаг Земля Франца Иосифа: [Пра ўраджэнца Гродзеншчыны, якi памёр у Бэльгiі] // Вечер. Минск. 1997. 15 июля.

Штепа Вячеслав. Высший пилотаж: [Пра катастрофу савецкага ваеннага самалёта МіГ–23 каля бельгiйскага горада Куртэ ў 1989 г.] // Совет. Белоруссия. 2000. 8 июля.

Шымолiна Вялянцiна. Пра манну ... не нябесную: [Пра знаходжанне ў Беларусi бельгiйскай тэлевiзiйнай групы] // Чырвон. змена. 1995. 11 кастр.

Шыян I. I. Скрозь цернi: [Інт. з удзельнiкам партызанскага руху на тэрыторыi Бэльгiі ў гады Другой сусветнай вайны] / Зап. М. Тычыны // Мiнск. праўда. 1990. 13 студз.

Шэйнерт Давiд. Зiмовая песня: [Верш] / Пер. з фр. У. Бойкi // Лiт. i мастацтва. 1959. 29 крас.

Эгпарс Альбер. Калi Юда зваўся Цыцэронам: Апавяданне / Пер. з фр. У. Дамашэвiча // Польшча. 1969. № 5. С. 128–137.

[Экхаўт Людо ван]. Людо ван Экхаўт: маўчаць нельга: [Інт. з бельгійскім пісьменнікам-антыфашыстам] / Зап. В. Вольскага // Звязда. 1984. 13 чэрв.

Юдо Пятрусь. Гарадская дзяржава // Настаўн. газ. 1997. 16 ліп.

Юдо Пятрусь. Па чым пазнаюць бельгійца? // Настаўн. газ. 2001. 1 сак.

Яковлевский Роман. Посол [Беларусі ў Бельгіі] не хочет возвращатся домой // Свабода. 2000. 12 верас.

Якубович П. Беларусь — не невеста на выданье, или Почему на серьезных политических биржах мира акции нашего юного государства котируются по цене оборточной бумаги: [Пра візіт неафіцыйнай дэлегацыі Парламента Беларусі ў Бельгію] // Нар. газ. 1994. 20 крас.

Янсенс Алэн (Janssens Alain). «Трывалае толькі крохкае»: [Інт. з бельгійскім фатографам з нагоды выставы «Настроі: сіні» (Брусель, 1996)] / Пер. з фр. / Зап. Жана Луі Годфруа // Мастацтва. 1997. № 1. С. 28–30.

Daneiko Elena. Well-known Belarusian artist exhibits paintings in Belgium // Belarus Today. 1999. Aug. 10–16.

De Pauw Freddy. Wit-Rusland stilaan weer de Sovjet-weg op President afkerig van parlement, niet van Moskow // De Standaard. 1996. 9 jan.

Dessart F. Geopolitique europeenne & Communicatio interculturelle: problematique ethnopsychologique & culturologique // Беларусь – Бельгия. Минск, 1998. С. 9–15.

Dressler Wanda. Le second printemps des nations: Sun les ruines d'un Empire, questions nationales et minoritaires en Pologne (Haute Silésie, Biélorussie polonaise, Estonie, Moldavie, Kazakhstan). Bruxelles, 1999.

Halsberghe Ch. Les Eblouissements door Piere Mertens (interpretatie van verhouding tussen politiek en esthetiek tijdens het interbellum) // Беларусь – Бельгия. Минск, 1998. С. 115.

Khodakov D. Siècle d'or des Etats médiévaux // Planète des Hommes. 1997. Févr. N 2. P. 8.

Klybik L. Influence de la radioactivité sur les organismes vivants. [Bruxelles], 1995.

Le cycle des fêtes d'hiver. Biélorussie: le Vieux et la Chievre de la période de Noel // Le livre des masques: Masques et Costumes dans les fêtes et carnivals traditionnels en Europe. Collections du musee international du Carnaval et du Masque (Binche). M. Revelard, 1998. P. 25.

Savchenko Andrew. Rationality Nationalism and Post-Communist Market Transformation: A Comparative Analysis of Belarus, Poland and the Baltic States. Aldershot, 2000.

Savko Michel. La fixation des peintures murales a l'alcool polyvinylique (Moviol N-70-98): L'expérience d'un restaurateur // Bulletin de l'Institut royal du Patrimoine artistique. 1978/79. T. XVII. P. 175–193.

Удзельнікі «круглага стала» «Беларуска-бельгійскае грамадска-культурнае ўзаемадзеянне» ў Доме дружбы.

19 мая 2001 г.

Savko Michel. Le restauration des peintures murales funéraires du XIV siècle conservées dans la crypte de l'église de Warneton (1971–1975) // Mémoires de la Société d'Histoire de Comines–Warneton et de la Région. [Bruxelles], 1980. P. 67–72.

Skalmowski Wojciech. Sarbievius [выкладчык з Полацка] — amicus Belgerum // Slavica Gardensia. 1990. Т. 17. P. 127–133.

Thomson Francis J. Peter Mogila's Ecclesiastical Reforms and the Ukrainian Contribution to Russian Culture. A Critique of Georges Florovsky's Theory of the Pseudomorphosis of Orthodoxy: [Пра заснавальніка Магілёўскай праваслаўнай епархіі (1632 г.) Пятра Магілу] // Slavica Gardensia (Belgian contributions to the 11th International Congress of Slavists. Bratislava, 30 Aug. — 8 Sept. 1993): Congress issue 1993. Gent (Belgium), 1993. P. 67–119.

Toumanov Boris. Eltsine ne s'encombrera pourtant pas de la Belarus // La Libre Belgique. 1996. 25 mars.

Toumanov Boris. La Russie et le Belarus unissent leurs destins // La Libre Belgique. 1996. 3 avr.

Укладальнік Таццяна Махнач

Водгукі ў друку на «круглы стол»

Ірына Крэнь

БЕЛАРУСЬ – БЕЛЬГІЯ: ДЫЯЛОГ КУЛЬТУР *

У Мінску адбыўся міжнародны беларуска-бельгійскі «круглы стол», арганізаваны Міжнароднай асацыяцыяй беларусістаў (прэзідэнт А. Мальдзіс), Нацыянальным навукова-асветным цэнтрам імя Ф. Скарыны (дырэктар Л. Уладыкоўская-Канаплянік) і Таварыствам «Беларусь – Бельгія» (старшыня Т. Антановіч). На двухдзённым пасяджэнні было заслухана 34 даклады. Іх аўтары — буйныя вучоныя, пісьменнікі, работнікі культуры, супрацоўнікі сталічных навуковых і навучальных устаноў. Дыскусіі падтрымлівала і «зялёная» моладзь — студэнты, школьнікі. Трэба сказаць, што да гэтай знакавай падзеі ў культурным жыцці краіны добра падрыхтаваліся не толькі гаспадары, але і бельгійскія калегі, сябры і прадстаўнікі беларускай дыяспары. Хто не прыехаў — даслалі свае матэрыялы і лісты. У іх ліку прафесар Каралеўскай кансерваторыі ў Бруселі Жорж Сталенс, прэзідэнт Фонду і дырэктар музея Марыса Карэма Жанін Бюрні, доктар гісторыі з ЗША Янка Запруднік, лаўрэат Нобелеўскай прэміі, дырэктар Міжнароднага інстытута фізікі і хіміі ў Бруселі прафесар Ілья Прыгожын, супрацоўнік радыё «Ватыкан» у Рыме айцец Клод Рабінэ, бельгіец па паходжанню.

Калі да новага, 2001 года вядомы ў Беларусі дзеяч Міжнароднага дабрачыннага руху, доктар права Масанж дэ Каломб яшчэ не ведаў, ці здолее прыняць удзел у беларуска-бельгійскім форуме, то к сярэдзіне мая пытанне вырашылася. Спадар Масанж прыбыў у складзе Бельгійска-Люксембургскай эканамічнай місіі, каб прыняць удзел у абедзвюх падзеях: у перамовах па экспартна-імпартных адносінах Бельгіі з Беларуссю і ў рабоце Міжнароднага «круглага стала». Даты знаходжання місіі ў Мінску і пасяджэння «круглага стала» супалі невыпадкова. Як паясніў Масанж, гэтаму паспрыяў кіраўнік іх дэлегацыі, дзяржаўны міністр і сенатар Роберт Урбен, які справядліва разважыў, што беларуска-бельгійскія грамадска-культурныя сувязі, такія даўнія, шчырыя і даверлівыя, трэба падтрымліваць на дзяржаўным узроўні, бо яны

* Назвы дакладаў у артыкуле не заўсёды супадаюць з канчатковымі назвамі.

Прыём у гонар князя Святаполк-Мірскага пасля яго даклада ў Лювене.
11 красавіка 1957 г.

развіваюць навуку, нашу гістарычную памяць, паглыбляюць веды, дапамагаюць паразумецца і ў сферы дыпламатычных адносін, калі ладзяцца партнёрскія сувязі — эканамічныя, гандлёвыя — паміж дзвюма краінамі.

Своеасаблівай «візітоўкай» Бельгійска-Люксембургскай місіі ў Беларусі стала кніжачка на англійскай мове, якая ўтрымлівае звесткі пра кожнага свайго дэлегата. Ёсць такія даныя і пра Масанжа дэ Каломба. У графе «Від дзейнасці» тлумачыцца: «Акцыя «Мост» ахоплівае добраахвотную гуманітарную, культурную і грамадскую дзейнасць, якая ажыццяўляецца выключна па асабістай ініцыятыве Масанжа дэ Каломба».

На пасяджэнні «круглага стала» Масанж выступіў з дакладам: «Акцыя Мост»: індывідуальны вопыт гуманітарнай, грамадскай і культурнай дапамогі, у якім вызначыў сваю дзейнасць на беларускай глебе, сціпла абыходзячы многія факты. Праўда, ён запэўніў, што ў сваёй дзейнасці ў нашай краіне ён спадзяецца на асабістыя кантакты, якія склаліся «на круглым stole» і якія нас сёння аб'ядноўваюць, спрыяючы ажыццяўленню новых, ужо сумесных праектаў.

Спадар Масанж актыўна супрацоўнічае са старшынёй Таварыства «Беларусь – Бельгія» пры Доме дружбы Тамарай Антановіч. А гэтыя факсы, тэлефонныя размовы, ліставанне, перасылка друкаваных выданняў і касет, якія знаёмяць з культурнымі дасягненнямі і свецкімі навінамі з жыцця бельгійскага грамадства і нават каралеўскай сям'і. Дасланыя Масанжам матэрыялы неаднаразова выкарыстоўваліся на вечарынах у Доме дружбы.

У рабоце «круглага стала» актыўна ўдзельнічала суайчынніца Масанжа Анна Гадар — старшы выкладчык рускай мовы ў Школе міжнародных

перакладчыкаў у г. Монсе, выхаванцы якой праходзяць стажыроўку ў лінгвістычным універсітэце Мінска. Сумесна з Т. Антановіч яна вяла пасяджэнне, дыскутавала з апанентамі, а яе выступленне «Паралелі магчымасцяў грамадска-культурных узаемаадносін» зацікавіла многіх удзельнікаў, паколькі тэматычна перакрываўвалася з іншымі выступленнямі, што будаваліся на паралельным супастаўленні пэўных перыядаў у гісторыі і культуры абодвух народаў. Выяўляліся фактары, агульныя для іх фарміравання і развіцця ў мінулым, на аснове чаго рабіліся адпаведныя абагульненні. Характэрны ў гэтым плане даклад доктара філасофскіх навук В. Салеева «Беларусь і Бельгія: культурныя паралелі». Так, на яго думку, агульнымі для абедзвюх краін з'яўляюцца фактары прыроднага асяроддзя (нізінныя і лясістыя тэрыторыі з мяккім вільготным кліматам), геаграфічнага размяшчэння ў цэнтры Еўропы, што рабіла іх прынадным кавалкам для суседзяў-захопнікаў (цяпер мы гаворым пра геапалітычнае становішча Беларусі), сацыяльнага вопыту народаў, а таксама іх духоўнага вопыту, што бачна пры паралельным супастаўленні.

Духоўныя праблемы абодвух народаў на сучасным этапе разглядаюцца ў аспекце іх нацыянальнай ідэнтыфікацыі, абуджэння нацыянальнай самасвядомасці, укаранення нацыянальнай ідэі (у Беларусі — беларушчыны) і абароны роднай мовы. Як мы ведаем, у гэтым плане нашы дарогі з Бельгіяй не заўсёды супадаюць, нават калі ўлічваць факт дзвюх дзяржаўных моваў.

У кароткім аглядзе гісторыі Бельгіі энцыклапедыст І. Афонагель адзначаў некаторыя паралелі і гістарычныя ўрокі для Беларусі. Цытую: «Таксама, як і назва «Беларусь», назва «Бельгія» доўгія вякі афіцыйна не ўжывалася. Толькі з канца XVIII ст. ён стаў ужывацца больш-менш афіцыйна. Таксама, як і Беларусь, Бельгія ў час узнікнення сваёй незалежнасці (1830 год) многім здавалася недаўгавечным утварэннем. Перад краінай стаялі вялікія праблемы: наяўнасць 2-х асноўных нацыянальнасцяў, захопніцкія тэндэнцыі суседніх вялікіх дзяржаў, неўрэгуляванасць тэрытарыяльных і эканамічных спрэчак з Нідэрландамі, некаторыя рэлігійныя супярэчнасці. Але народ Бельгіі прайшоў праз шматлікія выпрабаванні, у тым ліку дзве сусветныя вайны, і прыйшоў да высокага ўзроўню жыцця і дабрабыту. І ўсё гэта адбылося ў краіне такой самай, як і Беларусь, беднай на прыродныя багаці, дзякуючы развіццю дэмакратычных традыцый, памяркоўнаму палітычнаму курсу большасці прадстаўнікоў пануючай дынастыі [...], дзякуючы гарманічнаму спалучэнню ўсіх трох галін улады (заканадаўчай, выканаўчай, судовай), развіццю незалежных сродкаў масавай інфармацыі і дзяржаўнаму неўмяшанню ў іх справы, дружалюбнаму і адкрытаму супрацоўніцтву з суседнімі краінамі, выкарыстанню шырокага міжнароднага вопыту. Неабходна адзначыць, што за ўсю 170-гадовую гісторыю Бельгіі ва ўрадавых колах яе не было ніводнай спробы навязаць сваю волю народу прымусам, дыктатарскімі метадамі. Шырокае развіццё прафсаюзнага руху, парламентарызму, вырашэнне ўсіх праблем у выніку абмеркаванняў —

Айцец Аўген Смаршчок адпраўляе службу ў студэнцкай капліцы Лювенскага ўніверсітэта. Злева — беларускія харысты на чале з рэгентам Міколам Равенскім, справа — айцец Роберт ван Кавэлярт, апякун і вялікі прыяцель беларускіх студэнтаў. 1950-я гг.

характэрная рыса развіцця сучаснай Бельгіі, таксама, як і іншых краін Заходняй Еўропы».

Нягледзячы на вялікі тэматычны роскід даследаванняў, вынесеных на «круглы стол», іх мэтазгодна згрупаваць па зместу, што дапаможа лепш усвядоміць маштабнасць гэтай культурнай падзеі.

Гісторыя беларуска-бельгійскіх узаемаадносін (Т. Антановіч. З гісторыі беларуска-бельгійскіх грамадска-культурных адносін; Г. Каржанеўская. Мальтыйскі ордэн і яго бельгійскае аддзяленне і адносіны з Беларуссю; А. Мархель. Гісторыя дыпламатычных адносін з Бельгіяй; Г. Малыхіна. Ілля Прыгожын у беларуска-бельгійскіх адносінах; З. Дудзюк. Удзел бельгійцаў і беларусаў у вайне 1812 г.; А. Раманоўская. Навучанне бельгійскіх студэнтаў у Беларусі і іншыя).

Разгляд абедзвюх культур праз люстэрка беларуска-бельгійскіх узаемадачыненняў, уплываў і наадварот (Г. Туміловіч. Бельгія: бельгійцы на скрыжаванні дарог і культур; І. Багдановіч. Бельгійскія літаратурныя ўплывы ў беларускай паэзіі пачатку XX ст.: М. Мэтэрлінк, Э. Верхарн, Я. Купала і паэты 20-х гадоў; У. Трацэўскі. Архітэктура Беларусі ў супастаўленні з архітэктурай Бельгіі; Т. Махнач. Бельгія ў беларускім друку). Сюды ж можна далучыць выступленні А. Гадар і В. Салеева).

Бельгійская гісторыя і яе культурныя здабыткі (Г. Сініла. Рэцэпцыі біблейскіх тэкстаў у нідэрландскай літаратуры XVII ст.; У. Макараў. Франкамоўная літаратура Бельгіі: (па старонках Нацыянальнай бібліятэкі

Беларусі); А. Міхалюк. Законы, якія абар,аняюць і падтрымліваюць моладзь у Бельгіі. Сюды ж можна далучыць і выступленне І. Афонагеля).

Беларуская эміграцыя ў Бельгіі. (В. Іпатава. Беларуская эміграцыя Бельгіі ад Лювена да сённяшніх дзён; Я. Запруднік. Колькі згадак і рэфлексій пра вучобу ў Лювене; А. Мальдзіс. Каптанцы — Лювен: жыццёвы і творчы шлях Міколы Равенскага; М. Міцкевіч. Беларускія студэнты ў Лювенскім універсітэце; В. Равенская-Аляксеева. Успаміны пра бацьку; В. Арэшка. Аб беларускай эміграцыі ў Бельгіі і іншыя).

Жыццё і творчасць бельгійскіх пісьменнікаў Жоржа Сіменона, Марыса Карэма і яшчэ дзесяці розных паэтаў, якія пабачылі свет у перакладзе на беларускую мову (М. Яфімава. Эдзі Агняцвет — першая перакладчыца Марыса Карэма на беларускую мову; С. Марынчык. Вывучаем мову праз культуру. Вершы Марыса Карэма ў беларускай школе; Н. Маціш. Пераклады бельгійскіх паэтаў на беларускую мову; Н. Марцінкевіч. Музей выдатнага бельгійскага паэта Марыса Карэма ў сістэме музеяў Бельгіі).

Прыгадаю, што А. Гадар была літаральна ашаломлена поспехам паэзіі свайго суайчынніка ў Беларусі, незвычайнай цікавасцю да яго творчасці, у той час як у Бельгіі пра яго амаль усе забыліся. «Дзякуючы вам, — сказала Гадар, — сёння я пераканана, і гэта перакананне падзяляюць усе супрацоўнікі Фонду Карэма, што праз сваю славу за мяжой ён вернецца на радзіму, дзе будзе нарэшце ўшанаваны па справядлівасці».

Напрыканцы работы «круглага стала» з яго бельгійскімі ўдзельнікамі сустрэлася Беларускае тэлебачанне. Масанж дэ Каломб у інтэрв'ю заявіў, што эканоміка мае важнае значэнне, але не менш важныя чалавечыя кантакты між намі, праз іх мы лепш спазнаём адзін аднаго. У час наведвання беларускіх вышэйшых навучальных устаноў у яго складалася вельмі добрае ўражанне ад высокага ўзроўню адукацыі і прафесіяналізму выкладчыкаў. Наведваючы тэатры і іншыя культурныя ўстановы, пераканаўся, што беларусы — цудоўны народ: гасцінны, адукаваны, культурны. Таму ён жадае і надалей супрацоўнічаць з беларускім бокам, асабліва па лініі адукацыйных праграм. «Мы падобныя як еўрапейцы і блізкія ў чалавечым сэнсе, — падкрэсліў Масанж. — Брусель з'яўляецца фактычна сталіцай еўрапейскіх структур, а хутка стане прэзідэнтам Еўрасаюза, таму мы павінны развіваць узаемавыгадныя адносіны. Я хацеў бы таксама адзначыць высокі ўзровень выступленняў удзельнікаў «круглага стала».

Неякі момант знакаміты сцяг аб'яднанай Еўропы (блакітны, з жоўтымі зоркамі) красаваўся перад камерай, а затым быў перададзены ў рукі старшыні Таварыства «Беларусь – Бельгія» Т. Антановіч.

Адзначу, што «круглы стол» прайшоў паспяхова і завяршыўся цудоўнай вечарынай, якая сабрала цвет беларускай інтэлігенцыі. Плануецца выдаць зборнік па матэрыялах пасяджэння.

Голас Радзімы. 2001. 18 ліп.

Уладзімір Мароз

КАЛІ Б НАВАТ ЁН БЫЎ АЎТАРАМ АДНАЕ ПЕСНІ...

Ціхі беларускі нонканфармізм... Гэтае азначэнне прыйшло пад час працы над дакументальным фільмам пра Міколу Равенскага. Уявілася, як ён у 1941-м стаяў са скрыпічным футаралам пад пахаю ў калідоры гарадскога ўправы, куды прыйшоў наймацца за скрыпача ў арганізаваны аркестр Операга тэатра. Прыйшоў, каб знайсці працу, каб выжыць у цяжкую гадзіну. Колькі наваляў перажыў ён, як і ўсе беларусы, але не збочыў, застаўся сапраўдным сынам сваёй зямлі.

Нарадзіўся Мікола Равенскі 17 снежня 1886 г. у вёсцы Капланцы Ігуменскага павета Мінскай губерні (цяпер Бярэзінскі раён). У 1913–1915 гг. вучыўся на рэгенцкіх курсах у Маскве і Пецярбургу. Пасля працаваў рэгентам і настаўнікам спеваў у Навагрудку, збіраў народныя песні. У Мінск Равенскі трапіў у 1919 г. Кіраваў хорам пры Беларускам рабочым клубе, працаваў хормайстрам БДТ, цяперашняга Купалаўскага. У 1921 г. браў удзел у фальклорнай экспедыцыі па Случчыне, зладжанай Інбелкультам. Мінскае кааперацыйна-выдавецкае таварыства «Адраджэнне» ў 1922 г. выпускае «Зборнік песень з нотамі» Міколы Равенскага. Цікавая гісторыя з гэтым спеўнікам. Яго не адшукаш сёння ў Нацыянальнай бібліятэцы — скралі зацікаўленыя людзі, калегі. Можа, так гэта, можа, не. Не буду сцвярджаць безапеляцыйна. Адно ведаю дакладна: пад нумарам 25 у гэтым спеўніку значыцца песня на словы Канстанцыі Буйло «Люблю наш край, старонку гэту», якую цягам дзесяцігоддзяў нам прадстаўлялі як народную.

Выпраўляючы Равенскага ў 1923-м на вучобу ў Маскву, урад БССР падараваў яму унікальную скрыпку. З ёй кампазітар не расставаўся трыццаць гадоў, да самай смерці. Яскрава ўяўляецца, як у суладдзі з сяброўкай-скрыпкай нараджалася мелодыя неўміручага гімна «Магутны Божа». Было тое вясной–летам 47-га ў далёкім Астэргофене, беларускім лагеры для перамешчаных асобаў. Равенскі жыў у адной кватэры з бацькамі Зоры Кіпель. У Астэргофене духоўны гімн і прагучаў упершыню...

У Маскве Равенскі жыў на Малой Нікіцкай вуліцы ў будынку прадаўніцтва БССР. Тамсама жыў і Уладзімір Дубоўка. Кампазітар быў старэйшы за паэта на 14 гадоў, але якраз маладзейшы паўплываў на творчасць старэйшага. Равенскі напісаў песні на вершы Дубоўкі «О Беларусь, мая шыпына», «Такая ноч», «Ліпнёвы гімн», які пасля арышту Дубоўкі ў 30-м быў забаронены. Тады ж канфіксаваная была і першая беларуская гістарычная опера «Браніслава» — таксама плён супрацоўніцтва з Дубоўкам. Мікола Равенскі першым паклаў на музыку вершы Максіма Багдановіча «Слуцкія ткачыкі», «Завіруха», «Не кувай ты, шэрая зязюля». У час вайны напісаў музыку да «Пагоні». З даваеннага плёну — яшчэ шматлікія апрацоўкі народных песень, гістарычная сюіта па матывах аднайменнага верша Буйло «Курган», першая беларуская аперэта «Залёты» на словы Дуніна-Марцінкевіча, песня на словы Цішкі Гартнага «Ах ты, Нёман-рака». Яна таксама лічылася народнаю, гучала на радыё, яе здаўна выконваў мікалаеўскі ансамбль «Коласаўскія землякі».

У 1930 г., пасля Маскоўскай кансерваторыі, Равенскі вяртаецца ў Мінск, выкладае ў музычным тэхнікуме, а пазней ў навастворанай Беларускай кансерваторыі. Але ўжо прыклеены да яго ярлык — «нацдэм». Найперш за сяброўства і творчае супрацоўніцтва з Уладзімірам Дубоўкам. У 1938 г. арыштаваны і расстраляны ў Курапатах ягоны старэйшы брат Антон, які настаўнічаў у Карзюках недалёка ад Мінска. Пад час вучобы Мікола летнія вакацыі праводзіў у брата, дый потым бываў неаднойчы. Загінуў у Курапатах і стрыечны брат Аляксандр. Самога Міколу Равенскага ў 1938 г. выключаюць з Саюза кампазітараў, знаёмыя пачалі адварочвацца ад яго. Творца вымушана адышоў у цень, пра якія песні тут гаварыць. Але не каеўся перад рэжымам, не прыслужваў, як ягоны калега Мікола Шчаглоў, чыя «Кантата аб Сталіне» гучала ў Мінску, Кіеве, Адэсе, Харкаве, Тбілісі. У час акупацыі Шчаглоў здаў свой ордэн Пашаны ў гарадскую ўправу, нават прозвішча змяніў, узяў матчына — Куліковіч. Потым таксама апынуўся ў эміграцыі, шмат зрабіў для беларускай музыкі.

Мікола Равенскі ж ціха і зацята трымаўся свайго. Як да вайны, так і ў вайну. Тады ў гарадской управе Антон Адамовіч запытаўся ў яго пра лёс «Браніславы». «Дзе там! Нат каб і дахавалася, дык спапялела б цяпер, у гэтай пажэжы й бамбежы, у якой і нядаўна жонка маладая завілася, як дым, і не знайсці во ніяк...» «А за пару тыдняў, — піша далей Антон Адамовіч, — прыйшоў і адвітвацца — запрасілі на рэгентна ў царкву ў калішні Ігумань, нядаўны Чэрвень».

Першая жонка Равенскага памерла ад родавай гарачкі, пакінуўшы дачку Лёлю (Лену). У час вайны дачка была ўжо дарослаю, стала падпольшчыцай (мянушка «Сініца»). Жыла з Ісаем Казінцом, сябрвала з Людмілай Кашачкінай. Усе трое трапілі ў гестапа, выжыла толькі Кашачкіна. Лёлю расстралялі ў двары мінскай турмы.

Перад вайною кампазітар ажаніўся другі раз — з маладой спявачкай Янінай, ягонаю вучаніцай. Ад яе нарадзіліся дзве дачкі, адна, Люда, памерла малаой. Яніна Станіславаўна з Вольгай пад акупацыяй жылі гаротна, Равенскі не змог іх адшукаць, дапамагчы, забраць да сябе ў Ігумен. Кар’ера спявачкі ў Яніны Станіславаўны не склалася: жыццё пад акупацыяй, муж-эмігрант, вораг народа. З цяжкасцю выцерабілася на бацькаву сцяжыну Вольга Равенская (Аляксеевка). Скончыла кансерваторыю, спявала ў хоры Віктара Роўды. Калі ансамбль стаў выконваць «Магутны Божа», спачатку не ведала, што ўрачыстую духоўную песню напісаў яе бацька.

У 1944 г. «калабарант» Равенскі мусіў з’ехаць на чужыну. Пасля былі лагеры для перамешчаных асобаў Рэгенсбург, Астэргофен, Розенгайм. Усюды ён ствараў ансамблі, кіраваў свецкім і царкоўным хорамі, нястомна падтрымліваў агмень беларушчыны. У 1950 г. Равенскага запрашаюць у бельгійскі Лювен, дзе вучыліся ва ўніверсітэце 30 маладых беларусаў. Там ён стварае Беларускі студэнцкі хор, які стаўся адзіным адхланнем немаладога і ўжо безнадзейна хворага майстра. Папулярнасць хору выйшла далёка за межы Бельгіі, беларускую песню слухалі ў Парыжы, Лондане ды іншых кутках Еўропы. 10 студзеня 1952 г. Равенскі пісаў у Англію да пляменніцы Тацяны (Тэрэзы) Руткоўскай, дачкі стрыечнага брата Аляксандра: «У сучасны момант рыхтуемся да напяння грамафонных плітак. Маём шэсць пліткаў, на якіх будзе змешчана 12 песняў. Больш пакуль не зможам напець, бо вельмі дорага каштуе. Дагаворы з фабрыкай яшчэ не закончаны, за гэтыя пліткі яна патрабуе дзевяцьсот тысячаў, але думаю, пойдзе на ўступкі. А з 20-га бяэрм удзел у шэрагу царкоўных службаў у Бруселі, дзе адбываецца кожны год так званы «тыдзень супольнай малітвы» па розных касцёлах, за пакутны хрысціянскі Народ за злезнай завесай».

Людзі, якія ведалі Равенскага, адзначалі ягоную шчырасць, лагоднасць, сардэчнасць, гасціннасць, гатоўнасць кожнаму дапамагчы. У Немановіч (Уладзімір Цвірка) згадвае: «Бывала, пастукаеш да яго: — Гм, — адказваў глыбачэзны бас з-за дзвярэй. З-за стала, закіданага нотнай паперай, на вас глядзелі ветлыя шэрыя вочы. — А пропуск ёсць? — пытаўся ён паважна. Пропускам зваў ён жартаўліва віно, што было звычайна люксусам не па студэнцкай кішэні. Гэта ён ведаў, але хоць на жарт ад «традыцыйнае» формы прывітання не адступаў».

Памёр Мікола Равенскі 3 сакавіка 1953 г., пахаваны ў Лювене. У ягоным пакоі на сталё ляжаў лісток календара, дзе побач з запісанымі тэмамі да песень была зробленая рукою кампазітара рысункавая кампазіцыя: памастацку накрэсленыя альфа і амега, а пасярод — слова «Беларусь». Помнік на магіле зрабіў скульптар Міхась Наўмовіч, беларус-эмігрант, які жыў у Парыжы. Спадчыну падзялілі паміж беларускай грамадой і пляменніцай кампазітара Тацянай Руткоўскай. Цяжка сёння сабраць усё ў адно. «Завілася, як дым», і знакамітая скрыпка, нехта прыбраў да рук. Адшукаць бы яе, вярнуць у Беларусь, каб стала нацыянальным набыткам.

З канца 80-х, калі мы ўсе жылі ўзнёслымі спадзяваннямі на новую Беларусь, у выкананні розных калектываў загучаў «Магутны Божа», неаспрэчны духоўны гімн беларусаў. Нават калі б Мікола Равенскі больш нічога і не напісаў, ён бы адной гэтай урачыстай песняй застаўся ва ўдзячнай памяці нашчадкаў, застаўся назаўсёды з намі. У 1993 г. на студыі «Летапіс» кінастудыі «Беларусьфільм» створана дакументальная стужка «Успамін пра Міколу Равенскага», аўтарам сцэнару якой выпаў гонар мне быць. Гэты фільм у ліку трох рэжысёра Міхаіла Жданоўскага (яшчэ — «Дарога на Курапаты» і «Жаўрукі Беларусі») адзначаны годам пазней Дзяржаўнай прэміяй Беларусі. І вось да 115-й гадавіны з дня нараджэння Беларуская музычная альтэрнатыва выдала кампакт-дыск «Магутны Божа» з найлепшымі творамі Міколы Равенскага. Стане ён рырытэтам у маёй хатняй фанатэцы, як і ў многіх беларускіх сем'ях.

Наша ніва. 2001. 17 снеж.

Віталь Аўраменка

БЕЛЬГІЕЦ, УЛЮБЁНЫ Ё БЕЛАРУСЬ: «У МЯНЕ НЯМА РЭЦЭПТА ВЫРАШЭННЯ ЎСІХ ПРАБЛЕМ, Я ПРОСТА СТАРАЮСЯ ДАПАМАГЧЫ»

Бельгіец, улюбёны ў Сібір» — пад такім загалюўкам некалькі год назад у шэрагу расійскіх выданняў быў апублікаваны матэрыял, прысвечаны гуманітарнай дзейнасці ў сібірскіх рэгіёнах бельгійскага арыстакрата Марыса Масанжа дэ Каломба.

З часам аўтар гуманітарнага праекта «Мост у Сібір», які выступае за развіццё больш цесных усебаковых сувязяў расійскіх рэгіёнаў з Еўропай, стаў больш вядомы як Рыка Генрыхавіч.

Пабываўшы ў сярэдзіне мая з візітам у Беларусь, Марыс Масанж дэ Каломб прызнаўся, што пасля ўсяго ўбачанага перастаў быць «адналюбам». Сёння яго з поўным правам можна назваць бельгійцам, улюбёным у Беларусь. Развіццю кантактаў беларускіх грамадзян з Еўропай прысвяціў Рыка Генрыхавіч свой чарговы праект «Акцыя «Мост».

Хто ён?

Марыс Масанж дэ Каломб, бельгійскі арыстакрат, у мінулым банкаўскі работнік, упершыню наведваў Беларусь у 1997 годзе. Па яго ўласнаму прызнанню, дэ Каломб дагэтуль нічога не ведаў не толькі пра гэтыя мясціны, але і наогул пра Беларусь. Першае ўпамінанне аб Беларусі адклалася ў яго памяці пасля аварыі на Чарнобыльскай АЭС. Аднак ад аварыі да першага візиту ў Мінск шлях быў няблізкі і вымяраецца дзесяцігоддзем. Зараз жа ён зразумеў: Беларусь вядомая не толькі Бела-вежскай пушчай і яе зубрамі. Ён палюбіў беларусаў — таленавітых, працавітых і вельмі гасцінных людзей.

Пабываўшы ў Беларусі, Рыка Генрыхавіч убачыў, як часам няпроста жывецца грамадзянам рэспублікі. Магазіны не настолькі насычаны таварамі, як у Еўропе. У бальніцах не хапае абсталявання і медыкаментаў. Стаўшы вымушанымі ахвярамі аварыі на АЭС, дзеці не атрымліваюць у належнай колькасці так неабходных ім вітамінаў.

Пасля вяртання дадому шэвалье Масанж дэ Каломб вырашыў: дапамагу, чым змагу. Так па яго ўласнай ініцыятыве нарадзіўся праект —

«АКЦЫЯ «МОСТ»

Гэта назва, на думку аўтара, павінна была аб'яднаць у адно цэлае добраахвотную, гуманітарную, культурную і грамадскую дзейнасць, накіраваную на развіццё адносін грамадзян многіх краін. Дзейнасць, пачатая Масанжам дэ Каломбам 10 гадоў назад у перыяд яго банкаўскай кар'еры ў Бруселі і Лондане, спачатку была арыентавана на Сібір, а пазней — і на Беларусь. Неабходнасць уласнага ўдзелу ў ажыццяўленні дабрачыннай акцыі абавязвала спадара Масанжа дэ Каломба на працягу многіх месяцаў знаходзіцца непасрэдна на месцах. На гэта ў цэлым пайшло каля двух гадоў, што дазволіла набыць багаты вопыт працы ў мясцовых умовах.

Рэалізаваныя ім практы былі самыя розныя: бясплатная дастаўка і размеркаванне лекаў у бальніцах і радзільных дамах, адпраўка кніг для грамадскіх бібліятэк, арганізацыя паездак за мяжу дзеячаў навукі і творчых калектываў. Сведчаннем прызнання яго дзейнасці ў Расіі стала прысуджэнне звання ганаровага доктара Дзяржаўнага алтайскага ўніверсітэта ў горадзе Барнаўле.

У Беларусі шэвалье Масанж дэ Каломб таксама ўжо паспеў ажыццявіць канкрэтны гуманітарны праект. Ён заключаўся ў бясплатным прадастаўленні лекаў дзецям, што пакутуюць на хваробы, выкліканыя чарнобыльскай аварыяй (у тым ліку лейкемію), а таксама людзям сталага ўзросту і ветэранам Другой сусветнай вайны.

У ліку першачарговых мэт, што стаяць перад «Акцыяй «Мост», бельгіец называе развіццё адносін паміж грамадзянамі дзвюх дзяржаў, развіццё кантактаў ва ўніверсітэцкай сферы.

«Сумленне прымушае мяне пакутаваць. Я рэаліст, таму ўсе сілы вырашыў накіраваць на стварэнне своеасаблівага моста, які звязвае Еўропу і Беларусь. Мост не паміж палітыкамі або дзяржаўнымі інстытутамі, а паміж людзьмі. У свеце не будзе праблем, калі людзі будуць мець зносіны паміж сабою», — перакананы Масанж дэ Каломб.

АДКРЫЦЦЁ БЕЛАРУСІ

Штогод наведваючы Беларусь з 1997 года, Рыка Генрыхавіч знайшоў паміж Беларуссю і Бельгіяй некаторыя адпаведнасці. У прыватнасці: з-за свайго геаграфічнага становішча Беларусь і Бельгія часта аказваліся полем бітвы, а народы дзвюх краін былі невінаватымі ахвярамі.

Беларускі народ, на думку мецэната, заўсёды праяўляў вялікую мужнасць. Нямала яе спатрэбілася і для таго, каб супрацьстаяць жудаснай чарнобыльскай трагедыі.

Ён адзначыў, што дзякуючы Беларускаму таварыству дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі, а таксама Таварыству «Беларусь — Бельгія» «змог ацаніць, наколькі беларусы адкрытыя ў дыялогу і гатовыя да супрацоўніцтва, наколькі яны гасцінныя». Суразмоўца запэўніў, што

бельгійцы, як і беларусы, заўсёды імкнуліся да таго, каб прымаць у сябе суседзяў як сяброў, а не як захопнікаў. «І зараз іх прымаем як людзей, з якімі вядзём дыялог і супрацоўніцтва для ўзаемнай карысці нашых краін».

Масанж дэ Каломб неаднаразова падкрэсліваў, што візіты ў Беларусь дазволілі яму ўбачыць вялікі інтэлектуальны і культурны патэнцыял беларусаў. Так, наведаўшы ў час апошняга прыезду ў Мінск Дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі, ён сказаў, што адкрыў для сябе ўніверсітэт, якім Беларусь можа ганарыцца. «Якая крыніца талентаў! Які энтузіязм і які дынамізм у выкладчыкаў гэтай ВНУ», — здзівіўся бельгійскі госць.

Быў уражаны ён і тым, што ўбачыў і пачуў у галіне культуры. Суразмоўца расказаў, што яму часта даводзілася прысутнічаць на розных спектаклях Беларускага тэатра оперы і балета не толькі ў Мінску, але і ў Мадрыдзе, Маастрыхце. «Беларусы павінны ведаць, што іх артысты карыстаюцца вялікім поспехам за мяжой. Імі таксама можна ганарыцца», — сказаў Масанж дэ Каломб.

Ён расказаў таксама пра высокую ацэнку, якую атрымаў у ходзе гастролі ў Бельгію ансамбль з Беларусі «Бліскавіца», калектыву якога была прадастаўлена для выступлення сцэна ў вельмі вядомым і прэстыжным Элізабетхале, дзе ўмяшчаецца 2 400 гледачоў.

Пры гэтым Рыка Генрыхавіч не забыў нагадаць і пра казус, прычынай якога, на яго думку, магла паслужыць менавіта недастатковая колькасць інфармацыі пра Беларусь у Бельгіі.

Справа ў тым, што ў ходзе апошніх гастролі калектыву «Бліскавіцы» ў Бельгію аўтобус, на якім прыехалі артысты, прапаў. Артысты падумалі, што аўтобус угналі. На самай справе за няправільную паркоўку аўтобус быў перамешчаны паліцэйскімі на штрафную пляцоўку. Штраф аказаўся вялікім. Пры гэтым яго памер быў павялічаны ўдвая, таму што інцыдэнт меў месца ў выхадныя дні. Па словах Марыса, часу на ўрэгуляванне непаразумення пайшло нямала, аднак усё скончылася добра. Пры гэтым у памяці Масанжа дэ Каломба засталася здзіўленне ад адсутнасці добразычлівасці з боку прадстаўнікоў паліцыі Бельгіі ў адносінах да беларускіх гасцей.

У гэтай сувязі Масанж дэ Каломб і падкрэсліў важнасць развіцця прыватных ініцыятыў у галіне адукацыі і культуры. Дзякуючы гэтым кантактам, наладжваецца дыялог, які вядзе да лепшага паразумення і ўзаемаўзбагачэння, перакананы ён.

У той жа час вельмі важным бельгійскі госць лічыць і развіццё міждзяржаўных сувязяў. Ён выказаў задавальненне тымі абставінамі, што пабываў у Мінску ў маі 2000 года ў складзе місіі Гандлёвай палаты Бельгіі і Люксембурга, якую ўзначаліў дзяржаўны міністр Робер Урбен. Гэты візіт вельмі важны і карысны, лічыць Масанж, таму што ў другім паўгоддзі Бельгія старшынявуе ў Еўрапейскім Саюзе.

Пры гэтым Масанж дэ Каломб выказаў упэўненасць, што Беларусь і яе грамадзяне самі павінны знайсці выхад з цяперашняй сітуацыі. «У вас у рэспубліцы столькі таленавітых людзей! Яны абавязкова праявяць сябе, атрымаўшы больш шырокі доступ да інфармацыі», — лічыць Рыка Генрыхавіч.

Па яго словах, Беларусі сёння патрэбны не толькі інвестыцыі. Чалавек жыве не грашыма, а надзеяй. «І мы, еўрапейцы, павінны даць Беларусі гэту надзею, — перакананы Марыс. — Так, наша дапамога — усяго толькі кропля ў моры, але кропля камень точыць».

На думку Масанжа дэ Каломба, дарэмна марудзяць з прыходам у Беларусь еўрапейскія дзелавыя людзі. Яны могуць проста спазніцца, і самыя цікавыя праекты супрацоўніцтва будуць ажыццяўляцца з бізнесменамі з іншых краін і іншых рэгіёнаў.

Голас Радзімы. 2001. 6 чэрв.

Постаці і развагі бельзійскіх беларусаў

Арэшка Аляксей (Брусель)

ЖЫЦЦЯПІС

Нарадзіўся 18 лістапада 1923 г. у вёсцы Жарабковічы Ляхавіцкай гміны Баранавіцкага павета Навагрудскага ваяводства. Бацька — Сільвестр, маці — Палуся з роду Праневічаў. Сям’я была праваслаўная, але недалёкія продкі былі рыма-католікамі, прынамсі ад 1844 г., калі нарадзіўся мой прадзед Людвік, які быў сынам Фабіяна Арэшкі (Fabian Orzeszko). Паводле выпісаў з парафіяльнай метрыкі Ляхавіцкага рыма-каталіцкага касцёла, у той час гэтае прозвішча пісалі і Арэшко (Areszko). Думаю, што яшчэ ранейшыя мае продкі былі уніятамі. Відаць, гэта вядомы нашай скамплікаванай рэлігійнай гісторыі.

Бацькі былі малазямельныя, але мнагадзетныя. Нацыянальна свядомыя, як і людзі ўсіх навакольных тагачасных вёсак. Перад тым, як пайсці ў польскую пачатковую школу, я ўжо добра чытаў па-беларуску. Пасля заканчэння сямікласнай пачатковай школы ў Ляхавічах, у 1937 г., быў прыняты — пасля ўступных экзаменаў — у польскую мужчынскую гімназію імя Тадэ-

вуша Рэйтана (нашага земляка з Грушаўкі) у Баранавічах. Скончыў два класы і распачаў ўжо трэці, калі наступіла «вызваленне». Наша школа была ператворана ў рускую, хоць там рускіх і звання не было. Большасць вучняў, пад уплывам айца Льва Гарошкі, перайшла ў беларускую сярэдняю школу, створаную на базе прыватнай жаночай гімназіі

Аляксей Арэшка.
1987 г.

імя Барбары Радзівіл. Наступны школьны год (1940/41) зноў жа правучыўся ў рускай школе (хоць і тут рускіх не было, ніхто па-руску не гаварыў) у Ляхавічах. Пасля заканчэння навучальнага года, у чэрвені 1941 г., прыйшлі другія «вызвольнікі» — нямецкія. У такіх умовах было цяжка разабрацца, што і як рабіць. Каб не марнаваць часу, пайшоў я на шасцімесячныя бухгалтарскія курсы ў Баранавічах. Пасля іх заканчэння працаваў у чыгуначным дэпо і адначасова вучыўся на матуральных курсах (чагыры гадзіны штодня). У 1944 г. атрымаў матуральнае пасведчанне (атэстат сталасці), якое давала права паступаць у вышэйшыя школы.

Перад паўторным прыходам бальшавікоў я паехаў на Захад, у Нямеччыну. У Берліне працаваў у фірме АЭГ (AEG — Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft), у адзеле бухгалтэрыі, а пасля ў Вальдзее (Waldsee, Württemberg). Пасля краху гітлераўзму, у 1945 г., з французскай акупацыйнай зоны пераехаў я ў Мюнхен (München, Bayern), дзе і паступіў у новаствораны Універсітэт УНРРА. Сярод прафесарскага складу былі і беларусы: Барыс Кіт, Янка Станкевіч, Уладзімер Тамашчык. Тут было шмат і беларускай студэнцкай моладзі. У лістападзе 1945 г. мы арганізавалі Беларускае студэнцкае згуртаванне. Выдавалі рататарным спосабам «Студэнцкую думку», што пасля была перайменавана ў «Крывіцкі светач». Актыўны ўдзел у яго рэдагаванні, друкаванні і распаўсюджванні прымаў і я. У 1947 г. пераехаў у Марбург (Marburg / Lahn Hessen) і паступіў у вядомы і старажытны Філіпс-Універсітэт. Там ужо была вялікая група беларускіх студэнтаў, студэнцкая арганізацыя, у жыцці якой, як і ў студэнцкім хоры (кіраваў ім Юрка Мазура), браў чынны ўдзел і я. З прычыны матэрыяльных цяжкасцяў, выкліканых грашовай рэформай у Заходняй Германіі, мне прыйшлося, як і частцы беларускіх студэнтаў, пакінуць Філіпс-Універсітэт і пераехаць у Бельгію — у Лювен і паступіць у старажытны Каталіцкі універсітэт, на факультэт хіміі. Апрача навукі браў актыўны ўдзел у працы Саюза беларусаў у Бельгіі (у тым часе тут было многа беларускіх работнікаў, што пераважна працавалі ў капальнях вугалю), у жыцці Беларускага студэнцкага згуртавання ў Лювене, у студэнцкім і царкоўным хорах, якія заснаваў і якімі кіраваў аж да самай смерці ў 1953 г. праф. Мікола Равенскі. Хор і танцавальная група (у ёй я не ўдзельнічаў) далі частыя канцэрты не толькі ў Лювене, але і ва ўсёй Бельгіі, як і за межамі (Францыя, Германія, Англія). У 1953-м я атрымаў званне ліцэнцыята хіміі, а ў 1956 г. абараніў дысертацыю перад спецыяльным прафесарскім журы па ступень доктара хімічных навук. Працуючы над дысертацыяй, выконваў абавязкі асістэнта на практычных занятках для студэнтаў хімікаў. Дапамагаў айцу Францішку Чарняўскаму — добраму святару і шчыраму беларусу — выдаваць «Божае слова». Пісаў тэксты сам айцец Францішак, а я быў ягоным карэктарам і друкаром. Заснаваў Аб'яднанне беларускіх студэнтаў — выпускнікоў Лювенскага універсітэта «Academicus» і выпусціў некалькі бюлетэняў пад гэтай жа назвай.

Ад 1957 г. я працаваў у фармацэўтычнай фірме «Labaz» — у яе пошукавым аддзеле (Service de Recherchez) як кіраўнік групы хімікаў у галіне пошуку і сінтэзу лякарстваў ад сардэчна-сасудзістых захворваняў. Напісаў больш дзесятка навуковых артыкулаў у спецыялізаваных бельгійскіх і французскіх часопісах. Атрымаў пяць патэнтаў на многія краіны свету. Кожны год раз, а то і некалькі разоў браў удзел у міжнародных навуковых кангрэсах у розных краінах Еўропы. Ажаніўся ў 1959 г., маю трое дзяцей. Браў і бяру актыўны ўдзел у беларускім грамадскім жыцці ў Бельгіі. Жыву ў Бруселі. На пенсіі з 1983 г.

ЖУЧКА ЯНКА

Жучка Янка (15.04.1928, в. Лучыны Нясвіжскага пав. Навагрудскага ваяв., цяпер Клецкі р-н Мінскай вобл.), інжынер-будаўнік, журналіст, дзеяч беларускай дыяспары ў Бельгіі.

Нарадзіўся Я. Жучка ў беднай сялянскай сям’і. Быў выхаваны маці, якую страціў у маладым веку, у беларускім духу. Дзякуючы ёй, атрымаў вышэйшую адукацыю. Скончыўшы чатыры класы польскай вясковай школы, павінен быў, каб працягнуць далейшую вучобу, перайсці ў сямікласную (таксама польскую) у Сіняўцы. Там трэба было здаваць экзамены ў пяты клас. Паколькі ўзровень вясковай школы быў вельмі нізкі, ён гэтых экзаменаў не здаў. Вярнуўся дамоў расплаканы. Маці ў роспачы, не ведала што рабіць, бо яна бачыла, што адзіны выхад пасля правалу — гэта перапыніць вучобу і памагаць бацьку па гаспадарцы. Але яна ўяўляла яго больш за кніжкай, чым за плугам. Даведаўшыся нейкім чынам, што ў Сіняўскую школу прыязджае інспектар, яна пабегла туды пешшу, каб папрасіць інспектара прыняць Янку ў школу. Інспектар, выслухаўшы яе, задаў пытанне дырэктару, які быў прысутны пры спатканні,

чаму яго не прынялі. Адказ быў просты: не здаў экзаменаў. «У які клас?», — запытаў інспектар. «У пяты», — адказаў дырэктар. «Дык запішыце яго ў чацвёрты». Такім чынам Я. Жучка змог працягваць вучобу ў Сіняўскай школе. Янка скончыў з выдатнымі вынікамі шосты клас і перайшоў у сёмы. На пачатку школьнага года (верасень 1939 г.) выбухнула вайна

Янка Жучка.
Лювен. 1954 г.

паміж Польшчай і Германіяй. Праз нейкіх два тыдні Чырвоная Армія заняла Заходнюю Беларусь, якая была далучана да БССР. Сіняўская школа была названа няпоўнай сярэдняй школай з беларускай мовай навучання. Былы сёмы клас быў пераведзены, паводле савецкай нормы, у пяты. У гэтай школе Янка скончыў пяты і шосты класы.

У гады Другой сусветнай вайны, у час нямецкай акупацыі, Я. Жучка паступіў у няпоўна-сярэдняю тэхнічную школу ў Клецку, у якой, разам з сябрамі, праяўляў беларуска-нацыянальную актыўнасць. Уступіў у СБМ (Саюз беларускай моладзі) і БНС (Беларуская нацыянальная самапомач). Таму перад наступам Савецкай Арміі ў 1944 г. выехаў у Германію. Адразу пасля вайны жыў у маленькай групе беларусаў пры ўкраінскім лагеры для перамешчаных асобаў (ДП), які знаходзіўся ў Інгольштаце. Калі даведаўся аб утварэнні ў Рэгенсбургу беларускага лагера, разам з сябрамі Васілём Шчэўкам, Паўлам Урбанам і Сцяпанам Кісялём перабраўся туды. Там паступіў у сёмы клас Беларускай гімназіі імя Янкі Купалы. Неўзабаве беларускі лагер з Рэгенсбурга быў пераведзены ў Міхельсдорф, а разам з ім і гімназія. У 1947 г. атрымаў пасведчанне сталасці, якое давала дазвол паступаць на вышэйшыя студыі. Здаў уступныя экзамены у Вышэйшую тэхнічную школу (Technische Hochschule) у Карслруэ. Але жадаючых было шмат, і трэба было чакаць сваёй чаргі. Беручы пад увагу цяжкую пасляваенную эканамічную сітуацыю ў Германіі, Я. Жучка на пачатку 1948 г., разам з сваімі сябрамі (славутая «дванаццатка») выехаў на работу ў вугальныя шахты ў Вялікабрытаніі. Дзейнасць «дванаццаткі» ў гэтай краіне працягвалася, і Я. Жучка актыўна заняўся грамадскай працай, асабліва ў выданні часопіса «Наперад!». Уступіў у Згуртаванне беларусаў у Вялікай Брытаніі (ЗБВБ). Кожны з сяброў «дванаццаткі» імкнуўся атрымаць вышэйшую адукацыю. Урэшце, дзякуючы нястомным клопатам беларускіх нацыянальных дзеячаў на эміграцыі, пры дапамозе дабрадзеяў і сімпатыкаў небеларускага паходжання дзевяці сябрам «дванаццаткі» ўдалося атрымаць стыпендыі ў Лювенскім універсітэце. У 1951 г. Я. Жучка здаў уступныя экзамены і паступіў на палітэхнічны факультэт гэтага універсітэта. Па заканчэнню атрымаў дыплом інжынера-будаўніка. Пасля працаваў у даследчым аддзеле кампаніі цэнтральнага ацяплення. Затым перайшоў у кампанію Сталёвай пабудовы індустрыяльных будынкаў і мастоў. Наступныя чатыры гады працаваў як тэхнічна-фінансавы дарадца пры пабудовах змяшаных сталёва-жалезабетонных канструкцый. Хоць праца была вельмі цікавая, але таму, што трэба было часта выязджаць за межы Бельгіі, пакідаючы жонку з малымі дзецьмі, ды таму, што кампанія была амерыканская і адчувалася небяспека ліквідацыі, трэба было шукаць нейкае выйсце. Але тут Я. Жучка цяжкасцяў не меў. Прафесійныя веды і валоданне замежнымі мовамі забяспечылі яму работу ў Бельгійска-Люксембургскім інфармацыйным цэнтры сталёвай прамысловасці. У 1968–1971 гг. Я. Жучка працаваў як сябра рэдкалегіі і

тэхнічны рэдактар міжнароднага часопіса «Acier-Stahl-Steel». У 1971 г. быў прызначаны яе галоўным рэдактарам.

Апублікаваў вялікую колькасць артыкулаў па пытаннях сталёвых канструкцый. З 1985 г. займаў пасаду дарадчыка па сваёй спецыяльнасці, прымаў удзел у журы пры выпуску архітэктараў, чытаў лекцыі і браў удзел у канферэнцыях інжынераў і архітэктараў.

На працягу ўсяго гэтага часу Я. Жучка заставаўся актыўным удзельнікам беларускага грамадскага жыцця як сябра Рады БНР, Саюза беларусаў Бельгіі, Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына», а таксама як аўтар газет «Беларус», «Голас Радзімы» і інш.

Ірына Тамільчык

Лаўрэн Клыбiк (Неерлест, Бельгiя)

ЖЫЦЦЯПiС

Нарадзiўся я 23 кастрычніка 1928 г. у вёсцы Хадзявічы на Слонiмшчыне. Бацькі мае былі земляробамi. Працавалi яны цяжка — ад пачатку вясны аж да канца зiмы, бо трэба ж было накарміць i пусціць у жыццё шасцёра дзяцей — пяць сыноў i дачку. У час хутарызацыi сельскай гаспадаркi ў Заходняй Беларусi бацька мой пайшоў з сям’ёю жыць на ўласным хутары. Пабудаваў там хагу i гаспадарчыя будынкi. Хага была яшчэ не зусiм закончана, як пачалася вайна Германii з Польшчай. У хуткім часе да нас прыйшлi савецкiя танкi i кавалерыя. Пры савецкай уладзе бацькі працавалi на сваёй зямлi, а мы, дзецi, хадзiлi ў школу ў нашай вёсцы. На наступны год мой старэйшы брат, сястра i я пайшлi ў няпоўную сярэднюю школу ў Слонiме.

У 1941 г. перад моцным нямецкiм нацiскам бальшавiкi адступiлi на ўсход. Пры акупацыi эканамiчнае жыццё не палепшала. Бацькі далей працавалi на зямлi, а мы хадзiлi ў школу. У вольны ад школы час дапамагалi бацькам. Неўзабаве абста-

віны на Усходнiм фронце змянiлiся. Немцы пачалi адступаць на захад, вывозіць, што маглi. Забралi таксама вучняў з нашай школы, у тым лiку i мяне. У чэрвенi 1944 г. вывезлi нас у Германiю, пасля — у Францыю, каб капаць акопы, будаваць лiнiю абароны супраць амерыканцаў. Доўга не прыйшлося там працаваць, бо фронт прыблiзiўся вельмi хутка. Амерыканцы нас вызвалiлi i

Лаўрэн Клыбiк у сваёй
гамеапатычнай аптэцы

памясцілі ў лагер. Людзей пачалі сартаваць па краінах іх паходжання. Мяне палічылі за паляка, бо я быў з Заходняй Беларусі.

Польская армія на Захадзе, каб пакрыць свае страты ў Італіі, шукала маладых, здаровых людзей. Вось такіх — у тым ліку і мяне — павезлі ў Італію, прыдзялілі да арміі генерала Андэрса. Адначасова з вайскавай падрыхтоўкай я праходзіў таксама курсы ваенных радыётэхнікаў. Атрымаўшы дыплом радыётэхніка, трапіў у танкавую дывізію. Ваяваць мне не прыйшлося, бо скончылася вайна. Нас перавезлі ў Англію. Там, каб не траціць час і падвучыць ангельскую мову, я запісаўся на курсы з праграмай сярэдняй ангельскай школы. Пасля двух гадоў нас дэмабілізавалі. Трэба было пачынаць жыць самастойна. Спачатку працаваў на кухні ў адным рэстаране ў Лондане. Набраўшы крыху практыкі ангельскай мовы, запісаўся на вячэрнія курсы ў Фінчлей-каледж. Знайшоў работу памочнікам аптэкара. Удзень працаваў, а вечарам вучыўся, каб атрымаць дыплом ангельскай сярэдняй школы. Без грошай ісці ва ўніверсітэт у Англіі было немагчыма, бо стыпендыі тады не давалі.

Такія абставіны змусілі мяне ў 1953 г. выехаць у Бельгію, у Лювен, дзе ўжо ў 1946 г. заснавалася добрая беларуская студэнцкая група. Там паступіў на факультэт фармацэўтыкі, атрымаў дыплом аптэкара, але толькі так званай навуковай ступені. Паводле бельгійскіх законаў, каб мець права выконваць аптэкарскую (або лекарскую) працу, асобам з замежным (а не бельгійскім) дыпломам трэба было пераздаць усе экзамены за сярэдняю школу перад спецыяльнай урадавай камісіяй (Jury central). Гэтыя экзамены здаў у 1959 г.

Спачатку я працаваў загадчыкам аптэкі ў Бруселі, пасля — у Менеле-не. Набраўшы больш прафесійнай практыкі, рашыў у 1966 г. адкрыць уласную аптэку ў Бруселі. Развівалася яна добра і хутка, нягледзячы на мой чужынскі акцэнт у французскай і фламандскай мовах. У 1975 г. купіў побач дом, які ператварыў у аптэку з усімі мадэрновымі вымаганнямі. Мой дружалюбны падыход да людзей, трапныя парады стварылі мне папулярнасць. У 1980 г. адкрыў я лабараторыю гомеапатычных прэпаратаў. Яна таксама хутка развівалася. Каб лепей вывучаць лекі, асновы гомеапатыі, пачаў зноў хадзіць на вячэрнія курсы. Гэта дало мне магчымасць стварыць некалькі спецыфічных прэпаратаў для маёй аптэкі. У 1990 г. напісаў дысертацыю «Coffea» («Кава») — гэта дазволіла мне стаць сябрам Асацыяцыі гомеапатаў Бельгіі (сёння — Лігі гомеапатаў Еўропы). У 1994 г. стварыў і пачаў вывучаць новае лякарства RACK (супраць наступстваў чарнобыльскай катастрофы). У тым жа годзе, са згоды Міністэрства аховы здароўя Беларусі з дапамогай дактароў Уласкова (старшыні арганізацыі беларускіх гомеапатаў), Святловіч і інж. Багданчук паехалі мы ў Валожын, каб я змог там «заразіць» мае матэрыялы радыеактыўнасцю. Прывёз усе матэрыялы ў Брусель, у маёй лабараторыі прыгатаваў новае гомеапатычнае лякарства RACK. Клінічныя доследы яго паказалі, што яно вельмі

эфектыўнае ад захворванняў, выкліканых радыенуклідамі або радыемагнетычнымі хвалямі. У 2002 г. 6 лютага выступіў з лекцыяй на гэтую тэму ў Школе гемапатыі ў Бруселі.

У 1996 г. прадаў я сваю аптэку, пайшоў на пенсію. Аднак прадаўжаю хадзіць на вячэрнія курсы гемапатыі, працягваю доследы над прэпаратам RACK. Час ад часу чытаю даклады пра мае пошукі для дактароў і ветэрынараў у Бельгіі.

Мой сямейны стан — жанаты, ёсць дзве дачкі і двое ўнукаў.

САЎКА МІХАСЬ

Саўка Міхась (19.07.1927, в. Загор'е Навагрудскага пав. і ваяв., цяпер Карэліцкі р-н Гродзенскай вобл. – 10.09.1990, Брусель, пахаваны ў Лондане), беларускі мастак, рэстаўратар.

Міхась Саўка нарадзіўся ў сялянскай сям'і. Першапачатковую адукацыю атрымаў у мясцовай школе. У час нямецкай акупацыі актыўна ўдзельнічаў у маладзёжным руху, быў адным з кіраўнікоў Саюза беларускай моладзі. У 1944 г. выехаў у Германію, а затым, у 1947 г., пераехаў у Бельгію. Спачатку працаваў вуглякопам. Маючы мастацкія здольнасці, паступіў на вячэрнія курсы Мастацкай акадэміі. У гэты час пры Лювэнскім універсітэце было арганізавана Згуртаванне беларускіх студэнтаў. Даведаўшыся пра гэта, М. Саўка ў 1951 г. паступіў на факультэт археалогіі і мастацтва гэтага ўніверсітэта. Пасля заканчэння вучобы, атрымаўшы дыплом магістра, уладкаваўся на працу ў Каралеўскі інстытут мастацкай спадчыны. Не маючы бельгійскага грамадзянства, працаваў спачатку як часовы рэстаўратар абразоў і скульптур, спецыялізаваўся на рэстаўрацыі касцельных фрэсак. З 1963 г., атрымаўшы бельгійскае грамадзянства, М. Саўка быў залічаны ў штат сталых супрацоўнікаў, займаў пасаду адміністрацыйнага сакратара, а з 1982 г. — кіраўніка работ. Як аўтарытэтны практык быў запрошаны ў Каралеўскі палац, дзе праводзіў з каралевай заняткі па маляванню.

У рэстаўрацыі М. Саўка дасягнуў вялікіх поспехаў, распрацаваў спецыяльную тэхніку рэстаўравання, пра якую шмат пісаў у прафесійных часопісах. Асобна выдаў наступныя працы: «Фіксацыя насценнага жывапісу полівінілавым спіртам: вопыт рэстаўратара» (1978–1979); «Рэстаўрацыя насценнага пахавальнага жывапісу XIV ст. у склепе Варнятонскай царквы» (1972–1975) і інш. Бельгійскае Міністэрства французскай культуры надало Міхасю Саўку званне доктара навук і мастацтва. Трэба падкрэсліць, што такі тытул без публічнай абароны спецыяльнай працы — вялікая рэдкасць.

У 1985 г. Міхась Саўка ад паралічу страціў працаздольнасць. Праз пяць год памёр. Пахаваны па яго жаданню на могілках у Лондане побач з трагічна загінуўшым раней сынам Маркам.

З айцом Робертам ван Кавеляртам гутарыць Міхась Саўка.
29 кастрычніка 1971 г.

Па яго ж просьбе грошы, якія ў такіх выпадках збіраюць на кветкі, былі перададзены а. Надсану з Беларускай бібліятэкі і музея імя Ф. Скарыны ў Лондане на дапамогу ахвярам Чарнобыля.

Янка Жучка (Брусель)

Алесь Шпакоўскі (Геель, Бельгія)

ЕЎРОПА, АБ'ЯДНАНАЯ Ё ВАШЫМ СЭРЦЫ *

Беларус, які ўсведамляе сябе эўрапейцам, міжволі адчуе нешта глыбока роднае, калі трапіць ў асяроддзе нідэрландцаў (паўночная правінцыя Бельгіі пад назвай Фландрыя, або Фламандыя, плюс цэлая краіна Галандыя). Першым уражаньням вы будзеце не давяраць, бо яны нібыта пачуцьцёвыя, інтуітыўныя. Калі ж пачынаеш вывучаць мову нідэрландс (германская група моваў), то інтуіцыя пачынае ўзмацняцца лагічнымі пытаннямі тыпу: чаму нам зь дзяцінства настойліва ўнушаюць, што нашы беларускія браты — толькі рускія, калі беларуская мова мае столькі аднакарэнных словаў з мовай нідэрландс. Вось некаторыя прыклады:

Беларускія	Нідэрландс
важыць	wegen [ваген] — з тым жа самым значэннем ва ўсіх прыкладах
валіцца	vallen [вален]
варты	waard [вард]
ведаць	weten [вэтен]
гвалт	geweld [гевелд] «г» беларускае, не ўзрыўное
гэта	het [гэт]
дах	dak [дак]
дол, даліна	dal [дал]
дзяліцца	delen [дэлен]
мур (сцяна)	muur [мур]
рада	raad [рад]
радзіць	raden [радэн]
пасуе (нешта)	passen [пасэн]
хата	hut [хут]
шкода (нашкодзіць)	schade [ск(х)адэ]
шукаць	zoeken [зукен]
швагер	zwager [звагер]

* Захоўваецца правапіс аўтара.

Потым, калі вы ўжо ведаеце нідэрландс, каб адрозьніваць яе ад нямецкай мовы і іншых, то вас прыемна ўразіць яе гучаньне, якое, зноў жа інтуітыўна, пачуцьцёва нагадвае вам такіх родных землякоў з Віцебшчыны ці Магілёўшчыны. І зноў вас пачне клікаць інтэлектуальнае падарожжа — што ж тады значыць для беларуса Балтыйскае (Балт — Белае мора і народы вакол яго)? І тут вы яшчэ ўспомніце, як непрадзятая расійскія жыхары, што аб'ехалі ўвесь эўрапейскі абшар за рулём дальнаходных грузавікоў, кіроўцы-«дальнабойшчыкі» з горада Ульянаўска казалі вам там: «Беларусы — гэта не рускія, гэта прыбалты...» І дакладна, тое ж вам казалі мігусьлівыя турысты з г. Уладзіміра ў час адпачынку ў гарах Карпатах («Кірпатах»).

Наступны этап асваеньня з мовай — гэта калі ты пачынаеш разумець, пра што гавораць мясцовыя людзі. Зноў жа ты адчуваеш сябе ўтульна. Яны далікатныя і памяркоўныя, як і беларусы. Толькі сам сабе думаеш: чаму ў іх такая высокая самадысцыпліна, яснасьць намераў? Чаму ў большасьці людзей тут і сёньня прынята вітацца зь незнаёмымі, як і ў нас у вёсцы? І прызнаеш, што не толькі храмы, але і шматлікія выявы святой Дзевы Марыі на скрыжаваньнях дарог, сымболі Сьвятога крыжа і фігуркі «Бацькі і дзеці» на многіх вокнах адлюстроўваюць незамутнёнасьць, нават безграхоўнасьць асноўнага інстынкту чалавека. Дзяржава ж тут адназначная і накіраваная толькі на ўмацаваньне добра ў асобе. Сістэма падтрымкі персанальных планаў і пачынаньняў настолькі спрыяльная, што часам думаеш: а можа, гэта і ёсьць камунізм? (А не разьвіты капіталізм...) Крэдыты на дом, бізнэс — самыя спрыяльныя. Бытавыя кантакты суседзяў заўжды могуць перарасьці ў малы, сярэдні... любы бізнэс. Выдатна арганізаваны каталіцкая, пратэстанцкая (пяцідзсятнікі) і іншыя хрысьціянскія камуніі (грамады).

І што цябе як беларуса адрозьнівае ад гэтых людзей? Што ў цябе такой глебы, такога «мы» на гэтай зямлі ў прынцыпе пакуль проста няма...

Тут жа (наша агульная) далікатнасьць, спагада адзін аднаму, правільна ўсьвядомленая і прадоўжаная да пэўнай дасканаласьці, робіць уражаньне, што пасья Беларусі ты, урэшце, трапіў на Зямлю.

Службы практыкі і навучаньня пасья школы проста «насьпеўваюць» грамадзяніну: «Ты — чалавек, ты — адзіны ў сваім родзе на гэтай зямлі; ты — унікальны...» У адрозьненне ад тысячагадовай наменклатуры калектывізатару — уплывовыя людзі тут выпавядаюць прынцып, які калісьці зь вялікай крывёю быў народжаны ў ЗША і ўпершыню зафіксаваны на паперы як Канстытуцыя. Гэты прынцып зараз усё болей відавочны па яго плодах у гэтай заходнеэўрапейскай рэчаіснасьці: персана, персанальны інтарэс, правільнае асабістае жыцьцё, яго дух — гэта галоўны рэсурс дзяржавы...

Бельгіяцы, не ўяўляючы нашага жыцьця, часам скардзяцца, што шмат яшчэ акаляе іх усялякіх папераў, ёсьць бюракратыя... Але — «нам бы вашы праблемы» — думаецца аб гэтай самай багатай краіне сьвету.

Яны, канешне, усведамляюць сябе шчаслівай нацыяй, але, у прынцыпе, не задаволены сабой, не задаволены Брусэлем, сталіцай Эўропы... І праз некаторы час заўважаеш — чаму незадаволены, з якога «кутка жаданьяў» яны глядзяць на сябе. Гэта «амерыканская вера» цэлага маладзейшага тутэйшага пакаленьня.

Вядома, калі амерыканец прыязджае ў Заходнюю Эўропу, то яго непрыемна ўражае «сухасьць», адчужанасьць, рацыяналізм, прыгажосьць «сама для сябе», прыгажосьць, даведзеная да абсалюту, захінаючая міжчалавечы непасрэдны дыялог. Самі англічане як праўстаўнікі Заходняй Эўропы часам у перадачах радыё прызнаюць, што яны ўспрымаюць суседа не тым, хто ён ёсьць, а хто ён па прафесіі. А нарцыстычнае мысьленне самаздзіўленьня, самаўлюблёнасьці мужчыны можна пачуць у нямецкай песьні:

Я такі прыгожы...

Я — Антон з Ціроля...

Вядома, эмацыйнасьць і шчырасьць у Заходняй Эўропе моцна абпалена фашызмам. І амерыканец (часам крыху высакамерна) можа сказаць: «Эўропа хворая на сэрца...» Здаецца, менавіта гэта і пачынае ўсведамляць нідэрландскамоўнае насельніцтва.

Напрыклад, тут вельмі шырока вядома ангельская (амерыканская) мова, хоць мова нідэрландс больш падобна да нямецкай, чым да англійскай. Але калі германцы пускаюць толькі перакладзеныя амерыканскія фільмы (а Галівуд глядзяць, напэўна, аднолькава як ва Усходняй, так і ў Заходняй Эўропе), то бельгійцы падпісваюць толькі свае цітры і глядзяць у арыгінале, на ангельскай мове.

Тое, што выяўляе большую здольнасьць да дэмакратызму, заўважаецца і ў паводзінах. Людзі ў Бельгіі больш простыя, адкрытыя, зусім без нямецкага форсу і польскай пыхі... Гэта нагадвае вечную маладосьць, арыгінальнасьць і беларусаў.

Думка наіўных аб'яднальнікаў «усіх» рэлігій тут ужо не ўспрымецца ўсур'ёз, як і фашызм. Бачная прыгажосьць тут проста «навязла ў зубах». Можа быць, таму людзі ўсё больш захапляюцца прыгажосьцю яшчэ вышэйшага парадку — нябачнай, якая як казка, як вера, надзея і сьвятая любоў закладзены ў жывой душы кожнага чалавека. Ісус Хрыстос — ужо выратаваў усё... Толькі здольнасьць прыняць сваю дасканаласьць — дармо, без платы — у такога чалавека «спакушалнага», як эўрапейца, яшчэ невялікая...

«Прыгажосьць выратае сьвет» — гэта, несумненна, у прынцыпе, думка сучасных язычнікаў у Беларусі, і, можа, яна больш з'ядае мазгі славян, бо ва Усходняй Эўропе існуе і разгортваецца натуральная рэакцыя душы азызлай, згаладнелай ў скрайнім містыцызме, калі ў выніку ў чалавека ўрэшце няма сілы навесці чысьціню, а не тое што прыгажосьць, вакол сябе...

І яго «вярэдзіць» тады толькі гарэлка. Напрыканцы можна нагадаць, што тэрыторыя Бельгіі роўная ўсяго палове Мінскай вобласці, а жыве тут насельніцтва столькі ж, як у цэлай Беларусі, — 10 мільёнаў чалавек (каля 5 млн. — французскамоўных і столькі ж нідэрландскамоўных).

Каменныя дамочки — як «зубочки» паўз дарог... На жаль, тут няма гушчы-пушчы — лесу, дзікай прыроды, як гэта ёсць у нас. І тады думаеш, якая ўсё ж прасторная Беларусь!

Нягледзячы на шчыльнасць насельніцтва, культура, закон, эстэтычны пагляд тут перамагае і чысьціня асяроддзя ўсюды гранічыць з прыгажосцю. Урэшце, калі бліжэй сустракаешся з рэальнасцю — думаеш: «І так можа быць!..»

Але ж, падказвае інтуіцыя, сёння незалежнай і (каб) самастойнай Беларусі да гэтага дабрабыту толькі адзін (!) крок... Хаця і над безданню, якую сучаснікі Гамлета, не вагаючыся, даўно адолелі тут, на Захадзе Эўропы. На пытаньне: «Быць ці не быць» — адзначна, на ўсе грудзі, грамадой адкажам: «Быць!»

КОРАТКА ПРА АЎТАРАЎ (апрача аўтараў «Дадатку»)

Антановіч Тамара ◻ старшыня Таварыства «Беларусь – Бельгія», доктар клінічнага шпітала інвалідаў Вялікай Айчыннай вайны імя П. М. Машэрава.

Афнагель Ігар ◻ вядучы навуковы рэдактар рэдакцыі геаграфіі выдавецтва «Беларуская энцыклапедыя».

Багдановіч Ірына ◻ кандыдат філалагічных навук, вядучы навуковы супрацоўнік Інстытута літаратуры імя Я. Купалы НАН Беларусі, сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў (СБП).

Бюрні Жанін ◻ прэзідэнт Фонду Марыса Карэма (Бельгія).

Вараб'ёва Святлана ◻ кандыдат філасофскіх навук, выкладчык Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Гадар Анна — старшы выкладчык Школы міжнародных перакладчыкаў у г. Монсе (Бельгія).

Дубянецкая Ірына ◻ дактарант Лювенскага ўніверсітэта (Бельгія).

Дудзюк Зінаіда ◻ пісьменніца, сябра СБП (Брэст, Беларусь).

Запруднік Янка ◻ доктар гісторыі, дзеяч беларускай дыяспары ў ЗША (Нью-Йорк).

Іпатава Вольга ◻ пісьменніца, старшыня СБП.

Каломб дэ, Марыс Масанж ◻ доктар права, кандыдат філасофскіх навук, правадзейны сябра Міжнароднай акадэміі навук Еўразіі (Бельгія).

Каржанеўская Галіна ◻ паэтэса, сябра СБП.

Кастрамічова Святлана ◻ студэнтка Мінскага фінансава-эканамічнага каледжа.

Лягчылін Анатоль ◻ кандыдат філасофскіх навук, дацэнт кафедры гісторыі філасофіі і культуры БДУ.

Лялькоў Ігар ◻ дактарант Сарбонскага ўніверсітэта (Францыя).

Макараў Уладзімір ◻ доктар філалагічных навук, прафесар Мінскага лінгвістычнага ўніверсітэта.

Малыхіна Галіна □ кандыдат філасофскіх навук, дацэнт кафедры філасофіі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта інфарматыкі і радыёэлектронікі.

Марыничык Святлана □ выкладчыца французскай мовы гімназіі № 8 г. Мінска.

Мархель Аляксандр □ навуковы супрацоўнік Інстытута сацыяльна-палітычных даследаванняў пры Адміністрацыі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь.

Марцынкевіч Наталля □ загадчык аддзела Нацыянальнага музея гісторыі і культуры Беларусі.

Махнач Таццяна □ навуковы супрацоўнік Нацыянальнага навукова-асветніцкага цэнтра імя Ф. Скарыны.

Мацяш Ніна □ паэтэса, перакладчыца, сябра СПБ (Белаазёрск, Беларусь).

Міхалюк Алена □ вучаніца СШ № 38 г. Мінска.

Міцкевіч Марыя □ навуковы супрацоўнік ННАЦ імя Ф. Скарыны, прэзідэнт Фонду «Сакавік».

Мяльгуй Анатоль □ музыказнавец.

Равенская-Аляксеевка Вольга □ спявачка, дачка кампазітара М. Равенскага.

Салесёў Вадзім □ доктар філасофскіх навук, загадчык аддзела Нацыянальнага інстытута адукацыі.

Сініла Галіна □ кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры замежнай літаратурнай філалогіі БДУ.

Трацэўскі Уладзімір □ кандыдат архітэктуры, прафесар кафедры тэорыі і гісторыі архітэктуры Беларускай дзяржаўнай політэхнічнай акадэміі.

Туміловіч Галіна □ кандыдат гістарычных навук, нам. дэкана франкамоўнага факультэта Еўрапейскага гуманітарнага ўніверсітэта.

Яфімава Маргарыта □ кандыдат філалагічных навук, дацэнт БДУ, сябра СБП.

АГУЛЬНАСЦЬ

Анна Годар (Монс, Бельгія) Беларусь – Бельгія: взаимные отражения культур	5
Александр Мархель (Минск) Белорусско-бельгийские отношения	15
Морис Масанж де Колломб (Брюссель) «Акция «Мост»: индивидуальный опыт гуманитарной, общественной и культурной помощи	21
Тамара Антановіч (Мінск) З гісторыі беларуска-бельгійскіх грамадска-культурных адносін	25
Ігар Афнагель (Мінск) Некалькі гістарычных загад і паралеляў	36
Галіна Туміловіч (Мінск) Бельгія і бельгійцы: на скрыжаванні дарог і культур	38
Вадзім Салееў (Мінск) Беларусь і Бельгія: культурныя паралелі	43

СТАРОНКІ ГІСТАРЫЧНА-КУЛЬТУРНАЙ СУПОЛЬНАСЦІ

Ігар Лялькоў (Парыж) Жыльбер дэ Ланаа: фламандзец у Вялікім Княстве Літоўскім пачатку XV ст.	47
Владимир Трацевский (Минск) Бельгийские истоки некоторых архитектурных аспектов аграрной реформы 1557 г.	53
Зінаіда Дудзюк (Брэст, Беларусь) На скрыжаванні гістарычных шляхоў	57
Галіна Малыхіна (Минск) Илья Пригожин — связующая нить в белорусско-бельгийских культурных отношениях	59
Светлана Воробьева, Анатолий Легчилин (Минск) Рецепция проблем аргументативной риторики Х. Перельмана в учебных курсах Белорусского государственного университета	62

Галіна Каржанеўская (Мінск)	
Мальтыйскі ордэн і яго бельгійскае аддзяленне	69
Алена Міхалюк (Мінск)	
Пра законы, якія падтрымліваюць і абараняюць бельгійскую моладзь	72

ЛІТАРАТУРНЫЯ СУВЯЗІ, ПЕРАКЛАДЫ, ПАРАЛЕЛІ

Ірына Багдановіч (Мінск)	
Бельгійскія літаратурныя ўплывы ў беларускай паэзіі пачатку XX ст. (М. Метэрлінк, Э. Верхарн, Я. Купала і паэты 20-х гадоў)	74
Ніна Мацяш (Белаазёрск, Беларусь)	
Над перакладамі Франсуа Жакмена	84
Маргарыта Яфімава (Мінск)	
Эдзі Агняцвет — першая перакладчыца паэзіі Марыса Карэма на беларускую мову	87
Jeannine Burny (Bruxelles)	
Maurice Carême — une vie, une œuvre	100
Жанин Бюрні (Брюссель)	
Морис Карем — жизнь и творчество (перевод с французского Светланы Маринчик)	103
Наталля Марцынкевіч (Мінск)	
Музей Марыса Карэма ў сістэме музеяў Бельгіі	106
Светлана Маринчик (Мінск)	
Стихи Мориса Карема в белорусской школе	109
Таццяна Махнач (Мінск)	
Бельгія ў беларускім друку	111
Владимир Макаров (Мінск)	
О франкоязычной бельгийской литературе: по сокровищам Национальной библиотеки Беларуси	118
Галина Синило (Мінск)	
Рецепция библейской притчи о грехопадении в нидерландской литературе XVII в.	126
Святлана Кастрамічова (Мінск)	
Ціль Уленшпігель на мінскай сцэне	138

БЕЛАРУСЫ Ў ЛЮВЕНСКІМ УНІВЕРСІТЭЦЕ

Ірына Дубянецкая (Лювен, Бельгія)	
Лёванскі каталіцкі ўніверсітэт: з XX у XXI стагоддзе	140
Марыя Міцкевіч (Мінск)	
Беларускія студэнты ў Лювенскім універсітэце	146
Вольга Равенская-Аляксееўка (Мінск)	
Згадкі пра Міколу Равенскага	154

Анатоль Мьяльгуй (Мінск)	
Кампазітар, які даў беларусам гімн: Міколу Равенскаму — 115	159
Янка Запруднік (Нью-Ёрк, ЗША)	
Студэнцкія гады ў Бэльгіі (Урыўкі з кнігі «Дванаццатка», якую завяршае аўтар)	162
Вольга Іпатава (Мінск)	
Беларуская эміграцыя ў Бельгіі (Сям’я Смаршчкоў)	176

ДАДАТАК

Бібліяграфія

Бельгія ў беларускім друку: грамадска-культурныя сувязі (1902–2001) (укладальнік Таццяна Махнач)	182
Водзукі ў друку на «круглы стол»	
Ірына Крэнь	
Беларусь – Бельгія: дыялог культур	206
Уладзімір Мароз	
Калі б нават ён быў аўтарам аднае песні...	211
Вігаль Аўраменка	
Бельгіец, улюбёны ў Беларусь: «У мяне няма рэцэпта вырашэння ўсіх праблем, я проста стараюся дапамагчы»	215

Постаці і развагі бельгійскіх беларусаў

Арэшка Аляксей (Брусель)	
Жыццяпіс	219
Жучка Янка (<i>Ірына Тамільчык</i>)	222
Лаўрэн Клыбік (Неерлест, Бельгія)	
Жыццяпіс	225
Саўка Міхась (<i>Янка Жучка</i>)	228
Алесь Шпакоўскі (Геель, Бельгія)	
Еўропа, аб’яднаная ў Вашым сэрцы	230

Кратка пра аўтараў	234
-------------------------------------	-----

Беларусь – Бельгія: Грамадска-культурнае ўзаемадзеянне: Матэрыялы Міжнар. «круглага стала». Мінск, 18–19 мая 2001 г. / Рэдкал.: А. Мальдзіс (гал. рэд.) і інш. — Мн.: “Беларускі кнігазбор”, 2002. — 240 с. — (Беларусіка = Albaruthenica; Кн. 23).

ISBN 985-6638-68-2.

У зборніку змешчаны даклады і паведамленні, прысвечаныя палітычным, гістарычным, культурным сувязям Беларусі і Бельгіі. Асобныя раздзелы прысвечаны літаратурнаму ўзаемадзеянню (найперш перакладу), беларускай дыяспары ў Бельгіі (М. Равенскі, студэнты і выпускнікі Лювенскага ўніверсітэта). Выданне разлічана на гісторыкаў, палітолагаў, краязнаўцаў.

УДК 008(476+493)(043.2)

Б Б К 71(4Беи)+71(4Бел)

тэл. (017) 222 58 95, 222 53 28, 228 22 82

*Ад арыгінал-макета
да масавага тыражу*

Рэспубліка Беларусь, Мінск
тэл./факс (017) 224 48 71

Навуковае выданне

**БЕЛАРУСКА
ALBARUTHENICA**
Кніга 23

**БЕЛАРУСЬ – БЕЛЬГІЯ:
ГРАМАДСКА-КУЛЬТУРНАЕ ЎЗАЕМАДЗЕЙННЕ**

Матэрыялы Міжнароднага «круглага стала».
Мінск, 18–19 мая 2001 г.

На беларускай, рускай і французскай мовах.

Рэдактар *Н. Давыдзенка*. Карэктар *Н. Аляксеева*.

Набор *Л. Валчок*. Вёрстка *Я. Мальдзіс*.

Набор і вёрстка выкананы на камп'ютэрах Цэнтра імя Ф. Скарыны

Здадзена ў набор 7.02.2002. Падпісана ў друк 15.07.2002.

Фармат 60х90 ¹/₁₆. Папера афсетная. Гарнітура Таймс.

Афсетны друк. Ум. друк. арк. 15. Ул.-выд. арк. 14,6.

Тыраж 300 экз. Заказ 45.

МГА «Беларускі кнігазбор».

Ліцэнзія ЛВ № 105 ад 31.12.1997 г.

220034, г. Мінск, вул. Фрунзе, 5.

Надрукавана з дзяпазітываў рэдакцыі ў друкарні ТАА «Юніпол».

Ліцэнзія ЛП № 210 ад 5.01.1998 г.

220039, г. Мінск, Караткевіча, 7а.